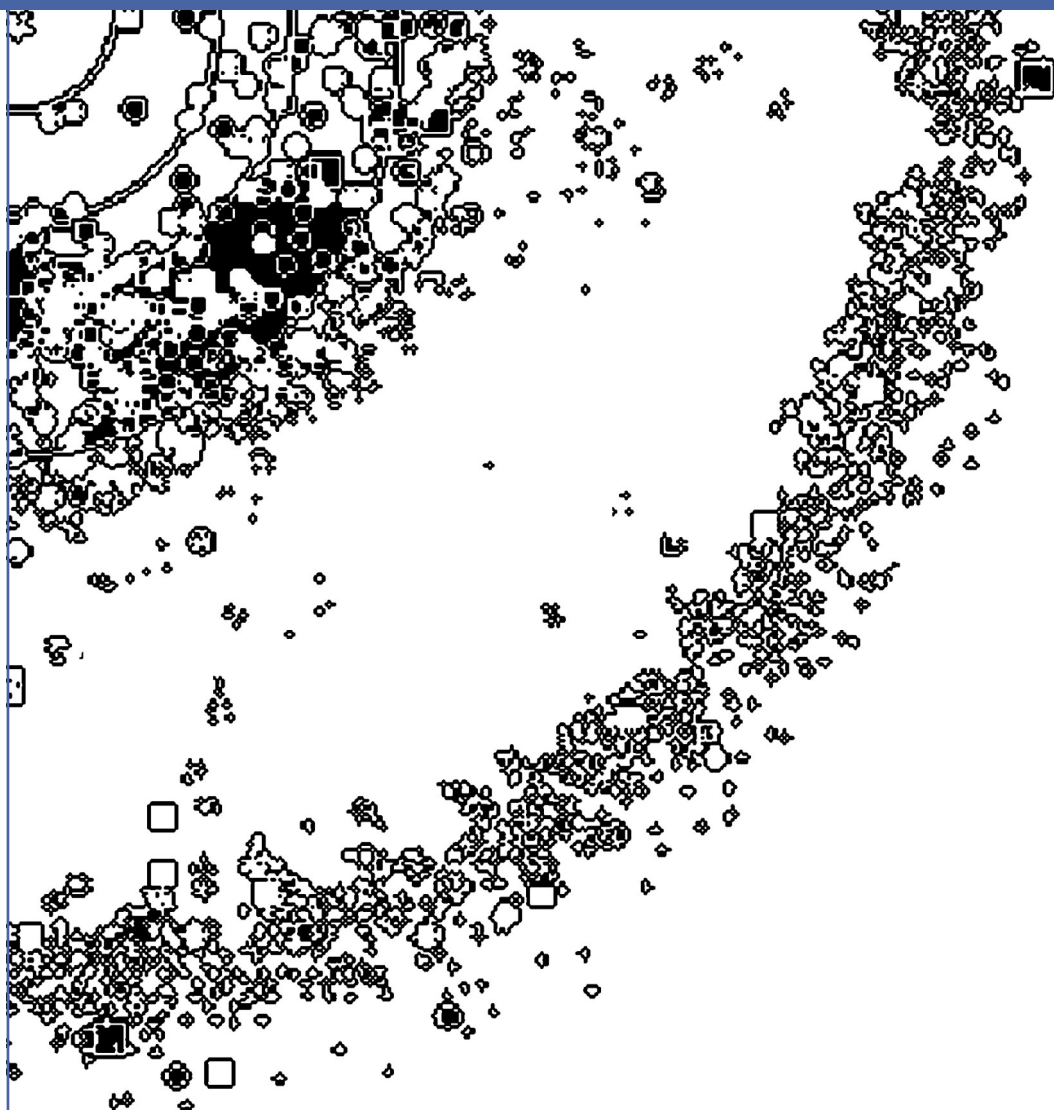

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ EDITATĂ ÎN PARTENERIAT CU UNIVERSITATEA DE VEST "VASILE GOLDIȘ" DIN ARAD

VOLUMUL XVI, Nr. 2, Iunie 2020

STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

VOLUME XVI, ISSUE 2, JUNE 2020

VOLUME XVI, N° 2, JUIN 2020

VOLUMUL XVI, NR. 2, IUNIE 2020

Revistă editată în parteneriat cu / revue éditée en partenariat avec /
journal published in partnership with:

UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

și în parteneriat cu / et en partenariat avec / and in partnership with:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

LE CAER - EA 854 D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

**LE CIRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 – SORBONNE NOUVELLE, FRANCE**

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA DIN NOVI SAD, SERBIA**

**UNIVERSITY FRIEDRICH SCHILLER JENA,
INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY**

**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIȘOARA**

**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (A.I.P.L.),
PARIS, FRANCE**

UNIVERSITATEA ROMA TOR VERGATA, ITALIA

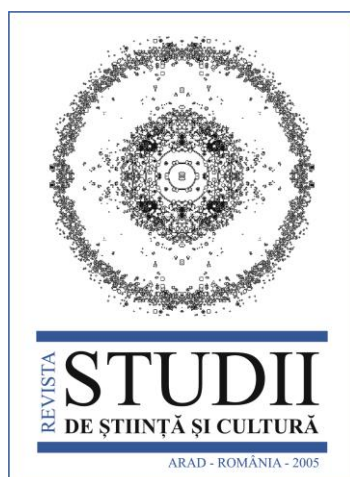
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG – EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ȘI TEOLOGIE**

ISSN 1841-1401 (print)
ISSN - L 1841-1401
ISSN 2067-5135 (online)

BDI Index Copernicus International

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2017**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **67,53 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board:

Editor-șef / Editor-in-Chief:

Prof. univ. dr. emerit Alvaro ROCCHETTI, Université Paris 3, Sorbonne Nouvelle, France

Director executiv / Executive Director, Redactor-șef fondator / Editor-in-Chief founder:

Prof. Vasile MAN, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Director adjunct / Adjunct Executive Director:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara

Coeditori / Co-Editors-in-Chief:

Acad. Eugen SIMION, Academia Română, Președinte al Secției de Filologie și Literatură, Director al Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române

Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL, University of Jena, Germany

Acad. Mihai CIMPOI, Academia de Științe a Republicii Moldova

Prof. univ. dr. Louis BEGIONI, Universitatea Roma Tor Vergata, Italia

Prof. univ. dr. Emilia PARPALĂ, Facultatea de Litere, Universitatea Craiova, România

Prof. univ. dr. Rodica BIRIȘ, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIC, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Consiliul științific – Referenți / Scientific Board:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Acad. Mircea PĂCURARIU, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca

Dr. Doru SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad

Prof. dr. Dres. H. c. Rudolf WINDISCH, Universitt Rostock, Germania

Prof. univ. dr. Sophie SAFFI, Université d’Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Gilles BARDY, Université d’Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC, Universitatea din Oradea, România

Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA, Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, România

Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland

Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română, București

CS III Dr. Grațiana BENGĂ-ȚUȚUIANU, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Conf. univ. dr. Romana TIMOC-BARDY, Université d’Aix-Marseille AMU, France

Prof. dr. Laura ORBAN – Inspectoratul Școlar Județean Arad, România

Conf. univ. dr. Stăncuța DIMA-LAZA, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN, Universitatea din Szeged, Ungaria

Conf. univ. dr. Dana PERCEC – Universitatea de Vest din Timișoara, România

Lect. univ. dr. Gabriel BĂRDĂȘAN – Universitatea de Vest din Timișoara, România

Secretariat de redacție:

Redactori-Traducători:

Ioana NISTOR, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”, UVVG, Arad, România;

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC, Université Paris 4, Sorbonne Nouvelle, France

Design: Ivița MILIVOIEVICI

Foto: Virgiliu JIREGHIE

Administrator Site: Viviana MILIVOIEVICI

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.cceol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com), DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org), THE LINGUIST SUA, ERIH PLUS (dbh.nsd.uib.no). Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, *categoria B*, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

I. ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE / CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE / CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinators/Coordinateurs/Coordonatori:

Alvaro ROCCHETTI, Viviana MILIVOIEVICI 7

Alvaro ROCCHETTI 9

Anticipated Personal Pronouns in Romance Languages: when did they not exist in Latin Language, how were they created? Illustration with the evolution of the Pronoun ‘On’ in French

Les pronoms personnels anticipés des langues romanes: quand ils n'existaient pas en latin, comment ont-ils été créés? Illustration avec l'évolution du pronom "on" dans la langue française

Pronumele personale anticipate în limbile romanice: când nu au existat în limba latină, cum s-au creat? Ilustrarea cu evoluția pronumelui „on” în limba franceză

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC 19

The French Language in the Francophone Space. The Francophonie in Roumania

La langue française dans l'espace francophone. La francophonie en Roumanie

Limba franceză în spațiul francofon. Francofonia în România

Larbi ZAHIRA 27

Teach and Learn Extralinguistic Elements by Playing. The use of the Game for Teaching Italian Literature

Enseigner et apprendre des éléments extralinguistiques en jouant. L'utilisation du jeu pour l'enseignement de la littérature italienne

Insegnare e apprendere elementi extralinguistici giocando. L'uso del gioco per l'insegnamento di letteratura italiana. Riflessioni teoriche e traccia operativa con gli studenti del 3°anno dell'Università Blida 2 Ali Lounici, Algeria

Ana-Maria RADU-POP 39

Perspective and Limits of the Application of *Problem-based Learning* in Teaching Contemporary Romanian Language in Higher Education: a Case Study

Perspective și limite ale aplicării *învățării bazate pe probleme* în predarea limbii române contemporane în învățământul superior: studiu de caz

Viviana MILIVOIEVICI 45

Mircea Eliade's Conferences Broadcasted by the Romania Radio Station

Les conférences de Mircea Eliade à la Radio Romania

Conferințele lui Mircea Eliade la Radio România

Delia DUMINICĂ 53

The Activity of the Journalist Tudor Teodorescu-Braniște on the Public Radio

Activitatea gazetarului Tudor Teodorescu-Braniște la Radioul public

Carmen ȚĂGȘOREAN 63

An Imaginary Journey around the Earth signed by Marius Mircu

Un voyage imaginaire autour du monde signé par Marius Mircu

O călătorie imaginară în jurul pământului semnată de Marius Mircu

Laura ORBAN	75
The Orality of Style in the Fairy Tales of Ioan Slavici	
L'oralité du style dans les contes de fées de Ioan Slavici	
Oralitatea stilului în basmele lui Ioan Slavici	
 II. GERMANIC LANGUAGES AND CULTURES / ROMANIAN LANGUAGE AND CULTURE / CULTURES ET LANGUES GERMANIQUES / CULTURE ROUMAINE / LIMBI ȘI CULTURI GERMANICE / LIMBĂ ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ	
Coordinator/Coordonateur/Coordonator:	
Rodica BIRIȘ	81
 Rudolf WINDISCH	
83	
“Culture and Propaganda. Romanian Institute in Berlin (1940-1945)”	
“Kultur und Propaganda. Das Rumänische Institut in Berlin (1940-1945)”	
„Cultură și propagandă. Institutul Român din Berlin (1940-1945)”	
 III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE – ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE / LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE – LANGUE ET CULTURE ROUMAINE / LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ – LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ	
Coordinator/Coordonateur/Coordonator:	
Virginia POPOVIĆ	95
 Virginia POPOVIĆ	
97	
Some features of Gastronomic Vocabulary from Oltenia Region in Serbian Banat	
Unele particularități ale lexicului gastronomic oltenesc din Banatul sârbesc	
 Brândușa JUICĂ	
105	
A Glance at the World of Lyrical Bilingualism	
O privire către lumea bilingvismului liric	
 Mihai Octavian BLAJ	
111	
Romanian Spirituality in Serbia	
Spiritualité roumaine en Serbie	
Spiritualitatea românească în Serbia	
 IV. TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES / TRADUCTIONS – ÉTUDES DES TRADUCTIONS / TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE	
Coordinator/Coordonateur/Coordonator:	
Ioana NISTOR, Mirel ANGHEL	117
 Vasile MAN	
119	
The Lyrical Message, perceived in a Cosmic Vision, originating in the Poetry Book <i>Albastru – Infinit / Blue – Infinite</i> of the Poet Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici)	
Le message lyrique dans la vision cosmique du volume des poèmes <i>Albastru – Infinit / Bleu – Infini</i> de Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici)	
Mesajul liric, în viziune cosmică, din volumul de poeme <i>Albastru – Infinit / Blue – Infinite</i> al poetei Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici)	

V. SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE / CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA

137

Valentin IOAN

139

Special Public Order and Safety Measures Enforced during the Official Visits of The Royal Family, in 1937

Mesures spéciales d'ordre et de sécurité publique adoptées lors de la visite de la Famille Royale, en 1937

Măsuri speciale de ordine și siguranță publică adoptate pe timpul vizitelor oficiale ale Familiei Regale, în anul 1937

Emanuel BĂLAN

145

Return of Jewish Orphans from Transnistria, in 1944

Retour des orphelins juifs de Transnistrie, en 1944

Repatrierea orfanilor evrei din Transnistria, în 1944

Ioana NISTOR

151

Bernard Picart, Philippe D'orléans, Jean-Baptiste Oudry and the French Book Illustration in the 18th Century

Bernard Picart, Philippe D'orléans, Jean-Baptiste Oudry et l'illustration du livre français au XVIIIe siècle

Bernard Picart, Philippe D'orléans, Jean-Baptiste Oudry și ilustrația de carte franceză în secolul al XVIII-lea

Stelean-Ioan BOIA

157

The Principle of Nationalities in the Peace Treaties of 1919-1920

Le principe des nationalités dans les Traités de Paix de 1919-1920

Principiul naționalităților în Tratatetele de Pace din 1919-1920

Mirela KOZLOVSKY

163

The old type Song Per Se – a way to affirm the ethnic specificity of the Dobrogean Tatars

La chanson elle-même à l'ancienne – un moyen d'affirmer la spécificité ethnique des Tatars Dobrogeens

Cântecul propriu-zis de tip vechi – modalitate de afirmare a specificului etnic al tătarilor dobrogeni

VI. BANAT STUDIES / ÉTUDES DE BANAT / STUDII BANATICE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Viviana MILIVOIEVICI

173

Delia BADEA

175

Traian Lalescu and the Mission of Romanian Academics in Paris

Traian Lalescu et la mission des universitaires roumaines à Paris

Traian Lalescu și misiunea universitarilor români la Paris

VII. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ

179

Vasile MAN

181

Eugen Todoran, *Scrieri. II. Studii și articole (1957-1966), III. Studii și articole (1967-1976)*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, Volumul II, 2017, 335 p., Volumul III, 2018, 433 p.

Dumitru MIHĂILESCU

185

Martin Puchner, *Lumea scrisă. Povești care au schimbat oamenii, istoria și civilizația*, Iași, Editura Polirom, 2018, 306 p., ISBN 978-973-46-6775-8

Ana-Maria RADU-POP

189

Gabriel Bărdășan, *Exprimarea rudeniei în lexicul dialectului istroromân: abordări semantice și etimologice*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2019, 187 p.

Ioana NISTOR, Gabriela Adina MARCO

191

Portret de român. Constantin Avădanei, *Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*, Prefață de Gabriel Rustoiu, Arad, Gutenberg Univers, 2020, 291 p.

Alexandru Florin ȚENE

195

Jocul timpului ca „spațiu” în care trăiește eul. *În jocul timpului – Il gioco del tempo*, Antologie română – italiană, Arad, Editura Concordia, 2020

Instructions for Authors

197

Instructions pour les auteurs

200

Instrucțiuni pentru autori

203

Grila de evaluare

206

Subscriptions

207

Abonnements

207

Abonamente

208

**I. ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE /
CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE /
CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinators/Coordinateurs/Coordonatori:

Alvaro ROCCHETTI

Viviana MILIVOIEVICI

**ANTICIPATED PERSONAL PRONOUNS IN ROMANCE
LANGUAGES: WHEN DID THEY NOT EXIST IN LATIN
LANGUAGE, HOW WERE THEY CREATED?
ILLUSTRATION WITH THE EVOLUTION OF THE
PRONOUN 'ON' IN FRENCH**

**LES PRONOMS PERSONNELS ANTICIPÉS DES LANGUES
ROMANES: QUAND ILS N'EXISTAIENT PAS EN LATIN,
COMMENT ONT-ILS ÉTÉ CRÉÉS?
ILLUSTRATION AVEC L'ÉVOLUTION DU PRONOM "ON"
DANS LA LANGUE FRANÇAISE**

**PRONUMELE PERSONALE ANTICIPATE ÎN LIMBILE
ROMANICE: CÂND NU AU EXISTAT ÎN LIMBA LATINĂ,
CUM S-AU CREAT?
ILUSTRAREA CU EVOLUȚIA PRONUMELUI „ON”
ÎN LIMBA FRANCEZĂ**

Professeur émérite Alvaro ROCCHETTI
Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris 3
E-mail: rocchettialvaro@gmail.com

Abstract

The evolution from Latin to Romance languages has generated an abundance of historical linguistics studies that have described, sometimes very thoroughly, the emergence of new forms and the transformations for more than two millennia. But the causes of these innovations are not always obvious. This article comes to complete the well-known evolution from the Latin noun 'homo' to the indefinite pronoun 'on' of the French language. Initially, the word assumed the function of an impersonal subject, but during the 20th century, developed a new value for the first personal plural, therefore the concepts of 'and 'anticipation' grant a better understanding and explanation.

Résumé

L'évolution du latin aux langues romanes a donné lieu à bien des travaux de linguistique historique qui ont décrit, parfois de manière très détaillée, les apparitions de formes nouvelles et les transformations qu'elles ont subies pendant plus de deux millénaires. Mais les causes de ces innovations ne sont pas toujours évidentes. Le présent article vise à compléter l'évolution bien connue du substantif latin "homo" vers le pronom indéfini "on" de la langue française. Celui-ci a d'abord assumé la fonction de sujet impersonnel, mais il a développé au cours du XXe siècle une nouvelle valeur de première personne du pluriel que les concepts de "déflexivité" et d'"anticipation" permettent de mieux comprendre et expliquer.

Rezumat

Evoluția de la limba latină la limbile romanice a dat naștere unor numeroase lucrări de lingvistică istorică care au descris, uneori foarte detaliat, aparițiile de noi forme și transformările prin care au trecut prin mai mult de două milenii. Dar cauzele acestor inovații nu sunt întotdeauna evidente. Acest articol își propune să completeze evoluția binecunoscută de la substantivul latin „homo” la pronumele nedeterminat „on” al limbii franceze. Acesta și-a asumat pentru prima dată funcția de subiect impersonal, dar a dezvoltat, în cursul secolului al XX-lea, o nouă valoare pentru prima persoană a pluralului, pe care conceptele de „deflexivitate” și „anticipare” le permit să înțeleagă și să explice mai bine.

Keywords: *deflexivity, anticipation, impersonal, omnipersonal, desinence*

Mots-clés: *déflexivité, anticipation, impersonnel, omnipersonnel, désinence*

Cuvinte-cheie: *deflexivitate, anticipare, impersonal, omnipersonal, desinență*

La présente étude est un approfondissement de deux phénomènes corrélés – la *déflexivité*¹ et l'*anticipation* – qui jouent un rôle important dans l'évolution de la structure des langues en général, mais tout particulièrement dans le passage du latin aux langues romanes. Lorsque le latin apparaît dans l'histoire, à partir du VIIe siècle avant notre ère, il est déjà en train d'abandonner la structure agglutinante progressive héritée de l'indo-européen et il va développer à l'inverse des formes anticipées qu'au niveau du système nominal on appelle – à juste titre ! – "prépositions". Celles-ci vont peu à peu prendre la place des désinences casuelles pour aboutir, avec les langues romanes, à la disparition de plus en plus complète des flexions nominales. La même évolution va toucher aussi le système verbal : ainsi, l'auxiliaire *esse* représente une première auxiliarisation de la voix passive que les langues romanes étendront toutes à la voix active – avec l'évolution vers l'auxiliarisation du verbe *habere* – certaines d'entre elles allant même jusqu'à créer quatre auxiliaires : ainsi, l'espagnol s'est doté de deux auxiliaires anticipés pour la voix passive (*ser* et *estar*) et de deux auxiliaires, anticipés eux aussi, pour la voix active (*haber* et *tener*). Toutes ces créations de formes anticipées ont eu pour origine, on peut le constater, des verbes existant déjà en latin qu'il a suffi de faire évoluer vers l'auxiliarisation.

Notre propos est ici de suivre un cas de création d'une forme anticipée bien plus complexe dans la mesure où elle ne part pas d'une forme simple de la langue précédente, mais de deux, dont l'une est latine, mais l'autre est propre à la langue romane en question : il s'agit de la création du pronom "on" de première personne du pluriel dans la langue française. Nous ne souhaitons pas remettre en question l'origine de "on" avec sa valeur en français classique de pronom impersonnel de troisième personne du singulier (voir notre premier point ci-dessous), mais nous souhaiterions savoir si son emploi plus récent en tant que première personne du pluriel dans des emplois comme "on viendra demain" (= 'nous viendrons demain') doit aussi être interprété comme une anticipation de la finale "-ons" du verbe de la première personne du pluriel. Ce sera l'objet du point suivant. Pour cela, on recherchera s'il existe des emplois qui révèlent que le pronom « on » est plus rattaché au verbe qui le suit que les pronoms personnels équivalents des autres personnes comme *je, tu, il, elle...* Si c'était le cas, ce rattachement rappellerait celui de la désinence « -ons », étroitement liée au verbe – que le pronom « on » serait alors chargé d'anticiper... Nous nous retrouverions ainsi avec un nouveau cas d'anticipation de la désinence verbale, plus évidente que lorsque le pronom "on"

¹ Pour une présentation plus approfondie de ces deux phénomènes, nous renvoyons le lecteur au numéro 178 de la revue *Langages* de juin 2010 intitulé "La déflexivité" et, tout particulièrement, à l'article qu'il contient : "La déflexivité, du latin aux langues romanes : quels mécanismes systémiques sous-tendent cette évolution ?" (collaboration Louis Begioni et Alvaro Rocchetti), p. 67-87.

exprime la troisième personne du singulier, fonction qu'il partage là avec les pronoms "il" et "elle". Les meilleures démonstrations étant celles qui s'appuient sur des exemples irréfutables, nous espérons que ces emplois le seront.

1. Sur l'origine du pronom « on »

Il est évident que le pronom « on » exprimant l'indéfini de la troisième personne vient du nominatif de « homo, hominis » – et pas de l'accusatif « hominem ». C'est pourtant de l'accusatif que proviennent la plupart des substantifs des langues romanes et, tout particulièrement, les autres évolutions romanes du même mot, que sont l'espagnol « hombre » (avec les étapes hom(i)ne- > *homne > *homre > hombre) et son correspondant français « homme » dont la gémée –mm- ne peut venir de *homo*. A. Ernout et A. Meillet écrivent dans leur dictionnaire étymologique de la langue latine :

Une phrase comme celle que Pétrone, 38, 12, met dans la bouche d'un illettré : *ipse enim homo melior non est* « il n'y a pas homme meilleur que lui ; on n'est pas meilleur que lui », montre par quelle évolution *homō* a pu arriver en français à former l'indéfini « on », d'abord dans les phrases négatives (peut-être sous l'influence de parlers germaniques ; cf., toutefois, l'emploi « positif » de *homō* dans Peregr. Aeth. 13, 1, *si tamen labor dici postest ubi homo desiderium suum compleri uidet*²) ; v. B.W. sous *homme*.

Voici ce que propose le *Dictionnaire étymologique de la langue française* d'Oscar Bloch et Walther von Wartburg, sous l'article *homme* :

Le pronom indéfini *on* représente le nom. lat. *homo*, développé en position atone. Puisque tous les autres parlers romans, y compris l'it. et l'esp., connaissent aussi des représentants de *homo* comme pronom indéfini, il est peu probable que, comme on l'a soutenu, le fr. *on* soit dû à une imitation de l'all. *man*, qui aurait été importé en Gaule par les Francs. Tout au plus, c'est peut-être grâce à ceux-ci que l'usage de *on* est devenu plus général et fréquent en fr. que celui des formes correspondantes dans les autres langues.

L'italien ancien présente aussi, à côté de l'impersonnel en « si », des emplois de « uom » ayant la valeur du 'on' français. Ainsi, Dante – qui nous rapporte que l'inscription à l'entrée de l'Enfer avertit en ces termes le malheureux passant : « per me si va ne la città dolente, / per me si va ne l'eterno dolore, / per me si va tra la perduta gente » – utilise l'expression « ch'uom non s'accorge » avec la valeur de 'qu'on ne s'en aperçoit pas'. Bien avant A. Ernout et A. Meillet, ces emplois avaient déjà été relevés par Gilles Ménage dès sa première édition des Origines de la langue française (1650) :

J'ay remarqué il y a lon-tems dans mes Origines de la Langue François & dans mes Observations sur l'Amynte, que le François *on dit* avoit été fait du Latin *homo dicit*, d'où vient que dans les anciens livres vous trouverez toujours écrit *l'hom dit*, *l'hom fait*, au lieu de *l'on dit*, *l'on fait*. Les anciens Auteurs Italiens ont employé le mot *uomo* en la mesme signification. Pétrarque : *Il sonno è veramente, qual uom dice, / Parente de la Morte*³. Le Boccace : *E questi è così magnifico com'uom dice*⁴. » (extrait de *Les poésies de Malherbe avec les observations de Ménage*, Seconde édition, Paris, Claude Barbin, 1689)

² 'si toutefois on peut parler de peine **lorsqu'on voit** son désir se réaliser'.

³ 'Le sommeil est vraiment, **comme l'on dit**, / Parent de la Mort'.

⁴ 'Et celui-ci est aussi magnifique **qu'on le dit**'.

L'origine de « on » est donc à considérer comme acquise, que ce soit, dans un premier temps, pour son emploi à la troisième personne du singulier avec une valeur d'indéfini, mais aussi dans l'emploi plus récent – objet de notre étude –, avec sa valeur de première personne du pluriel. Il peut venir, dans ce cas, en substitution de « nous » – *on vient* dans le sens de 'nous venons' –, être accompagné de « nous » en apposition – *nous, on reste* –, voire même sans coupure entre *nous* et *on*, comme c'est parfois le cas dans le français parlé courant : *nous on reste*. Les instituteurs de la troisième république ont beaucoup œuvré pour écarter cette succession « *nous, on* » qui n'existait pas dans le français classique et qui, de ce fait, était jugée peu harmonieuse ; paradoxalement, ils admettaient fort bien la répétition *nous nous* utilisée avec les verbes réfléchis et réciproques – *nous nous amusons, nous nous entendons...* – ou avec l'apposition de « nous » – *nous, nous venons* –, parce que, ces cas-là, étaient représentés dans le français qu'ils étaient chargés d'enseigner. Les choix esthétiques dans les langues sont certes liés aux sons et aux formes utilisées, mais plus encore à la cohérence des structures sous-jacentes : les créations entrent souvent par la petite porte et les résistances peuvent être vives aux changements.

On peut constater aujourd'hui que les instituteurs de la troisième et même ceux de la quatrième république n'ont pas réussi à empêcher une évolution dont on voit pourtant facilement tout l'intérêt : l'égalisation finale des 3 premières personnes du présent de l'indicatif et de la troisième du pluriel ne peut être qu'une étape dans l'évolution. Pour que celle-ci soit cohérente, il faut qu'elle s'étende aux autres personnes : déjà largement acquise pour les verbes réguliers – *je mange, tu mange(s), il mange, ils mange(nt)* – comme pour bien des verbes irréguliers – *je vien(s), tu vien(s), il vien(t)* – cette simplification se heurte à des finales étoffées comme celle en *-ons* de la première personne du pluriel qu'il est impossible de rendre muettes comme le sont devenues les finales en *-o, -as /-is, -at /-it* des 3 premières personnes. Une autre solution doit donc être trouvée : c'est un travail vraisemblablement préparé de longue date, peut-être même depuis les premières évolutions de *homo* vers le pronom *l'on / on* : aujourd'hui, cette lente démarche approche de son terme et toute l'application et la sévérité des instituteurs ont été impuissantes à l'empêcher de s'actualiser !

2. La véritable cause du choix de « on » est-elle l'anticipation de la finale verbale *-ons* ?

Remarquons d'abord que la finale « *-ons* » de la première personne du pluriel est présente au présent de l'indicatif de presque tous les verbes qu'ils soient réguliers ou irréguliers⁵ : en *-er* (*nous aimons, nous allons*), en *-ir* (*nous lisons, nous finissons*), en *-oir* (*nous voyons, nous savons*), en *-re* (*nous prenons, nous mettons, nous faisons, nous disons*). Mais la désinence « *-ons* » touche aussi tous les temps de l'indicatif ou du subjonctif, sauf le passé simple dont les deux premières personnes du pluriel « *-âmes* » et « *-âtes* », / « *-ûmes* » et « *-ûtes* », / « *-îmes* » et « *-îtes* » sont les moins utilisées de toutes les formes verbales, peut-être à cause, justement, de leur particularité.

⁵ Pour la deuxième personne du pluriel du présent de l'indicatif, nous avons 3 exceptions – vous **êtes**, vous **faites** et vous **dites** – qui ne respectent pas la finale générale en **-ez** des verbes de tous les groupes (vous chante**z**, vous sent**ez**, vous rece**vez**, vous mette**z**, vous prenez...), ce qui se justifie par la valeur particulière de ces verbes pour l'existence des êtres humains (**être**), pour leurs activités (**faire**) et leur faculté de langage (**dire**). Mais il n'en est pas de même pour la première personne du pluriel : elle ne présente qu'une seule exception à la finale en **-ons** de tous les verbes : **nous sommes**, soit le verbe **être**. On ne s'étonnera pas que cette exception concerne le plus fondamental des trois verbes précédents, celui qui exprime l'existence et conditionne donc les deux autres verbes, *faire* et *dire*. Ceux-ci rentrent, si l'on peut dire, dans le rang des verbes présentant la finale quasi générale **-ons**, avec **nous faisons** et **nous disons**. On peut penser que cette adéquation d'une forme spécifique pour le verbe d'existence combiné avec **nous** est due au fait que la première personne du pluriel est aussi la plus fondamentale de toutes les personnes puisqu'elle peut inclure toutes les autres (ex.: "nous, les français..."), alors que **vous** est déjà moins fondamental puisqu'il ne peut inclure la personne du locuteur. Il y a donc une adéquation de la forme des verbes fondamentaux avec le caractère fondamental ou moins fondamental des personnes avec lesquelles ils se conjuguent.

On pourrait dès lors penser qu'il s'agit d'un phénomène de déflexivité comme on en observe un grand nombre au cours de l'évolution du latin vers les différentes langues romanes. La seule originalité de ce cas de déflexivité ce serait qu'elle se déroule « sous nos yeux » (si l'on préfère : « dans notre tête », ou, mieux encore, « dans les structures de notre langue ») sans que nous en soyons conscients, alors que la plupart des autres cas de déflexivité que l'histoire nous offre se sont produits il y a quelques milliers ou quelques centaines d'années : ainsi, le développement des prépositions en remplacement progressif des cas de la déclinaison latine, l'apparition et l'extension tout aussi progressive de l'article, la liaison de plus en plus étroite du pronom personnel sujet avec le verbe... Pour ce dernier cas, on constate que le français est la seule, parmi les langues romanes de grande diffusion, à devoir antéposer le pronom personnel sujet au verbe. Plusieurs dialectes de l'Italie septentrionale se comportent de manière analogue, mais pas nécessairement pour toutes les personnes. Dans les langues romanes autres que le français, le pronom personnel n'a pas besoin d'être exprimé puisqu'il est inclus (= sous-entendu) dans toutes les formes verbales : esp. *hago* = 'je fais', it. *faccio*, roum. *fac*. La conséquence de cette différence de structure est nette : à une question en espagnol comme « ¿Lo hiciste tú ? » ('c'est toi qui l'a fait ?'), l'interlocuteur peut confirmer en utilisant le pronom personnel sujet de la première personne (qui est sous-entendu dans la forme *hiciste*) : « – Sí, yo. » parce que c'est bien le nom de la première personne. Il en est de même en italien : « L'hai fatto tu ? – Sì, io » ou en roumain : « Ai făcut-o dumneata ? – Da, eu (am făcut-o) ». Tandis que le locuteur français ne peut pas, lui, répondre par le pronom personnel sujet de la première personne (« je ») parce qu'il appartient au plan verbal : il doit donc choisir « moi » qui indique la même personne, mais dans le plan nominal. L'indéfini *on* semble bien rentrer dans la même catégorie que *je* puisqu'à une question comme "qui as-tu dit qui viendra demain ?" – faisant suite à une déclaration mal entendue comme "On viendra demain" –, l'interlocuteur ne peut répondre par "on". Il doit utiliser "nous" qui est effectivement le correspondant de *on* dans le plan nominal.

Puisque nous avons vu que nous pouvions considérer comme résolu le problème de l'origine historique du pronom « on », il nous reste à comprendre quelle est la part qui revient à *homo* dans cet usage du pronom sujet « on » de première personne du pluriel et quelle est la part qui revient à la finale *-ons* de cette même personne du présent de l'indicatif. On peut poser le même problème de façon plus précise encore : puisqu'il est indubitable que le pronom « on » de troisième personne du singulier est le premier à avoir été construit à partir de *homo*, on peut partir de l'indéfini de la troisième personne du singulier et se demander ce qui lui revient dans le groupe « nous, on » et ce qui serait à attribuer à la disparition de la finale « -ons » dans le cas de la déflexivité.

On remarquera d'abord que la présence de « on » pour la troisième personne du singulier ne relève pas directement de la déflexivité : celle-ci ne s'impose que pour expliquer les pronoms personnels *il* et *elle* qui sont, effectivement, inclus dans les formes verbales de troisième personne du singulier des langues romanes autres que le français. Ainsi, en espagnol, *dice* se rend, en français par 'il dit' ou par 'elle dit', mais en aucun cas par 'on dit'. Pour exprimer l'indéfini « on », l'espagnol recourt à d'autres formes comme *dicen*, *se dice* (ex. : *se dice que...* 'on dit que' / 'il se dit que...', *¿se dice así?* 'c'est ainsi – comme ça – qu'on dit ?') ou encore *decimos* 'on dit' / 'nous disons'. Il en est de même en italien : *dicono* 'on dit', *si dice* 'on dit', *diciamo* 'on dit'... L'impersonnel « on dit » ne peut être rendu en italien par la seule forme de la troisième personne *dice* parce que, comme en espagnol, elle ne sous-entend pas une personne indéfinie, mais seulement des personnes que le contexte généralement explicite : 'egli/lui' ou 'lei/ella'. On peut conclure de ces constatations que le développement du pronom « on » à la troisième personne du singulier est une innovation qui ne relève pas, à proprement parler, de la déflexivité, mais qui se surajoute au phénomène de la déflexivité : elle est le résultat d'une évolution qui est partie de la valeur sémantique du nominatif latin « homo » signifiant à la fois 'l'homme' et 'un homme' en général comme auteur d'une action. L'évolution en a fait un pronom sujet tout à fait indéfini, beaucoup plus

général que 'il' ou 'elle', mais aussi que les formes verbales seules, non accompagnées d'un pronom explicite, des langues romanes autres que le français.

Y a-t-il une manière de mettre en évidence une liaison étroite spécifique entre « on » pronom impersonnel de troisième personne du singulier et la finale "-ons" de la première personne du pluriel ? Nous allons voir que la réponse à cette question est positive. Qu'on en juge...

Soit les variations de phrases suivantes :

Je ne pensais pas que c'était toi et ai cru à une plaisanterie (= je ne pensais pas que c'était toi et j'ai cru à une plaisanterie)

Demain il viendra à midi et apportera la galette (= demain il viendra à midi et il apportera la galette)

Nous allons au marché d'abord et passons ensuite te voir (= nous allons au marché d'abord et nous passons ensuite te voir)

On voit qu'on peut chaque fois, avec les pronoms utilisés avant le premier verbe (dans notre exemple : "je", "il", "nous"), les laisser sous-entendus lorsqu'on ajoute un deuxième verbe coordonné avec le premier. Cette démarche est courante et évite ainsi la répétition du même sujet. Mais il n'en va pas de même avec "on" lorsqu'il se substitue à "nous":

*On ne pensait pas que c'était toi et *a cru à une plaisanterie*

*Demain on viendra à midi et *apportera la galette*

*On va d'abord au marché et *passe ensuite te voir.*

La reprise du pronom "on" est obligatoire avec le deuxième verbe qui, pourtant, est bien coordonné au premier. Les phrases correctes sont donc :

On ne pensait pas que c'était toi et on a cru à une plaisanterie

Demain on viendra à midi et on apportera la galette.

On va d'abord au marché et on passe ensuite te voir.

Pourquoi cette différence de comportement ? Qu'est-ce qui justifie l'astérisque que nous avons dû rajouter chaque fois que le pronom "on" manque devant le deuxième verbe, alors qu'avec les autres pronoms ("je", "il", "nous", dans nos exemples, mais il en est de même avec les autres pronoms sujets "tu", "vous", "ils") l'absence du deuxième pronom est courante, tant dans la langue parlée que dans la langue écrite ? Et qu'apporte l'emploi du pronom "on" au deuxième verbe pour qu'il reprenne place parmi les structures normales du français ?

Si on s'interroge sur ce qu'apporte le verbe dans le cas où l'absence du pronom sujet "on" est incorrecte, on constate que dans "et *a cru" – de même que dans "et *apportera" ou dans "et *passe ensuite" – le verbe sous-entend une troisième personne du singulier : **a cru* renvoie à *il (elle) a cru*. Or le premier verbe – qui, lui, est précédé de son pronom sujet "on" n'exprime pas un singulier, mais une pluralité indéfinie : "On ne pensait pas" (= 'nous ne pensions pas'), "Demain on viendra à midi" (= 'demain nous viendrons à midi') et "On va d'abord au marché" (= 'nous allons d'abord au marché'). Il se crée donc un décalage entre le premier verbe qui exprime, grâce à "on" une pluralité indéfinie, et le deuxième verbe qui, sans l'aide du "on" n'exprime qu'un singulier 'il' ou 'elle'.

Remarquons en effet que le passage du "on" du premier verbe à "nous" pour le second verbe créerait certes une incohérence, mais cette incohérence serait moins grande et pourrait être admise (ex.: *on va d'abord au marché et passons ensuite te voir*) parce qu'il s'agit, dans les deux cas, d'une pluralité comparable. En revanche, après la première pluralité signifiée par "on", l'utilisation coordonnée d'un singulier de troisième personne ne peut pas être acceptée.

Cette constatation est corroborée par le fait que lorsque le pronom "on" du premier verbe est associé à un verbe et à un contexte qui excluent la personne du locuteur – ce qui fait alors de "on" un *pronom de troisième personne du singulier* et non plus un pronom de première personne du pluriel incluant le locuteur – la suppression du pronom sujet du deuxième verbe redevient possible. C'est par exemple le cas de ce conseil recueilli sur Internet et daté du 3 février 2012 :

Ne vous fiez pas à ce qu'on raconte et dit.

Remarquons que, dans cette phrase, la partie sous-entendue n'est pas seulement le sujet "on", mais tout ce qui suit le verbe négatif initial : *Ne vous fiez pas à ce qu'on raconte et à ce qu'on dit*. On comprend bien que le locuteur ne soit pas inclus dans le pronom "on" puisque la négation "ne vous fiez pas..." s'adresse à lui et l'exclut logiquement du "on". En revenant sur l'affirmation d'A. Ernout et A. Meillet que nous avons citée au début, on comprend mieux leur précision sur les débuts de l'évolution de *homo* vers l'indéfini "on" :

"...par quelle évolution *homō* a pu arriver en français à former l'indéfini « on », d'abord dans les phrases négatives".

C'est qu'en effet les phrases négatives (ex. : *n'écoute pas ce qu'on dit...*, *n'accepte pas ce qu'on te propose...*) interdisent la confusion du sujet de l'action avec les pronoms de l'interlocution que sont "je", "tu", "nous" et "vous". Elles laissent le pronom "on" issu de *homo* dans la plus grande abstraction : la seule personne susceptible de convenir à l'action exprimée est dès lors la troisième personne du singulier. C'est pourquoi le pronom "on" peut, dans ce cas, être supprimée devant le verbe coordonné, tout comme peuvent l'être les autres pronoms de troisième personne du singulier que sont "il" et "elle".

Conclusion

On doit reconnaître que ce n'est pas la finale "-ons" de la première personne du pluriel qui a produit le pronom de troisième personne du singulier "on".

Mais si le français, à la différence des autres langues romanes, a maintenu et largement développé l'emploi de "on" issu du latin *homo*, c'est bien parce qu'un rapport a été établi entre la valeur de ce pronom de troisième personne et la finale "-ons" de la quasi totalité des terminaisons verbales de la première personne du pluriel.

Nous avons constaté que, dans le cas où deux formes verbales sont coordonnées et se rapportent toutes deux à un même pronom "on", il est possible d'omettre le pronom lorsqu'il exprime la troisième personne du singulier, mais il faut nécessairement le répéter lorsqu'il inclut le locuteur parce qu'il exprime alors la première personne du pluriel. Tout se passe donc comme si c'était la finale "-ons" de cette dernière qui devait nécessairement apparaître, anticipée, sous la forme du pronom "on" devant le verbe à la troisième personne du singulier. Cette forme composite – *on + verbe à la troisième personne du singulier* – ne peut pas être scindée, même dans le cas de deux verbes coordonnés.

Ne peut-on pas voir, par ailleurs, une dernière confirmation de la conclusion à laquelle nous aboutissons, dans l'impossibilité d'alterner les deux formes de l'indéfini – *on* et sa variante *l'on* – lorsqu'il s'agit de la première personne du pluriel : on peut dire "je souhaite que l'on sache..." ou je

souhaite qu'on sache...", "ne vous fiez pas à ce qu'on raconte et dit" ou "ne vous fiez pas à ce que l'on raconte et dit", mais seule la forme "on" est utilisable dans le cas de la première personne du pluriel : "nous, *l'on reste" est exclu et, pour "demain *l'on viendra", voir en note la remarque de Marc Wilmet⁶ qui n'est pas aussi négatif que nous l'étions dans notre première rédaction. Reconnaissons, pour l'instant, que "demain l'on viendra" n'est pas l'équivalent de "demain nous viendrons", mais de "demain quelqu'un viendra". Pourquoi cela ? Ne peut-on pas penser que c'est parce que le "l" avec l'apostrophe rappelle l'article du substantif "l'homme" qui est l'étymologie de départ et que sa valeur est strictement impersonnelle. Mais ne peut-on pas penser aussi que la finale verbale à anticiper (par déflexivité ?) n'est pas "*-lons" mais simplement "on(s)" ? Les langues gardent toujours leur cohérence, même dans les détails...

On pourrait prolonger l'observation de Gilles Ménage citée plus haut et datant de 1650 ("dans les anciens livres vous trouverez toujours écrit *l'hom dit, l'hom fait*, aulieu de *l'on dit, l'on fait*"), en ajoutant que *l'on dit, l'on fait*, tendent à leur tour à devenir *on dit, on fait* et que sous ces dernières formes il faut désormais reconnaître une double valeur : celle de l'impersonnel comme à l'origine dans *l'hom dit, l'hom fait*, mais aussi, de plus en plus, la valeur qualifiée d'« omnipersonnel » par Marc Wilmet. On voit ainsi, sous nos yeux, se développer – lentement, mais sûrement – à la fois la déflexivité de la première personne du pluriel et l'anticipation de la désinence -on(s) sous la forme du nouveau pronom personnel « on » à valeur d'« omnipersonnel ». Cette nouvelle situation a une conséquence qui commence à se faire sentir : étant de plus en plus souvent remplacées par les formes réduites avec l'anticipation du "on", les formes verbales avec désinence -ons sont logiquement moins utilisées par les jeunes générations et tendent même aujourd'hui à devenir la marque d'un langage plus recherché, plus littéraire et, pour tout dire, moins simple, moins direct. Ainsi, pour prendre un exemple, lorsque le repas est prêt, dans la langue courante, on dira plus facilement "À table ! on mange !" que "À table ! Nous mangeons !" La forme avec désinence, *nous mangeons*, exprime moins la perspective et plus la constatation : elle marque une insistance sur le pronom et équivaut à "nous, nous sommes en train de manger !" Il arrive souvent, au cours de l'évolution des langues, qu'une nouvelle forme ne remplace pas complètement toutes les valeurs de l'ancienne forme laquelle, dès lors, peut se maintenir pour ces seules valeurs spécifiques. C'est ce qui pourrait arriver pour la forme avec désinence si elle se démarque suffisamment des significations de la forme avec le pronom "on" anticipé... Seul l'avenir de la langue française pourra trancher !

En attendant, avec l'extension de la valeur de "on", passé de l'impersonnel à l'omnipersonnel, la langue française a déjà fait un grand pas vers l'égalisation d'une grande partie de ses formes verbales. Dans bien des cas, en particulier au présent des verbes réguliers, il n'y a plus aucune désinence à rajouter au radical verbal : *je mange, tu mange(s), il/elle/on mange* ["on" impersonnel], *on mange* [omnipersonnel]... *ils mange(nt)*. On pourrait penser qu'il reste encore la désinence -ez [*vous mangez*] de la deuxième personne du pluriel. Mais si l'on ajoute la tendance de plus en plus

⁶ Nous avons envoyé, le 31 janvier 2018, une première version du présent texte à Marc Wilmet, Professeur à l'Université libre de Bruxelles, auteur d'une *Grammaire critique du français* et d'un manuel : *Le participe passé autrement*. Il nous a répondu, entre autres propos, par les quelques lignes suivantes : "Sur *on*, j'ajouterais que sa valeur d'« omnipersonnel » est confirmée par des accords de participes comme *On est partis/parties de bon matin*, etc. Je ne serais pas de mon côté aussi catégorique sur l'interdiction de *Demain l'on viendra*."

A la suite de cette dernière remarque critique, nous avons cherché et trouvé un exemple très parlant de 1835, chez un prédicateur qui dit :

"Malheureux ! Demain, l'on viendra vous demander votre âme".

Marc Wilmet a donc raison ; la séquence "demain, l'on viendra" est possible, mais... seulement lorsque "l'on" n'exprime que la 3e personne du singulier, ce qui est un cas particulier que nous n'avons pas envisagé lorsque nous avons proposé la séquence *"*demain, l'on viendra*" avec la valeur de "demain, on viendra" et de "demain, nous viendrons". On voit bien, dans le seul exemple que nous avons trouvé, que ni le locuteur (le prédicateur), ni l'interlocuteur (celui qui est apostrophé "Malheureux !") ne sont compris dans ce "l'on". On est donc en présence d'une troisième personne du singulier. Or, s'il est vrai que "on" peut être remplacé par "l'on" lorsqu'il s'agit de la troisième personne du singulier, il n'en est pas de même lorsque "on" a une valeur de première personne du pluriel.

fréquente à s'adresser à quelqu'un qu'on ne veut pas vouvoyer, en utilisant le pronom "il"⁷, l'ensemble des formes verbales des verbes réguliers sont sur le point de se réduire au seul radical. C'est bien là en effet l'objectif final qui est visé par les deux phénomènes que nous avons suivis dans la présente étude : la *déflexivité* d'une part et l'*anticipation* de l'autre ; et cela, non pas seulement depuis des siècles, mais depuis des millénaires !

BIBLIOGRAPHIE

BEGIONI Louis et BOTTINEAU Didier (éds) (2010), *La déflexivité*, revue *Langages* 178, Paris, Armand Colin

BEGIONI Louis et ROCCHETTI Alvaro (2010), « *La déflexivité du latin aux langues romanes : quels mécanismes systémiques sous-tendent cette évolution ?* » in Louis Begioni et Didier Bottineau (éds), revue *Langages* 178, Paris, Armand Colin, p. 67-87

BEGIONI Louis et ROCCHETTI Alvaro (2015), « Quelles perspectives psychomécaniques pour une systémique comparée des langues romanes ? », *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”, Philologia LX* (3), Cluj-Napoca, Editura Presa Universitar Clujean, p. 9-20

ERNOUT Alfred et MEILLET Antoine (1939), *Dictionnaire étymologique de la langue latine – Histoire des mots*, Paris, Klincksieck

MALHERBE François et MÉNAGE Gilles, *Les Poésies de M. De Malherbe, avec les Observations de Monsieur Ménage* (Seconde édition, Paris, Claude Barbin, 1689)

WILMET Marc (1999), *Le participe passé autrement : protocole d'accord, exercices et corrigés*, Duculot, Louvain-la-Neuve (Belgique)

WILMET Marc (1997), *Grammaire critique du français*, Paris, Hachette / Louvain-la-Neuve, Duculot (Belgique)

⁷ Un exemple récent de cet emploi de "il" en remplacement de "vous" nous a été rapporté par notre collègue italianiste, Sylviane Lazard : lors d'une sortie en forêt, une personne s'est adressée directement à son voisin qui semblait avoir perdu quelque chose en lui disant "qu'est-ce qu'il cherche ?" et, un peu après : "qu'est-ce qu'il a trouvé ?"

THE FRENCH LANGUAGE IN THE FRANCOPHONE SPACE. THE FRANCOPHONIE IN ROUMANIA

LA LANGUE FRANÇAISE DANS L'ESPACE FRANCOPHONE. LA FRANCOPHONIE EN ROUMANIE

LIMBA FRANCEZĂ ÎN SPAȚIUL FRANCOFON. FRANCOFONIA ÎN ROMÂNIA

Dr. Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC

Université Paris IV, France

E-mail: eudochia.sevciuc@yahoo.fr

Abstract

During the 18th century, French was initially used only in the diplomatic correspondence, employing French secretaries. The boyars learned French first, then the rising bourgeoisie, and later the lower middle class that imitated the privileged bourgeoisie. The generalization of the compulsory education in the second half of the 20th century made French available for all social classes, including in rural areas, even if the language was spoken or written imperfectly.

Used first as a diplomatic language, then as a social language, as a language of culture, but also as an informal language, in private correspondence and in everyday life, French is learned today out of cultural interest.

Résumé

Au début, au XIXe siècle, le français servait uniquement à la correspondance diplomatique, activité pour laquelle on appelait à des secrétaires français. Mais bientôt les jeunes aristocrates l'ont appris: puis, ce fut le tour de la bourgeoisie en plein essor et, en fin de compte, la petite bourgeoisie s'est prise elle aussi à imiter les privilégiés de la société. La généralisation de l'enseignement obligatoire devait rendre, au cours de la seconde moitié du XXe siècle, le français accessible, même imparfaitement, à tous les milieux y compris le milieu rural.

Utilisé pour commencer dans la diplomatie, devenue ensuite langue mondaine et de culture, on la parle en famille, on l'écrit même lorsqu'il s'agit des lettres privées, elle devient d'usage quotidien. De nos jours, c'est l'intérêt culturel qui domine. Sa diffusion graduelle devait parcourir des périodes distinctes.

Rezumat

La început, în secolul al XVIII-lea, franceza era folosită numai în corespondența diplomatică, recurgându-se pentru aceasta la secretari francezi. Au învățat-o mai întâi boierii, apoi burghezia în ascensiune, iar, ulterior, și mica burghezie care o imita pe cea privilegiată. Generalizarea învățământului obligatoriu în a doua jumătate a secolului XX a adus-o, fie și imperfect, la îndemâna tuturor claselor sociale, inclusiv în mediul rural.

Folosită la început ca limbă diplomatică, apoi mondenă, ca limbă de cultură, dar și ca limbă familiară, în corespondența privată și în viața cotidiană, limba franceză este învățată azi din interes cultural.

Keywords: *Francophonie, Romania, French, Romanian*

Mots-clés: *la francophonie, La Roumanie, le français, le roumain*

Cuvinte-cheie: *francofonia, România, franceza, româna*

Au point de vue géographique, la Roumanie est loin de la France. Aucune autorité ne lui a jamais imposé la langue française. On pourrait même affirmer le contraire, car en Transylvanie, en ces temps-là sous domination autrichienne -la langue et la culture françaises étaient proscrites sans résultat. Le français n'a jamais été une langue officielle en Roumanie, mais en le parlant, les Roumains ne l'ont point corrompu, car le fond sur lequel il s'articulait ne leur était pas étranger, comme dans le cas du français des colonies, où il était parlé par des colons, certes, venus de France mais appartenant à diverses catégories sociales et par les populations colonisées qui l'assimilaient selon leur propre prononciation. En effet, déjà en 1920, Charles Drouhet écrivait, dans son étude *La culture française en Roumanie*, que presque n'importe quel passant est à même de fournir en Roumanie tout renseignement demandé en français. En décembre 1989 et au commencement de 1990, les étrangers attirés en Roumanie par les événements historiques qui s'y déroulaient, étaient surpris du grand nombre de personnes d'apparence modeste, a même, néanmoins, de dialoguer en français, malgré la période (1948-1964) où le russe avait été obligatoire dans l'enseignement.

Au début, au XIXe siècle, le français servait uniquement à la correspondance diplomatique, activité pour laquelle on appelait à des secrétaires français. Mais bientôt les jeunes aristocrates l'ont appris : puis, ce fut le tour de la bourgeoisie en plein essor et, en fin de compte, la petite bourgeoise s'est prise elle aussi à imiter les privilégiés de la société. La généralisation de l'enseignement obligatoire devait rendre, au cours de la seconde moitié du XXe siècle, le français accessible, même imparfaitement, à tous les milieux y compris le milieu rural.

Utilisé pour commencer dans la diplomatie, devenue ensuite langue mondaine et de culture, on la parle en famille, on l'écrit même lorsqu'il s'agit des lettres privées, elle devient d'usage quotidien. De nos jours, c'est l'intérêt culturel qui domine. Sa diffusion graduelle devait parcourir des périodes distinctes.

Avec des correspondants dans les pays voisins, la Bulgarie et la Hongrie, et des reportages réguliers en Moldavie, en Ukraine et en Serbie, la revue «Regard» diffuse de l'information en français à l'échelle régionale. «Regard» est très présent dans les lycées, les collèges et les facultés en Roumanie grâce au soutien de l'Institut français, assure Laurent Couderc. Les jeunes apprennent le français à travers notre revue et ça, pour moi, c'est le plus gratifiant. Ces jeunes apprennent le français non pas parce qu'on leur parle de francophonie mais parce qu'on leur parle de leur pays d'une manière différente.

En 2015 une édition roumaine de «Regard» a vu le jour, offrant un résumé des meilleurs articles de l'édition française. Tiré à 1200 exemplaires, le média roumain a été une bonne stratégie pour appâter de nouveaux lecteurs.

Grâce à «Regard», le français est en train de conquérir le cœur des lycéens et des étudiants roumains. Quant à Camelia Veteleanu, âgée de 38 ans, elle a introduit la langue de Molière au niveau de la maternelle. Revenue en Roumanie après un séjour en France, cette jeune Roumaine a décidé de tout laisser tomber pour créer une maternelle. Une aventure digne d'un film de fiction. «Mon fils aîné avait été à la maternelle en France, raconte-t-elle. Après mon retour à Bucarest, j'ai cherché une maternelle pour ma petite fille qui soit au niveau de celle que j'ai fréquentée en France, mais il n'y en avait pas. En 2016 j'ai décidé de la créer moi-même.» Camelia commence avec une petite structure où elle accueille sa petite fille et les enfants de quelques amis. Le bouche-à-oreille fonctionne et les enfants sont de plus en plus nombreux, au point de devoir louer une grande maison

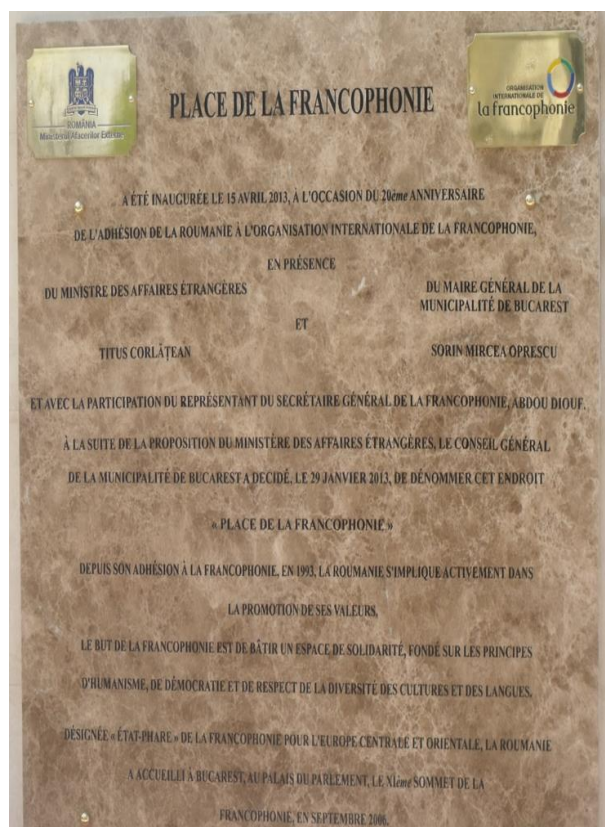
dans le centre de Bucarest. C'est ainsi qu'est né le réseau francophone *Le Carrousel*, qui compte actuellement deux maternelles et 68 enfants.

Origines de la francophonie en Roumanie

L'intérêt des Roumains pour la France remonte au XVIIIème siècle, époque où les Princes phanariotes administraient le régime ottoman. Dans les «Académies» instituées par les phanariotes, l'enseignement était dispensé en grec, à partir de manuels traduits du français. A noter en 1771-1772, la parution en roumain, traduites directement du français de plusieurs œuvres de Voltaire, suivies en 1772 de la traduction en roumain de l'ouvrage de Fenelon, *Les aventures de Télémaque*. En 1776, à la suite de la réforme de l'enseignement entreprise en Valachie par le prince Alexandre Ipsilanti, le français devient matière obligatoire au programme de l'école supérieure de Bucarest.

Langue des idées et langue de culture, le français est porté par les secrétaires des princes régnants de Moldavie et de Valachie, locaux ou français, comme Pierre De la Roche, secrétaire pour les Affaires étrangères du Prince moldave Jean Callimaky (en 1758) et en même temps le premier Français à remplir les fonctions de précepteur des enfants du prince, ou bien le comte de Hauterive, secrétaire du Prince Ipsilanti et auteur du *Mémoire sur l'état de la Moldavie, en 1787*. Les archives attestent qu'on lisait en grande majorité des journaux français. Le premier consulat français est établi à Bucarest en 1795, ayant à sa tête Emile Gaudin, à la fin de la guerre russo-turque. L'année suivante un deuxième consulat français est ouvert à Iasi. Au-delà de son activité économique et commerciale, le consulat devient aussi un foyer à partir duquel sont disséminées les idées de la Révolution française qui commence à faire des "prosélytes" aussi dans les principautés.

Au XIXème siècle, de nombreux voyageurs roumains, notamment les fils des grands boïards, visitent la France et rapportent des éléments de culture et de politique qu'ils implantent en Roumanie à leur retour. Il s'agit, après la contribution des Phanariotes et des consulats français, de la troisième source de diffusion des idées françaises dans le monde roumain.

La francophonie en Roumanie

La France et la Roumanie ont entretenu depuis toujours des relations privilégiées, soutenues par l'incontestable francophilie des Roumains et la francophonie d'une part non négligeable de la population.

Les valeurs prônées par la francophonie – la paix, la démocratie et les droits de l'homme, la diversité culturelle, la solidarité au service du développement – et la diversité des pays ayant en partage la langue française, ont incité la Roumanie à rejoindre la francophonie institutionnelle dès 1991 (comme observateur d'abord, puis, à compter de 1993, comme membre à part entière de l'Organisation internationale de la francophonie/OIF).

La Roumanie a accueilli plusieurs grands rendez-vous majeurs de la francophonie institutionnelle:

1998 – XIIème Conférence ministérielle de la francophonie (CMF)

2006 – XIème Sommet de la Francophonie

Il s'en suit que les Roumains étaient toujours informés de ce qu'il advenait en France, qu'ils disposaient d'une solide culture française; que leur curiosité intellectuelle s'attachait à tout ce que concernait ce pays. Et les Roumains ne se sont pas bornés à imiter et s'inspirer de la France : ils lui ont même voué une partie de leur créativité innée. Leur existence en tant que nation s'est développée en dialogue et suivant un système d'échanges avec cet allié traditionnel dans le plan politique, comme au point de vue intellectuel.

C'est la tradition qui a légué aux Roumains leur francophonie. La jeunesse roumaine qui étudiait à Paris en 1848 s'est élancée sur les barricades de Février du même élan que ses condisciples français. Aussi, n'est-ce point par hasard si l'on peut lire dans le « Journal de la Vraie République » du 18 Mai 1848: „La nation roumaine répondit l'une des premières au cri de la liberté que jeta dans le monde la France de février.” Ce n'est pas simple accident, non plus, si une autre gazette française «La Réforme» du 4 juillet 1848, annonçait: „C'est une république qui est proclamée en Moldavie . L'acte constitutionnel est en français. (...) Ce sont des frères et par les mœurs, et par le cœur, et par les principes.”

Comment oublier un pays où bon nombre de personnalités roumaines de première grandeur ont trouvé le repos. C'est dans les deux sens qu'ont circulé les valeurs entre la France et la Roumanie. Les Roumains ont beaucoup reçu, mais ils en ont offert à leur tour: Anna de Noailles (2), Elena Vacarescu (3), Marha Bibescu (4), Benjamin Fondane (5), Emil Cioran (6), Eugène Ionesco (7), George Enescu (8), Dinu Lipatti, Brâncuși, Basil Munteanu, Marcel Mihailovici, Alexandru Cioranescu et Emil Turdeanu et d'autres donnèrent leur contribution à la spiritualité française.

La Roumanie, un pilier de la francophonie

Sur le plan institutionnel, la Roumanie s'enorgueillit d'avoir su faire de la francophonie une «success-story», comme on aime dire à Bucarest en bon français. Les institutions majeures de la francophonie ont choisi la capitale roumaine comme quartier général pour être représentées dans l'ensemble des pays de l'Europe centrale et orientale. L'Organisation internationale de la francophonie (OIF) a implanté à Bucarest son bureau régional pour les pays d'Europe centrale et orientale (Breco). «Dans ces pays, il s'agit davantage d'une francophonie choisie que d'une francophonie héritée du passé colonial, affirme Rennie Yotova, directrice du Breco. Cette région se distingue par une volonté politique d'appartenance à la famille francophone.»

C'est dans le domaine de l'éducation que la francophonie marque des points forts en Roumanie. Même si l'anglais reste en tête du choix des Roumains, plus de 1 400 000 enfants ont choisi le français comme langue étrangère et le pays compte 8000 professeurs de français. «Aujourd'hui tout le monde apprend une forme simplifiée de l'anglais, affirme Christophe Gigaudaut, le directeur de l'Institut français de Bucarest. Le choix intervient au niveau de la deuxième ou de la troisième langue et c'est là que le français a un rôle à jouer. Plus les Roumains seront nombreux à parler le français, plus ils auront une ouverture sur le monde. La francophonie est aussi un atout pour le rayonnement de la Roumanie à l'étranger.»

L'Agence universitaire de la francophonie

AUF s'est installée à Bucarest en 1994 et couvre 24 pays d'Europe centrale et orientale, de l'ancien espace soviétique et des Balkans. «Nous avons 111 filières francophones universitaires dans cette région et plus d'un tiers se trouvent en Roumanie, s'enorgueillit Mohamed Ketata, le directeur de l'AUF à Bucarest. Tous les ans environ 5000 étudiants étrangers francophones viennent étudier en Roumanie. C'est merveilleux de voir travailler ensemble un Serbe et un Kosovar, un Russe et un Ukrainien.». Les Roumains sont fiers de leurs intellectuels et artistes reconnus à l'international: Constantin Brancusi, qui a inventé la sculpture moderne à Paris, le dramaturge Eugène Ionesco, dont les pièces continuent d'être jouées à Paris après plus d'un demi-siècle, Tristan Tzara, qui a rendu l'Europe «dada», l'essayiste Emil Cioran, un virtuose de la langue française, et beaucoup d'autres intellectuels issus de la veine francophone de ce pays latin. Pilier de la francophonie en Europe centrale et orientale, la Roumanie espère gagner une meilleure visibilité à l'étranger.

Perle de la recherche de haut niveau

La villa Médicis à la roumaine est une villa coquette, 6, rue Emile Zola à Bucarest, au cœur du quartier chic de la capitale roumaine. Les connaisseurs l'appellent la Villa Noël, comme on dit Villa Médicis à Rome. Derrière sa longue appellation – Centre régional francophone d'études avancées en sciences sociales – se cache une perle de la recherche de haut niveau en sciences sociales en Europe centrale et orientale. Certes, elle n'a pas l'envergure de la villa romaine, mais à l'échelle roumaine elle a le même impact. «C'est un centre de recherche et de formation francophone à vocation régionale, affirme Ioan Panzaru, ancien recteur de l'Université de Bucarest et chef de l'équipe qui gère la Villa Noël. C'est grâce à cette collaboration à l'échelle régionale qu'on peut cristalliser les diverses façons de voir le monde.»

La belle demeure, qui dispose de 800 mètres carrés et d'un jardin généreux en plein cœur de Bucarest, a appartenu à un officier de l'armée de l'air française, Louis Noël, envoyé en Roumanie dans le contexte de la Première Guerre mondiale. N'ayant pas eu de descendants, il a offert sa maison dans les années 1930 à l'Etat français. Le destin de la Villa Noël a basculé en 2012 lorsque l'Université de Bucarest a remporté le grand prix culturel Louis D. de l'Institut de France, qui lui a apporté une donation de 750 000 euros, de quoi rénover la maison et l'équiper aux plus hauts standards. «C'est un centre d'excellence de la recherche en langue française, assure Silvia Marton, chargée de cours à la Villa Noël. Il faut casser le monopole de la langue anglaise, d'autant qu'en Roumanie et en Europe centrale et orientale le français est encore très vivant.»

Bourses d'études, colloques, programmes doctoraux, recherches très poussées dans les sciences sociales, politiques et juridiques, tout cela est au menu de la maison Noël. «Nous touchons tous les pays qui se trouvent à l'est de l'Allemagne jusqu'à l'ancien espace soviétique et, sur l'axe nord-sud, de l'Ukraine jusqu'à l'espace méditerranéen, en passant par les Balkans, affirme Silvia Marton. C'est grâce au français que les chercheurs de haut niveau de tous ces pays se croisent en Roumanie. Un collège juridique franco-roumain d'études européennes a été fondé en 1995 grâce à une coopération entre l'Université de Bucarest et l'Université Paris I Panthéon-Sorbonne. Le collège a formé 4500 spécialistes en droit international, européen et comparé et il accueille actuellement 250 étudiants par an. L'enseignement est dispensé en français par une trentaine de chargés de mission issus d'un consortium de douze universités françaises et des enseignants de la Faculté de droit de Bucarest formés dans les universités françaises. Les diplômes du Collège juridique franco-roumain sont reconnus en Roumanie et en France.

Un réseau francophone pour l'égalité femme-homme

En novembre 2017, la Roumanie a accueilli la Conférence des femmes de la francophonie, qui a rassemblé plus de 800 personnes, dont 700 femmes venues de 84 pays ayant décidé de mettre en place un réseau francophone pour l'entrepreneuriat féminin. La présidence a été confiée à Monica Jiman, directrice de la compagnie informatique Pentalog en Roumanie. «Nous avons déjà 655 comptes qui ont été créés sur ce réseau, affirme-elle. Une femme qui veut entreprendre a accès à un réseau qui lui offre de l'information et des échanges. Le réseau n'est pas réservé seulement aux femmes mais à tous ceux, femmes et hommes, qui veulent soutenir l'entrepreneuriat féminin.» Il y a aujourd'hui 120 millions de femmes francophones dans le monde.

Présence institutionnelle de la francophonie en Roumanie

L'Organisation internationale de la francophonie (OIF) a ouvert en 2004 une antenne régionale à Bucarest pour les Etats de l'Europe centrale et orientale (BRECO). Cette antenne est devenue en septembre 2014 le siège du Bureau régional pour l'Europe Centrale et Orientale.

L'Agence universitaire de la Francophonie (AUF) est représentée dans la région par la Direction régionale Europe centrale et orientale, installée à Bucarest depuis 1994. Elle touche à présent 109 établissements universitaires ou de recherche dans 24 pays différents et compte sept implantations dans six pays de la région.

Par conséquent, la francophonie des Roumains présente un caractère spécifique par rapport aux formes qu'elles revêtent dans d'autres pays du monde.

Dans le monde: chaque année, à la date du 20 mars, est célébrée la Journée internationale de la Francophonie: les 220 millions de francophones sur les 5 continents fêtent leur langue en partage et la diversité de la Francophonie, à travers des concours de mots, des spectacles, des festivals de films, des rencontres littéraires, des rendez-vous gastronomiques, des expositions artistiques... Cette date a été choisie en référence au 20 mars 1970, marqué par la création à Niamey (Niger) de l'Agence de coopération culturelle et technique (ACCT), future Organisation internationale de la Francophonie. Le site www.20mars.francophonie.org recense chaque année ces activités organisées aussi bien dans les 80 États et gouvernements de l'OIF que dans ceux où le français est moins parlé. En Roumanie : une série d'événements est organisée sous le patronage du Groupe des Ambassades, Délégations et Institutions francophones en Roumanie (GADIF) à Bucarest et en Province

Notes:

1. Selon la définition de l'Académie française, le mot «francophonie» désigne l'ensemble des personnes et des institutions qui utilisent le français comme langue de première socialisation, langue d'usage, langue administrative, langue d'enseignement ou langue choisie. Il prend une majuscule uniquement pour le nom par lequel on désigne couramment, par abréviation, la Conférence des pays ayant le français en partage, et les diverses institutions qui s'y rattachent.

2. **Anna de Noailles**, née Ana-Elisaveta Bibescu Basarab Brâncoveanu, est une poétesse et une romancière française d'origine roumaine, née à Paris le 15 novembre 1876 et morte dans la même ville le 30 avril 1933.

3. **Elena Vacarescu**, née le 21 septembre 1864 à Bucarest et morte le 17 février 1947 à Paris, est une femme de lettres et diplomate franco-roumaine, deux fois lauréate de prix littéraires de l'Académie française.

4. **Martha Bibescu**, également connue sous le pseudonyme de Lucile Decaux, est une femme de lettres française d'origine roumaine, née le 28 janvier 1886 à Bucarest et morte le 28 novembre 1973 à Paris¹.

Auteur ayant écrit l'essentiel de son œuvre littéraire en français, son *Perroquet vert* paru en 1924 sera suivi par toute une série de romans, de récits, de contes, de nouvelles, d'articles et d'essais, comme *La vie d'une amitié: ma correspondance avec l'abbé Mugnier, 1911-1914* paru en 1951. Elle fut élue en 1955 membre étranger de l'Académie royale de Belgique.

5. **Benjamin Fondane**, alias B. Fundoianu, né Benjamin Wechsler (ou Wexler), le 14 novembre 1898 à Iași en Roumanie et mort le 2 ou le 3 octobre 1944 dans une chambre à gaz du camp d'extermination d'Auschwitz¹, est un philosophe, poète, dramaturge, essayiste, critique littéraire, réalisateur de cinéma et traducteur juif athée roumain, naturalisé français en 1938, principalement d'expression française.

6. **Emil Cioran**, né le 8 avril 1911 à Resinár, alors en Autriche-Hongrie, actuelle Rășinari («les résineux» en roumain) en Roumanie, et mort le 20 juin 1995 à Paris, est un philosophe, poète et écrivain roumain, d'expression roumaine initialement, puis française à partir de 1949, date de la parution de son premier livre écrit directement en français: *Précis de décomposition*.

7. **Eugène Ionesco**, né le 26 novembre 1909 à Slatina (Roumanie) et mort le 28 mars 1994 à Paris (France), est un dramaturge et écrivain roumano-français.

Il passe une grande partie de sa vie à voyager entre la France et la Roumanie; représentant majeur du théâtre de l'absurde en France, il écrit de nombreuses œuvres dont les plus connues sont *La Cantatrice chauve* (1950), *Les Chaises* (1952), *Rhinocéros* (1959) et *Le roi se meurt* (1962).

8. **George Enescu**, né le 19 août 1881 à Liveni (Moldavie roumaine) et mort le 4 mai 1955 à Paris, est un compositeur roumain. Il fut également violoniste virtuose, chef d'orchestre, pianiste et pédagogue.

BIBLIOGRAPHIE

ABDOU, Diouf, Rapport du Secrétaire général de la Francophonie: de Bucarest à Québec 2006-2008

BALADIER Eva dir., CHAPHEAU Guillaume, KERDRAON Anne-Laure, *Le vocabulaire de la francophonie: le dictionnaire du français à travers le monde* Paris, Editions Garnier, 2008, 384 p.

DEREUMAUX, René-Maurice, *L'organisation internationale de la Francophonie: l'institution internationale du XXIe siècle*, Paris, L'Harmattan, 2008, 155 p.

FARANDJIS, Stelio, *Francophonie et humanisme: débats et combats*, Paris, Éditions Tougui, 1993

FARANDJIS, Stelio, *Philosophie de la Francophonie. Contribution au débat*, Paris-Montréal, L'Harmattan, 1999

JAUMOTTE, A., JOLY, Hubert, GOOSSE, André, „Langue française et francophonie. Revue générale”, 1999, n° 11, 137 p.

JOUBERT, Jean-Louis, *Petit guide des littératures francophones*, Paris, Nathan, 2006, 256 p.

LAULAN, Anne Marie, OILLO, Didier, *Francophonie et mondialisation*, CNRS Éditions, coll. «Les essentiels Hermès», 2008

LE GOFF, Fabrice, POISSONNIER, Ariane, SOURNIA, Gérard, *Atlas mondial de la Francophonie*, Paris, Editions Autrement, 2006, 80 p.

LUTHI, Jean-Jacques, *Dictionnaire général de la francophonie*, Paris, Letouzey et Ané, 1986.

MONTENAY, Yves, *La langue française face à la mondialisation*, Paris, Les Belles Lettres, 2005, 321 p.

POISSONNIER, Ariane, SOURNIA, Gérard, LE GOFF, Fabrice, *L'Atlas mondial de la francophonie*, Paris, Autrement, 2006, 79 p.

REUTNER, Ursula, *Manuel des francophonies*, Berlin/Boston, de Gruyter, 2017

TREAN, Claire, *La Francophonie*, Paris, Editions le Cavalier bleu, 2006, 128 p.

ZEVACO, Claudine, *Guide du français pour tous. Le livre de la francophonie*, Paris, L'Harmattan, 2000, 263 p.

Sitographie

Agence universitaire de la Francophonie: <http://www.auf.org/>

Base de données lexicographiques panfrancophones: <http://www.tlfq.ulaval.ca/bdlp/>

Centre international d'études francophone: <http://www.cief.info/liens.html>

Délégation générale à la langue française et aux langues de France (DGLFLF): <http://www.dglflf.culture.gouv.fr/>

Encyclopédie de la Francophonie: <http://agora.qc.ca/francophonie.nsf>

Francophonie: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/francophonie/index.shtml>

Francophonie dans le monde: <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/francophonieacc.htm>

Guides ressources en ligne pour les départements d'études francophones:

<http://www.aidenligne-francaisuniversite.auf.org/>

Journée internationale de la Francophonie: <http://20mars.francophonie.org/Le-francaisenjeu-du-XXIe-siecle>

Organisation internationale de la Francophonie (OIF): <http://www.francophonie.org/>

Portail des professeurs de français: <http://www.franccparler.info/accueil/>

**TEACH AND LEARN EXTRALINGUISTIC
ELEMENTS BY PLAYING.
THE USE OF THE GAME FOR TEACHING
ITALIAN LITERATURE**

**ENSEIGNER ET APPRENDRE DES ÉLÉMENTS
EXTRALINGUISTIQUES EN JOUANT.
L'UTILISATION DU JEU POUR L'ENSEIGNEMENT DE LA
LITTÉRATURE ITALIENNE**

**INSEGNARE E APPRENDERE ELEMENTI
EXTRALINGUISTICI GIOCANDO.
L'USO DEL GIOCO PER L'INSEGNAMENTO
DI LETTERATURA ITALIANA.**

**Riflessioni teoriche e traccia operativa con gli studenti del 3° anno dell
l'Università Blida 2 Ali Lounici**

Larbi ZAHIRA

Université Blida 2 Ali Lounici,
Route d'El Affroun, Blida, Algeria
E-mail: yeyoumti@yahoo.it

Abstract

This article focus of the teaching of italian literature at the Algerian University. This is an experinent carried out with third year students from Blida 2 University Ali Lounici. With this reserarch we have highlghted the status of Italian literature in Algerian reality by presenting a didactic unit with all its phases, from motivation to reflexion, synthesis and verification. The unit revolves around Futurism as literary movement these characteristics. Wich we wanted to show the demotivation of our learners in the face of this subject, and haw we can motivate themusinf a new playful methodology this one has beautiful and clearly shown its importance and usfulness. Thanks to the fun activities we have seen that learners need method to enjoy learninig italian literature.

Résumé

Le présent article met l'accent sur l'enseignement de la littérature italienne dans l'Université algérienne. Il s'agit d'une expérience réalisée avec les étudiants de troisième année d'italien de l'Université Blida 2 Ali Lounici. Avec la présente recherche nous avons mis en évidence, le statut de la littérature italienne dans la réalité algérienne en présentant une unité didactique avec toute ses phases, de la motivation à la réflexion, la synthèse et la vérification. L'unité tourne autour le Futurisme comme mouvement littéraire ses caractéristiques etc. Dont on a voulu montré la démotivation de nos apprenants face à cette matière, et comment peut-on les motiver en utilisant une nouvelle méthodologie ludique celle-ci a belle et bien montrée son importance et utilité. Grace aux activités ludiques on a pu constater que nos jeunes apprenants ont besoin d'une nouvelle méthode pour apprécier l'apprentissage de la littérature italienne.

Keywords: *Italian Literature, didactic, unit, Futurism, activities*

Mots-clés: *littérature italienne, activités ludiques, apprentissage, Futurisme*

Introduzione

Il testo letterario sembra difficile da capire, analizzare, e apprezzare da quasi la maggioranza di nostri studenti. Il presente articolo rispecchia la realtà dell'insegnamento / apprendimento della letteratura italiana all'Università Ali Lounici Blida 2 Algeria.

Ai nostri studenti non piace studiare la letteratura italiana, dal fatto che essa viene insegnata per un volume orario corrispondente ad un'ora e mezzo per i primi due anni del corso di laurea in lingua italiana. In questi due anni il programma seguito nella materia tocca solamente, gli elementi di base legati al concetto di introduzione alla materia di letteratura. Generalmente i temi trattati sono semplici hanno per obiettivo di mettere lo studente nel bagno letterario insegnando i generi letterari la fiaba, la favola... ecc cioè elementi di base.

Il secondo anno è dedicato all'insegnamento di qualche opera italiana dei famosi letterari, tra loro citiamo Dante Aleghieri, Giovanni Boccaccio e Francesco Petrarca. Sempre con un volume orario un' ora e mezzo. Tuttavia nel terzo anno di corso cioè l'ultimo anno lo studente passa da un modulo semplice, ad una materia assai complicata che mette lo studente nelle onde della letteratura italiana, tramite una materia che domanda l'occhio critico-analitico da uno studente privo di arme letterarie. Il modulo intitolato «Studio del testo letterario» di durata tre ore un modulo che richiede conoscenze letterarie che non sono acquisite prima, in questo anno il docente d'italiano si trova in una situazione di imbarazzo; perché da un lato deve applicare e seguire il programma imposto dal Ministero dell'Insegnamento Superiore E della Ricerca Scientifica e soddisfare i bisogni di discenti demotivati da un altro lato. L'idea di questa ricerca nasce dalla nostra esperienza in quanto docente d'italiano più di diciott'anni all'università. Abbiamo incontrato diversi studenti; bravi, meno bravi, introversi, timidi, intelligenti, motivati... ecc. Insomma, tutti i tipi di studenti ma ad ogni volta notiamo un disinteresse, verso la letteratura da parte loro ciò che ci ha spinto di pensare lungo a questo problema o fenomeno e da qui nasce la nostra problematica perché i nostri studenti di italiano non amano studiare la letteratura? Come possiamo motivare i nostri discenti ad apprezzare i testi letterari, e studiarli? Per rispondere a queste domande abbiamo ipotizzato l'ipotesi seguente: Gli studenti di italiano non amano la letteratura a causa del metodo di insegnamento.

Il nostro lavoro è diviso in due parti nella parte prima tratteremo: il che cos'è la letteratura, il che cos'è l'educazione letteraria e come viene insegnata. Tratteremo anche Il gioco nella classe di lingue straniere. Nella seconda parte presenteremo una traccia operativa si tratta di un'unità di apprendimento realizzata con un gruppo-classe algerino cioè studenti del 3° anno dell'Università Ali Lounici Blida 2.

Per quanto riguarda il primo punto cioè il che cos'è la letteratura non abbiamo trovato una definizione univoca, ci siamo trovati di fronte a multiplice definizione ne abbiamo scelto qualche.

I. Definizione etimologica del termine letteratura

I.1. letteratura s. F. (dal lat. litteratura, del. Di littéra e littéae. Secondo il modello del gr. *Ypappa* (v. Grammatica) - l. In origine, l. arte di leggere e scrivere; poi. La conoscenza di ciò che è stato affidato alla scrittura, quindi in genere cultura, dottrina.

Oggi s'intende comunem. Per letteratura l'insieme delle opere affidate alla scrittura, che si propongano fini estetici, o, pur non proponendosi li raggiungano comunque; e con sign. Più astratto, l'attività intellettuale volta allo studio o all'analisi di tali ecc.; universale;

la l. del Trecento, del Settecento; e con riguardo al contenuto. Alla forma, al carattere, ai fini che si propone;

l. in prosa, in versi; l. narrativa, poetica, didascalica; l. popolare, popolareggiante; patriottica;

l. *Impegnata o disimpegnata*, a seconda che tratti o non tratti di problemi politici e sociali della realtà contemporanea;

l. per infanzia l. amena, le opere scritte principalmente col fine di dilettere (romanzi, racconti, novelle);

l. erotica l. di consumo di livello più commerciale che artistico, destinata ad un immediato smercio presso un largo pubblico;

l. rosa quella formata di romanzi e racconti sentimentali, in senso ampio e con riferimento alle opere letterarie più valide;

In termini recenti il termine ha assunto anche un signilimitivo, per qualificare complessivamente quelle produzioni letterarie in cui al virtuosismo della parola e delle forme non corrisponda un adeguato fervore sentimentale e fantastico quindi fare della l. equivale in genere a fare della retorica, curare più la forma che la sostanza. (Dizionario on line Treccani, 05.03.2020 alle ore 17:18).

I.2. L'educazione letteraria:

La letteratura ci permette a scoprire i valori sociali; riti abitudini gesti, modi di vivere che potrebbero essere uno specchio di una certa epoca di un certo movimento letterario Per Balboni i docenti che lavorano sull'educazione letteraria esaminano e criticano le opere letterarie, sono anche storici della cultura e critici nello stesso tempo.

A questo proposito Paolo E Balboni dice:

«Educare alla letteratura portare lo studente a scoprire i valori di verità, di testimonianza storico-culturale, di espressione estetica ottenuta tramite un uso particolare della lingua, da sola o in associazione con gesti, scene, musica, danza ecc. Gli insegnanti che lavorano all'educazione letteraria sono (...) recensori che riferiscono sulle opere e sugli autori, storici della cultura, che inseriscono l'opera e l'autore nel contesto storico originario; «critici testuali», che cercano di far scoprire agli studenti i meccanismi della letterarietà e di far mutare in loro dei metri di giudizio.» (BALBONI, 2011, p. 6)

I.3. L'insegnamento di letteratura italiana:

Nell'insegnamento di letteratura l'insegnante assume il ruolo di interprete di testi letterari, difficili da capire dagli studenti proprio come un sacerdote interprete unico ed autorizzato di testi sacri incomprensibile senza il suo aiuto.

Freddi opta per letterario – educatore che guida gli studenti al godimento dei testi letterari «Egli è insomma un animatore esperto, qualificato, sensibile e duttile che attiva negli studenti i meccanismi psicologici, culturali e operativi che permettono loro di conoscere ed apprezzare le grandi voci della letteratura e l'eredità che tali voci hanno accumulato per i posteri.» (BALBONI, 2011, p. 14)

I.4. Il gioco nella classe di lingue straniere

Il gioco è considerato da molti un'attività che non è seria e che è il contrario di lavoro. Il gioco non è legato a nessun obbligo, altrimenti, il lavoro è controllato e valutato. Il gioco e il lavoro sono due azioni ma non hanno la stessa funzione.

Dal punto di vista delle teorie dell'acquisizione linguistica e della ricerca, esistono basi di tipo psicologico che giustificano l'uso di tecniche ludiche quale integrazione o riferimento principale nell'insegnamento delle lingue straniere.

Rodgers ha evidenziato cinque caratteristiche delle tecniche ludiche che si riflettono nelle pratiche quotidiane dell'insegnamento delle lingue straniere: (MOLLICA, 2000, p. 45)

- Sono competitive
- Hanno regole ben precise da seguire
- Hanno un obiettivo
- Hanno una conclusione
- Sono coinvolgenti (perché creano lo spirito di sfida tra pari).

Nel gioco ci sono delle regole da rispettare,ciò che chiede e necessita il rigore.

Nelly Pasquier spiega che giocare implica un bisogno di regole e di ordine. Il discente utilizza le sue facoltà fisiche,intellettuali.

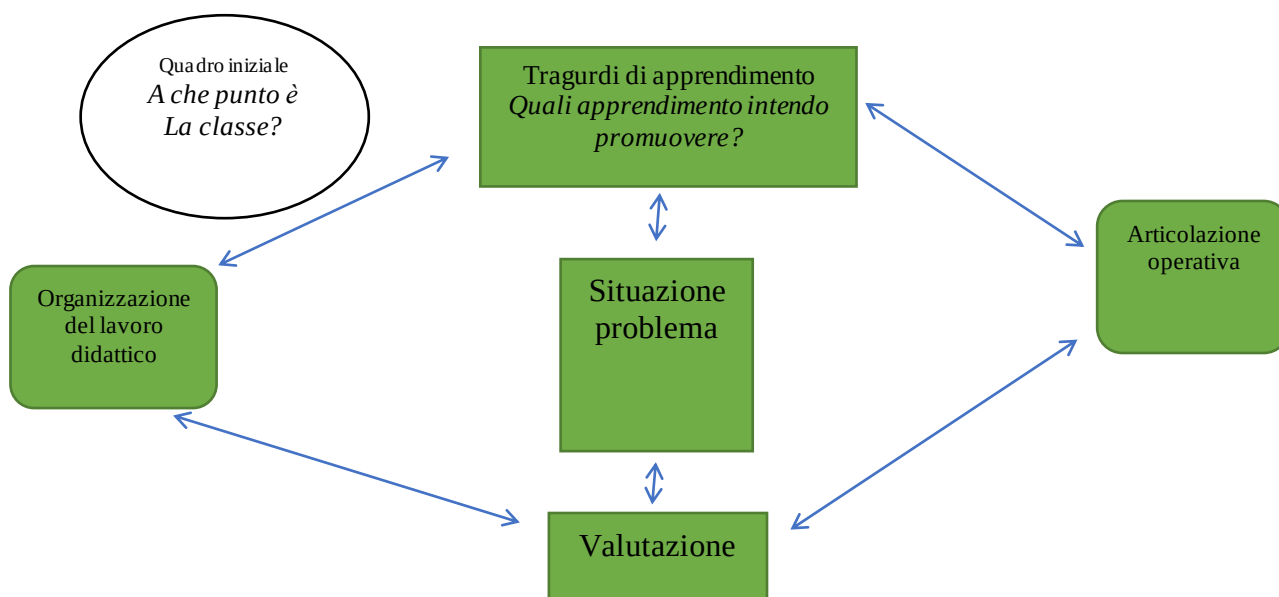
I.5. È possibile apprendere giocando?

Il gioco offre la possibilità ai discenti di stabilire dei contatti tra di loro. I discenti scambiano idee utilizzando una lingua straniera. Perciò il gioco è molto consigliato nell'insegnamento / apprendimento di una lingua straniera, è appropriato far parlare i discenti. Tuttavia non si può usare qualsiasi gioco con loro.

Il gioco procura il piacere per gli apprendenti, l'italiano è una nuova disciplina che viene scoperta da loro e questa novità suscita in loro la motivazione. Insegnare una nuova disciplina con materiali originali che i discenti non hanno l'abitudine di utilizzare amplifica la loro curiosità, perciò le attività ludiche ed il gioco sono consigliati e molto utilizzati nell'insegnamento / apprendimento dell'italiano LS.

La lingua italiana è per loro una lingua nuova e straniera e tutti i discenti hanno lo stesso livello e non hanno nessuna ragione di sentirsi inferiori e ciò può motivarli,usando giochi.Quando giochiamo apprendiamo in modo inconscio.

La struttura logica dell 'UDA: (MARIO, CAQTOLDI, 2018, p. 134)

II. Traccia operativa

Unità didattica di apprendimento: la poesia futurista

Introduzione

Nella presente UDA proveremo a estrarre le caratteristiche del Futurismo, da una poesia di Aldo. Palazzeschi intitolata «*Lasciatemi divertire*», nella quale il poeta si diverte giocando con la lingua. Per realizzare la nostra UDA abbiamo scelto la poesia di A. Palazzeschi, un importante rappresentante della corrente futurista e anche poeta tra le sue caratteristiche, il gusto di giocare con la lingua. La sua poesia raggruppa tutte le caratteristiche del movimento letterario futurista, quali il

rifiuto delle regole retoriche e stilistiche della poesia tradizionale, l'esaltazione della velocità, la guerra è la sola igiene del mondo e permette l'eliminazione di tutti i canoni del passato.

Per capire un testo letterario, bisogna conoscere:

La sua corrente letteraria;

Le caratteristiche del movimento letterario;

La biografia dello scrittore ecc.

II.1. Metodologia e materiale usato:

Le tabelle spiegano in modo minuzioso la metodologia ed il materiale usato per la realizzazione di questa unità di apprendimento.

Unità (UDA)	La poesia futurista
Approccio	Comunicativo Umanistico-affettivo.
Metodologia	La glottodidattica ludica
Tecniche	Una scheda Scopo della scheda Struttura della scheda Possibili espansione

Scheda dell'Unità (BALBONI, 2011, p. 97)

Scopo della scheda	Lo scopo di questa scheda è: Presentare una poesia futurista; Far riflettere sulla specificità del linguaggio letterario, che può permettersi di « scardinare » la lingua senza farla diventare necessariamente aulica o ermetica. Estrarre le caratteristiche della poesia futurista dalla poesia palazzeschiana.
Struttura della scheda	Prima si fa una pre-lettura, dove si creano ipotesi per coinvolgere lo studente, a una fase di lettura globale e poi analitica Recitazione della poesia di Palazzeschi (per spingere gli studenti ad interrogarsi sulla lingua e sullo stile letterario palazzeschiano).
Possibili espansione	La poesia di Palazzeschi è stata cantata da molti, dai Ridillo, da Paolo Poli, ecc. Consigliare gli studenti ad ascoltare la versione di Paolo Poli perché ha ben colto la forza della provocazione futurista di Palazzeschi.

OBIETTIVI

Obiettivi linguistici	Presentare un tipo di poesia totalmente diverso dalla tradizione letteraria. Scrivere un commento letterario evocando le caratteristiche della poesia futurista.
Obiettivi relazionali	Il rispetto dell'altro, competenze sociali.
Obiettivi didattici	Lavorare in gruppo in modo cooperativo (con l'uso della metodologia ludica).
Livello	Studenti del terzo anno.
Organizzazione	In gruppi
Durata	07 ore
Materiali	Fotocopie del testo, lavagna, dizionario (cartaceo e/o elettronico). Computer (Data show)
Utenza:	Una classe grande con finestre, banchi e una lavagna.

II.2. Fase: la motivazione

Per parlare della corrente letteraria futurista e del poeta Aldo Palazzeschi, abbiamo optato per l'esercizio sotto forma di attività divertente.

Esercizio: usa il codice e scopri il nome di...

Come si gioca?

L'insegnante dà ad ogni lettera un codice, lo studente risponde usando i codici indicati, gli studenti devono cercare:

* un nome di una corrente letteraria e il nome di un poeta italiano.

La lettera	Il segno
O	÷
R	?
T	@
S	)
F	(
U	/
M	➤
L	0
I	❖
A	&
D	%
H	^^
C	!
E	×
Z	*
P	=

Risposta:

ALDO PALAZZESCHI. FUTURISMO

E LASCIATEMI DIVERTIRE

Tri tri tri,
fru fru fru,
ihu ihu ihu,
uhi uhi uhi.

Il poeta si diverte,
pazzamente,
smisuratamente!
Non lo state a insolentire,
lasciatelo divertire
poveretto,
queste piccole corbellerie
sono il suo diletto.

Cucù rurù,
rurù cucù,
cuccuccurucù!

Cosa sono queste indecenze?
Queste strofe bisbetiche?
Licenze, licenze,
licenze poetiche.
Sono la mia passione.

Farafarafarafa,
tarataratarata,
paraparaparapa,
laralaralarala!

Sapete cosa sono?
Sono robe avanzate,
non sono grullerie,
sono la spazzatura
delle altre poesie.

Bubububu,
fufufufu,
Friu!
Friu!

Ma se d'un qualunque nesso
son prive,
perché le scrivo
quel fesso?

Bilobilobilobilobilo
blum!

Filofilofilofilofilo
flum!
Bilolù. Filolù.
U.

Non è vero che non voglion dire,
vogliono dire qualcosa.
Vogliono dire...
come quando uno si mette a cantare
senza saper le parole.
Una cosa molto volgare.
Ebbene, così mi piace di fare.

Aaaaa!
Eeeee!
Iiiii!
Ooooo!
Uuuuu!
A! E! I! O! U!

Ma giovinotto,
ditemi un poco una cosa,
non è la vostra una posa,
di voler con così poco
tenere alimentato
un sì gran foco?

Huisc... Huisc...
Huisciu... sciu sciu,
Sciukoku... Koku koku,
Sciu
ko
ku.

Ma come si deve fare a capire?
Avete delle belle pretese,
sembra ormai che scriviate in giapponese.

Abì, alì, alarì.
Riririri!
Ri.

Lasciate pure che si sbizzarrisca,
anzi è bene che non la finisca.
Il divertimento gli costerà caro:
gli daranno del somaro.

Labala
Falala
falala

appoi lala.
Lalala, lalala.

Certo è un azzardo un po' forte,
scrivere delle cose così,
che ci son professori oggidì,
a tutte le porte.
Ahahahahahahah!
Ahahahahahahah!
Ahahahahahahah!

Infine,
io ho pienamente ragione,
i tempi sono molto cambiati,
gli uomini non dimandano
più nulla dai poeti,
e lasciatemi divertire!

II. 3. Analisi e riflessione:

Prima di leggere la poesia

In questa fase abbiamo invitato gli studenti a riflettere un pò:

Sulla forma del testo (poesia) come sono i versi? I versi non iniziano pienamente a sinistra come gli altri. Che cosa hanno di particolare?

Una poesia scritta così può essere seria?

Sulla scelta del linguaggio, delle parole. Gli abbiamo chiesto di rilevare tutte le parole onomatopeiche.

Alla prima impressione prima ancora di leggere, pensate che questa poesia un pò pazza è il divertimento del poeta? E voi la trovate divertente?

Abbiamo creato una discussione in classe sulla natura dei versi di Palazzeschi. Discuti le tue opinioni con la classe.

Lettura estensiva:

Nella poesia Lasciatemi divertire il poeta parla di persone non nominate: che tipo di persone sono? Amano l'avanguardia? Accettano le sperimentazioni di Palazzeschi?

Ci sono alcuni versi molto profondi, quasi tragici, sottolineali e poi confronta la tua scelta con i tuoi compagni.

Ma si diverte proprio:

Commenta i due versi, che trovi alla fine della poesia:

gli uomini non domandano

Più nulla dai poeti

- È una situazione «divertente», secondo Palazzeschi?
- Secondo voi la poesia è un programma di gioia e gioco o è una drammatica constatazione della sua inutilità?
- A questo punto di riflessione, il divertimento dei vari giochi di suono, dei versi folli è divertimento o grido di dolore?

Gioco della bella lettura recitazione della poesia

Credete che sia facile leggere questa poesia?

Progresso del gioco:

Abbiamo diviso la classe in gruppi di tre e quattro studenti, abbiamo invitato loro a fare prove per leggere le follie e poi uno studente legge la versione concordata. Vince il gruppo che fa una bella lettura. Alla fine abbiamo invitato loro a fare una lettura collettiva tale il coro.

Alla fine di lettura abbiamo chiesto loro se si sono divertiti o no? E perché?

II.4. Sintesi e verifica

Uno degli obiettivi di questa unità è:

Estrarre le caratteristiche della poesia futurista divertendo. A questo proposito abbiamo chiesto agli studenti di scrivere un commento, evocando le caratteristiche della poesia sopra citata.

Questa attività ha lo scopo di far discutere ulteriormente gli studenti sulla poesia studiata e sulle sue caratteristiche.

II.5. Risultati e discussioni

Per mettere lo studente nel bagno letterario novecentesco abbiamo voluto iniziare con un piccolo gioco seguito da una proiezione di una canzone intitolata *Lasiatemi divertire* di Paolo Poli.

Gli studenti del nostro campione hanno apprezzato il gioco delle lettere proposto, per individuare i nomi della corrente letteraria e del poeta, abbiamo avuto risposte positive, gli studenti hanno lavorato con entusiasmo, c'era una vera competizione tutti volevano finire il gioco e conoscere le parole nascoste. Alla fine del gioco hanno potuto riconoscere il poeta e la sua corrente letteraria.

Poi li abbiamo chiesto se conoscono Aldo Palazzeschi, se hanno conoscenze sul futurismo, le risposte erano negative non conoscono né il movimento né il poeta, abbiamo somministrato a loro le fotocopie della poesia poi li abbiamo chiesto di vedere la forma della poesia senza leggerla, da questa domanda abbiamo voluto dargli un'idea sulla poesia studiata perché i versi sono pienamente rientrati a sinistra e non iniziano come gli altri.

Esempio:

Ma come si deve fare a capire?

Avete delle belle pretese,
sembra ormai che scriviate in giapponese.

Abì, alì, alarì.

Riririri!

Ri.

Oltre, a questo abbiamo invitato gli studenti a prendere un foglio e scrivere le caratteristiche del futurismo, con questo metodo lo studente scopre da solo le caratteristiche della poesia di Aldo Palazzeschi e diventa il protagonista del suo apprendimento.

Grazie alle osservazioni degli studenti abbiamo potuto avvicinarli al genere della poesia, con le domande di pre-lettura e della lettura estensiva, lo studente ha potuto notare la follia di Palazzeschi, la scelta delle parole onomatopoeiche è per gli studenti una vera corbelleria, man mano gli studenti hanno capito che non si tratta di una poesia tradizionale ma un nuovo tipo di scrittura che piace ad alcuni ma non a tutti. Questo l'abbiamo dedotto dalla discussione fatta con gli studenti, abbiamo avuto molte interpretazioni, ci sono studenti che non hanno amato la poesia a causa delle parole onomatopoeiche, alcuni di loro la trovano difficile da leggere e capire ma per tutti questa poesia trasmette un certo messaggio.

Alla fine abbiamo proposto al gruppo un gioco per leggere la poesia, gli studenti formano gruppi e decidono come leggerla, le reazioni degli studenti erano positive, il gioco di lettura collettiva è stato molto gradito dal gruppo sperimentato. È stata un'attività molto divertente. E per finire possiamo dire che gli studenti hanno potuto estrarre qualche caratteristica della poesia futurista.

Per approfondire la loro conoscenza sulla corrente, abbiamo chiesto loro di fare una ricerca a casa.

Compito a casa:

Che cos'è il Futurismo? Quali sono le sue caratteristiche?

Chi è Aldo Palazzeschi?

Per verificare l'acquisizione degli studenti della corrente letteraria abbiamo dato loro una poesia di Marinetti intitolata, «Alla macchina di corsa». Li abbiamo chiesto la scrittura di un commento letterario dove evidenziano le caratteristiche della poesia futurista. E abbiamo ottenuto il seguente risultato.

Studenti	La forma del commento	Osservazioni
Studenti che hanno potuto estrarre le caratteristiche della poesia futurista dalla poesia di Marinetti	×	I commenti degli studenti sono ben introdotti hanno rispettato la forma del commento letterario e hanno risposto alla nostra domanda
Studenti che hanno potuto estrarre le caratteristiche della poesia futurista dalla poesia di Marinetti	–	I commenti non rispondono né alla forma né al contenuto del commento. Gli studenti non hanno potuto rispondere alla nostra domanda

Risposte	Numero
Studenti che hanno potuto evidenziare ed estrarre le caratteristiche della poesia di Marinetti	20
Studenti che non hanno potuto evidenziare le caratteristiche della poesia di Marinetti	10

Conclusioni

L'obiettivo mirato dall'UDA è di verificare quanto è utile l'uso della metodologia ludica per insegnare e/ o apprendere elementi extralinguistici cioè correnti letterarie, autori... ecc ad un pubblico straniero in generale e studenti algerini in particolare. Dalle attività svolte con il gruppo-classe abbiamo potuto confermare l'importanza del gioco per stimolare la motivazione degli studenti creando un clima divertente e sereno. Grazie al lavoro cooperativo e a coppie dove il filtro affettivo si abbassa e si nota la motivazione di tutti i soggetti anche quelli timidi ed introversi

Attraverso la sperimentazione pratica delle attività ludiche sopra descritte, ci siamo giunti alla conclusione che esse abbiano confermato la validità dell'utilizzo del metodo ludico con studenti stranieri adulti. Perciò possiamo dire che l'esperienza fatta con la nostra classe ci ha permesso di mettere in luce l'utilità e l'efficacia del gioco nell'apprendimento della letteratura italiana.

Il nostro desiderio è di riuscire l'insegnamento della letteratura italiana a giovani adulti ed essere il loro modello da seguire e di vedere la gioia e la felicità che sorge dai loro occhi. Ci siamo pervenuti al termine di questo modesto lavoro. Per chiudere questa ricerca, sarebbe necessario fare un'analisi alla nostra ipotesi in rapporto con la problematica fatta all'inizio di questo lavoro.

La nostra ipotesi era:

Gli studenti di italiano non amano la letteratura a causa del metodo di insegnamento.

La nostra risposta è affermativa. Questa sperimentazione sul gioco è stata positiva qualitativamente abbiamo constatato un miglioramento, grazie all'uso di attività ludiche quest'ultime funzionano meglio che le attività tradizionali.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia consultata e usata:

- BALBONI, Paolo, *Dizionario di glottodidattica*, Perugia, Guerra, 1999
BALBONI, Paolo, *Didattica dell'italiano a stranieri*, Roma, Bonacci, 1994
BALBONI, Paolo, *Le sfide di babele, Insegnare le lingue nelle società complesse*, Perugia, Utet, 2011
CAON, Sonia Rutka, *La lingua in gioco*, Perugia, Guerra, 2011
CECELIA LUISE, Maria, *Italiano come lingua seconda, elementi di didattica*, Torino, Utet, 2010
CILIBERTI, Anna, *Manuale di glottodidattica*, La nuova Italia, 1999
COMODI, Anna, GAONI, Rossana, *L'italiano si impara a teatro*, Blenda, Perugia, 2001
DANESI, Marcel, *Linguistica e psicolinguistica, manuale di tecniche per la didattica delle lingue moderne*, Roma, Armando, 1994
DUFLO, Colas, *Jouer et philosopher*, France, Presse Universitaire, 1997
GRASSI, Roberta, ADA, Valentinie ROSELLA, BOZZONE Costa, *L'italiano per lo studio nella scuola plurilingue tra semplificazione e facilitazione*, Bergamo, Guerra, 2002
LAVADAS, E., BERTI, A., *Neuropsicologia*, Bologna, Mulino, 2003
MACEDONIA, Manuela, *Il grande gioco dei verbi*, Italia, Eli, 1999
MARIO, Castoldi, *Costruire unità di apprendimento*, Roma, Crocci, 2018
MOLLIKA, Anthony, *Ludilinguistica e glottodidattica*, Perugia, Guerra, 2010
PEDERZANI, Linuccio, CAPPELLETTI, Alida, MEZZADRI, *Girotondo*, Perugia, Guerra, 2002
PIGINI, Litizia, Giorgia d'Angelo, *Tombola dei verbi*, Italia, Eli, 2007
PICHIASSI, Mauro, *Fondamenti di glottodidattica*, Perugia, Guerra, 1999
RIXON, S., *How to use games in language teaching*, Londra, Macmilan, 1981
SERRAGIOTTO, Graziano, *CLIL. Apprendere insieme una lingua e contenuti non linguistici*, Perugia, Guerra, 2003

PERSPECTIVE AND LIMITS OF THE APPLICATION OF PROBLEM-BASED LEARNING IN TEACHING CONTEMPORARY ROMANIAN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION: A CASE STUDY

PERSPECTIVE ȘI LIMITE ALE APLICĂRII ÎNVĂȚĂRII BAZATE PE PROBLEME ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR: STUDIU DE CAZ

Lect. univ. dr. Ana-Maria RADU-POP

Universitatea de Vest din Timișoara

Bd. Vasile Pârvan nr. 4, Timișoara

E-mail: ana.pop@e-uvv.ro

Abstract

A learning method that respects the principles of student-centered learning and has proven its effectiveness in higher education, PBL is based on the principle of using real-world problems as a starting point for the acquisition and integration of new knowledge. By combining collaborative learning activities with individual study, it stimulates long-term retention and develops important skills such as collaboration, creativity, critical thinking and self-regulation. Starting from the main characteristics of PBL, the current paper will attempt to investigate to what extent adopting the principles and teaching strategies of the problem-based approach can help to mitigate some of the undesirable effects of the transition from one cycle of studies to another. First-year students are sometimes reluctant to engage in dialogue with fellow students or teachers, or to express and defend their point of view on a current topic. They can also struggle with scientific texts and have difficulty connecting their prior knowledge with new content and managing their own learning. To this end, the current paper presents the main stages and results of applying problem-based learning to the teaching of the contemporary Romanian language to a target group of 30 first-year students from the Faculty of Letters of the West University of Timisoara.

Rezumat

Metodă de instruire care respectă principiile învățării centrate pe student, cu eficiență demonstrată în domeniul universitar, învățarea bazată pe probleme are drept marcă distinctivă faptul că punctul de pornire în achiziția și integrarea noilor cunoștințe de către studenți îl reprezintă, după cum sugerează și numele, o problemă complexă, autentică și relevantă pentru domeniul de studiu și, implicit, pentru viitorul profesional al studentului. O astfel de abordare îmbină activitățile de învățare colaborativă cu studiul individual, rezultatele fiind reperabile în ceea ce privește îmbunătățirea retenției pe termen lung, dezvoltarea unor competențe transversale precum colaborarea, creativitatea, gândirea critică etc., respectiv stimularea unor deprinderi de învățare autodirijată și autonomă. Pornind de la aceste caracteristici, am încercat să urmărim în ce măsură aplicarea principiilor și strategiilor didactice ale acestei metode ar putea oferi rezultate și în ceea ce privește ameliorarea unora dintre efectele nedorite ale tranziției de la un ciclu de studii la altul – o anumită reticență a studenților din anul I de a se angaja într-un dialog cu colegii

sau cu cadrul didactic, de a-și expune și argumenta punctul de vedere, dificultatea de a aborda un text științific, de a pune elementele nou aflate în relație cu cunoștințele anterioare și de a-și gestiona propriul proces de învățare. Studiul de față prezintă principalele etape și rezultate ale aplicării învățării bazate pe probleme în predarea unor aspecte ale limbii române contemporane unui grup-țintă format din 30 de studenți de anul I, de la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara.

Keywords: Problem-based learning, active learning methods, learning principles, Contemporary Romanian Language, Seven Jump technique

Cuvinte-cheie: învățarea bazată pe probleme, metode active de predare-învățare, principii de învățare, Limba română contemporană, tehnica Seven Jump

1. Introducere

Schimbările sociale, politice și economice care au avut loc în societatea contemporană și-au lăsat profund amprenta și asupra sistemului de educație, antrenând o schimbare a paradigmei educative, cu deplasarea accentului înspre strategiile și metodele active de predare-învățare, în accepțiune modernă predarea nemaifiind înțeleasă doar ca transmitere de informații, cunoștințe, ci, în primul rând, ca organizare și dirijare a unor experiențe de învățare (v. CHIȘ, 2001, p. 73, *apud* CREȚU, 2019, p. 17). Paradigma centrării pe student impune o regândire, o reconfigurare a actului didactic, profesorii aflându-se astfel într-o continuă căutare și experimentare – chiar dacă, de cele mai multe ori, nu în mod sistematic sau într-un cadru instituțional organizat¹, ci, mai degrabă, la nivel de inițiative individuale – a unor abordări și metode de predare care să stimuleze învățarea de profunzime și să le dezvolte studenților acele competențe impuse de profilul societății actuale. Se constată astfel o schimbare de optică și de atitudine în ceea ce privește cadrele didactice, urmare a conștientizării faptului că, în secolul XXI, în procesul de instruire, trebuie să se regăsească, în mod obligatoriu, valori precum colaborarea, reflexivitatea și că orice activitate de proiectare didactică trebuie să țină seama de faptul că învățarea este, în egală măsură, o construcție a cunoașterii, o activitate colaborativă, contextuală și, nu în ultimul rând, autodirecționată.

Una dintre metodele de instruire care respectă principiile învățării centrate pe student, cu eficiență demonstrată în domeniul universitar, este *învățarea bazată pe probleme*. Specificul acestei metode constă în faptul că punctul de pornire în achiziția și integrarea noilor cunoștințe de către studenți îl reprezintă, după cum sugerează și numele, o problemă complexă, autentică și relevantă pentru domeniul de studiu și, implicit, pentru viitorul profesional al studentului. O astfel de abordare didactică îmbină activitățile de învățare colaborativă cu studiul individual, oferind posibilitatea construirii unui dialog autentic între studenți pe marginea unor subiecte reale, de interes pentru aceștia, rezultatele fiind reperabile în ceea ce privește îmbunătățirea retenției pe termen lung, dezvoltarea unor competențe transversale precum colaborarea, creativitatea, gândirea critică etc., stimularea unor deprinderi de învățare autodirijată și autonomă și, nu în ultimul rând, satisfacția studenților și a cadrelor didactice. (HMELO-SILVER, 2004; SCHMIDT et al., 2006).

Pornind de la aceste caracteristici, am încercat să urmărim în ce măsură aplicarea principiilor și strategiilor didactice ale acestei metode ar putea oferi rezultate încurajatoare și în ceea

¹ O inițiativă singulară în spațiul universitar românesc se întâlnește la Universitatea de Vest din Timișoara, unde s-a propus „dezvoltarea unui model de instruire propriu, în jurul căruia să poată fi constituit un sistem integrat de asigurare a calității”, conturându-se astfel *UVT teaching and learning brand – un model de instruire pentru stimularea învățării de profunzime a studenților*. „La început a fost un concept schematic, între timp a devenit un sistem coerent, care înglobează misiunea, valorile, principiile de învățare și predare, comportamente didactice dezirabile și indezirabile, instrumente de asigurare a calității, activități de suport didactic și propuneri de recompensare a prestațiilor didactice exemplare.” (<https://cda.uvt.ro/uvt-teaching-learning-brand-dezbatere-publica/>).

ce privește ameliorarea unora dintre efectele nedorite ale tranziției de la un ciclu de studii la altul – o anumită reticență a studenților din anul I de a se angaja într-un dialog cu colegii sau cu cadrul didactic, de a-și expune și argumenta punctul de vedere, dificultatea de a aborda un text științific, de a pune elementele nou aflate în relație cu cunoștințele anterioare și de a-și gestiona propria învățare. În acest sens, vom evidenția în cele ce urmează principalele caracteristici și etape ale unei unități didactice cu durată de 6 ore, organizată în conformitate cu principiile *învățării bazate pe probleme*, cu limitările firești impuse de specificul sistemului de învățământ superior românesc (numărul mare de studenți din formațiile de lucru, timpul îndelungat petrecut de către aceștia în sălile de curs și de seminar). Grupul-țintă a fost alcătuit din 30 de studenți de la secția de Limbi moderne aplicate, anul I, a Facultății de Litere, Istorie și Teologie din cadrul Universității de Vest din Timișoara.

2. Învățarea bazată pe probleme: caracteristici și structură

Folosită prima dată în Canada, în domeniul științelor medicale (v. SAVERY, 2006, p. 9, 10), *învățarea bazată pe probleme* s-a răspândit ulterior în toată lumea, în diverse domenii, devenind, în cazul unor universități, precum cea din Maastricht, metodă unică de predare, cu valoare de brand. Spațiul acordat în literatura de specialitate acestei metode este însemnat, existând un număr impresionant de studii – de mai mare sau mai mică întindere, de analize, meta-analize și studii de caz întreprinse de profesori și cercetători din toată lumea, în care sunt abordate în detaliu toate aspectele și formele sub care este aplicată această metodă, efectele asupra învățării de profunzime, asupra dezvoltării competențelor profesionale și transversale, a satisfacției studenților și profesorilor etc., astfel încât, în lucrarea de față, ne vom limita la prezentarea succintă a trăsăturilor definitorii ale acesteia.

Concepută pentru aplicarea în grupuri mici – 6 până la 12 studenți, coordonați de un tutor – *învățarea bazată pe probleme* propune un program de lucru format din două întâlniri (tutoriale) pe săptămână. *Prediscuția*, prima dintre cele două întâlniri, este consacrată analizei de grup a unei probleme și stabilirii obiectivelor de învățare, obiective pentru rezolvarea cărora studenții trebuie să se documenteze până în cea de-a doua etapă, *postdiscuția*. Perioada dintre cele două întâlniri, cu o durată de două-trei zile, este destinată studiului individual intens, mai exact parcurgerii unor surse bibliografice variate.

În cadrul grupului tutorial, participanții îndeplinesc, prin rotație, anumite roluri: există, astfel, un *moderator/lider de discuții*, care se asigură de respectarea tuturor pașilor prevăzuți de tehnica *celor șapte pași* (*Seven Jump*), stimulează participarea la discuții a tuturor membrilor, sintetizează informațiile etc. (v. CAMP et al., 2014, p. 8-10), un *scrib* – acesta ascultă cu atenție discuțiile colegilor, selectează informațiile importante și notează pe tablă o sinteză a acestora (inclusiv scheme, tabele) (v. *Ibidem*), un *cronometror*, un *observator* – monitorizează dinamica grupului, respectiv contribuția/implicarea fiecărui membru, oferind ulterior și feedback – și *participanți activi*.

Prediscuția se desfășoară în cadrul jalonat de tehnica *celor șapte pași* (*Seven Jump*), cu următoarele etape: a) înțelegerea textului (clarificarea termenilor necunoscuți); b) definirea problemei; c) activitatea de brainstorming (activarea cunoștințelor anterioare); d) sistematizarea informațiilor obținute în urma etapei de brainstorming; e) formularea întrebărilor/a obiectivelor de învățare; f) studiu individual; g) raportarea soluțiilor găsite (ipotezele inițiale se pot schimba după parcurgerea bibliografiei). (v. MOUST, 2005, p. 667-668; CAMP et al., 2014, p. 6, 7).

Modalitățile de aplicare a acestei metode sunt diverse, calibrate pe specificul cultural și educațional al fiecărei țări, dar și pe cerințele domeniului de studiu în care este folosită. Coeziunea acestei diversități de forme de manifestare este dată de cele patru principii, aceleași, indiferent de spațiul geografic și cultural sau de domeniul de studiu: *învățarea este o construcție a cunoașterii; învățarea este colaborativă; învățarea este contextuală; învățarea este autodirecționată*. (v. DOLMANS et. al., 2005, p. 732-734; v. și FRAMBACH et al., 2012). În jurul acestora se

construiește și se organizează întregul demers educativ desfășurat în sistemul învățării bazate pe probleme.

3. Predarea limbii române contemporane folosind învățarea bazată pe probleme

Aplicarea la clasă a unei formule didactice în spiritul învățării bazate pe probleme a presupus o fază preliminară de familiarizare a studenților cu structura și etapele acestei metode, urmată de înlocuirea activităților specifice orelor de seminar cu activitățile caracteristice celor două momente menționate, *prediscuția*, respectiv *postdiscuția*. În faza de *prediscuție*, studenții au primit o problemă (vezi *infra*), revenindu-le sarcina de a-și formula, în urma unei analize colective, fără ajutorul tutorelui, obiectivele de învățare. Anunțate, în mod tradițional, de către profesor la începutul cursului, obiectivele de învățare au fost deduse/identificate de către studenți în urma discuțiilor avute cu membrii grupului tutorial pe marginea problemei primite, fapt ce a influențat, după cum reiese din chestionarele aplicate, în mod pozitiv, motivația și interesul studenților, acestea având, la rândul lor, efecte asupra retenției pe termen mai lung a aspectelor discutate.

Pentru reușita acestei etape, trebuie avute în vedere mai multe aspecte:

a) alcătuirea problemei (v. HMELO-SILVER, 2004, p. 244): aceasta trebuie să conțină elemente relevante pentru domeniul de studiu, să fie ancorată în realitate, să fie complexă și să nu permită o soluție unică (în caz contrar, analiza se va încheia într-un timp foarte scurt, fără a le da studenților posibilitatea de a se angaja într-un dialog de profunzime cu privire la tematica propusă);

b) participarea studenților: fără o implicare a studenților în dialogul generat de analiza problemei, fără o participare activă a acestora, demersul nu va avea rezultatele scontate, indiferent de structura problemei și de gradul de complexitate al acesteia;

c) atitudinea și abilitățile profesorului/tutorelui de gestionare a activității grupului tutorial: cadrul didactic monitorizează activitatea grupului, stimulează implicarea participanților în analiza problemei, intervine în situațiile de impas, însă nu oferă soluții, nu transferă propriile cunoștințe asupra studenților și, în niciun caz, nu monopolizează discuția. (v. *Ibidem*, p. 244-246; CAMP et al., 2014, p. 11, 12).

Oferim spre exemplificare o problemă care a constituit, în cadrul întâlnirilor de lucru cu studenții, punctul de pornire pentru clarificarea conceptului de normă în raport cu abaterea/greșeala/incorectitudinea, respectiv a identificării lucrărilor normative și a principiilor de scriere în limba română:

„...un cuvânt compus din patru litere cum este infinitivul scurt *vârî* al verbului *a vârî* se scrie cu un *â* și un *î*. Lucru valabil și pentru *târî* sau *pârî*.”

Să fii elev de școală primară sau străin dornic să învețe limba română și să te lovești de o asemenea regulă – iată, într-adevăr, o provocare. [...]

[...] Dacă la școală lucrurile stau relativ simplu și obligativitatea de a scrie cu *â* nu întâmpină mari probleme, în rest lucrurile se prezintă derutant, ba chiar caraghios. Există edituri unde se scrie cu *â*, dar și edituri unde se scrie cu *î* (mă refer aici la edituri dintre cele mai importante).

Există și edituri care preiau automat grafia autorului sau pe a traducătorului, astfel încât întâlnim ambele tipuri de scriere în același portofoliu. Există ziare și reviste care scriu cu *â*, dar și ziare și reviste care scriu cu *î*. Nu pot să nu mă întreb: ce concluzie poate trage un elev care la 11.15 citește un text scris cu *â*, iar la 16.40 începe să citească o carte scrisă cu *î*? Cum privește elevul respectiv decizia Academiei Române?” (<http://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/pastila-de-limba-cum-se-folosesc-corect-a-si-i-457864>)

La o primă lectură a textului, care reflectă o situație cât se poate de reală în spațiul publicistic și editorial românesc, studenții au rămas la nivelul de suprafață al acestuia, cele mai multe interpretări limitându-se la motivația schimbării grafiei cu *î*, respectiv la regulile de folosire ale lui *â/î*. Din aproape în aproape, cu ghidaj adecvat din partea profesorului, studenții au formulat obiectivele de învățare într-o variantă foarte apropiată de cea gândită de către profesor. Principala dificultate întâmpinată în această etapă a fost numărul mare al studenților, fapt ce a dus la o

implicarea în grade diferite a acestora, unii neintervenind niciodată sau intervenind într-o foarte mică măsură.

Un obstacol important în desfășurarea următoarei faze, cea a studiului individual, a fost programul foarte încărcat al studenților, astfel că, deși numărul de titluri propuse spre lectură a fost mai degrabă mic, au foarte puțini cei care au citit mai mult de un articol din cele indicate. Soluția identificată a fost transformarea celui de-al doilea seminar într-unul de parcurgere a materialelor bibliografice, într-o formulă simplificată însă atât ca grad de dificultate, cât și ca volum de informație. Pentru a împiedica preluarea unor informații identice de către toți studenții, fapt care ar fi făcut imposibilă orice dezbateri, sursele bibliografice nu au fost aceleași pentru toată lumea.

Cu modificarea menționată, *postdiscuția* a avut loc doar în prima oră a celui de-al treilea seminar, prilej cu care studenții au comparat sursele bibliografice și rezultatele obținute. Încheierea acestei faze a fost marcată printr-un moment de reflecție cu privire la desfășurarea întregului proces (v. HMELO-SILVER, 2004, p. 246-249. În cea de-a doua oră a seminarului, studenții au primit o nouă problemă, reluându-se astfel întregul ciclu.

4. Rezultate

Analiza chestionarelor distribuite studenților, discuțiile cu aceștia, respectiv compararea rezultatelor obținute la examen cu cele ale unui grup de control, alcătuit din studenții de la programul Limbi și literaturi, specializarea Limba și literatura română- limbă și literatură străină, au evidențiat anumite schimbări la nivel atitudinal, pe de-o parte, iar, pe de altă parte, la nivelul rezultatelor învățării. Având însă în vedere durata relativ scurtă de aplicare a acestei metode, demersul nostru are doar caracterul unui studiu preliminar, iar rezultatele obținute trebuie interpretate în această cheie.

În ceea ce privește implicarea în procesul de învățare, schimbarea de atitudine a constatat în transformarea unor studenți pasivi în studenți (mai) activi, (mai) interesați să propună ipoteze de interpretare, să-și susțină cu argumente punctul de vedere și (mai) dispuși să colaboreze, mai ales în faza de postdiscuție, cu ceilalți colegi. Printre aspectele pozitive, trebuie menționată și dobândirea unei anumite abilități în abordarea unui text științific, în extragerea informațiilor și în sintetizarea acestora. Caracterul organizat al acestei activități – parcurgerea bibliografiei sub îndrumarea profesorului, cu indicații lămuritoare, diseminarea rezultatelor în grup și posibilitatea de apreciere a propriilor rezultate prin raportare la cele ale celorlalți studenți au condus, așa cum reiese din chestionare și din discuțiile avute cu participanții, la o mai bună înțelegere a specificului unui text științific și a modalităților de abordare aferente.

În ceea ce privește rezultatele învățării, notele obținute la examen de grupul-țintă, respectiv de cel de control au fost asemănătoare, astfel că, în această privință, se pare că folosirea învățării bazate pe probleme nu a adus neapărat un plus de valoare. În schimb, diferențele au fost evidente în întâlnirea premergătoare examenului, în care s-a făcut o recapitulare a aspectelor parcurse în timpul semestrului: studenții din grupul-țintă au putut aborda toate subiectele discutate, în timp ce studenții din grupul de control au avut o imagine fragmentată a conținuturilor parcurse, amintindu-și cu dificultate anumite aspecte. Chiar dacă demersul nostru trebuie privit cu rezervele impuse, așa cum am precizat, de perioada mică de desfășurare, de numărul relativ mic de studenți implicați, rezultatele obținute în privința retenției de (mai) lungă durată trebuie interpretate ca fiind un rezultat al implicării active a studenților și a întregului mod de lucru.

Dialogul construit în jurul problemei a creat profesorului oportunitatea de a observa, într-o dinamică naturală, fără limitele impuse de cadrul restrictiv al unor întrebări sau exerciții, nivelul de cunoștințe al studenților cu privire la subiectul discutat și, totodată, a pus studenții în situația de a-și reevalua cunoștințele, de a face conexiuni între informațiile, aparent disparate, pe care le aveau în legătură cu tematica abordată, făcând astfel un prim pas în formarea bazei unor noi cunoștințe.

Desfășurarea seminarelor după structura amintită a avut și anumite inconveniente, cele mai importante fiind numărul mic de teme abordate comparativ cu cel dintr-o formulă tradițională de

seminar, fapt ce a determinat o regândire și o reorganizare a întregului conținut al disciplinei, o parte dintre aspectele nediscutate la seminar fiind încorporate în structura materialului pentru curs, respectiv perioada mare de timp dintre *prediscuție* și *postdiscuție* – aproximativ 6 săptămâni, seminarul desfășurându-se o dată la două săptămâni, între cele două momente făcându-și loc și cel destinat parcurgerii bibliografiei.

Una dintre consecințele nedorite ale aplicării acestei metode unor formații mari de lucru (30 de studenți) a fost implicarea extrem de discretă a unui număr de studenți, e drept, mult mai mic decât într-un seminar tradițional. Timpul limitat și numărul mare de participanți au făcut imposibilă angrenarea tuturor în aceeași măsură. O posibilă sugestie pentru ameliorarea acestui neajuns ar putea fi organizarea studenților dintr-o grupă de seminar în mai multe grupuri tutoriale, însă e posibil ca o astfel de abordare să ducă la apariția altor inconveniente.

5. Concluzii

Rezultatele obținute ne îndreptătesc să credem că aplicarea unei astfel de metode, cu modificările impuse de sistemul românesc de învățământ, în mod consecvent și pe o durată mai mare de timp, ar putea avea efecte importante asupra interesului și motivației studenților, a stimulării învățării de profunzime și, implicit, asupra retenției pe termen lung. Printre beneficiile unei astfel de formule de predare-învățare trebuie incluse și dezvoltarea unor competențe transversale precum gândirea critică, colaborarea, creativitatea etc., respectiv dobândirea unor deprinderi de învățare autodirijată și autonomă. În mod cert, rezultatele obținute nu sunt comparabile cu cele din instituțiile de învățământ care au o curriculă construită în întregime pe *învățarea bazată pe probleme*, însă, așa cum am precizat, elemente ale acestei metode pot fi folosite cu succes și în cazul unui învățământ superior de tipul celui românesc, mai ales dacă pentru disciplina pe care dorim să o proiectăm în spiritul învățării bazate pe probleme sunt prevăzute atât ore de seminar, cât și de curs, fapt care ar permite o mai mare flexibilitate în organizarea conținuturilor.

BIBLIOGRAFIE

CAMP et al., 2014: Gino Camp, Angelique van het Kaar, Henk van der Molen, Henk Schmidt, *PBL: step by step (a guide for students and tutors)*, Institute of Psychology, Erasmus University Rotterdam, pdf

CREȚU, 2019: Daniela-Maria Crețu (coord.), *Predarea și învățarea în învățământul superior. Aspecte teoretice și practice*, București, Editura Universitară

DOLMANS et al., 2005: Diana H J M Dolmans, Willem De Grave, Ineke H A P Wolhagen & Cees P M van der Vleuten, *Problem-based learning: future challenges for educational practice and research*, in „Medical Education”, 39, p. 732-741

FRAMBACH et al., 2012: Janneke M Frambach, Erik W Driessen, Li-Chong Chan & Cees P M van der Vleuten, *Rethinking the globalisation of problem-based learning: how culture challenges self-directed learning*, in „Medical Education”, 46, p. 738-747

HMELO-SILVER, 2004: Cindy Hmelor-Silver, *Problem-based learning: What and how do students learn*, in „Educational Psychology Review”, p. 235-266

SAVERY, 2006: J. R. Savery, *Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions*, in „Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning”, 1(1), <http://dx.doi.org/10.7771/1541-5015.1002>

SCHMIDT et al., 2006: Henk G Schmidt, Lyanda Vermeulen & Henk T van der Molen, *Longterm effects of problem-based learning: a comparison of competencies acquired by graduates of a problem-based and a conventional medical school*, „Medical Education”, 40, p. 562-567

MIRCEA ELIADE'S CONFERENCES BROADCASTED BY THE ROMANIA RADIO STATION

LES CONFÉRENCES DE MIRCEA ELIADE À LA RADIO ROMANIA

CONFERINȚELE LUI MIRCEA ELIADE LA RADIO ROMÂNIA

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
E-mail: viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

Mircea Eliade emerged as a spiritual guide of the ‘young generation’ of intellectuals on the cultural scene of interwar Romania. He made a difference due to his talent and openness in a diversity of areas, advancing the idea that any elite generation of a culture is meant to achieve something sustainable and leave its values as a spiritual legacy to its descendants.

At the same time, due to the subjects he tackled, Mircea Eliade joins the contemporary moment, some of those issues being current topics. Throughout his life, he tried to offer a viable solution to these problems, and his solution came via culture. It is possible to regenerate the whole world through culture.

Due to the vastness and diversity of the subjects, both in science, literature and culture, Mircea Eliade belongs to the world famous personalities.

Résumé

Mircea Eliade s'est imposé sur la scène culturelle de la Roumanie de l'entre-deux-guerres en tant que guide spirituel de la "jeune génération" d'intellectuels. Il s'est distingué par son talent et son ouverture à une multitude de domaines, faisant avancer l'idée que toute génération d'élite d'une culture est censée réaliser quelque chose de durable, laisser ses valeurs en tant qu'héritage spirituel à ses descendants.

En même temps, à travers le thème abordé, Mircea Eliade rejoint le moment contemporain, certains des problèmes étant alors des problèmes actuels. Il a essayé, tout au long de sa vie, d'offrir une solution viable à ces problèmes, et cette solution qu'il a offerte à travers la culture. La culture permet de régénérer le monde entier.

Par l'immensité et la diversité des domaines abordés, tant en science qu'en littérature et culture, Mircea Eliade s'intègre dans la série des personnalités de renommée mondiale.

Rezumat

Mircea Eliade s-a afirmat pe scena culturală a României interbelice ca ghid spiritual al „tinerei generații” de intelectuali. S-a remarcat prin talent și deschidere către o multitudine de domenii, înaintând ideea că orice generație de elită a unei culturi este menită să realizeze ceva durabil, să lase drept moștenire spirituală urmașilor valorile sale.

Totodată, prin tematica abordată, Mircea Eliade se raliază momentului contemporan, unele dintre problemele de atunci fiind probleme actuale. A încercat, pe tot parcursul vieții sale, să ofere o soluție viabilă acestor probleme, iar această soluție a oferit-o prin cultură. Prin cultură este posibilă regenerarea întregii lumi.

Prin vastitatea și diversitatea domeniilor abordate, atât în știință, cât și în literatură și cultură, Mircea Eliade se integrează în seria personalităților de renume mondial.

Keywords: radio conferences, cultural life, literature, personalities, cultural programs

Mots-clés: radio- conférences, vie culturelle, littérature, personnalités, émissions culturelles

Cuvinte-cheie: conferințe radiofonice, viață culturală, literatură, personalități, emisiuni culturale

Pe lângă intensă activitate în domeniul istoriei religiilor, literaturii, publicisticii, eseisticii și folcloristicii, Mircea Eliade a ținut prelegeri radiofonice. Astfel, la început de nou mileniu, a apărut un volum inedit, conținând transcrierea a cincizeci de conferințe radiofonice susținute de Mircea Eliade între anii 1932 și 1938. Prelegerile erau incluse într-o emisiune culturală, „Universitatea Radio”. Aceasta a luat ființă la 1 martie 1930, datorită lui Dimitrie Gusti, în calitate de președinte al Consiliului de Administrație al Societății, între anii 1929 și 1932. Emisiunea culturală avea loc în fiecare seară, după un program riguros și era realizată de tineri intelectuali, printre care: Constantin Noica (24 de conferințe), Ionel Jianu (20 de conferințe), Petru Comarnescu (16 conferințe), Mircea Vulcănescu (8 conferințe), Emil Cioran (o conferință). Vinerea era dedicată prelegerilor de filozofie și viață religioasă.

Mircea Eliade făcea parte din aceeași generație cu Constantin Noica, primul autor al acestei serii de conferințe radiofonice, „o generație a șansei în România și o generație care a fructificat această șansă cum rareori s-a întâmplat în cultura românească.” (LOVINESCU, 1992, p. 61)

Perioada debutului în emisiunile radiofonice corespunde unei implicări a autorului în viața culturală a timpului: „Este o perioadă de activitate frenetică și multilaterală” – cum însuși Mircea Eliade mărturisește în *Memorii* – „articole la «Cuvântul» și «Vremea», conferințele la Radio, «Criterionul», conferințele în provincie.” (ELIADE, 1991, p. 266)

Prin aceste conferințe, susținute între 11 ianuarie 1932 și 19 aprilie 1938, autorul și-a exprimat ideea valorificării posibilităților de răspândire a culturii prin intermediul radioului. În opinia sa de mai târziu, cele mai bune dintre conferințele radiofonice au fost adunate în volumele de eseuri: *Oceanografie* din 1934 și *Insula lui Euthanasius* din 1943. (cf. HANDOCA, 1992, p. 371)

În *Memorii*, Mircea Eliade scria: „Probabil că aceste conferințe la Radio – multe din ele publicate în volumul *India* – au contribuit la popularitatea mea” (ELIADE, 1991, p. 240), mărturisind că „...o adevărată, autentică universitate în zilele noastre se întinde mult dincolo de sălile de cursuri: ziarele, estrada, Radioul, toate acestea fac parte, astăzi, din *Studium Generale*.” (*Ibidem*, p. 266)

Perioada începutului colaborării sale la Radio București este amintită, în detaliu, în memorialistica sa: „Adrian Maniu era pe atunci directorul programului cultural de la Radio. Îmi trimisese vorbă prin Ionel Jianu că vrea să mă cunoască. Întovărit de Jianu, m-am dus să-l văd la Radio, în strada Edgar Quinet. Mi-a propus să citesc două texte pe lună, de câte 20 de minute, despre India. Primeam 800 de lei de conferință. Am acceptat cu bucurie pentru că în afară de modestul salariu de la «Cuvântul», nu aveam alte resurse și-mi era rușine, la 25 de ani, să mai cer bani de acasă.” (*Ibidem*, p. 240)

O parte dintre prelegeri au fost publicate în diverse periodice: „Familia”, „Criterion”, „Manuscriptum”, „Cronica” ș. a. (DIMITRIU, apud. ELIADE, 2001, p. 8) Din punctul de vedere al tematicii, majoritatea conferințelor radiofonice ale lui Mircea Eliade, dintre anii 1932-1934, au avut

ca dominantă principală tainele și fascinațiile unei Indii exotice¹, cu aspecte legate de „exercițiile spirituale și forțele sufletești”, „pentru că numai India poate învăța că viața spirituală e bucurie, e voluptate și dans. [...] Viața spirituală e inocență și libertate, e dramă și extaz.” (ELIADE, cf. DIMITRIU, în ELIADE, 2001, p. 8) Acestea sunt impresii fragmentare „scrise pe loc, altele povestite mai târziu, alte câteva detașate dintr-un caiet intim.” (*Ibidem*) Dintre aceste conferințe, cele mai reprezentative sunt: *Inspirația* (2 mai 1932), *Taina Indiei* (28 martie 1933), *India nouă* (19 aprilie 1933), *Meditația* (10 iulie 1935), *Contemplația* (27 iulie 1935), *Singurătatea* (15 septembrie 1935) ș. a.

Altele dintre acestea au fost dedicate unor personalități: *Centenarul lui Samuel Butler* (2 februarie 1936), *După comemorarea lui Hasdeu* (3 mai 1936), *Centenarul lui Sri Ram Krishna* (10 noiembrie 1936), *Moartea lui Unamuno* (28 ianuarie 1937), *Treizeci de ani de la moartea lui Hasdeu* (17 septembrie 1936), *Tainele lui Dante* (2 decembrie 1937).

O parte abordează subiecte ce aparțin spațiului religios: *Despre rugăciune* (9 martie 1935), *Sentimentul morții în creștinism* (26 aprilie 1935), *Isus în India* (26 decembrie 1935), *Maica Domnului* (11 aprilie 1936).

O preocupare constantă pentru Mircea Eliade a constituit-o afirmarea importanței pe care cultura și lectura selectivă o poate avea în destinul poporului român: *Eseul european și eseul românesc* (2 noiembrie 1933), *Institute de cultură* (19 august 1934), *Tehnica și educația culturii spiritului* (14 iunie 1935), *Arta și tehnica lecturii* (24 august 1935), *Despre cărți și biblioteci* (14 noiembrie 1935), *Vacanța intelectualului* (I, 31 mai 1936; II, 3 iulie 1936), *Cultură și creație în provincie* (21 februarie 1938).

Între aceste conferințe, un loc aparte îl ocupă diverse probleme ce țin de bibliologie, pe care le abordează cu profesionalism. Cartea, implicit biblioteca sunt acele elemente ale culturii umane la care Mircea Eliade revenea continuu. Acesta consideră biblioteca și cartea „acele lucruri care au – sau ar trebui să aibă – un rol principal în viața unui om sau a unei națiuni.” (ELIADE, 2001, p. 172)

El consideră lectura drept unul din mijloacele esențiale ale creșterii spirituale a omului. Opiniile sale privind lectura sunt axate pe următoarele principii și norme generale: selectivitatea, lectura la timpul potrivit, asimilarea cărților citite, capacitatea de discernere a valorilor, verificarea lecturii. „E vorba, înainte de toate, ne previne Mircea Eliade, de a nu citi cărțile proaste sau mediocre, și de a nu citi pe cele bune la timp nepotrivit. Oamenii care n-au descoperit voluptatea recitării (...) nu pot spune că știu ce înseamnă propriu-zis arta lecturii.” (*Ibidem*, p. 151)

Procesul de asimilare a textului lecturat, în viziunea lui Mircea Eliade, se bazează pe memorizarea materiei sau pe transferul de spirit, de gândire și de emoție estetică: „Marea problemă

¹ Referiri relevante la impactul călătoriei în India asupra destinului tânărului Mircea Eliade, se regăsesc la: Sergiu Al.-George, *India în destinul cultural al lui Mircea Eliade*, în volumul *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, (1981, p. 123-220); reprodus în „Dosarul” *Mircea Eliade. XII. „Sărbătoarea povestirii”*, (1981), (2006, p. 175-255); „Prezența Indiei în destinul cultural al lui Mircea Eliade – notează autorul studiului – este cu atât mai greu de perceput cu cât nu se desfășoară într-o liniaritate evidentă, ci într-o evoluție marcată de crize și discontinuități. Marile înțelegeri, pe care i le-a făcut posibilă India la vârsta formării sale intelectuale, au fost însă prea puternice pentru ca discontinuitățile să se definitiveze și să nu se producă racorduri la mari adâncimi.” (p. 177); pe de altă parte, criticul Cornel Ungureanu, în studiul său, *India reală și cea posibilă (I)* (din volumul *Istoria secretă a literaturii române*, 2007, p. 196-198), e de părere că: „În India e deja în spațiul său privilegiat: aleargă, visează călătorii, ajunge în locuri în care nu mai călcase nici unul dintre ai săi. Pășește pe o planetă necunoscută și încearcă să ne lămurească care este statutul acestei planete. Scrie jurnale, cărți de știință – e un explorator de neoprit. Trăiește aventuri pe care nu ezită să le consemneze cu mândrie...” (p. 196); însuși Mircea Eliade declară într-un interviu: „Am ales India din două motive: gândirea indiană și, mai cu seamă, cultura țărănească, păstrată acolo intactă.” (Cristian Bădiliță, Paul Barbăneagră, *Întâlnirea cu sacral. Șapte interviuri cu și despre Mircea Eliade*, 1996, p. 21); despre *Leccióni Indiei* scrie biograful lui Mircea Eliade, Mac Linscott Ricketts, în monografia sa, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, volumul I: *Copilăria și tinerețea (1907-1933)*, (2004, p. 326-327). Aceste trei importante lecții „personale” și „spirituale” pe care i le-a dat India sunt: 1. „descoperirea unei alte dimensiuni «spirituale» în viața indiană” (drumul spre centrul ființei); 2. „descoperirea sensurilor simbolurilor pentru credincioși” (labirintul); 3. „descoperirea «omului Neolitic»” (yoga); răspunsurile lui Mircea Eliade în legătură cu acest subiect apar și în volumul *Încercarea labirintului, Cele trei lecții ale Indiei, Încercarea Labirintului*, (Mircea Eliade intervievat de Claude-Henri Rocquet), (1990, p. 52-57).

a lecturii, constata Eliade, rămâne, firește, asimilarea cărților citite. Sunt oameni care, citind, asimilează atât de personal substanța cărții încât nu o mai memorează. [...] Își amintesc de o carte ca de o melodie; păstrează numai starea sufletească provocată sau precipitată de lectură. Alți oameni citesc și rețin; nu e vorba de *memoria* lor, ci de bucuria pe care a descoperit-o în materia cărților citite. [...] Și sunt alți cititori care cunosc mai puțin o carte, și care totuși pot spune lucruri admirabile despre această carte.” (*Ibidem*, p. 152-153)

Sunt și din acei cititori, observă Mircea Eliade, care „uită cărțile”. Chiar pe aceștia îi consideră a fi cei mai prețioși, dat fiind faptul că „asemena cititori izbutesc să transforme funcția aceasta dificilă a lecturii într-o funcție organică, naturală, imitând gestul naturii; căci, după cum se știe, natura nu păstrează niciodată contururile și formele obiectelor asimilate, *memoria* lor, ci transformă neconținut substanța. Toată tehnica lecturii constă în virtutea aceasta a transformării substanței cărților.” (*Ibidem*, p. 153)

Mircea Eliade cultiva ideea că lectura dispune de posibilitatea de a ne apropia concret de natură, pe care adesea n-o prea înțelegem: „misterul mării deșteptări vegetale îl simțim fiecare dintre noi, firește. Dar cât de semnificativă ar ajunge această simțire dacă i-am putea descifra emblemele, simbolurile, sensurile ei universale, absolute. [...] Lectura ar putea ajunge, așadar, o tehnică prin care omul ar învăța ritmurile și anotimpurile.” (*Ibidem*, p. 121-122)

De asemenea, savantul distinge și funcția mistică a lecturii, care constă în „a stabili contacte între om și Cosmos, de a aminti memoriei scurte și limitate a omului o vastă experiență colectivă, de a lumina riturile.” (*Ibidem*, p. 122)

În continuarea expunerii sale, după ce a vorbit despre importanța lecturii în viața omului și a societății, filosoful pledează pentru crearea cât mai multor biblioteci, vorbind despre valoarea lor socială și culturală și afirmă necesitatea sponsorizării culturii. Remarcând faptul că instituțiile de cultură pentru o țară sunt de o extremă importanță, Mircea Eliade dă un exemplu concret, făcând o analogie cu situația culturii din India: „Dacă ele (bibliotecile – n. n.) sunt prea scumpe pentru statul nostru, ar putea interveni aici milionarii noștri.” (*Ibidem*, p. 100) În conferința rostită la 28 martie 1933, *Taina Indiei*, Mircea Eliade e de părere că „în India, statul face destul de puțin pentru cultură. În schimb, bogătașii, bancherii, latifundiarii, rajahii – cheltuiesc sume enorme pentru întreprinderi culturale, pentru biblioteci publice și universități...” (*Ibidem*, p. 69) Și, mai departe, afirmă: „De câte ori în familia unui milionar se întâmplă un eveniment fericit – o naștere sau o căsătorie – capul familiei creează o bibliotecă, sau un laborator, sau chiar un institut de cercetări.” (*Ibidem*, p. 100-101)

Ca teoretician al elitelor intelectuale, Mircea Eliade e ferm convins că „cea mai hotărâtoare afirmație a unui popor este cultura. Nu cultura împrumutată, nu cultura învățată în școli și universități – ci creația operelor de mare anvergură, a operelor care să reprezinte geniul și vitalitatea aceluia popor.” (*Ibidem*, p. 96) Prin aceasta avertiza generațiile prezente și viitoare asupra importanței valorii elitelor în spațiul cultural al unei țări: „O națiune agonizează când elitele sunt incapabile să creeze o cultură vie, autentică, personală. O națiune moare atunci când îi sunt omorâte elitele – prin dezorientare, prin sărăcie sau prin politică.” (*Ibidem*)

Revenind la problema lipsei bibliotecilor, Mircea Eliade le consideră esențiale în viața individuală și în cea colectivă a unui popor, realizând, astfel, o corelație între biblioteca personală și cea publică: „Biblioteca personală nu e o mobilă în plus alături de celelalte mobile ale casei – nicio colecție inertă, de obiecte mai mult sau mai puțin frumoase. Biblioteca personală este o uzină, un depozit imens de forțe spirituale și de energie... [...] Un om care stăpânește sau are acces direct la o asemenea bibliotecă nu este numai un om mai bun decât alții – ci este și un om mai tare, mai fortificat sufletește decât alții. Pe el durerile îl ating mai puțin. Deasupra lui nefericirile trec mai repede. El are ajutoare nevăzute, cum nu au ceilalți din jurul lui. Funcțiunea pe care o îndeplinește biblioteca personală pentru un individ – o îndeplinește biblioteca publică în viața unei țări.” (*Ibidem*, p. 177)

Bibliotecile sunt adevărate „ocean ale scrierilor” și nimănui nu-i este îngăduit să treacă prin viață fără să se „adape” din acest izvor nesecat al cunoștințelor. Bibliotecile sunt cartea de vizită a unei națiuni, fața ei spirituală. Numai cărțile care se păstrează în biblioteci, personale sau publice, citindu-se și recitindu-se, „formează cultura unui om, și deci cultura unei țări.” (*Ibidem*)

Așadar, Mircea Eliade nu devine un autor doar pentru colecțiile de bibliotecă, ci și un teoretician al acestui domeniu, secvențele sale referitoare la lectură recompunându-se într-un ansamblu bibliologic coerent, dezvăluind o gândire consecventă, o conștiință a rolului cărții și al bibliotecii în viața societății umane.

În conferențiarul Mircea Eliade îl recunoaștem pe eseistul din *India*, din *Oceanografie*, din *Fragmentarium* sau din *Insula lui Euthanasius*, pe autorul *Itinerariului spiritual*. Credința în valorile necontingente și profetizarea unei existențe revoluționare a spiritului sunt toposuri ce conturează profilul unui intelectual cerebral și exaltat, ale unui „trăirist” lucid. Îmbină perfect raționalismul cu erudiția – principii ale culturii occidentale, cu fascinația iraționalului extatic – caracteristică spațiului oriental.

O mare parte din conferințele radiofonice ale tânărului Mircea Eliade – întors de curând din India – împărtășesc din „experiența indiană”. Acestea au ca temă desăvârșirea interioară în miezul misterului indic. Sunt considerate a fi prelegeri-confesiune, lirice și autentice. Dincolo de fraza sobră ce evocă plastic imagini indiene, se întrevide *pathos*-ul reținut al vorbitorului. Cetatea Benares, pe malurile Gangelui, „apa cu flori și cadavre” e un loc privilegiat unde încerci bucuria și înfiorarea de a te contopi cu sacrul până și în gesturile cele mai mărunte ale vieții cotidiene. Amritsar, „Templul de Aur”, „minune cu totul și cu totul de aur (...)”, o clădire simplă, fără idoli și fără draperii (...), e singurul templu indian în care sunt acceptați toți oamenii, de orice religie și de orice rasă.” (*Ibidem*, p. 18-19) În mănăstirile indiene nu e voie să ucizi nicio făptură, nici măcar un șarpe. Credința profundă că există anumite locuri care purifică și sanctifică face ca pelerinajele să fie evenimente de fiecare zi, iar pe oamenii care locuiesc acolo, chiar dacă doar temporar, îi convertește în sfinți: „Din cele dintâi zile ale statornicirii mele în Swarga-Ashram, de cum am îmbrăcat vestmântul *brahmacarin*-ului, zvonul despre prezența unui european în cea mai pioasă parte a Rishikeshului a și început să se întindă, și zilnic veneau convoiuri ca să bată la ușa colibei mele. Nu-mi cereau nimic altceva decât să-i las să mă vadă. Zadarnice au fost împotrivririile mele, zadarnic le-am tăgăduit sfințenia mea. [...] În zadar mă feream eu de plecăciunile lor venerabile.” (*Ibidem*, p. 27)

Evocarea pitorească devine persuasivă, se transformă discret într-o pledoarie în favoarea unor habititudini ale vieții spirituale: rugăciunea, meditația, contemplația sunt acte umane edificatoare, ale căror valențe lumea modernă – esențialmente profană – le ignoră.

Un număr de zece radio-conferințe din 1935 constituie o „cateheză” *sui-generis* care îi atrage atenția omului modern. Îndepărtat de sursele vitalității, opac față de „semnele” ce-i structurează destinul, incapabil să se interogheze asupra sensului propriei viețuirii, omul modern se lasă acaparat de aparențe (de *maya*). Se angajează inconștient în iureșul unor evenimente nesemnificative ce țin de clipă, de istorie, de lumea perisabilului. Își ignoră în mod tragic esența de ființă a Cosmosului.

Prelegerile abordează teme despre rugăciune, despre „tehnica și educația culturii spiritului”, despre meditație și contemplație ca posibilități de regăsire a sinelui, despre efectele malefice ale reveriei. Reveria este considerată „un film mental de o covârșitoare bogăție, dar de o îngrozitoare sterilitate.” (*Ibidem*, p. 129) Experiența singurătății o definește Mircea Eliade ca o acceptare a durerii și destinului în fața vieții: „un om singur nu poate niciodată trișa. Un om singur trebuie să privească lucrurile în față, adică să accepte durerea, să accepte destinul. Un om singur sfârșește întotdeauna prin a se împăca.” (*Ibidem*, p. 160) Toate acestea sunt îndemnuri – rostite în cuvinte simple, care nu menajează autosatisfacția amăgitoare a celor cărora li se adresează – la căutarea fertilă, la articularea acelei întrebări „care rodește”: „Dacă n-am avea, neștiut de nimeni, un Parsifal – care să întrebe pentru noi și să pătimească pentru lenea noastră spirituală – am deveni toți, peste

noapte, sterpi și bolnavi ca întreaga viață din castelul Regelui Pescar – și nu numai noi, oamenii, ci toată Firea, ar secătui din cauza lipsei noastre de inteligență, generozitate și curaj – dacă n-ar apărea, la răstimpuri, câte un Parsifal.” (*Ibidem*, p. 276)

În ipostaza unui asemenea Parsifal îi apar lui Mircea Eliade oameni de cultură precum: Dante, Unamuno, Samuel Butler, Hasdeu, despre care vorbește în câteva din conferințele sale.

Astfel, în conferința *Tainele lui Dante*, Mircea Eliade amintește despre aceste „taine” încifrate în capodopera literară a scriitorului italian: „*Divina Commedia* este o sinteză neîntrecută a întregului Ev Mediu. Un cosmos întreg este creat de geniul lui Dante” (*Ibidem*, p. 268) și „fiecare epocă istorică găsește în *Divina Commedia* un alt sens.” (*Ibidem*, p. 270) În demersul interpretării capodoperei s-au aplicat simbolistica tradițională și unele exegeze revoluționare ale englezului Gabriel Rossetti, francezului Aroux, italienilor Luigi Valli, Alfonso Ricolfi, Ernesto Buonaiuti și Giovanni Papini. Interpretările acestor personalități au accentuat multipla interpretare a operei lui Dante, dar au lăsat loc unor eventuale varii opinii. De altfel, în opinia lui Mircea Eliade, Dante apare ca „un adânc teolog și filozof și știm de asemenea că voia, prin *Divina Commedia*, să arate omenirii drumul mântuirii.” (*Ibidem*) Dante rămâne mai departe în actualitatea criticii.

Despre Miguel de Unamuno, Mircea Eliade scrie: „Unamuno este singurul spaniol care a izbutit să dea o nouă interpretare, iberică, idealismului – și să transforme o filosofie într-un Mit.” (*Ibidem*, p. 242) În radio-conferința dedicată acestuia, Mircea Eliade îi rezervă o prezentare biografică și o succintă trecere în revistă a operei sale, vorbind despre personalitatea creatoare, creștinismul și talentul acestuia: „Maestru al controversei, tehnician al paradoxului, poet îndrăgostit de lirică și umor deopotrivă...” (*Ibidem*, p. 238)

În *Centenarul lui Samuel Butler*, autorul creionează profilul scriitorului englez din secolul al XIX-lea, puțin cunoscut de către public. Notorietatea în cultura engleză și universală i-a revenit abia după moarte, astfel descoperindu-i-se geniul creator și valoarea culturală a operei sale: „...Butler este contemporan cu toate revoluțiile literare și morale din secolul al XX-lea; este contemporan cu Bernard Shaw, cu modernismul catolic, cu etica războiului european. Capodopera sa, *Destinul oricărui trup*, este în același timp o culme a literaturii europene.” (*Ibidem*, p. 189)

Personalității enciclopediste a culturii și literaturii române, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mircea Eliade îi dedică două conferințe: *După comemorarea lui Hasdeu și Treizeci de ani de la moartea lui Hasdeu*, subliniind importanța și valoarea eruditului poligraf. Face în acest sens un îndemn către toți oamenii de cultură din acea vreme să republice vasta operă „magului de la Câmpina”: „Acest mare scriitor necunoscut, scrie Mircea Eliade, nu trebuie numai citit, trebuie asimilat” (*Ibidem*, p. 260), dar „fără ajutorul istoriografilor și al criticilor, un autor nu trece sau nu se menține permanent în conștiința elitelor. Cu alte cuvinte, el nu poate fi asimilat. Poate fi, în cel mai bun caz, venerat...” (*Ibidem*, p. 202)

Mircea Handoca scrie despre această conferință a lui Mircea Eliade, într-una din cărțile sale: „Conferința de la radio a lui Mircea Eliade se referă la optimismul lui Hasdeu, care, cu toată suferința și neazurile îndurate în propria-i viață, credea în destinul istoric al neamului românesc.” (HANDOCA, 1992, p. 196)

În *Eseul european și eseul românesc*, ultimul inclus în acest volum al conferințelor radiofonice, după câteva considerații teoretice preliminare, prin care situa eseul, ca gen literar hibrid, între tratatul filozofic și articolul de ziar, Mircea Eliade aprecia că, la noi în țară eseul avea o obârșie foarte recentă, plasabilă abia după reîntregirea României, în 1918. Explicația stătea în faptul că eseul „cere un public cultivat, accesibil diletantismului de orice fel; un public, mai ales, care să poată privi realitățile sufletești sau culturale dintr-un punct de vedere universal.” (ELIADE, 2001, p. 289) Ori un asemenea public, care în Europa Nord-Occidentală apăruse o dată cu umanismul, la noi nu a existat decât după Războiul de Reîntregire. În Anglia și Franța, eseul a rămas o vreme îndelungată exercițiu filozofic. În Germania (prin contele Keyserling, sau Oswald Spengler) și Spania (prin Miguel de Unamuno, sau José Ortega y Gasset, sau Eugenio d’Ors) a evoluat, însă, către o morfologie a culturii, către o filozofie a istoriei, într-o formă pe care Mircea Eliade o credea

recomandabilă și pentru modelul urmat de eseistica românească din vremea sa: „Ce observăm, acum, la eseiștii români? O informație culeasă de la alți esești, francezi sau germani, texte pe care le comentează pentru că le-au comentat alți esești europeni înainte. [...] Niciun eseist român nu a putut impune, în cercul nostru restrâns de cititori, un autor, fie chiar străin, dar descoperit de el însuși. Întotdeauna ne-am călăuzit după Paris, Berlin sau Londra. Nicio încercare de autonomie, de originalitate în căutarea materialelor, de curaj în interpretarea lor. Singur Lucian Blaga, înainte de a aborda tratatele filosofice, a izbutit să-și creeze un fundament original și autentic.” (*Ibidem*, p. 292)

Conferențiarul Mircea Eliade e de părere că scriitorii români au urmat moda eseului european, însă, cu toate acestea, recomandă ferm că s-ar putea lua lecții de la eseiștii spanioli, afirmând: „Am putea crea un gen propriu realităților noastre spirituale. În loc de a comenta neconținut asupra unor pretexte inautentice – am putea adânci *sensurile* miturilor noastre centrale. Avem legenda *Mioriței*, legenda *Meșterului Manole*, care, deși nu sunt numai românești, sunt de mult ale noastre, și mitul lor central este atât de bogat în tâlcuri, încât un comentariu ar fi și necesar și revelator. Există atâtea realități lângă noi, atâtea fantastic în urma noastră – și totuși nimeni dintre eseiștii români de seamă nu le cercetează. Concepția lumii, a vieții și a morții n-a mai fost reluată de nimeni – pe temei de texte istorice, autentice – de la Vasile Pârvan. Pârvan a fost singurul care a ghicit funcțiunea spirituală a eseului, ca instrument de cunoaștere a autenticității poporului nostru. El a conceput eseul ca o axă în jurul căreia trebuie organizate cunoștințele folclorice și istorice. Nu s-a creat încă un comentariu la *Meșterul Manole*, care să lumineze toate tâlcurile adânci, universal umane, ale acestei legende. S-ar putea scrie o întreagă istorie filozofică a culturii românești, de la *Miorița* la Vasile Pârvan. [...] Avem și noi, ca orișicare popor, câteva legende, câteva intuiții centrale asupra morții și vieții, și pe baza lor s-ar putea organiza o etică și o filozofie a culturii originale. Eseul românesc contemporan are misiunea de a umple această lacună, și a autohtoniza acest gen literar.” (*Ibidem*, p. 293)

Despre importanța activității la Radio România a lui Mircea Eliade, Mircea Handoca scria: „Conferințele lui Mircea Eliade reprezintă la scară redusă – aproape întreaga lui activitate. Pregătirea temeinică, acribia, verificarea tuturor surselor și citatelor, erudiția, verva, multilateralitatea enciclopedică, pasiunea, toate sunt topite într-o formă atractivă printr-o uluitoare diversitate de modalități.” (HANDOCA, 1992, p. 379-380)

Așadar, vocația analogiilor și pasiunea îl conduc pe Mircea Eliade la ideea de corelare a unei culturi a religiozității cu o religiozitate a culturii – intuiție care se întrevede atât în perioada prelegerilor radiofonice cât și în perioada cronicilor criterioniste și a cărților publicate imediat după revenirea din India.

BIBLIOGRAFIE

*** „*Dosarul*” Mircea Eliade. XII. „*Sărbătoarea povestirii*”, (1981), cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, București, Editura Curtea Veche, Colecția Documente Pro și Contra, 2006

BĂDILIȚĂ, Cristian, BARBĂNEAGRĂ, Paul, *Întâlnirea cu sacralul. Șapte interviuri cu și despre Mircea Eliade*, volum realizat de Cristian Bădiliță în colaborare cu Paul Barbăneagră, Botoșani, Editura Axa, 1996

ELIADE, Mircea, *50 de conferințe radiofonice, 1932-1938*, București, Editura Humanitas, Editura Casa Radio, 2001

ELIADE, Mircea, *India*, ediție îngrijită de Mircea Handoca, București, Editura pentru Turism, 1991

ELIADE, Mircea, *Încercarea Labirintului*, traducere din franceză și note de Doina Cornea, ediția I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990 (Mircea Eliade intervievat de Claude-Henri Rocquet); ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2007

LOVINESCU, Monica, *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler*, București, Editura Cartea Românească, 1992

ELIADE, Mircea, *Memorii I, 1907-1937*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Mircea Handoca, ediția I, București, Editura Humanitas, 1991

GEORGE, Sergiu Al., *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, București, Editura Eminescu, 1981

HANDOCA, Mircea, *Mircea Eliade. Câteva ipostaze ale unei personalități proteice*, București, Editura Minerva, 1992

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, volumul I: *Copilăria și tinerețea (1907-1933)*, introducere la prima ediție și prefață la ediția românească de Mac Linscott Ricketts, în românește de Virginia Stănescu și Mihaela Gligor, volumul al II-lea: *De la București la Lisabona (1934-1945)*, în românește de Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petraș și Horia Ion Groza, București, Criterion Publishing, 2004

UNGUREANU, Cornel, *Istoria secretă a literaturii române*, Brașov, Editura Aula, 2007

THE ACTIVITY OF THE JOURNALIST TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE ON THE PUBLIC RADIO

ACTIVITATEA GAZETARULUI TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE LA RADIOUL PUBLIC

Conf. univ. dr. Delia DUMINICĂ

Universitatea din Pitești

Str. Târgu din Vale, nr. 1

E-mail: delia.duminica@upit.ro

Abstract

The journalist Tudor Teodorescu-Braniște, originally from Pitești, Argeș County, known for his journalistic activity from „Cuvântul liber”, „Jurnalul” and „Jurnalul de dimineață”, but also for his literary work, which includes sketches, short stories or novels, the best known of which is the novel „Prințul”, was one of the first collaborators of the Romanian Public Radio. In the period 1931-1934 he presented a weekly show dedicated to cultural and artistic novelties. These texts, spoken on the radio, were partially preserved in the archives of the Romanian Broadcasting Company and saw the light of day in 2020, reunited in the volume entitled "Tudor Teodorescu-Braniște - Radio Chronicles. 1931-1934", with a preface signed by literary critic Valeriu Râpeanu.

Rezumat

Gazetarul Tudor Teodorescu-Braniște, originar din Pitești, județul Argeș, cunoscut pentru activitatea sa gazetărească de la Cuvântul liber, Jurnalul și Jurnalul de dimineață, dar și pentru opera sa literară, ce cuprinde schițe, nuvele sau romane, dintre care cel mai cunoscut este romanul Prințul, s-a numărat printre primii colaboratori ai Radioului public din România. În perioada 1931-1934 a prezentat o emisiune săptămânală dedicată noutăților cultural-artistice. Aceste texte, rostite la radio s-au păstrat parțial în arhiva Societății Române de Radiodifuziune și au văzut lumina tiparului în anul 2020, reunite în volumul cu titlul „Tudor Teodorescu-Braniște – Cronici radiofonice. 1931-1934”, cu o prefață semnată de criticul literar Valeriu Râpeanu.

Keywords: Tudor Teodorescu-Braniște, radio, interwar period

Cuvinte-cheie: Tudor Teodorescu-Braniște, radio, emisiune, perioada interbelică

Prozatorul și publicistul Tudor Teodorescu-Braniște s-a numărat printre primii colaboratori ai Radioului național, în calitate de realizator al unor importante emisiuni radiofonice, fapt foarte puțin cunoscut publicului larg de astăzi. Gazetarul s-a alăturat temerarilor oameni de cultură care au așezat temeinicele teme din Radio, în anul 1929, la scurt timp după momentul primei transmisiuni oficiale, care a avut loc la 1 noiembrie 1928. Numele său este menționat în documentele Arhivei Societății Române de Radiodifuziune din perioada 1929-1934, unde este consemnat ca realizator al unor emisiuni cu specific literar și artistic.

După anunțul rostit în prima transmisie națională de radio, de către profesorul Dragomir Hurmuzescu, „Alo! Alo! Aici Radio București”, au urmat, în ordine, intervențiile scriitorilor Horia Furtună (8 noiembrie 1928), I. Al. Brătescu-Voinești (11 decembrie 1928), Tudor Arghezi (17

decembrie 1928), Gala Galaction (25 decembrie 1928), Vasile Voiculescu (19 februarie 1929), Liviu Rebreanu (5 martie 1929), Jean Bart (10 martie 1929), Adrian Maniu (12 martie 1929), D.D. Pătrășcanu și Tudor Teodorescu-Braniște la 14 martie 1929 (CRĂCIUN, 1977, p. 17), însă data corectă este 7 martie 1929, conform programului radio din revista „Radiofonia” (SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE, 1998, p. 521). Li s-au alăturat: Cezar Petrescu (15 martie), Perpessicius (23 martie), Tudor Vianu (24 martie), Felix Aderca (26 martie), N. Davidescu (3 aprilie), Nicolae Iorga și Petru Comarnescu (10 aprilie), George Topârceanu (13 aprilie), Ion Minulescu (19 aprilie), Tudor Șoimaru (24 aprilie) ș. a., pentru a-i aminti doar pe cei mai cunoscuți.

Trebuie remarcată cooptarea destul de rapidă a lui Teodorescu-Braniște în echipa realizatorilor radio, acesta împărtășind ideea profesorului Hurmuzescu: „radiofonia este de o mare importanță socială pentru răspândirea culturii și pentru unificarea sufletelor” (CRĂCIUN, 1977, p. 15). Ca și ceilalți scriitori și publiciști, Braniște înțelegea menirea radioului și puterea de care acesta dispune: mesajul transmis ajunge la mase de oameni, tot mai mulți posesori de aparate de radio, știutori sau nu de carte, de la țară sau de la oraș, formând un public numeros. Mesajul transmis la/prin Radio reprezenta, în sensul înalt al cuvântului, un factor unificator spiritual.

Inițial, emisiunea propusă și realizată săptămânal de Tudor Teodorescu-Braniște se numea *Revista săptămânii literare și artistice*, titlatură utilizată pe tot parcursul anului 1929. Scopul emisiunii era acela de a face cunoscute publicului radiofonic evenimentele literare și artistice derulate în acest răstimp. Ulterior, pe măsură ce paleta de subiecte se diversifică, emisiunea își schimbă de mai multe ori denumirea: *Actualitățile săptămânii* (27 februarie 1930-28 mai 1931), *Actualități* (4 iunie 1931-27 martie 1933), iar mai apoi în *Săptămâna* (27 mai 1933-29 aprilie 1934).

Din programul permanent mai făceau parte *Cronica muzicală*, de care se îngrijea Constantin Brăiloiu, *Cronica literară*, realizată de Perpessicius, *Cronica modei*, devenită apoi *Critica modei*, susținută de Tudor Arghezi. La 10 aprilie 1929 este transmisă prima conferință la radio a lui Nicolae Iorga, intitulată *Literatura română*, urmată de multe altele, reunite în volumele *Sfaturi pe întunerec*. (IORGA, 2001, p. 86).

Cooptarea lui Tudor Teodorescu-Braniște la radio i se datorează lui Vasile Voiculescu, după cum avea să mărturisească mult mai târziu gazetarul: „Într-o zi, sunt aproape patruzeci de ani de atunci, bunul meu prieten, poetul Vasile Voiculescu, mi-a propus să fac la Radio în fiecare sâmbătă seara, la ora nouă, o cronică a evenimentelor săptămânii” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1967, p. 15).

Pe atunci, radioul se afla de-abia la început, dotările tehnice erau precare, despre angajați instruiți sau experimentați nici nu putea fi vorba, iar sumele alocate producției emisiunilor radiofonice erau destul de mici. „Cu toate acestea, emisiunile erau bogate și variate, iar numărul abonaților creștea de la o lună la alta. Meritul revenea celor trei conducători de secții: compozitorul Mihail Jora, care alcătua admirabilele programe muzicale, de o înaltă ținută și o impecabilă realizare; poetul V. Voiculescu, care izbutise să strângă în cadrul programului literar tot ce era mai de seamă în scrisul românesc de atunci, și inimosul G. D. Mugur, care, în programul cultural dedicat mai ales satelor, aducea o mare pricepere și o îndelungată experiență.” (*Ibidem*).

Conținutul emisiunilor literare era atent ales de poetul V. Voiculescu, alături de colaboratorii săi din domeniu, printre care se număra și Teodorescu-Braniște: „Programul literar al Radioului era, pentru el (V. Voiculescu, n. n.), o preocupare permanentă. Chema în fața microfonului scriitori de toate vârstele, din toate «școlile» și «curente» și ne întreba mereu: «Pe cine am mai putea să solicităm? E un scriitor pe care l-ai uitat?»” (*Ibidem*).

Despre programul vorbit din primul an de emisie Teodorescu-Braniște nota: „De câteva ori pe săptămână, un specialist face o dare de seamă, o critică despre evenimentele celor 7 zile: Perpessicius despre cărți, Brăiloiu despre mișcarea muzicală, Froda despre teatru și așa mai departe. O oră veselă – joia după-amiază – vă dă prilejul să ascultați pe cei mai buni umoriști D. D. Pătrășcanu, I. Pribeagu. O oră a femeilor dă ocazia cucoanelor să asculte pe mai toate scriitoarele noastre. O oră destinată copiilor – duminica dimineață creează viitoarele generații de pasionați de

radio. Programul București, în sfârșit, tinde să atingă nivelul programelor marilor capitale din Apus” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1929, p. 8).

Activitatea lui Teodorescu-Braniște la radio acoperă o arie vastă de subiecte, în special sociale și culturale, prin cronică, însemnări, note, recenzii, medalioane, portrete etc. Din diferite motive, în Arhiva S.R.R. se mai găsesc doar câteva dintre manuscrisele intervențiilor sale (și nu numai în cazul lui Braniște) pe calea undelor. În fonoteca radioului public se mai păstrează unele din înregistrările sale realizate în perioada de final a vieții (1963-1969, Tudor Teodorescu-Braniște se stinge din viață la 25 martie 1969), care cuprind evocări, amintiri, lecturi din proza sa. Acestea marchează revenirea sa la postul de radio, în anul 1963, după o perioadă incredibil de mare, aproape 40 de ani, perioadă în care gazetarul nu a mai activat la nicio publicație, fiind interzis de Partidul Comunist Român. Revenirea sa ca gazetar se face în anul 1962, în paginile oficiosului PCR, „Scânteia”, fapt ce echivala cu „o reabilitare morală și o deschidere largă de porți” (DUMINICĂ, 2011, p. 22), cu toate că îi mai fuseseră publicate articole încă din 1960, în „Contemporanul”. Opreliștile erau numeroase, iar opoziții extrem de virulente. A fost necesară aprobarea directă și precisă a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru ca Braniște să fie publicat în „Scânteia”, deși, în mod curent, Leonte Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură a CC, era cel care dădea ultimele aprobări în cazurile speciale. Din păcate, accesul la aceste materiale audio nu a fost posibil la momentul realizării acestei cercetări.

Debutul său la radio are loc la 7 martie 1929, în cadrul emisiunii *Revista săptămânii literare și artistice*, difuzată de la ora 21.45, după cum este consemnat în revista „Radiofonia”, anul I, nr.17, p. 11-12. În programul radio publicat de revista amintită, colaborările lui Braniște sunt menționate până în luna august, cu o frecvență săptămânală, în jurul orelor 21.30-22.15, în total 19 intervenții.

În decursul anului 1930 sunt înregistrate 38 de comunicări, de la 27 februarie până la 25 decembrie, la intervale de cinci, șase sau șapte zile. Denumirea emisiunii se modifică în *Actualitățile săptămânii*, iar orele de difuzare variază între 17.15, 18.00, 21.30, 21.40, 22.00 sau 22.10, probabil din cauza încercărilor, aflate totuși la început, de a stabili și fixa programul radio. Singura informație despre conținutul acestor intervenții, în lipsa manuscriselor, o avem din revista „Radio și Radiofonia”, unde este menționată o evocare a marelui istoric francez, Fustel de Coulanges (SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE, 1998, p. 523), din data de 3 aprilie 1930, și o *Cronică de Crăciun*, din data de 25 decembrie 1930.

Din cele 40 de comunicări radio realizate de Teodorescu-Braniște pe parcursul anului 1931, doar una mai există în manuscris, cea despre *Moartea ziaristului Ion Teodorescu*, difuzată în emisiunea *Actualități*, din Programul de seară, din 29 septembrie 1931, la ora 21.30. Este anunțată trecerea în neființă a colegului și prietenului Ion Teodorescu, după o lungă suferință: „Ieri, Ion Teodorescu a plătit ultima rată de suferință unui destin pe care-l merita mai bun, așa de bun pe cât era firea omului care ne-a părăsit.” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1931, p. 12). Evocarea figurii acestuia se realizează concis, clar: debutul în gazetărie la solicitarea lui Anton Bacalbașa; studiile de înaltă ținută de la Bruxelles, în secolul al XIX-lea; paradoxul existenței acestuia – era fiu de moșier, dar îmbrățișase convingerile doctrinei socialiste; sacrificiul pentru familie – renunță la studii pentru a avea grijă de frații mai mici rămași singuri după moartea tatălui; abnegația cu care își făcea meseria de gazetar, fiind unul dintre cei mai conștiincioși ziariști, veșnic preocupat de problemele oamenilor simpli, de la care primea nenumărate scrisori, cu diverse solicitări, pe care încerca să le rezolve: „...Ion Teodorescu cred că avea cea mai bogată corespondență cu cititorii – mai bogată decât oricare dintre confrății lui și ai mei. Îl vedeam plecând de la redacție cu plicurile acestea în mână. Le păstra cu sfințenie. Și-ar fi uitat pe o masă mânușile sau umbrela, dar în nici un caz scrisorile. Le citea atent. Le adnota. Ades, le răspundea prin ziar”. Braniște reușește să redea, în cele 12 pagini scrise de mână, portretul omului, gazetarului și prietenului Ion Teodorescu, posesorului „darului cel mai de preț – nu numai pentru un ziarist, dar și pentru orice scriitor, pentru orice artist: darul de a se face înțeleș.” (*Ibidem*).

În revista „Radio-Fonia” găsim, în programul radio, 22 de comunicări radiofonice realizate de Tudor Teodorescu-Braniște pe parcursul anului 1932, iar în Arhiva S.R.R. se mai păstrează 15 dintre acestea, cu iscălitura de identificare a autorului. Având în vedere faptul că emisiunea realizată de gazetar se numea *Actualități*, subiectele emisiunilor sale erau selectate din multitudinea de informații săptămânale furnizate de lumea cultural-artistică, de politică sau de evenimentele sociale. De pildă, retragerea lui Aristide Briand de la conducerea Ministerului de Externe francez, fapt ce a produs multă vâlvă în presa vremii, este comentată la radio de Tudor Teodorescu-Braniște. Momentul este un bun prilej pentru Braniște să realizeze o evocare a figurii emblematice a omului politic francez, oferind detalii semnificative, pertinente care conturau și personalitatea lui Aristide Briand.

Criza teatrului și criza cărții sunt probleme pe care Tudor Teodorescu-Braniște le-a evidențiat de nenumărate ori, atât la radio, cât mai ales în presa scrisă, încercând să intuiască cauzele și motivațiile spectatorilor și cititorilor, dar și să ofere soluții pentru îndreptarea situației. Gazetarul pune pe seama sărăciei, a lipsei banilor, dezinteresul publicului pentru artă și cultură: „E firesc ca, atunci când banii se împuținează, omul să-și reducă cheltuielile. Iar această operă de reducere e firesc să înceapă cu lucrurile de care omul se poate lipsi mai ușor. Se va lipsi, deci, de o carte, de un spectacol. Se va lipsi apoi de o haină în plus și așa mai departe.” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1932, p. 1). Identifică totuși câteva categorii de public pentru care arta sau cultura merită sacrificii bănești: mica burghezie, funcționăria, studenții, universitarii, cei care aveau veniturile cele mai mici erau și cei mai pasionați consumatori de teatru sau cărți.

O altă ipoteză, mult mai interesantă, este aceea că după război se schimbaseră mentalitățile, fapt neînțeles și neluat în seamă de unii dramaturgi sau scriitori, editori sau directori de teatru, Teodorescu-Braniște se vedește un observator lucid al vieții sociale, privită în toată complexitatea și interfețele ei: „Din această mare încercare a războiului, a ieșit o generație nervoasă, aspră în înclinările ei. O generație care prețuiește mai mult o gală de box decât un sonet sentimental. O generație îndreptată spre sport și spre mecanică, spre motoare – iar nu spre visare.” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1932, p. 5). Un public înăsprit de ororile războiului avea nevoie de o altă formă de artă, fie brutală, mai dură, mai încrâncenată în probleme grele, fie una lejeră, distractivă, deoarece „generația vrea să râdă. Să râdă mult, ca să-și răscumpere anii în care n-a râs. De aci, succesul comediei și-al romanului vesel. Succesul umoriștilor. Succesul revistei. Succesul operetei la cinematograful. Succesul râsului, în genere.” (*Ibidem*, p. 6). Criza artei va dispărea după ce publicul cel nou va primi de la artiști exact ceea ce așteaptă, crâmpene de viață reală în doze mici, dar concentrate, credea gazetarul.

Teodorescu-Braniște își făcuse o adevărată misiune din reabilitarea cărții, a lecturii, a librăriilor, acestea din urmă, foarte aproape de faliment. De aceea, propune ascultătorilor să redescopere cartea, îndemnându-i să se abată mai des prin librării, chiar dacă eforturile materiale pentru a cumpăra o carte erau destul de mari. Braniște îi asigură că au făcut o bună investiție. Și nu o dată sublinia un lucru îmbucurător: editorii ieftiniseră cărțile.

De-a lungul celor cinci ani de emisiuni radiofonice, Braniște prezintă scriitori sau actori consacrați sau aflați la început de drum (Cincinat Pavelescu, I. A. Basarabescu, Al. Kirițescu, Tony Bulandra, Radu D. Rosetti), recenzează numeroase volume: *Poteci în lăuntru meu* de M. D. Ioanid, *Ale vieții valuri și Titanic Vals* de Tudor Mușatescu, *3 și cu Rezeda* 4 de Ion Minulescu, *Uvar* de Mihail Sadoveanu, *Celula nr. 13* de Mircea Damian, *Rășcoala* de Liviu Rebreanu, *Un porc de câine* de Al. O. Teodoreanu, *Maidanul cu dragoste* de G. M. Zamfirescu, *Adela* de G. Ibrăileanu, *Antologia epigramei românești* de N. Crevedia și Al. Calotescu-Neicu, *Golia* de I. Teodoreanu, *Apostol* de Cezar Petrescu, *Țărani și târgoveți* de I. St. Ioachimescu. *Măscărici* de N. Pora.

Extrem de interesantă este evocarea provinciei, Braniște sesizând acele aspecte necunoscute, inedite, nebănuite ale vieții într-un oraș mic. Pentru el, provincia este banală și simplă numai în aparență. Farmecul său aparte se simte doar atunci când trăiești acolo. Viața de provincie este mai calmă, mai tihnită, te îndeamnă la visare, la contemplarea lumii și a locurilor. Mirajul Capitalei,

care îi cuprinsese pe cei care credeau că doar aici se pot îmbogăți sau realiza profesional, a creat „un curent de evadare din provincie”, fapt ce-l face pe gazetar să se întrebe „cine va mai rămâne provincial.” (*Ibidem*, p. 9). Pentru a-și convinge ascultătorii că provincia are farmecul său aparte, evocă figura unui patriarh al vieții de provincie – Matei Cantacuzino – un descendent al familiei Cantacuzinilor, care locuia la Iași, deși, treburile ministeriale îl solicitau la București. Exemplul acestuia îi venea în minte ori de câte ori vedea un tânăr dornic de afirmare, care considera că nu poate urca treptele politicii decât locuind în Capitală. Îi elogiază pe cei care au contribuit la dezvoltarea ireversibilă a orașelor de provincie, pe primarul Nicolae Romanescu pentru Parcul Bibescu (actualmente Parcul Romanescu) din Craiova, pe Mihail Manolescu pentru Parcul Trivale din Pitești, pe Teodor Costescu pentru teatrul modern din Turnu Severin. Militează pentru redescoperirea locurilor provinciale, pentru o viață mai vie, mai intensă care să dea provinciei o altă importanță, așa cum reușiseră junimiștii la Iași, unde apăruse revista „Convorbiri literare”, la Craiova, prin cunoscuta mișcare literară din jurul revistei „Ramuri”, la Galați, prin campania culturală a lui Constantin Graur, la Pitești, prin activitatea scriitoricească a lui N. I. Apostolescu, Teohari și Ion Trivale: „Puțină energie, puțină bunăvoință, puțin entuziasm, puțină tinerețe – și provincia își va redobândi locul ei din trecut.” (*Ibidem*, p. 14).

Un loc important în fluxul acestor emisiuni îl ocupă teatrul. Am putea spune acum că teatrul a reprezentat o adevărată pasiune a vieții sale, paginile sale, inspirate de acest tărâm al artei, fiind remarcabile. Ca și atunci când urmărește fenomenul cărții, Tudor Teodorescu-Braniște privește teatrul în funcție de receptarea piesei de către public. Relația e una clădită pe principiul vaselor comunicante.

Deschiderea unei noi stagiuni de spectacole, în septembrie 1932, sub auspiciile unui an de criză, este un prilej pentru Teodorescu-Braniște să lanseze o invitație la cultură celor ce îl ascultă și anume să frecventeze sala de teatru. O persoană „moare sufletește” fără lectură, fără artă: „sufletul modern, bătut de asprimile vieții zilnice, are nevoie de un val de aer curat.” (*Ibidem* p. 2). După ce criza va trece, sufletul va rămâne pustiit, rupt de civilizație, sălbătic.

Trebuie să remarcăm faptul că Teodorescu-Braniște privește fenomenul teatral în toată complexitatea lui. Radio România avea – așa cum am arătat – un cronicar dramatic la care ziaristul face referire. El pornește de la politica repertorială a Teatrului Național și a celor particulare, oprindu-se, în primul rând, la modalitățile prin care conducătorii acestor instituții promovează piesa românească, așa cum procedează și atunci când se oprește asupra cărților semnate de autorii noștri: debutanți, consacrați sau maeștri ai literaturii autohtone. Nu o dată se oprește mai îndelung asupra unei piese originale, cum era *Titanic Vals* de Tudor Mușatescu și *Gaițele* de Alexandru Kirițescu. Simetric, aflăm aceeași modalitate atunci când vorbește despre carte, o analiză aparte fiind închinată romanului *Răscoala* de Liviu Rebreanu. Portrete de artiști, unii de curând dispăruți, precum Iancu Petrescu sau trecuți de vârsta marilor împliniri pe plan internațional – Agatha Bârsescu, alții în plină glorie – Tony Bulandra, completează această panoramă a mișcării dramaturgice și scenice care se desfășura sub privirile sale.

Opera *Manon Lescaut* de Giacomo Puccini, prezentată pe 10 octombrie 1932, nu este abordată din punctul de vedere al criticului dramatic, ci al cronicarului actualității culturale, care identifică punctele tari ale unei astfel de povești de inspirație romantică, prea puțin interesantă pentru generația nouă, amatoare de sporturi și mașini, de cinematograful sau de reviste pariziene: „Cred că un suflet are nevoie la 16 ani de *Manon Lescaut* sau de *Doamna cu camelii* – cum are nevoie de lumină, de aer, de apă.” (*Ibidem*, p. 7). Iar dramatizarea unor capodopere ale literaturii naționale sau universale ar putea atrage mult mai multe persoane în sălile de spectacole, fiindcă „e mai ușor să asculți, decât să citești [...] ochiul e distrat de schimbarea decorului, auzul e atras de schimbarea vocii”. Susține colaborarea dintre teatru și literatură, în ciuda opoziției mai multor critici, de a nu se juca piese extrase din romane, cele două specii având hotare imuabile, nutrind speranța că publicul, fiind atras și captivat de piese, va citi mai apoi și romanele. Gazetarul aduce două exemple de excelentă împletire a dramei cu proza, jucate pe scena Teatrului Național: *David*

Cooperfield, dramatizare după romanul lui Charles Dickens și *Manon Lescaut*, după romanul abatelui Prévost, dar și alte piese inspirate din romane ce se anunțau în programul teatrului: *David Golder* de Irène Némirovsky sau *Ion* de Liviu Rebreanu.

Teodorescu-Braniște abordează o dilemă veche a teoriei literare – „cum se scrie un roman?” – pentru care oferă mai multe răspunsuri. Trecând peste cel glumeț, „...cu cerneală sau cu creionul, cu styloul american sau cu tocul patriarhal”, răspunsul ferm al gazetarului este „cu talent sau fără talent”. (*Ibidem*, p. 9). Trebuie să reținem formula definitorie a romanului, în accepțiunea lui Braniște, care afirmă că „un roman se scrie cu viață, cu viață adevărată, trăită, observată, studiată și redată pe hârtie. Romanul este, prin excelență, arta de a prinde în contururi precise viața, sub formele ei cele mai variate”. Expresia aceasta de compoziție romanescă este crezul literar al scriitorului Braniște, călăuza sa în propriul periplu literar, romanele sale fiind decantarea unei îndelungi observații a lumii, a obiceiurilor, a tipurilor umane, pe care reușește cu dibăcie să le prindă în personaje vii, ușor reperabile de către cititor. Scrierea unui roman necesită studiu, analiză, maturitate și, tocmai de aceea, „romanul apare târziu în literatură și în opera scriitorului” (*Ibidem*, p. 2).

Actualitățile zilei, prezentate la radio de Teodorescu-Braniște, erau o pertinentă selecție și încadrare a evenimentelor importante din lumea teatrului și a literaturii, în viața socială frământată și nestatornică a acelei vremi, iar emisiunea sa constituie un veritabil reper pentru oricine era interesat de aceste domenii, dornic să fie la curent cu noutățile literaturii române și de peste hotare.

Din cele 25 de comunicări, susținute la radio pe parcursul anului 1933, s-au păstrat 23 de manuscrise, toate cu semnătura de identificare a autorului. De menționat faptul că unele dintre texte erau citite de alteineva, de regulă de un crainic, atunci când Teodorescu-Braniște nu se afla în București. Alteori, textele conțineau fragmente din articole de ziar, decupate și lipite, intercalate cu scrisul de mână.

Prima emisiune din anul 1933 este dedicată romanului *Răscoala* de Liviu Rebreanu, îndemnând cu franchețe ascultătorii să citească „o carte puternică, smulsă din însăși viața adevărată, brutală și complexă”. Romanul răscoalei țărănești din 1907, care a zguduit vechiul regat, este dovada atenției acordate evenimentului de marele prozator, care „are darul minunat de-a crea oameni, de-a țese o intrigă, de-a zugrăvi mulțimile în mișcare, în agitație, în tulburare”. Teodorescu-Braniște îl compară pe Rebreanu cu Tolstoi, cu Dostoievski sau cu Zola prin forța epică de a închide în romanele sale (amintește și de *Ion* și de *Pădurea spânzuraților*) viața pură, tumultoasă, fără a mai da atenție „frazelor, detaliilor stilistice sau micilor virtuozități de meșteșug”, cum le numea gazetarul. Romanul-frescă a societății românești de la începutul secolului al XX-lea fixează toate tipurile sociale caracteristice, de la bătrânul proprietar îndrăgostit de pământul lui, la arendașul exploatare, la fata bogată, tânărul proprietar de pământ, cu o mentalitate nouă, împăciuitoare față de țărani, ajungând la figurile tipice ale satului românesc: flăcăul, abia întors de la oștire, curajos și blând; bătrânii satului, care se tem de ziua de mâine și de nebunia revoluționară a tinerilor; primarul, jandarmul și toată autoritatea rurală. Mai apar zugrăvite lumea de la castel, în opoziție cu lumea satului, mica burghezie orășenească, Liviu Rebreanu fiind „un pictor de tipuri și de suflete (...) în același timp și pictor al mulțimei, al colectivității”. (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1932). Primul volum arată cum se răspândește nebunia răscoalei în rândul maselor țărănimii, iar al doilea analizează procesul dezlănțuirii urii încătușate atâtea secole. Cu siguranță, mai adăuga Braniște, cititorul va fi fascinat de romanul *Răscoala*, înscriindu-se alături de marii critici ai timpului, care au considerat romanul ca fiind una din capodoperele literaturii române, în care putea găsi „un detaliu de psihologie, o notă caracteristică, un amănunt puternic și, mai ales, vor simți dintru început forța uriașă a vieții”. (*Ibidem*).

Revenind la criza teatrului românesc, Teodorescu-Braniște pune în oglindă două situații antitetice: succesul de care se bucura în epocă piesa lui Tudor Mușatescu, *Titanic Vals*, reprezentată pentru a 32-a oară, tot cu „casa închisă”, și lipsa de spectatori de care se plângeau alte teatre. Exemplul piesei *Titanic Vals*, al cărei autor reușise să găsească o formulă teatrală care să atragă

publicul în sălile de spectacol, alături de afirmațiile lui Max Reinhardt, cunoscutul regizor și director de teatru german, care cerea „oameni capabili să scrie piese, în același timp puternice și de adevărată actualitate, piese care să facă să se întrevadă viitorul, aruncând, totuși, o puternică lumină asupra timpului prezent”. (*Ibidem*), îl fac pe gazetar să creadă că ceea ce-i lipsește teatrului, nu sunt nici banii, pentru că în fiecare seară se găseau clienți pentru terasele și grădinile publice, nici plictiseala sau dorința de alte distracții, ci criza de autori, iar „când piesa place, nu mai există nici criză, nici mizerie, nici reduceri bugetare”. (*Ibidem*). Publicul, aflat într-un *perpetuum mobile*, așteaptă piese noi, în ton cu preocupările momentului, cu viața de după război, cu grijile și cu distracțiile la modă, iar gazetarul cerea să se creeze arta acelei vremi, care să corespundă nevoilor sufletești și intelectuale ale spectatorului din 1933.

Teodorescu-Braniște se află într-o permanentă stare de veghe. Nicio problemă, niciun eveniment sau lansare nu rămâneau în afara rubricii sale radiofonice. Semnalează o situație curentă în epocă, și anume, criza de cititori, pentru care identifica drept cauză neputința autorilor de romane sau poezii, de dinainte de război, de a se adapta noilor cerințe, noilor teme, vremurilor în schimbare. Noua generație de scriitori nu se afirmase încă, iar cei deja cunoscuți încercau zadarnic să intre în grațiile publicului cu aceleași formule stilistice, lipsite de „simțirea acestei epoci, dominată de avion și de radio”. (*Ibidem*).

La împlinirea a 30 de ani de activitate teatrală a lui Tony Bulandra, excelentul „prim amarez” al scenei românești, Teodorescu-Braniște îi dedică un medalion radiofonic: „Tony Bulandra a adus însușirile lui bine-cunoscute: o eleganță firească, o voce caldă, o vioiciune care-i îngăduie trecerea de la rolurile de «costum» la cele de frac sau de sacou.” (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1932, p. 3). Dar Bulandra era mai mult de atât, era un actor de compoziție și interiorizare, dornic și capabil să predea ștafeta unor tineri actori șlefuiți chiar de el, lucru pe care gazetarul îl aprecia enorm. Curiozitatea sa culturală era nelimitată. Dar el avea să-i facă părtași și pe ceilalți la bucuriile sufletești trăite. De aceea, îi invită să vadă o expoziție de caricaturistul Luigi, deschisă în foaierea Teatrului Ventura. Prezintă volumul de proză umoristică *Un porc de câine* al lui Al. O. Teodoreanu, recomandat publicului cititor pentru ironia de bună calitate, scrisă într-un stil pur, cu spirit acut de observație.

Incontestabil, manuscrisele lui Teodorescu-Braniște sunt un excelent mijloc de întoarcere în timp, de recreare mentală a atmosferei sociale și culturale din perioada interbelică, prezentată într-un stil captivant. Despre celebrele conferințe ținute, în anii '30 -'40, în spații publice, la Ateneu, la Fundația Carol, la Sala Dalles sau în orașele din provincie, vorbește și gazetarul într-una din emisiunile sale. Conferințele erau extrem de solicitate, se țineau numai cu sala plină, erau mijlocul cel mai ieftin de instruire, de cultivare și atrăgeau publicul pentru că limbajul era accesibil, informația era prezentată în mod interactiv și chiar amuzant, conferențiarul fiind sau un „causeur” sau un „pisălog en-gros”, cum îl numea Constantin Graur. Dar, să dăm Cezarului ce este al Cezarului, și să recunoaștem că epoca aceasta a fost privilegiată, binecuvântată cu oratori desăvârșiți, pe care oamenii îi venerau, făcând o obișnuință din audierea unor conferențieri români, precum: Nicolae Iorga, I. G. Duca, Dr. N. Lupu, Constantin Graur, Ion Marin Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Emanoil Ciomac sau străini, precum: André Maurois, Paul Géraudy ș. a., pe care gazetarul i-a ascultat.

Expunerea publică oferită de conferințe era mană cerească pentru scriitorii cu priză la public: numărul cărților vândute creștea, iar piesele de teatru se jucau de nenumărate ori. Gazetarul însuși constata că „publicul citește cu mai mult interes o carte, pe al cărei autor îl cunoaște”. (TEODORESCU-BRANIȘTE, 1932), dar se arăta consternat de un obicei „exagerat” de-al scriitorilor, care de-abia se contura, de a-și face publice fotografiile, fie prin profilurile tipărite în ziare, fie prin portrete plasate pe ultima copertă a cărților. Sesiunile de autografe ținute în librării, atât de populare sau obișnuite astăzi, erau pentru Teodorescu-Braniște un lucru de neînțeles și fără rost: „Este puțin ridicul ceea ce se întâmplă cu aceste semnări de autografe [...] ce preț poate avea acest autograf, această dedicație pe care o dai unui cititor pe care până atunci nu l-ai cunoscut, pe

care poate nu-l vei mai întâlni niciodată în viață? Înțeleg să păstrezi cu sfințenie dedicația și semnătura unui scriitor cu care ești prieten, cu care ai trăit o parte din viața domniei tale – cu toate acestea publicul vrea, ține la aceste autografe fără nicio valoare sufletească, ține la această cunoștință de-o clipă cu scriitorul.” (*Ibidem*). Singura explicație, valabilă și astăzi și verificată în timp, pe care autorul o dă acestor manifestări este „eterna curiozitate, pe care o au toți oamenii, de a cunoaște omul, mai mult decât opera. De cele mai multe ori omul nu prezintă niciun interes”. (*Ibidem*).

Calitatea manuscriselor, vechi de peste 80 de ani, permite o bună reconstituire a comunicărilor rostite la radio de Tudor Teodorescu-Braniște. Unele părți sau doar cuvinte din text nu mai sunt lizibile, din cauza modului de arhivare (lipire, îndosariere, perforare etc.), dar, cu toate acestea, s-a reușit transcrierea aproape integrală a textelor păstrate în manuscris în Arhiva S.R.R. Așa cum am arătat, multe dintre textele intervențiilor radiofonice ale lui Braniște nu s-au mai păstrat, însă ceea ce s-a recuperat din fondurile radioului constituie o pagină extrem de importantă și o contribuție majoră la conturarea și chiar definitivarea personalității complexe a gazetarului Tudor Teodorescu-Braniște.

Despre această latură a omului de presă, angrenat și în „febra” acestui nou, pe atunci, mijloc de comunicare, nu au scris prea mulți și nici prea multe detalii nu se cunoșteau. Victor Crăciun este singurul cercetător care poate fi menționat aici. În munca sa de scoatere la lumină a contribuției scriitorilor români, la impunerea și dezvoltarea radiofoniei naționale, a întâlnit și numele lui Braniște, căruia i-a dedicat câteva fraze în lucrarea *Confesiuni sonore. O istorie a literaturii române la microfon* (1980). Același autor publică, în *Manuscrise și voci. Scriitori români la radio* (1977), un articol scris de Braniște, *Câteva amintiri de la Radio* (1967), la solicitarea redacției emisiunilor literar-teatrale, în care evocă momentele debutului său la Radio, dar și pe câțiva dintre pionierii radiofoniei, mari „vorbitori” ce au rămas în istorie, Vasile Voiculescu și Nicolae Iorga. Din lecturile la radio ale lui Braniște, de după 1963, Victor Crăciun publică, în volumul *Articole vorbite*, un singur text, *Amintiri de la „Cuvântul liber”*, datat 28 iunie 1968. Așadar, informațiile (puține) legate de colaborarea lui Tudor Teodorescu-Braniște la radioul național, dar și o justă punere în contextul epocii și o interpretare din punct de vedere jurnalistic sunt astăzi tipărite în volum, constituind un prețios document asupra vieții sociale, psihologiei oamenilor și evoluției culturii, toate topite de Tudor Teodorescu-Braniște în pagini care unesc obiectivitatea analizei cu perspicacitatea judecății literare și artistice, și frumusețea reconstituirii atmosferei epocii.

Manuscrisele lui Tudor Teodorescu-Braniște, cele care mai sunt de găsit (pentru câtă vreme oare?) în Arhiva Societății Române de Radiodifuziune din București, aflate într-o stare destul de avansată de degradare fizică, cauzată de calitatea slabă a hârtiei, de trecerea timpului și de condițiile de păstrare neadecvate unor documente cu astfel de vechime, sunt publice, reunite în volumul *Tudor Teodorescu-Braniște – Cronici radiofonice 1931-1934*, pe care l-am publicat în anul 2020.

BIBLIOGRAFIE

CRĂCIUN, Victor, *Articole vorbite – conferințe radiofonice*, București, Editura Cartea Românească, 1974

CRĂCIUN, Victor, *Manuscrise și voci. Scriitori români la radio*, București, Editura Eminescu, 1977

CRĂCIUN, Victor, *Confesiuni sonore. O istorie a literaturii române la microfon*, București, Editura Cartea Românească, 1980

DUMINICĂ, Delia, *Gazetarul Tudor Teodorescu-Braniște – de la uitare la recuperare*, în „Argeș”, nr. 11, noiembrie 2011, p. 22

DUMINICĂ, Delia, *Tudor Teodorescu-Braniște – 50 de ani de ziaristică morală*, Craiova, Editura Sitech, 2015

IORGA, Nicolae, *Sfaturi pe întunerec. Conferințe la radio 1931-1940*, ediție de Sanda și Valeriu Râpeanu, București, Editura Casa Radio, 2001

RÂPEANU, Valeriu, *De vorbă cu Tudor Teodorescu-Braniște*, în „Luceafărul”, nr. 16, 3 august 1963, p. 3

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE, *Bibliografie radiofonică românească – 1928-1935*, vol. I, București, Colecția Biblioteca Radio, 1998, p. 521

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Emisiuni de altădată*, în „Presa noastră”, an XII, nr. 8, august 1967, p. 15

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Radio*, în „Adevărul literar și artistic”, 31 martie 1929, p. 8

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Moartea ziaristului Ioan Teodorescu*, în Arhiva SRR, dosar nr. 9/1932, manuscris din 29 septembrie 1931, f. 12

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Criza teatrului*, în Arhiva S.R.R., dosar nr. 1/1932, manuscris din 16 februarie 1932, f. 1

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Provincia*, în Arhiva S.R.R., dosar nr. 1/1932, manuscris din 13 septembrie 1932, f. 9

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Deschiderea teatrelor*, în Arhiva S.R.R., dosar nr. 1/1932, manuscris din 27 septembrie 1932, f. 2

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Piesa Manon Lescaut*, în Arhiva S.R.R., dosar nr. 1/1932, manuscris din 11 octombrie 1932, f. 7

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor, *Cum se scrie un roman?*, în Arhiva S.R.R., dosar nr. 1/1932, manuscris din 25 octombrie 1932, f. 3

AN IMAGINARY JOURNEY AROUND THE EARTH SIGNED BY MARIUS MIRCU

UN VOYAGE IMAGINAIRE AUTOUR DU MONDE SIGNÉ PAR MARIUS MIRCU

O CĂLĂTORIE IMAGINARĂ ÎN JURUL PĂMÂNTULUI SEMNATĂ DE MARIUS MIRCU*

Dr. Carmen ȚĂGȘOREAN

cercetător postdoctorand, proiect POCU 123793

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării

E-mail: carmen.tagsorean@ubbcluj.ro

Abstract

Marius Mircu, the Romanian journalist of Jewish nationality, born in Bacău at the beginning of the 20th century, was placed in the elite gallery of the Romanian reportage, together with Geo Bogza and F. Brunea Fox. In an era when the access to education was relatively limited, the vast majority of the population was not used to travel in order to enrich their cultural knowledge. Marius Mircu invites us to an imaginary journey around the world, in one day. The travel reportages were occasioned by some of the most important events of the middle of the last century – the universal exhibitions –, which offered to the visitors the opportunity to get acquainted with the most significant cultural aspects of the different countries around the globe. Our study presents the travel reportages, published in the „The Journal of Sciences and Travel”, by Marius Mircu.

Résumé

Marius Mircu est journaliste roumain de nationalité juive, né à Bacau au début du 21ème siècle. Il a été placé, à côté de Geo Bogza et F. Brunea Fox, dans la galerie d'élite du reportage roumain. Dans une époque où l'accès à l'éducation était relativement limité, une grande majorité de la population n'ayant pas une culture du voyage bien formée, Marius Mircu nous invite à un voyage imaginaire autour du monde dans un seul jour. Les reportages ont été occasionnés par les uns des plus importants événements qui se sont passés au milieu du siècle dernier – des expositions universelles qui offraient aux visiteurs l'occasion de se familiariser avec les aspects les plus significatifs des cultures de tout le monde. Notre étude présente les reportages de voyage publiés dans le „Journal des Sciences et des Voyages”, par Marius Mircu.

Rezumat

Marius Mircu, jurnalistul român de naționalitate evreiască, născut la Bacău la începutul secolului XX, a fost plasat alături de Geo Bogza și F. Brunea Fox în galeria de elită a reportajului românesc. Într-o epocă când accesul la educație era relativ limitat, marea majoritate a populației

* This work was possible with the financial support of the Operational Programme Human Capital 2014-2020, under the project number POCU 123793 with the title „Researcher, future entrepreneur – New Generation”. Această lucrare a fost posibilă prin finanțarea oferită de Programul Operațional Capital Uman, în cadrul proiectului POCU 123793 cu titlul „Cercetător, viitor antreprenor – Noua Generație”.

neavând formată o cultură a călătoriei, Marius Mircu ne invită la o călătorie imaginară în jurul lumii, într-o singură zi. Reportajele au fost prilejuate de unele dintre cele mai importante evenimente de la mijlocul secolului trecut – expozițiile universale –, care ofereau vizitatorilor oportunitatea de a se familiariza cu cele mai semnificative aspecte ale culturilor de pe întreg globul. Studiul nostru prezintă reportajele de călătorie, publicate în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, de către Marius Mircu.

Keywords: *travel reportages, universal exhibitions, Marius Mircu, „The Journal of Sciences and Travel”*

Mots-clés: *reportages de voyage, expositions universelles, Marius Mircu, le „Journal des Sciences et des Voyages”*

Cuvinte-cheie: *reportaje de călătorie, expoziții universale, Marius Mircu, „Ziarul științelor și al călătoriilor”*

Introducere

Speranțe, vise, cultură, nevoia de cunoaștere, toate au simbolizat la mijlocul secolului trecut forța progresului și a descoperirilor remarcabile care au schimbat lumea. Marius Mircu a fost, încă din tinerețe, un promotor înflăcărat al beneficiilor educației și culturii. Născut în sânul unei comunități care a prețuit învățătura, jurnalistul a conștientizat de timpuriu rolul lecturii, ca mijloc de educație. Pentru scopul studiului nostru, vom restrânge această categorie la reportajele de călătorie, care, la mijlocul secolului trecut, reprezentau, pentru mulți, unica posibilitate de a intra în contact cu popoare și culturi îndepărtate din punct de vedere spațial. Pasiunea pentru scris, susținută de o imaginație care i-a permis să aștearnă pe hârtie descrieri cu un mare impact emoțional, au constituit un avantaj față de scrierile colegilor de breaslă, ale căror reportaje de călătorie prezentau în general informații statistice și date generale, constituindu-se în ghiduri de călătorie de dimensiuni reduse.

Cei peste 80 de ani de carieră prolifică ai lui Marius Mircu, care a debutat la vârsta de 16 ani, s-au concretizat în mii de articole și reportaje, publicate în 100 de periodice din țară și din străinătate („Jurnalul literar”, „Însemnări ieșene”, „Timpul familiei”, „Minimum”, „Revista cultului mozaic”, „Jurnalul copiilor”, „Națiunea”, „Ordinea”, „Universul copiilor”, „Tug morgen jurnal” etc.), în emisiuni de radio (cea mai cunoscută fiind seria de 100 de episoade dedicate istoriei presei evreiești din România) și în peste 60 de volume, aparținând la specii literare diferite (roman, literatură de călătorie, literatură istorică, literatură pentru copii, literatură memorialistică, reportaje literare, schițe și povestiri, eseu, amintim aici câteva dintre titluri: *Croitorul din Back*, *M-am născut reporter!*, *Boroboaze de sărbători*, *Trimis special*, *Răscoala din junglă*, *Pogromul de la Iași*, *Treizeci și șase de stâlpi ai lumii* etc.). Considerăm că este demn de menționat faptul că a scris exclusiv în limba română (chiar și după ce a emigrat în Israel, în anul 1987), fiind un apărător al corectitudinii în exprimare și un luptător împotriva introducerii anglicismelor, considerând că vocabularul este suficient de bogat astfel încât să ne ofere alternativele cele mai potrivite.

Pentru talentul său, dar și pentru contribuția la păstrarea memoriei comunității evreiești din România i-au fost acordate unele dintre cele mai cunoscute distincții: premiul al II-lea al Editurii Tineretului (1951), premiul Fondului Cultural „Haim Ianculovici” (1970 și 1990), premiul Organizației Originarilor din Dorohoi (1987), premiul „Arcadia” (1992), diploma „Omul cel mai controversat al anului”, premiul „Nicu Palty” (1996), premiul „Clara și Gaston Cornescu” (1997), premiul „Jubileu 50” (1998), premiul Sion (2001) și premiul „Jacob Groper” (2002). Ironie, dar și modest atunci când trebuia să se autoevalueze, Marius Mircu obișnuia să spună: „Pentru că la noi, în Israel –slavă Domnului! – cine scrie e premiat. M-am scaldat în premii și distincții, să mă înec, nu altceva. Meritul că am tot fost și sunt premiat nu e al meu, e al juriilor, care au știut să se

orienteze. Poate și pentru că nu au existat contra-candidați, cei merituoși obținuseră deja premiile respective.” (MIRCU, 2000, p. 54).

Reportaje de călătorie

Pasionat cititor al presei și al literaturii franceze, Marius Mircu se aliniază tendințelor publicistice, adoptând la rândul său reportajul, „noua formă de aventură a epocii 1919-1939” (CIOBOTEA, 2006, p. 7), care se remarcă prin „amestecul de adevăr și iluzie pe care acest tip de presă îl folosește cu un efect halucinatoriu asupra publicului popular.” (*Ibidem*, p. 8). Punctul de plecare în realizarea reportajului este întotdeauna „aventura”, în cazul lui Marius Mircu, aceasta prinzând contur sub forma călătoriilor, a descoperirii unor orașe noi, a zborului (continental și transatlantic), a explorării continentului african, surprinse într-o diversitate de ipostaze și acoperind o gamă variată de teme (*Ibidem*, p. 9). Jurnalistul își asumă pe rând rolul geografului, al etnologului, al sociologului, al politologului, al istoricului și al exploratorului, manifestând întotdeauna aceeași sete de cunoaștere și aceeași curiozitate indiferent de locul pe care îl vizita. Dacă ar fi să caracterizăm succint reportajele de călătorie ale lui Marius Mircu ar fi suficient să spunem că ele reprezintă o frumoasă poveste a locurilor, oamenilor și culturii. Într-o epocă în care sărăcia, lipsa de educație și schimbările sociale erau dominante în societatea românească, călătoriile imaginare reprezentau o evadare din realitatea tensionată a vieții cotidiene. Teme specifice beletristicii devin subiecte ale reportajelor de călătorie, prezentate dintr-o perspectivă literară, căreia i se datorează probabil și distorsiunile introduse de tendința autorului de a exagera anumite aspecte. Călător imaginar încă din copilărie, reporterul a avut bucuria de a experimenta plăcerea de a descoperi locuri noi pentru prima oară cu ocazia plecării la studii în Franța. Reportajele de călătorie ale lui Marius Mircu transmit cititorului bucuria călătorului, oferind informațiile necesare pentru crearea unei imagini de ansamblu asupra țării sau localității prezentate. Unghiurile din care sunt abordate subiecte conferă caracterul de unicatate al materialelor, acestea neregăsindu-se în alte tipuri de texte documentare. Savoarea și frumusețea reportajelor de călătorie se datorează în parte și sensibilității omului de cultură, care își nota impresiile pe tot parcursul călătoriei. Era și unul dintre aspectele care le diferenția de alte scrieri similare, care nu aveau la bază experiența directă a autorului. Sentimentele sunt cele care domină textul, comparațiile plastice condimentându-l pe alocuri, conferindu-i savoare. Parcurgând textul, cititorul este imersat în realitatea altor culturi, are ocazia de a se familiariza cu viața localnicilor, trăiește fiecare moment al experienței de descoperire. Acest efect se datorează și comparațiilor, cu un mare impact, utilizate de Marius Mircu pentru a descrie peisajele, obiceiurile sau oamenii, dar și limbajului foarte accesibil. Concentrându-și atenția asupra textului trăiești o experiență extrasenzorială – ai senzația că simți mirosul aerului de la malul mării sau de pe străzile aglomerate ale țărilor arabe, te înfiori la sunetul muzicii, în timp ce trupul îți e cutremurat de frig sau de căldura dogoritoare, care îți arde pielea. Personalitatea reporterului își face simțită prezența mereu, puterea lui de persuasiune, te determină să aștepti cu nerăbdare noi aventuri de cunoaștere. Invitația la călătorie este de nerefuzat. Fiecare propoziție, fiecare frază transmite plăcerea și încântarea autorului, care pare a avea mereu prezent în minte un singur scop – prezentarea realităților, scriitorul afirmându-și intenția de a lăsa la latitudinea cititorului formularea unei opinii (MIRCU, „Reporter”, nr. 33, 1934, p. 7). Cu toate acestea, chiar și fără intenție, jurnalistul își influențează cititorul prin selecția informațiilor și a modului în care este organizat textul. Pentru mulți dintre lectori era unica oportunitate de a se familiariza cu alte culturi și de a-și lărgi orizontul de cunoaștere. Reporter prin excelență, Marius Mircu „resimte adeseori fascinația frontierei, așa cum resimte chemarea depărtărilor sau tentația riscului. Pentru că orice frontieră închide în ea povestea unei schimbări.” (CIOBOTEA, 2006, p. 85). Diversitatea culturală pare a-l fascina pe jurnalist, care este oricând pregătit pentru o nouă aventură, cu atât mai mult cu cât era încurajat și de redacția „Ziarului științelor și al călătoriilor” să trimită spre publicare reportaje de călătorie.

Colaborarea la „Ziarul științelor și al călătoriilor”

Interesat de știință, cultură, artă, călătorii și însetat de cunoaștere, Marius Mircu a găsit la „Ziarul științelor și al călătoriilor” „casa” perfectă. Era revista care a contribuit la formarea multor tineri talentați, care și-au descoperit pasiunile cu ajutorul publicației. Era de altfel și scopul declarat al fondatorului revistei: „Ziarul acesta intră în al 28-lea an de existență. Gândul întemeietorului său a fost de a pune la îndemâna oamenilor cu mijloace reduse și doritori de a se instrui o foaie în care cunoștințele elementare despre diferite fenomene ale naturii să fie pe înțelesul tuturor expuse, pentru ca mai apoi să se poată perfecționa în diferite direcțiuni.” (POPESCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 1, 1924, p. 2).

Pe durata celor 13 de ani de colaborare la periodicul menționat, Marius Mircu a avut ocazia de a împărtăși pasionaților de frumos impresii din călătoriile sale în cele mai inedite locuri din lume, informații de actualitate legate de progresul științific, marile descoperiri care revoluționaseră mentalitățile și știința, precum și multe altele. A fost o activitate publicistică intensă, concretizată în peste 129 de texte de mari dimensiuni, care ne transmit dorința omului de cultură de a povesti despre locurile și oamenii care l-au impresionat. Libertatea de care se bucura în conceperea materialelor a condus la realizarea unor reportaje sau articole deosebite din punct de vedere lingvistic, care pun în valoare personalitatea autorului. Descrierile plastice ale locurilor exotice pe care le vizitase, încadrarea temelor în contextul social, istoric, economic sau politic și documentarea sârguincioasă demonstrează profesionalismul și dedicația și, în același timp, respectul față de cititor. Marius Mircu încearcă prin intermediul temelor abordate să schimbe mentalitățile cititorilor săi, să le ofere noi modalități de abordare și soluționare a problemelor curente. Spre deosebire de alte articole din „Ziarul științelor și al călătoriilor”, care se remarcă prin caracterul lor tehnic, textele lui Marius Mircu contribuie cu succes la dezvoltarea limbajului, imaginației, dorinței de a călători și de a explora noi arealuri. Pe de altă parte, pildele și exemplele oferite de eroii din articolele gazetarului ajută la însușirea unor trăsături de caracter precum perseverența, punctualitatea, hărnicia, onestitatea, bunătatea, cinstea, compasiunea, conștiinciozitatea, curajul, determinarea, inițiativa, loialitatea, ospitalitatea, toleranța etc.

Anul 1935 reprezintă apogeul colaborării la „Ziarul științelor și al călătoriilor”, dacă este să ținem cont de numărul de materiale publicate, 37. O statistică anuală pentru perioada 1928-1940 ne relevă următoarele date: 3 (1928), 9 (1929), 4 (1930), 27 (1931), 2 (1932), 28 (1933), 25 (1934), 37 (1935), 26 (1936), 10 (1937), 0 (1938), 4 (1939), 2 (1940). Marius Mircu s-a simțit mândru de colaborarea la „Ziarul științelor și al călătoriilor” cu toate că a catalogat revista drept o „modestă publicație” (MIRCU, 1998, p. 362). Gazetarul a ales pentru semnarea articolelor unele dintre cele mai cunoscute pseudonime, pe care le utiliza frecvent în acea perioadă: A. S. Mircu, Mircu, M. Marius, I. M. Mircu, M. Marius Mircu, M. Mircu, M. M., M. S. Mircu, I. M. M., M. sau I. Mircu.

Considerăm important să precizăm că „Ziarul științelor și al călătoriilor” aparținea trustului „Universul”, care, prin orientarea lui politică, era antievreiesc. Cu toate acestea articolele trimise de jurnalist au fost întotdeauna acceptate spre publicare. Amintirile lui Marius Mircu legate de colaborarea la „Ziarul științelor și al călătoriilor” sunt pozitive, poate și datorită seriozității redacției, care îl recompensa financiar pentru eforturile depuse. Bani primiiți în perioada de început a colaborării cu revista au contribuit la fondul necesar pentru plecarea în Franța („Cu banii căpătați la «Ziarul științelor» am achiziționat o cutie mare, rotundă cu halva și o roată de cașcaval” (MIRCU, 1998, p. 199-200), dar și la completarea veniturilor acestuia pe durata studiilor de medicină („Când am început a primi și mandatele poștale de la «Ziarul științelor și al călătoriilor» pentru articolele ce le trimiteam din Rouen mi-am socotit oarecum consolidată situația materială.” (Ibidem, p. 251). Încetarea colaborării la „Ziarul științelor și al călătoriilor” se datorează măsurilor antievreiești din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, prin care li se interzicea scriitorilor și publiciștilor evrei să își publice operele sau să facă parte din colectivele editoriale ale publicațiilor.

Expozițiile universale

Unele dintre cele mai frumoase și mai interesante articole ale lui Marius Mircu sunt cele privitoare la expozițiile universale pe care a avut ocazia de a le vizita. Trei țări și două continente au avut inițiativa de a organiza astfel de manifestări: Parisul, Bruxelles-ul și Chicago.

Pentru cei care nu își permiteau o călătorie în jurul lumii, expoziția universală de la Paris putea constitui o alternativă acceptabilă de a face, pe jos, o călătorie imaginară în jurul lumii, singurul mod de deplasare care îți dădea posibilitatea de a explora fiecare etapă a călătoriei: „Când folosești locomotiunea cea mai firească, guști călătoria cu toate simțurile, ți-o însușești pe deplin. Nimic mai fermecător decât să călătorești pe jos.” Expoziția colonială de la Paris reunea, într-un singur loc, cele mai reprezentative informații despre țările participante, fiind „cea mai măreață lecție practică de geografie universală, lecție neobișnuit de vie, sugestivă, fermecătoare.” Spațiul de desfășurare este comparat cu un uriaș birou de informații, ai cărui funcționari „sunt oamenii cei mai amabili și mai răbdători din lume. Toți ard de dorința de a fi întrebați și de a răspunde.” Expoziția era organizată într-o manieră atrăgătoare, astfel încât vizitatorii erau captivați și pierdeau noțiunea timpului: „Înveți fără să-ți dai seama”. Jurnalistul preciza faptul că: „Oricât de rapid parcurgi sălile înveți enorm” despre Imperiul britanic, belgian, olandez, francez, despre Statele Unite sau Portugalia, Argentina, Canada, Africa de Sud și multe alte țări. Dacă este să analizăm lista expozanților putem afirma că evenimentul era dedicat prezentării realizărilor imperiilor coloniale. Exista chiar și o secțiune dedicată luxului, de unde aflăm „că în colonii gustul și cochetăria nu-s mai puțin dezvoltate ca în Metropolă.” Singura amintire a organizării expoziției va fi Muzeul coloniilor, unde ți se întipărește în memorie o frescă „enormă ce se întinde pe 100 metri și o înălțime de 15 metri”, a cărei realizare a durat trei ani și care reprezintă lumea: „În litere de aur strălucesc numele coloniilor. E o viziune extraordinară, impresionantă, realizată cu o măiestrie uimitoare.” Gazetarul își concentrează atenția asupra sălii care prezintă dezvoltarea colonială franceză pe care o descrie succint (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 37, 1931, p. 584-585). Călătoria în jurul lumii continuă și în numerele viitoare. O cerință expresă a mareșalului Lyautey, organizatorul expoziției, a fost aceea de a acorda un loc important misiunilor catolice, datorită rolului „covârșitor ce l-a jucat religia în istoria țării sale ca și a lumii întregi.” Ajuns în această secțiune, prima oprire este la Templu din Angkor, „formidabila catedrală exotică din piatră”, care „se înalță ca un miraculos imn de piatră”. Spațiul expozițional ocupat de uniunea Indochinei se desfășura pe șase hectare, fiind „cea mai elocventă sinteză a minunatei dezvoltări intelectuale, sociale și economice a celor cinci țări din Uniune”. Înaintând suntem atrași de Annam, „cu cele două acoperișuri de țiglă întunecată, împodobite cu dragoni de faianță” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 38, 1931, p. 604-605). Vizităm apoi Cambogia, Laos, India, Palestina și Africa. Mareșalul Lyautey reușise să creeze la Vincennes „lumea ideală: fără bariere vamale, fără formalități pentru cei ce vin sau pleacă, treci dintr-o țară în alta și nu întrebi pe nimeni unde să te duci.” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 39, 1931, p. 616-617).

Prezentarea expoziției coloniale de la Paris nu este o simplă descriere a spațiilor vizitate, ci o trecere în revistă a cel puțin uneia dintre caracteristicile țărilor prezente, astfel încât constituie o lecție de geografie, istorie, cultură și religie, o imersiune în realitățile fiecărei națiuni. Africa ne reține atenția datorită următorului amănunt: „Toată Africa crede în Dumnezeu. Toți au ochii îndreptați către cer și ca nimeni să nu uite cerul.” Este un teritoriu bogat, dar și primejdios. Expunerile amănunțite, care reproduceau instantanee ale fiecărei națiuni sunt exprimate plastic: „Are o curte foarte mare, adevărat codru de palmieri [...] peste tot domină stilul saharian, amestec de stil berber din Maroc și de cel din Algeria de Sud. E o cetate roșie ce contrastează cu cenușiul întunecat al templului din Angkor ce se zărește în depărtare. Peste tot turnuri pătrate, parapete ascuțite, băte de lemn ieșind din cupole, minatete nenumărate.” Ajungând la Djenné „ne strecurăm cum putem printre străzile strâmte ale acestui oraș musulman”, unde jurnalistul se lasă convins să se descalțe atunci când intră în moschee (iată cum o simplă descriere a unui moment ne oferă informații privind obiceiurile musulmane) și unde descoperă „casele cu pereți din vălătuci roșii,

așezate pe terasă. [...] Cât de pitorească e viața activă în casele umile și întunecoase sau viața nepăsătoare din bordeele de paie ale satelor. [...] Simți că te aventurezi prin chiar ținuturile pe care le reproduc cu atâta măiestrie.” Fiecare popor încearcă să reproducă obiceiurile și tradițiile, sărbătorile naționale, spectacolele fiind reluate zilnic spre încântarea celor prezenți: „În Senegal nimeresc tocmai zi de mare sărbătoare! (Sărbătorile astea mari se repetă zilnic, tot timpul expoziției!). Asist la cortegiile sultanului din Mossis și a regelui Behazin. Admir mai cu seamă grandioasa defilare a trupelor coloniale de la 1650, la care iau parte veteranii tuturor regimentelor din toate coloniile” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 40, 1931, p. 632-633). Aflăm că Tunisia este „unul dintre colțurile cele mai vizitate ale Africii”, unde întâlnești un freamăt inedit al străzii, „o muzică ademenitoare”, care parcă te hipnotizează: „Toată lumea trebuie să intre acolo.” Trecerea de la o țară la alta se face lin, textul parcă urmează un portativ cu note muzicale, care te transpune într-o nouă realitate: „Multă fantezie, multă varietate, dezordine, chiar voită, îi dau mult farmec, te impresionează, te buimăcește, te transportă în... Maroc.” Odată intrat în această lume trebuie să urmezi ritualurile fiecărei țări, obiceiurile locului. Impresiile sunt atât de puternice încât vizitatorul trăiește sentimente diferite în funcție de locul vizitat: „Cât de puternic mă pătrunde tristețea nostalgică a curții din Makhzen, cu pereții albi, plini de zimțuri caracteristice locului! Sunt primit în audiență, dar numai pentru câteva clipe, într-un splendid salon marocan. Prezint salutările cititorilor”. Cât de frumos reușește jurnalistul să comunice cititorilor realizarea deosebită pe care o reprezenta această expoziție, care avea meritul de a reproduce o lume întreagă (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 41, 1931, p. 648-649).

După vizitarea coloniilor franceze ne familiarizăm cu cele portugheze: „Mărețul trecut colonial și grandiosul imperiu colonial al Portugaliei, care face din ea una din cele mai înfloritoare națiuni coloniale de pe glob, sunt cu măiestrie expuse în mai multe pavilioane.” Oaspeților pavilionului Portugaliei li se puneau la dispoziție documente istorice mai puțin cunoscute, prin intermediul cărora puteau reconstitui „episoadele expedițiilor tuturor marilor exploratori portughezi și toată povestea expansiunii coloniale portugheze, care s-a manifestat chiar înainte de descoperirea Americii de către Columb” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 42, 1931, p. 664-665). Pavilionul Statelor Unite ale Americii nu poate trece neobservat, cel puțin pentru francezi, deoarece printre obiectele expuse aici există și unul cu o semnificație deosebită, „care face să bată puternic inimile tuturor”: cheia Bastiliei. În funcție de nivelul de dezvoltare al fiecărei țări, spațiile sunt și ele mai simple sau mai complexe: „Tahiti e foarte simplu, cu pereții împlețiți, cu acoperișul ce l-ai crede construit din foi de porumb, dacă un indigen binevoitor nu s-ar căzni să te facă în sfârșit să înțelegi că e vorba de frunze de pandanus, anume trimise din cealaltă margine a lumii” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 44, 1931, p. 692-693).

Coloniile olandeze încheie călătoria noastră. Regretul este unul singur: „Păcat că expoziția colonială e atât de măreață, căci va trebui să dispară curând” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 44, 1931, p. 692-693-694-699).

Pentru realizarea acestei serii de reportaje Marius Mircu a petrecut o lună la Paris. Cu toate că în articolele de presă jurnalistul ilustrează doar fața luminoasă a expoziției, aceea menită „să arate ce... imensă binefacere reprezentau pentru populațiile băștinașe în captivitate regimurile coloniale”, în realitate gazetarul era conștient de condițiile grele de viață și de exploatarea coloniilor de către imperiile europene: „Toate acestea populate cu familii întregi de indigeni, care erau puși să-și trăiască viața de toate zilele, bineînțeles nu cea pe care într-adevăr o ducea, ci aceea pe care... ar fi trebuit s-o ducă.” (MIRCU, 1998, p. 357). Mediatizarea imaginii Franței și a contribuției acesteia la dezvoltarea vieții social-economice a coloniilor i-a adus lui Marius Mircu o recompensă din partea organizatorului expoziției: o călătorie în coloniile franceze. Așa au luat naștere reportajele de călătorie despre Algeria, Maroc, Madagascar, publicate în diverse periodice.

Succesul înregistrat de expozițiile coloniale de la Paris i-a inspirat și i-a determinat pe belgieni să organizeze un eveniment similar. Și în această privință exista o concurență între statele europene. Criza economică, care pusese stăpânire pe întreaga continentul, nu era necunoscută

cititorilor, reporterul subliniind determinarea gazdelor de a organiza expoziția în pofida dificultăților financiare. Marius Mircu era cu siguranță conștient de avantajele economice pe care un astfel de eveniment le avea, însă decide să nu abordeze acest aspect. De fapt, în niciunul dintre articolele care prezintă expozițiile universale nu se prezintă detalii legate de bugetele de venituri și cheltuieli, estimate sau reale. Un indiciu în acest sens ar putea fi numărul mare de vizitatori, localnici și turiști. A doua expoziție pe care avem ocazia să o cunoaștem fusese amplasată pe o suprafață de 120 de hectare, situate în apropierea Bruxelles-ului. Un amănunt interesant pe care lectorul îl află din material este legat de destinația inițială a terenul alocat desfășurării evenimentului: construirea unui cartier rezidențial de lux. O particularitate a acestei expoziții constă în contribuția financiară a statelor care își anunțaseră participarea pentru amenajarea unei părți a expoziției. Alături de Franța și Marea Britanie, cu o parte dintre colonii, Olanda, Italia, Germania, Egiptul, Suedia, Ungaria, SUA, Iugoslavia, Rusia și România își anunțaseră participarea (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 13, 1935, p. 205-206). Pentru oamenii simpli organizarea unui eveniment de o asemenea avengură putea părea inutilă, aceștia neavând cunoștințele necesare pentru a analiza imaginea de ansamblu. Civilizația însă presupunea cunoaștere, progres, iar obligația statelor era aceea de-a asigura acces la cât mai multe resurse pentru cetățenii ei, care puteau astfel aprecia poziția țării lor în ierarhia mondială. Expoziția era „o enciclopedie vastă, vie, care vorbește prin capitole de tablouri însuflețite, diorame sugestive, înscenări ingenioase.” Ceea ce făcea ca această expoziție să fie unică era prezentarea realizărilor concrete: „Au schițat realizările viitorului, ca să determine înfăptuirea lor cu un minut mai devreme.” Realizări expuse reprezentau un imbold pentru muncă, pentru cercetare, pentru noi descoperiri, „e un salt pe care vor să ne silească să-l facem, ca să suportăm ușor și să scăpăm repede de starea tulbure de azi.” O noutate a acestei ediții o reprezenta atenția acordată vizitatorilor, cărora le erau puse la dispoziție dușuri, săli de odihnă, trenuri care asigurau transportul pe suprafața expoziției, cabine telefonice, spații sanitare, magazine, grădiniță, spații de bagaje, servicii medicale (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 48, 1935, p. 760-761-762).

Prima impresie este cea mai importantă, motiv pentru care chiar de la intrare oaspeții rămân surprinși de „fața gigantică și masivă” a marilor palate, care, alături de Curtea de onoare și Bazinele fântânii, „formează un ansamblu grandios” în partea centrală a expoziției. Belgia era prezentă în 11 pavilioane, construite de tineri arhitecți, care au participat pe bază de voluntariat. Echipa de creație a alocat fiecărui domeniu de activitate, descris detaliat de jurnalist, câte un spațiu. Un pavilion remarcabil este cel al științei, care ocupa o suprafață de 9.000 m², numit Alberteum, omagiu la adresa regelui Albert I. La fel de interesant este și Planetarium, unde vizitatorii au ocazia de a asista „la o demonstrație vie a legilor care stau la baza gravitațiunii universale” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 49, 1935, p. 776-777-778).

Alături de Belgia, alte 30 de țări au fost prezente la eveniment. Remarcăm competiția dintre marile capitale europene, Parisul plasându-și pavilionul vizavi de cel al orașului Bruxelles. Imperiul Britanic avea „un pavilion de proporții mari, armonioase, în linii elegante, impozante”, în vârful pavilionului fiind plasat „un far de 600 de lumânări”. Marea Britanie prezenta realizările în ceea ce privește telegraful, telefonul sau aviația. La rândul ei, Italia îi întâmpina pe curioși printr-o intrare grandioasă, „printr-o scară largă de marmură”, dedicând o secțiune specială Romei Antice. Marilor puteri coloniale li s-au alăturat și state precum Polonia, Finlanda, Letonia, Danemarca sau Grecia (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 50, 1935, p. 792-793-794). Pe rând, lectorul se familiarizează cu particularitățile fiecărei culturi. De dimensiuni reduse, pavilionul Letoniei, o „țară tânără, dar plină de promisiuni” era construit din lemn, „într-un admirabil cadru de verdeată”, pereții interiori fiind placați tot cu lemn. Vizitatorilor li se oferă, pe lângă informațiile statistice, și posibilitatea de a degusta bere, pește afumat sau produse de patiserie. Orologiul electric domina pavilionul Elveției, aici vizitatorii având posibilitatea de a admira numeroase astfel de aparate, care erau găzduite de muzee. Gastronomia elvețiană răsfăță simțurile celor care trec pragul standului, invitându-i să deguste produse din lapte (brânzeturi și ciocolată). Promovându-și folclorul,

pavilionul Ungariei „unește sobrietatea artei moderne cu tradiția construcțiilor ungare”, expunând obiecte de vestimentație și organizând degustări ale celebrului vin de Tokai. Sunetul *Dunării albastre* și mirosul de ștrudel atrăgeau de departe vizitatorii spre spațiul expozițional al Austriei, în timp ce coloritul lălelor, care „înfloresc în fața fermei model acoperit cu țiglă roșie...”, ne indică faptul că am suntem în Olanda. La finalul unei lungi călătorii, ajungem, într-un final, la pavilionul României. Este un mister motivul pentru care gazetarul a lăsat pentru finalul seriei de reportaje descrierea secțiunii ocupate de țara noastră, însă apreciem faptul că Marius Mircu a acordat atenție tuturor detaliilor. Beneficiile mediatizării aspectelor unice ale culturii române au fost binevenite în contextul imaginii negative a țării noastre peste hotare. România se promova prin intermediul artei religioase și a celei plastice, a cărții, prin turism și activități economice: „Palatul României, plin de poezie și de farmec, dezvăluie adevărata ei față.” Obiectele de artă expuse erau din secolele XV, XVI și XVII, fiind considerate „ca un muzeu de neprețuit”. La expoziție au fost prezente și țări din America de Sud, „de o varietate așa de bogată, dovedind originalitățile climatului și sufletului.” A existat o adevărată competiție între țări, intenția tuturor fiind aceea de a se promova din punct de vedere cultural, turistic și economic: „Rivalizând în activitate și ardoare, țările au prezentat, în palate și pavilioane a căror eleganță o dispută măreția și fastul, produsele solului lor, comorile activității lor industriale și comerciale, minunățiile artei lor, pe scurt o sinteză vie a gândirii lor, a acțiunii, a geniului lor particular.” Reporterul lansează ideea ca școlile să organizeze excursii pentru elevi la evenimente similare, deoarece „expoziția de la Bruxelles e o lecție mare” și „toate la un loc alcătuiesc cea mai utilă experiență ce o poate avea un om. O expoziție este un muzeu viu, actual, este civilizația așa cum o trăim și de care nu ne dăm seama, tocmai pentru că o trăim. N-o vedem pentru că e prea aproape de ochi; nu ne dăm seama de ea pentru că prea o cunoaștem. Expozițiile au acest rost, să ne facă să simțim civilizația pe care o trăim.” Probabil că la acel moment ideea avangardistă a organizării unor excursii școlare nu a fost pusă în practică, însă, în 2015, expoziția universală de la Milano a fost vizitată și de grupuri de elevi români (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 51, 1935, p. 808-809-810).

Dacă expozițiile de pe continentul european deveniseră familiare cititorului, America de Nord putea să rezerve surprize, în special datorită grandorii expoziției, care aducea în atenția publicului nu doar trecutul și prezentul realizărilor tehnologice, dar, mai cu seamă, ideile de dezvoltare viitoare. Intenția inițială a jurnalistului fusese aceea de a scrie câteva reportaje pe baza materialelor documentare, fără a participa în mod direct. Gazetarul a presupus că presa europeană va include articole ample și suficient de detaliate, astfel încât să poată continua seria reportajelor despre expozițiile universale. Spre beneficiul cititorilor nu s-a întâmplat așa, motiv pentru care Marius Mircu a apelat la Ambasada SUA pentru a i se facilita participarea la expoziția de la Chicago. Timp de opt zile, energicul reporter a vizitat expoziția consemnând impresiile de călătorie (MIRCU, 1998, p. 361). Un oraș modern, în plină ascensiune economică, Chicago beneficia de infrastructura necesară găzduirii și transportului unui număr mare de vizitatori. Un aspect particular îl constituia transportul în spațiul expozițional, care era asigurat de autobuze deschise, participanții fiindu-le oferit un ghidaj în patru limbi de circulație internațională. Din descriere deducem că acestea erau similare cu autobuzele turistice, atât de populare în prezent. Existau și mijloace de transport private, cea mai interesantă posibilitate de relaxare fiind oferită de plimbarea pe lac, deoarece „ai numeroase și noi prilejuri de admirație!” România a fost și ea prezentă la această expoziție.

Primul pavilion care reține atenția jurnalistului, parțial din politețe, este cel al Statelor Unite ale Americii. Avantajul pe care îl oferă vizitatorului este acela de înțelegere facilă a sistemelor de guvernare, „așa de deosebite de cele europene, așa de ciudate uneori, mai senzaționale ca Jules Verne și Conan Doyle.” Cititorului nu i se oferă însă informații cu privire la sistemul de guvernare și nici de ce este catalogat astfel de către autor. Fiecare stat avea un spațiu dedicat, unde erau prezentate „resursele și realizările”. Și, deoarece Chicago aniversa 100 de ani de existență, o secțiune specială reproducea fortul Dearborn, „cu toate dependențele, uimitor de exact.” Doar

construcțiile moderne, care se vedeau în zare, îi aminteau privitorului în ce secol se află. Organizatorii au ținut cont de toate amănuntele, astfel fortul era păzit de o gardă militară, care, la căderea serii, suna adunarea soldaților pentru servirea mesei. Un alt simbol al Statelor Unite ale Americii, Abraham Lincoln este onorat prin reproducerea clădirilor istorice în care a trăit, începând cu casa părintească și până la Conventional Hall (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 41, 1933, p. 652-653-654). Pentru cei curioși, americanii au prezentat și informații legate de indieni: „Ai prilejul să trăiești o viață dulce și pitorească în mijlocul triburilor de indieni, care îți dau voie să mănânci, să bei cu ei, ba îți dau și haine și pene de-ale lor, să te fotografiezi cu ele, ca să spui că ai fost ales șef de trib”. Dar, ceea ce impresionează, este viitorul, așa cum îl vizionau gazdele. Pentru a ilustra avansul tehnologic, americanii au ridicat un cartier format din zece case, unde își învață vizitatorii cum va arăta o locuință confortabilă a viitorului, pe care să și-o poată permite oricine. Și, pentru că nimic nu poate convinge mai ușor decât experiența personală, reporterii prezenți au fost invitați să petreacă o noapte în noile locuințe pentru a le testa calitățile: „Putem spune, cei care am locuit o noapte într-o vilă din orașelul de pe malul lacului Michigan, că am trăit acum o noapte din anul... 2000 de pildă. [...] Părea că un vis ne-a transportat în vremurile viitoare” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 42, 1933, p. 668-669).

Partea centrală a expoziției are menirea de a demonstra „progresul realizat în toate ramurile științei și industriei, să explice chipul în care descoperirile științifice ale ultimei sute de ani au fost folosite de industrie și cum aceste aplicațiuni au îmbunătățit extraordinar de mult condițiile de existență.” Pentru a fi cât mai ușor înțelese de publicul larg, organizatorii au conceput prezentările sub forma unor jocuri: „De ce nu vă pot duce să vedeți cât de frumos se unesc moleculele între ele ca să formeze cristale, cum iau naștere undele sonore și cum se transmit în aer, cum funcționează motoarele cu gaz și mașinile cu vapor, cum cresc arborii și multe, multe altele!, lucruri care nu puteau fi văzute în muzee. În acel palat al științei un întreg secol de descoperiri își etala utilitatea în fața vizitatorilor, „cu o simplitate și o armonie care te seduc”, învățând într-o manieră plăcută toate lucrurile care fuseseră greu de înțeles în școală, făcându-te să te „îndrăgostești” de materiile pe care nu le agreai în școală. Fizica, chimia, astronomia, matematica sau medicina, toate își dezvăluiau secretele (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 43, 1933, p. 684-685). Spre deosebire de alte expoziții, unde vizitatorii puteau admira doar produsul final, americanii s-au gândit să dezvăluie întreg procesul de fabricație, astfel încât curioșii puteau asista la fabricarea unei mașini sau a unei anvelope (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 44, 1933, p. 700-701). Descoperirile care au revoluționat industria sunt prezentate într-o manieră simplistă, pe înțelesul tuturor. Aceasta este și explicația prezenței unei oțelării, publicul asistând „la toate operațiile miraculoase ce le suferă oțelul”. Profilul fabricii nu fusese ales aleatoriu, descoperirea procesului de fabricare a oțelului la scară industrială schimbând fața Statelor Unite ale Americii, dar și a lumii per ansamblu. La fel de spectaculoasă era și vizitarea minei de diamante, un cadou inedit din partea industriei sud-africane, care îți oferea ocazia de a coborî în subteran și de a fi martor la procesul de extragere a pietrelor prețioase (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 45, 1933, p. 716-717).

Pentru a asigura o continuitate și un succes pe măsura eforturilor depuse, expoziția s-a dorit a fi mai mult decât o laudă adusă Statelor Unite ale Americii, motiv pentru care au fost invitate să participe toate statele lumii. Un amănunt interesant este legat de costurile necesare participării la expoziție, care, pentru majoritatea statelor străine, fusese achitat de către persoane particulare, care emigraseră în America. În general, gazetarul nu a fost impresionat de exponatele țărilor participante, care sunt catalogate drept niște muzee mobile, care se mută de la o expoziție la alta: „Ca o prăvălie ambulantă, care arată aceleași vitrine, aceeași marfă, azi, aici, mâine în America de Sud, modificând doar fațada.” Aceasta este și explicația pentru care Marius Mircu a decis doar să enumere țările participante. Franța a fost reprezentată prin reproducerea celor mai importante simboluri ale Parisului (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 46, 1933, p. 732-733), „Belgia a adus un sat veritabil”, „Norvegia arată tot felul de corăbii de pescuit”, „Danemarca are obiecte de argint, platină, pânză, ceramică. Anglia arată cel mai frumos tren.” Printre participanți remarcăm prezența

Suediei, Ucrainei, Chinei, Japoniei, Costa Ricăi, Canadei, Palestinei, Mexicului, Marocului sau a Egiptului, toate spațiile expoziționale fiind descrise sumar. Din rândul pavilioanelor străine se remarcă templul de aur de la Jehol, a cărui construcție fusese realizată „fără cuie, fără șuruburi, fără nimic”, fiind „un contrast interesant cu ultra modernismul clădirilor din vecinătate” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 47, 1933, p. 748-749).

O particularitate a evenimentului organizat pe continentul nord-american o reprezintă publicul țintă, expoziția adresându-se atât adulților, cât și copiilor, cărora organizatorii, bazându-se pe experiența expoziției din 1893, le-au dedicat un pavilion special – *Insula încântătoare* – unde aveau ocazia de a asculta povești, dar și de a interpreta rolul personajelor favorite. În realitate, era un parc de distracții, ce reproducea pentru cei mici scene din lumea poveștilor sau a desenelor animate, aceștia având ocazia de a-și întâlni personajele preferate: „De pe un munte magic coboară un drum de fier micuț și delicios, care duce copii nenumărați prin țări ciudate de vis și imaginație, prin peșteri misterioase care te înfioară; pe urmă lunecă subit pe marginea unui ocean colosal, în aparență fără limite” (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 48, 1933, p. 764-765). Organizatorii au fost extrem de atenți la detalii, pregătind minuțios fiecare moment, estimând chiar că vor participa în fiecare zi un milion de vizitatori. Jurnalistul nu împărtășea opinia gazdelor, considerând că numărul mic de vizitatori se datora posibilităților financiare limitate de care dispunea populația (MIRCU, „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 49, 1933, p. 784-785).

A fost doar una dintre expozițiile organizate pe continentul nord american. Câțiva ani mai târziu, mai precis în 1939, cu ocazia aniversării a 150 de ani de la fondarea Statelor Unite ale Americii, se anunța găzduirea altor două expoziții – New York și San Francisco –, care își propuneau să reunească cele mai noi invenții tehnologice dezvoltate de cercetători din întreaga lume. Un spațiu expozițional care se întindea pe o suprafață de 50 de hectare fusese amenajat în acest scop. A fost un efort susținut, care începuse cu trei ani în urmă, organizatorii având în vedere alocarea unui pavilion pentru fiecare domeniu de activitate. Două construcții impresionante dominau peisajul, una sub formă de sferă („evoca una din acele mici planete care rătăcesc printre cele mari, în sistemul nostru solar”) și alta triunghiulară, constituind simbolurile expoziției de la New York. Se anunța un spectacol de lumini, „apă, vaporii, fum luminos” mai impresionant decât cele de la Paris din 1937. La fel de importantă se anunța a fi și expoziția de la San Francisco, care urma să fie inaugurată la data de 18 februarie 1939, ocupând o insulă supranumită „Insula Comorilor”, cu suprafața de 160 de hectare. Manifestând respect pentru trecut o componentă a expoziției era dedicată legendelor, artei și culturii tuturor civilizațiilor care trăiseră pe continentul nord-american, „cele existente vor aduce obiceiurile, științele, ceremoniile lor” (M., „Ziarul științelor și al călătoriilor”, nr. 3, 1939, p. 40-41-42). Marius Mircu nu a participat la cele două expoziții, aceasta fiind și explicația prezentării succinte a evenimentelor.

Concluzii

Expozițiile universale reprezintă, chiar și în prezent un punct de atracție pentru localnici și turiști, continuând să trezească interes datorită facilității de a „călători”, fără a te deplasa. La mijlocul secolului trecut, Marius Mircu a identificat nevoia cititorilor de a-și largi orizonturile culturale și de a se familiariza cu spații și culturi noi. Rolul educațional al acestor reportaje de călătorie este evident ținând cont de stadiul de dezvoltare economică a României, dar și de tulburările politice prin care trecea societatea noastră. Textele ample, cuprinzând descrieri amănunțite și comparații expresive sprijină cititorul să recreeze, vizual, spațiile prezentate. Reportajele sunt însoțite întotdeauna de fotografii, care vin să completeze detaliile omise de gazetar și să confere un plus de dinamism. Lectorul se simte imersat în realitatea descrisă, trăiește momentul prin lentila jurnalistului, care este generos și împărtășește tuturor curioșilor senzațiile pe care le-a experimentat. Fiecare țară (Franța, Belgia și Statele Unite ale Americii) gazdă încerca să ofere vizitatorilor ceva nou, aspecte sau perspective evidențiate de către Marius Mircu.

BIBLIOGRAFIE**A). Volume**

CIOBOTEA, Radu, *Reportajul interbelic românesc. Senzaționalism, aventură și extremism politic*, Iași, Polirom, 2006

MIRCU, Marius, *M-am născut reporter*, ediția a II-a revăzută, completată, vol. I, Bat Yam, Editura Glob, Editura Papyrus, 1998

MIRCU, Marius, *Strălucitul meu secol blestemat*, Bacău, Editura „Egal”

B). Periodice

M. M., I., *America se pregătește de examen*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul LIII, nr. 3, 10 ianuarie 1939

MARIUS MIRCU, I., *Expoziția din Bruxelles*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXIX, nr. 48, 26 noiembrie 1935

MARIUS MIRCU, I., *Expoziția din Bruxelles*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXIX, nr. 49, 3 decembrie 1935

MARIUS MIRCU, I., *Expoziția din Bruxelles*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXIX, nr. 50, 10 decembrie 1935

MARIUS MIRCU, I., *Geamandurele*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXIX, nr. 51, 17 decembrie 1935

MARIUS MIRCU, I., *La Bruxelles se deschide o nouă expoziție internațională*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXIX, nr. 13, 23 martie 1935

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 41, 10 octombrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 42, 17 octombrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 43, 24 octombrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 44, 31 octombrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 45, 7 noiembrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 46, 14 noiembrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 47, 21 noiembrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 48, 28 noiembrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *La Chicago*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVII, nr. 49, 5 decembrie 1933

MARIUS MIRCU, I., *Negrii...*, în „Reporter”, anul II, nr. 33, 8 august 1934, p. 7

MIRCU, A.S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXVI, nr. 37, 8 septembrie 1931

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 38, 15 septembrie 1931

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 39, 22 septembrie 1931

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 40, 29 septembrie 1931

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 41, 6 octombrie 1931

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 42, 13 octombrie 1931, p. 664-665

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 44, 27 octombrie 1931, p. 692-693

MIRCU, A. S., *Ocolul pământului într-o zi*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXXV, nr. 44, 27 octombrie 1931

POPESCU, Stelian, București, 1 ianuarie 1924, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, anul XXVIII, nr. 1, 1 ianuarie 1924

THE ORALITY OF STYLE IN THE FAIRY TALES OF IOAN SLAVICI

L'ORALITÉ DU STYLE DANS LES CONTES DE FÉES DE IOAN SLAVICI

ORALITATEA STILULUI ÎN BASMELE LUI IOAN SLAVICI

Prof. dr. Laura ORBAN

Inspectoratul Școlar Județean Arad

E-mail: olaura3@yahoo.com

Abstract

Ioan Slavici writes a detailed social monograph of the end of the 19th century, a true literary geography. Even if Ioan Slavici's style was often appreciated as an arid, unattractive one, a closer look at the orality of the style can bring to the surface unsuspectedly deep stylistic values.

Résumé

Ioan Slavici réalise une minutieuse monographie sociale de la fin du XIXe siècle, une véritable géographie littéraire. Même si le style d'Ioan Slavici était souvent apprécié comme un style aride et peu attrayant, un examen plus approfondi de l'oralité de son style peut mettre en évidence des valeurs stylistiques incroyablement profondes.

Rezumat

Ioan Slavici realizează o minuțioasă monografie socială a sfârșitului de secol XIX, o adevărată geografie literară. Chiar dacă stilul lui Ioan Slavici a fost adesea apreciat ca unul arid, neatrăgător, o privire mai atentă asupra oralității stilului poate aduce la suprafață valori stilistice nebănuite de profunde.

Keywords: *orality, fairy tales, originality, village*

Mots-clés: *oralité, contes de fées, originalité, village*

Cuvinte-cheie: *oralitate, basme, originalitate, sat*

Introducere

În patrimoniul național al literaturii române, numele lui Ioan Slavici se înscrie cu cinste alături de cele ale marilor clasici Eminescu, Creangă și Caragiale. Interesul deosebit față de cunoașterea și aprofundarea vieții și operei marelui scriitor se datorează în egală măsură mândriei că Ioan Slavici s-a născut la 18 ianuarie 1848 la Șiria, localitate arădeană reprezentativă, cât și valorii operei celui care a fost supranumit „un Balzac al satului românesc”. Reprezentant semnificativ al realismului românesc, scriitorul realizează o minuțioasă monografie socială a sfârșitului de

secol XIX, o adevărată geografie literară. Contribuția literaturii române la dezvoltarea spiritualității europene nu poate fi contestată.

Elemente de oralitate, limbă și stil

Viața satului, cu dificultățile sale, reprezintă o temă curentă în literatură, țăranul e dornic de a-și demonstra abilitățile, de a-și împlini visele, dorind o soartă mai bună pentru sine și apropiații săi. Sesizăm o întoarcere spre adevăratele valori naționale și spirituale ale popoarelor europene, operele literare devenind o oglindă a unei societăți rurale măcinată de contradicții. Tipul țăranului este unul complex, având trăiri, dorințe ascunse, care se îmbină cu ritualul muncii cotidiene.

Ioan Slavici analizează sufletul țăranului în toată complexitatea sa, personajele sale sunt înzestrate cu o bogată viață interioară, suferind multiple procese de conștiință. Tipologiile prezentate în opera sa sunt provocatoare, complexe, plasate într-o situație credibilă din care trebuie mereu să găsească o soluție. El deschide „prin metoda sa analitică o perspectivă nouă, de profunzime, în cercetarea conștiințelor și a psihologiilor umane contemporane, niciodată încercată până la el de vreunul din iluștrii săi predecesori.” (CUBLEȘAN, 1994, p. 52)

Lucrarea își propune să acorde atenție câtorva aspecte de limbă și stil, având ca punct de pornire afirmațiile criticului Pompiliu Marcea, care manifestă o atitudine critică la adresa registrului lexical și stilistic al prozatorului. Scriitorul este preocupat de corectitudinea limbii literare, în detrimentul expresivității, reușind să facă din limbă „un instrument fundamental de unitate spirituală.” (MARCEA, 1968, p. 357)

Cultura lui Ioan Slavici este una certă, fiind un cunoscător al filosofiei și literaturii antice, a perioadei renascentiste, a filosofiei moderne, mai ales germane, avea cunoștințe despre filosofia și cultura orientului, despre iluminism și moralism francezi. Toate aceste cunoștințe se vor reflecta și la nivelul vocabularului utilizat în scrierile sale literare.

Există la scriitorul transilvănean o vizibilă preocupare pentru valorificarea și chiar înnobilarea tezaurului limbii populare. Fiecare pagină din opera lui Ioan Slavici este o dovadă a autenticității mediului și limbii populare, cu atributele majore de densitate și culoare în evocare, sentimente și expresie. Surprinzând graiul particular al unei comunități, care poartă amprenta timpului și locului, opera lui Slavici are particularități de expresie și vocabular realiste. Creația sa reflectă frânturi de viață țărănească, mediul rural văzut ca o vatră ancestrală.

Pentru a concretiza aceste imagini ale vieții și graiului țărănesc, prozatorul recurge la vorbirea populară autentică. Specificul popular poate fi demonstrat chiar și prin simpla consultare a unui glosar atașat operei lui Slavici. Conștient de puterea artei limbajului, prozatorul nu a fost, poate, suficient de preocupat de frumusețea limbajului, rămânând fidel concepției sale anticalofiliste. Cu toate acestea, se poate semna într-o mică măsură, dorința de a-și moderniza expresia, fără a trăda natura reală, popular-regională a graiului eroilor săi. Învinuit de lipsă de imaginație lingvistică, reproșându-i-se repetarea unor cuvinte într-un anumit context, scriitorul nu face decât să utilizeze o metodă realistă, să le reliefeze în mod special, pentru a le amplifica semnificația, sugerând lectorului care sunt faptele mai importante asupra cărora trebuie să-și concentreze atenția.

Influența școlii germane, preocupată de substanță și nu de stil, este cea care îl va marca pe Slavici. Particularitatea fundamentală a scrisului său este oralitatea, prezentă în vorbirea eroilor, dar și în stilul neutral al autorului. Fraza sa este, de regulă, scurtă și sobră, ajungând deseori la stilul sinteză. Virtuțile sale sunt de remarcabil analist, preferând prezentarea faptelor, situațiilor și reacțiilor personajelor în defavoarea descrierii directe a stării sufletești. De regulă, într-un asemenea context își fac apariția și neologismele, de cele mai multe ori de origine latino-romanice. Chiar dacă stilul lui Ioan Slavici a fost adesea apreciat ca unul arid, neatrăgător, o privire mai atentă asupra originii terminologiei poate aduce la suprafață valori stilistice nebanuit de profunde.

Sesizăm o serie de modalități de realizare a oralității. Ne vom apleca asupra poveștilor lui Ioan Slavici în exemplificarea de mai jos. Mărcile (lingvistice) ale oralității:

1. utilizarea dialogului ca modalitate de exprimare a implicării afective:
„– Neagră-ți fie lumina! Se răsti acumă împăratul.” (SLAVICI, 1979, p. 9) (*Zâna Zorilor*)
2. verbe și pronume de persoana a II-a, care marchează adresarea directă:
„– Dulce-ți fie vorba, dragu-ți fie sufletul, și pururea veste bună s-aduci! Zise acumă Sfânta Vinere către vântul cel de primăvară.” (*Ibidem*, p. 37) (*Zâna Zorilor*)
3. formule de adresare:
„– Auzi, tu, soră, grăi Ana către sora sa mijlocie, dacă m-ar lua pe mine, i-aș frământa o pâine din care mâncând s-ar simți ș-ar fi tot june și voinic, mai voinic decât toți voinicii din lume.” (*Ibidem*, p. 67) (*Doi feți cu stea în frunte*)
4. formule de salut:
„– Bună dimineața!” (*Ibidem*, p. 83) (*Stan Bolovan*)
5. structuri în cazul vocativ:
„Vai, maică!” (*Ibidem*) (*Stan Bolovan*)
6. verbe la modul imperativ:
„Auzi, taică!” (*Ibidem*, p. 87) (*Ioanea mamei*)
7. interjecții: „– Aha! Acum înțeleg! Strigă Ioanea îmbucurat și mai mult decât odinioară.” (*Ibidem*, p. 91) (*Ioanea mamei*)
8. enunțuri exclamative și interrogative:
„– Noroc bun, maică! Dar cum și ce faci pe aici prin pustiul ăsta de codru?” (*Ibidem*, p. 97) (*Băiet sărac*)
9. punctele de suspensie (pauze afective):
„Și apoi să vezi lucru minunat! Hodoronc... tronc... dă de copaci... dă de deal... dă de vale... lupul fuge... butoiul după el... Odată hodoronc... tronc.... butoiul se izbește de un perete și se sfarmă doagă... doagă.” (*Ibidem*, p. 95) (*Ioanea mamei*)
10. structuri regionale și/sau populare:
„Ce soi o fi de crește așa de frumos?” (*Ibidem*, p. 112) (*Păcală în satul lui*).
11. forme ale limbii vorbite:
„– Haid’! ziseră frații lui.” (*Ibidem*, p. 127) (*Petrea prostul*)
12. forme fonetice populare/regionale:
„– Vro patru, cinci! Răspunse ea, apropiindu-se cu sfială de dânsul.” (*Ibidem*, p. 299) (*O viață pierdută*)
13. preponderența raporturilor de coordonare:
„Ba că mie, ba că ție, ba că lui...” (*Ibidem*, p. 126) (*Petrea prostul*)
14. frecvența lui și narativ:
„Și au văzut tâlharii că nu e de folos iarba fiarelor, și după ce au văzut, grozav s-au mâniat, iară după ce s-au mâniat, au ridicat cuțitele și săbiile ascuțite ca să-l ucidă pe Ioanea.” (*Ibidem*, p. 94) (*Ioanea mamei*)
15. structuri eliptice:
„Ce și cum au făcut.” (*Ibidem*) (*Ioanea mamei*)
16. formule repetitive:
„– O fi, n-o fi cum zici – grăi dânsa – de mare lucru te-ai apucat, și mult mi-e milă de tine, că de venit ai venit cum ai venit, dar nu știu cum o să te întorci.” (*Ibidem*, p. 159) (*Limir-împărat*)
17. structuri tautologice:
„Acum e acum.” (*Ibidem*) (*Limir-împărat*)
18. locuțiuni și expresii populare:
„Cât dai din palme, ajunseră la mare și șarpele se avântă în valuri.” (*Ibidem*, p. 158) (*Limir-împărat*)
19. expresiilor onomatopoeice, a verbelor imitative:

„Hodoronc... tronc... dă de copaci... dă de deal... dă de vale... lupul fuge... butoiul după el... Odată hodoronc... tronc.... butoiul se izbește de un perete și se sfarmă doagă... doagă.” (*Ibidem*, p. 95) (*Ioanea mamei*)

20. expresiilor narative tipice:

„Cine-o știe mai departe, mai departe să o spună.” (*Ibidem*) (*Ioanea mamei*)

21. adresări către cititor:

„Ce să mai zic de el?” (*Ibidem*, p. 94) (*Ioanea mamei*).

Pentru transpunerea unor astfel de texte, în registrul scris, este necesară o diversitate de semne grafice: de întrebare, de exclamare, puncte de suspensie, virgulă etc. Structura fonetică ajută la relevarea mesajului și la dezvoltarea dominantei stilistice a textului. Nevoia de simetrie este specifică limbajului popular, stând la baza numeroaselor rime interioare, aliterațiilor și asonanțelor proprii expresiilor idiomatice: *în lung și-n lat, tura-vura, a tunat și i-a adunat, ce mai calea-valea* etc. Timbrul, durata, intonația sau accentul dezvoltă procedee stilistice care se impun ca mărci ale expresivității limbajului popular. Ele reflectă stări sufletești ale locutorului în procesul comunicării, atitudinea față de obiectul comunicării sau față de interlocutor.

Naratorul recurge la termeni ce aparțin unor câmpuri semantice variate, care redau în mod credibil aspecte monografice. Astfel, apar termeni din câmpul semantic al:

- **apei**, termenul *Murăș*, repetându-se în mod obsesiv în romanul *Mara* (cf. GENCĂRĂU, în „Studii de știință și cultură”, IV, 2008, nr. 4, p. 19);
- **localităților**, apar consemnate localități precum Lipova, Radna, Arad, Pecica, Miniș, Făget;
- **credinței**, precum *minorit, maica priorita*;
- **ocupații specifice**, precum *morar, cojocar, podăriță, precupeață, econom* etc.
- **banilor**: *florin, creițar*.

Tudor Vianu socotește în *Arta prozatorilor români* că lui Slavici „puține cuvinte îi stau la dispoziție, cu toate împrumuturile pe care se întâmplă a le face zicerilor populare... Nici provizia de termeni ai regiunii în care copilărise și din care păstra atâtea amintiri, nici îndeletnicirile oamenilor de pe-acolo un îmbogățesc vocabularul lui Slavici.” (VIANU, 1966, p. 166)

Concluzii

Schema clasică a prozei lui Ioan Slavici este alcătuită dintr-o scurtă descriere introductivă, referitoare la cadrul acțiunii cu preponderență, urmată de dialogul din care răzbate finalul neprevăzut și relevant pentru întreaga lucrare. Poate părea surprinzător faptul că prozatorul conferă un număr mare de pagini lumii cotidiene. În majoritatea lor, creațiile epice surprind mentalitatea umană în diferite ipostaze. Astfel, scriitorul se află puternic ancorat în realitățile epocii, pe care o descrie cu un real talent, recurgând și la elementele de stilistică. Naratorul realizează o adevărată frescă a lumii secolului al XIX-lea, credibilă și prin modul de exprimare stilistică.

Opera lui Ioan Slavici oferă numeroase informații potențiale, care se degradează în timp, se pierd prin faptul că decizia noastră de analiză s-a oprit asupra altor elemente. Departate de a fi inactiv prin statutul său de material depozitat, dincolo de semantica și formele concretizate la un moment dat în vorbire, acest substrat al limbii susține actul de limbaj și decide asupra alternativei lingvistice alese la un moment dat. Ea se datorează influenței pe care termenii o suferă dincolo de sensurile proprii ale cuvintelor, de înțelesurile clare fixate de tradiție și automatisme. Teza semnalează elemente de stilistică prezente în proza marelui clasic român, acestea fiind influențate de o serie de factori culturali, sociali sau economici specifici.

Prin întreaga sa operă literară, Ioan Slavici rămâne un căutător al clarității și preciziei, un adevărat creator al limbii române moderne. Tudor Vianu consideră că Slavici îl precedă pe Creangă în ceea ce privește recursul la oralitate și ziceri tipice. În *Arta prozatorilor români* se arată că oralitatea lui Creangă este un mod de a marca jovialitatea și verva, în vreme de la Slavici „oralitatea este un instrument în vederea picturii mediului rural.” (*Ibidem*, p. 162)

BIBLIOGRAFIE**Volume și publicații consultate:**

- *** Antologie, *Ioan Slavici*, București, Editura Eminescu, 1977
- *** *Dialectologica*, București, Tipografia Universității București, 1989
- *** *Ioan Slavici – Evaluări critice*, Timișoara, Editura Facla, 1977
- *** *Studii de limbă și stil*, Timișoara, Editura Facla, 1973
- BODIȘTEANU, Florica, *O teorie a literaturii*, Timișoara, Editura Mirton, 2005
- BULGĂR, Gh., CRIHANĂ, Marcel, *Limbaj și artă literară în opera scriitorilor români*, București, Editura Mondan, 1997
- CUBLEȘAN, Constantin, *Ioan Slavici*, București, Editura Recif, 1994
- DRAUCEAN, Adela, *De la proverb la aforism în opera lui Ioan Slavici*, Editura Pro Universitaria, 2013
- GENCĂRĂU, Ștefan, *Ioan Slavici. Aspecte de limbă și stil*, în „Studii de știință și cultură”, anul IV, nr. 4, decembrie 2008, p. 19
- GHEȚIE, Ion, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978
- IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, CHITĂRAN, Dumitru, *Sociolingvistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975
- MARCEA, Pompiliu, *Ioan Slavici*, Timișoara, Editura Facla, 1978
- MUNTEANU, Ștefan, *Limba română artistică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981
- MUNTEANU, Ștefan, ȚĂRA, Vasile, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983
- PHILIPPIDE, Al., *Slavici și stilul ardelean*, în „Adevărul literar și artistic”, an XIV, 1935, seria II, 1 decembrie
- POPESCU, Rodica, *Studii de lingvistică românească*, Timișoara, Editura Presa Universitară Română, 1999
- PUȘCARIU, Sextil, *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*, „Revista Fundațiilor”, an IV, 1937, nr. 5
- SLAMA-CAZACU, Tatiana, *Introducere în psiholingvistică*, București, Editura Științifică, 1960
- TODUȚIU, I. E., *Studii și documente literare*, București, 1932, vol. II
- TOHĂNEANU, G. I., *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995
- VIANU, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, EPL, 1966
- VRABIE, Gheorghe, *Din estetica poeziei populare române*, București, Editura Albatros, 1990

Izvoare:

- SLAVICI, Ioan, *Proză. Povești. Nuvele. Mara*, București, Editura Cartea Românească, 1979

**II. GERMANIC LANGUAGES AND CULTURES /
ROMANIAN LANGUAGE AND CULTURE /
CULTURES ET LANGUES GERMANIQUES /
CULTURE ROUMAINE /
LIMBI ȘI CULTURI GERMANICE /
LIMBĂ ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIȘ**

**“CULTURE AND PROPAGANDA.
ROMANIAN INSTITUTE IN BERLIN (1940-1945)”**

**“KULTUR UND PROPAGANDA.
DAS RUMÄNISCHES INSTITUT IN BERLIN (1940-1945)”**

**„CULTURĂ ȘI PROPAGANDĂ.
INSTITUTUL ROMÂN DIN BERLIN (1940-1945)”**

Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH

Universität Rostock, Germany

E-mail: rudolf.windisch@yahoo.de

Abstract

It is attempted to summarize in a short review the extensive book with the (romanian) title “Culture and Propaganda” in its time-political constellation: it is the establishment of the “Deutsches Wissenschaftliches Institut” in Bucharest/ Romania, April 1940, led by Ernst Gamillscheg and of the “Institutul Român din Germania”, in Berlin, led by Sextil Pușcariu, two of the most important Linguists of Romance Philology in the first half of the 20th century. The versatile cultural-political exchange between the two countries lasts until the “Day of Liberation from the Fascist Yoke” in Romania on August 23, 1944.

Inhalt

Der Anstoß, die Rezension des Bandes “Kultur und Propaganda. Das Rumänische Institut in Berlin.” zu schreiben, ergab sich für den Rezenten aus einer zufälligen Begegnung während der Zilele Sextil Pușcariu im September 2019 in Cluj mit dem Ko-Autor des Buches, Prof. Lucian Nastasă-Kovács. Dieser Band umfasst auf 718 Seiten zwei große Teile: I. Institutul Român din Berlin. Eșecul unui Așezământ de Cultură și Propagandă (1940-1945) /Das Rumänische Institut in Berlin. Das Scheitern einer Niederlassung für Kultur und Propaganda und Teil II. ein Anhang von 218 Anexă Documentară [kurz: doc.], S. 181-675, aus den verschiedensten rumänischen Staatsarchiven. Die Mehrzahl der doc. werden einzeln, durch zusätzliche Erläuterungen zu den im doc. angeführten Personen oder Sachverhalten ausgeführt, so z.B. in doc. 17 (S. 258-260), ein weiterer Brief von Pușcariu vom 12. Sept. 1940 aus Berlin an „Domnule Ministru“, aus dem Arh. St. București, Institutul Român din Germania 1940-1942 mit zusätzlichen Erklärungen, z.B. zu M. Hacmann (1877-1961) oder zu B. Slușanschi (1908-1993), usw.

Rezumat

În acest articol este descris volumul „Cultură și propaganda. Institutul Român din Berlin (1940-1945)”. Acesta cuprinde în cele 718 pagini două părți mari: I. Institutul Român din Berlin. Eșecul unui Așezământ de Cultură și Propagandă (1940-1945) și partea a doua: un număr de 218 Anexe Documentare [pe scurt: doc.], p. 181-675, preluate din diferitele arhive românești ale statului. Majoritatea documentelor sunt prezentate și îmbogățite cu explicații suplimentare referitoare la persoanele sau faptele din documente, ca de ex. în doc 17 (p. 258-260), o altă scrisoare a lui Pușcariu din 12. sept. 1940 din Berlin adresată Domnului Ministru, din Arh. St.

București, Institutul Român din Germania 1940-1942 cu comentarii suplimentare, de exemplu la M. Hacmann (1877-1961) sau B. Slușanschi (1908-1993).

Keywords: Cultural exchanges, the ‘Third Reich’, Romania

Schlüsselwörter: Kulturaustausch zwischen, dem “Dritten Reich”, Rumänien

Cuvinte-cheie: schimburi culturale, „al treilea Reich”, România

Der Band umfasst auf 718 Seiten zwei große Teile: I. *Institutul Român din Berlin. Eșecul unui Așezământ de Cultură și Propagandă (1940-1945)* / Das Rumänische Institut in Berlin. Das Scheitern einer Niederlassung für Kultur und Propaganda 1940-1945/ S. 7-178; II. ein Anhang von 218 *Anexă Documentară* [kurz: doc.], S. 181-675, aus den verschiedensten rumänischen Staatsarchiven, wie z.B. das umfangreiche doc. 2, ein Brief von Sextil Pușcariu, Cluj, 12. Januarie 1932, an *Domniei Sale, Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice*, mit einer ausführlichen *Anexă* (S. 207-213) zur Frage der *Burse și Școli Române în Străinătate* aus dem *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii Publice*, dos. 529/1932, f. 52, 66-73; Die Mehrzahl der doc. werden einzeln, wie hier, durch zusätzliche Erläuterungen zu den im doc. angeführten Personen oder Sachverhalten in [x] ausgeführt, so z.B. in doc. 17 (S. 258-260), ein weiterer Brief von Pușcariu vom 12. Sept. 1940 aus Berlin an *Domnule Ministru*, aus dem *Arh. St. București, Institutul Român din Germania 1940-1942*, Inv. 3407, dos. 1, f. 1; mit [1]-[9] zusätzlichen Erklärungen, z.B. [1] zu M. Hacmann (1877-1961) oder [3] zu B. Slușanschi (1908-1993), usw.

Teil I enthält die umfangreiche Beschreibung der zeitpolitischen Bedingungen bei der Einrichtung des „Deutschen Wissenschaftlichen Instituts in Bukarest“ und die Bildung eines Rumänischen Kulturinstituts in Deutschland / Berlin, zu einem von den Behörden beider Länder geregelten Kulturaustausches (wie folgt: dt. Übersetzung von Kapitelüberschriften, Zitaten; Bemerkungen des Rezensenten (kurz: Rez.). Teil I enthält folgende neun Kapitel: 1. *Vorläufige Kontextualisierung* (S. 7-19); 2. *Der Erste Weltkrieg und paradigmatische Veränderungen* (S. 19-31); 3. *Die Kulturdiplomatie der Weimarer Republik und des Dritten Reiches* (S. 31-43); 4. *Institutul German pentru Știință din București* (S. 43-59); 5. *Rumäniens Kulturdiplomatie* (S. 59-72); 6. *Nebensächliche Projekte und Einrichtungen* (S. 73-82); 7. *Institutul Român din Germania* (S. 82-163); 8. *Nicht gerade ein Epilog* (S. 163-175); 9. *Nur einige Schlussfolgerungen oder über die Grenzen des institutionellen Enthusiasmus* (S. 175-178).

Teil II: die *Anexă documentară* aus dem Zeitraum 1930 martie 18. Cluj bis 1963 aprilie 18. București ist der umfangreichste Teil des Bandes; er umfasst (S. 181-675) eine *Notă asupra ediției* zum Band (S. 181/2), eine chronologisch geordnete Liste (S. 183-199) der 218 doc., vielfach mit Kurzfassungen des Inhalts, zusammengestellt z.B. aus den *arhivelor Ministeriului Instrucțiunii/Educației Naționale, ale Propagandei* oder aus dem *Ministerul Afacerilor Externe din România*, oder aus dem *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității* (CNSAS), aus rum. Universitäten sowie aus dt. Archiven in Berlin, München; vgl. die (typographische) Reproduktion der 218 *Documente* (S. 202-675) oder die Photos (S. 678-690), z.B. von S. Pușcariu oder von der Humboldt-Universität Berlin u.a.; der Namensindex aller im Bd. genannten Autor*innen (S. 691-718).

In Teil I. wird, wie die Überschriften von Kap. 2. und 3. belegen, die sozial-politische Situation Deutschlands nach dem I. Weltkrieg in der Weimarer Zeit behandelt sowie die im „Dritten Reich“ angestrebte Volks-Erziehung im Rahmen einer vom *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* – von Joseph Göbbels am 13.3.1933 – verfolgten ideologischen Gleichschaltung aller Deutschen und der Vermittlung ihrer Kultur, auch über das Dritte Reich hinaus. Die Gründung

des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts,¹ des *Institutul German pentru Știință* in Bukarest (S. 43ff.), sowie des *Institutul Român din Germania* in Berlin (S. 82ff.) sind zwei der Schwerpunkte der umfangreichen, problemgeschichtlichen Darstellung der beiden Autoren (kurz: IM/LNC).

Sie verweisen zunächst auf die Gründung weiterer dt. Institute in Europa, die die Tätigkeit zuständiger dt. Stellen bei der Schaffung einer Dritten kulturell-spirituellen Front, parallel zu einer militärisch und ökonomisch-technischen Front im Ausland koordinieren sollten. Die Einrichtung des DWI in Bukarest, Str. Lascăr Catargi 43-45, erfolgte am 6. April 1940 mit der Berufung von Ernst Gamillscheg (*1887 Neuhaus/ Jindřichův Hradec/Tschechien – 1971 Göttingen) zum Präsidenten, bereits bekannt als Professor für Romanische Philologie an der Friedrich-Wilhelm-Universität Berlin (ab 1925), Schüler von Wilhelm Meyer-Lübke, bei dem er 1909 mit einer Arbeit über *Die romanischen Elemente in der deutschen Mundart von Lusern* promoviert worden war (S. 45, Anm. 124). Gamillscheg erfreute sich größter Hochachtung des Nazi-Regimes, wie seine Ernennung zu einem Ordentl. Mitglied der Preußischen Akademie der Wissenschaften (1936) oder als Korrespondierendes Mitglied der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (1938) belegen, nicht zuletzt auch durch seine Auszeichnung mit Hitlers „Treuedienst-Ehrzeichen“ (1939). Dank dieser Ehrung wurde Gamillscheg zum Präsidenten des DWI ernannt, im Oktober 1942 zum Sonderbeauftragten/„consilier special“ in kulturellen Fragen bei der Deutschen Gesandtschaft in Bukarest (S. 49). Gamillscheg war zugleich auch Gastprofessor in Bukarest [Im Politischen Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Kurzstraße 36, D-10117 Berlin, kurz: PA AA R[umänien] 64394e, findet sich Gamillschegs Dienstgelohnis auf den „Führer des Deutschen Volkes“, offensichtlich eine Abschrift mit Datum 4. Febr. 1944; seine Dienstzeit verlief vom 10. April 1940 bis 12. August 1944²].

Im Rückblick auf die Gründung eines *Institutul Româno-German* im Mai 1933 in Bukarest mit „profil nazist“ bewerten IM/LNK die Gründung des DWI 1940 als eine „creație serioasă, cu susținere politică din partea ambelor state ...“ (S. 50). Nicht zufällig erkläre sich daher die Anwesenheit des Reichsministers W. Fabritius in Rumänien sowie von Fritz von Twardowsky [Kulturleiter unter J. Ribbentrop, Reichsminister des Äußeren, †16. Oktober 1946 in Nürnberg] bei der Einweihungsfeier des DWI am 6. April 1940 (vgl. Anm. 137) im Beisein zahlreicher ‚mehr oder weniger germanophiler‘ rum. Intellektueller wie etwa Nicolae Cartoian (Rumänist, Historiker), Nicolae I. Herescu (Latinist, Übersetzer, Essayist), Theodor Capidan (ethn.-aromun. Herkunft aus Nord-Mazedonien; Arbeiten wie *Meglenoromânii*, 3 Bde. 1925-35, und *Aromânii: dialectul aromân* (1932), Mitarbeiter von Pușcariu in Cluj) und weiterer rum. Gelehrte. Es ist nicht zu übersehen, dass Gamillscheg dem DWI als einer „comunitate de muncă în căutarea adevărului, în susținerea adevărului, în folosul ambelor popare“ diese über seine linguistischen Arbeiten hinausgehende Vision als zukünftiges Programm empfahl (S. 50f.). Ob Gamillscheg hier nicht in Anwesenheit einiger, hoher Repräsentanten der vom Reich eindringenden nationalsozialistischen Ideologie seine Reverenz erwies? Gamillscheg steht, wie Pușcariu, unter dem Verdacht der Verbindung zu führenden Legionären der „Eisernen Garde“. Unberührt davon, bleibt die epochale wissenschaftliche Leistung beider Gelehrter bestehen. Als Beispiel für eine Realisierung dieses kulturellen Programms „zum Nutzen beider Völker“ dient Liviu Rebreanu, (1885-1944), der Gamillscheg bei jener Einweihung des DWI eine dt. Übersetzung seines Romans *Ion* (1920) versprochen hatte (S. 51, Anm. 138). [Rez. erinnert sich an Paul Schusters Übersetzung von *Ion* unter dem Titel *Mitgift*, Berlin-DDR, 1969]

¹ kurz: DWI; zur Geschichte der DWI vgl. die S. 41, Anm. 115 von IM/LNK mehrfach zitierte Arbeit von Frank-Rutger Hausmann, „Auch im Krieg schweigen die Musen nicht“. *Die Deutschen Wissenschaftlichen Institute im Zweiten Weltkrieg*, Göttingen, 2002, 61-99.

² Hausmann, *ibid.*, S. 71, Note 38; zur Gründung des Bukarester-DWI und der kulturpolitischen Tätigkeit Gamillschegs vgl. Rudolf Windisch: „Ernst Gamillscheg, Präsident des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts (DWI) in Bukarest, 1940-1944“, in: *Historia Vita Memoriae*, Festschrift für Rudolf Gräf zum 60. Geburtstag, Hg. Ioana Florea-Gabriella-Nóra Tar, Studia Germanica Nopocensis, Band 3, Presa Universitară Clujeană, 2015, 301-313.

Neben der Auflistung zahlreicher Arbeitsabläufe im DWI (vgl. S. 43ff.), nimmt die nachhaltige Würdigung der beiden Autoren einen besonderen Raum ein (S. 51): ‚es ist die Tatsache zu unterstreichen, dass das Deutsche Institut im Verlauf von fast vier Jahren seines Bestehens, eine verdienstvolle Kulturtätigkeit entwickelt hat, auch wenn es vom Antonescu-Regime unter größtem Verdacht betrachtet wurde, sei es als eine Dienststelle der Nazipropaganda, sei es als Verbindungsmittel des Reiches mit den Legionären, sei es gleich beides zusammen‘ – ob sich Gamillscheg dieser ‚Verdächtigungen‘ bewusst war? Anfangs seiner Tätigkeit hatte Gamillscheg häufig rum. Journalisten und Pressekorrespondenten ins Haus eingeladen, ‚verdächtig‘ mussten wohl auch die ständigen Aufenthalte von dt. Prof. wie Karl Supprian, Günter Reichenkron oder Bernhard Capesius erscheinen, die das Interesse des *Serviciul român Secret de Informații* (SSI) geweckt haben dürften (S. 53).³ Ob nicht auch die Reichsbehörden – im gegenseitigen dt.-rum. ‚Kultur‘-Austausch – ihrerseits in Berlin das Rumänische Institut im Blick hatten? Die Autoren erwähnen die positiven Seiten, die sich bei der Institutsarbeit verfolgen lassen (S. 53), wie etwa die zahlreichen Begegnungen, Gespräche und Vorträge von Persönlichkeiten aus dem dt. Kultur- und Wissenschaftsbereich: z.B. die Besuche von Franz Dölger (1891-1968), Byzantinist an der Univ. München (1928-1963 Hrsg. der *Byzantinischen Zeitschrift*), von Wilhelm Pinder (1878-1947), Kunsthistoriker an der Univ. Berlin – *susținător al național-socialismului și al politicilor rasiste* –, der am 1. April 1941 über „Staufische Plastik“ spricht oder der Besuch von Adolf Butenandt (1903-1995), 1939 Nobelpreisträger für Chemie. Unter den rum. Besuchern werden Emanoil Bucuța (secretar general la Ministerul Cultelor) und Ștefana Verlisar Teodoreanu erwähnt, deren ‚wunderbarer Roman‘ *Viața cea de toate zilele* (1940) heute leider vergessen sei; am 26. Februar 1941 sprach Ion Sân-Giorgiu über *Neue deutsche Quellen bei Mihail Eminescu*, am 13. März 1941 über das Ergebnis seiner „Săpăturilor arheologice în vechiul Callatis - Mangalia“ etc. Laut IM/LNK stand Gamillscheg mit fast allen rum. Philologen schon vor seiner Berufung April 1940 nach Bukarest in besten Beziehungen, habe also bereits ein Bild des Landes gehabt, dessen Sprache er *corect, dar nu fluent* gesprochen habe – wie hätte er sonst seine Dialekt-Studie, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești*, Gerichtsbezirk Olt (1936), schreiben können? Wir Tübinger Romanisten haben Gamillscheg nie Rumänisch sprechen hören; sein Deutsch klang ‚kakanisch‘.

Gamillscheg war also bereits vor seiner Zeit im DWI mehrmals in Rumänien, so im Sommer 1939, als er sich mit Dumitru Caracostea (*Ministru al Educației Naționale*; Literaturwissenschaftler; vgl. doc. 49, S. 327/8) auf dessen Einladung hin zu linguistischen Vorträgen traf. Tatsächlich habe er aber versucht, Persönlichkeiten der rum. Kulturwelt aus dem Kreis der Sympathisanten des Reiches ‚anzulocken‘ – gleichsam eine Programmierung der für den Kulturaustausch des neuen DWI erforderlichen dt.-rum. Kontakte. Ergebnis: mit seiner Eröffnung habe Gamillscheg dem DWI in den ersten zwei/ drei Jahren eine Physiognomie verliehen, die jener des in voller Expansion befindlichen Reiches entsprochen habe (S. 51). Bleibt noch der Verweis auf den Tagesablauf im DWI (S. 56f.): Empfang von Persönlichkeiten der rum. Kultur-Szene, Organisation von Konzerten oder Exkursionen, Unterstützung von Nazi-Journalisten, vor allem auch Bücherausstellungen, wie z.B. am 1. Oktober 1940, der Tag des ‚Dt. Buches‘/*Cărții Germane*, mit Ansprachen von Gamillscheg, Traian Brăileanu (rum. Erziehungsminister, vgl. doc. 24), W.[?] Fabricius, dt. Staatssekretär (vgl. Anm. 518) und Oskar Walter Cisek (1897 Bukarest, aus deutsch-böhmischer Familie, †1966).⁴ Von größter Bedeutung im Rahmen des wechselseitigen rum.-dt. Kultur-Programms war die Einrichtung von Deutsch-Lektoraten bzw. die Durchführung von Sprachkursen,

³ Supprian war ab 1935 Direktor des DAAD in Barcelona, 1940-1944 Mitarbeiter Gamillschegs am DWI, wie auch Günter Reichenkron; Capesius (*1889 Hermannstadt – 1981, Mundart-Forscher) ist nicht zu verwechseln mit Viktor Capesius (*1907 Reußmarkt/Miercurea Sibiului), SS-Arzt; vgl. Dieter Schlesak, *Capesius, der Auschwitzapothecker*. Roman, Bonn, Dietz-Verlag, 2006.

⁴ Cisek, Schriftsteller und Diplomat in rumän. Diensten, erfasste mit seinen Romanen und Erzählungen wie kaum ein anderer (dt.) Autor die rumänische Lebenswelt: z.B. *Die Tatarin*, 1929, *Strom ohne Ende*, 1937 oder *Reisigfeuer. Crișan. Horia*, 2 Bde, Frankfurt/M. 1950.

für die der bereits genannte Supprian, zugleich Direktor der Kulturabteilung der Dt. Gesandtschaft, verantwortlich zeichnete, wo es auch um den akademischen Austausch zwischen beiden Ländern sowie um die Zuteilung von Stipendien für rum. Studenten ging (S. 57). Stipendien wurde in verschiedene rum. Städten wie Bukarest, Iași, Timișoara, Brașov, Sibiu, Ploiești (wegen der Ölförderung? vgl. S. 53, Anm. 173) verteilt. Zusätzlich hatten die Nazi-Behörden für 1942 den Ausbau von Filialen des DWI in Iași, Cernăuți und Sibiu angeordnet, sogar in Odessa, in der von Rumänien annektierten Hauptstadt Transnistriens (S. 57). Zum Leiter dieser Außenstelle des DWI wurde G. Reichenkron abgeordnet. Sie wurde am 9. März 1944 feierlich eröffnet und am 17. März 1944 durch russ. Bombenangriffe gleich wieder zerstört (IM/LNK, Anm. 175). Hier war u.a. eine Vorlesung in rumänischer Sprache zum Thema „Einführung in die Romanistik“ geplant, was der Ex-Freiburger Romanist Hausmann⁵ wie folgt kommentiert: „Das war sicherlich der östlichste Vorposten, den das Fach je erreicht hat!“ – Gipfel nationalsozialistischer ‚Kultur‘-Hybris: noch im Mai 1944 wurde eine DWI-Außenstelle in Tirana/ Albanien unter Führung von G. Reichenkron eingerichtet. Ein Rückblick noch auf die ‚gute alte Zeit‘ des DWI: ab 1. Oktober 1940 fiel dem Institut mit der Radio-Ausstrahlung „Ora Germaniei“ die Aufgabe der Information über Vorträge und Interviews im Rahmen seiner öffentlichen Kulturpropaganda zu (56f.).

Unsere beiden Autoren halten sich mit ihrer persönlichen Bewertung von Gamillschegs bemerkenswerter Rolle als Institutsdirektor und seiner untadeligen philologischen Autorität bei der Verfechtung der rumänischen Sache nicht zurück: „Ernst Gamillscheg s-a bucurat în România de prețuirea intelectualilor noștri (dezinteresat sau nu), fiind bunăoară ales pe 18 mai 1941 membru de onoare al Societății Scriitorilor Români...“ (deren Präsident der o.g. Herescu war). Zudem war Gamillscheg bereits seit dem 30. Mai 1929 Korresp. Mitglied der *Academia Română*. Im kommunistischen Nachkriegs-Rumänien konnte er sich solcher Ehrungen nicht mehr erfreuen, nicht einmal einer respektvollen Erwähnung seines Namens. Befremdlich, aber ideologisch konsequent, verwundert die vernichtende ‚Rezension‘ von Gamillschegs dreibändiger *Romania Germanica* (Berlin 1934-1936; Bd. 2, 3 in Neuauflage 1970) durch den großen Iorgu Iordan aus der antifaschistischen Nachkriegszeit als ein „adevărat monument științifico-național închinat germanismului!“ (S. 58). Zweifellos hat Gamillscheg mit seinem 3. Bd. *Die Burgunder* (1936) deren sprachgeschichtlichen Einfluss auf die Galloromania zu hoch angesetzt; ob daraus aber der vorgeschobene ‚national-wissenschaftliche Germanismus‘ herzuleiten wäre, darf bezweifelt werden. Für IM/LNK blieb Gamillscheg auch über den Krieg hinaus *un „prieten“ al românilor*, der weiterhin die These von der „Kontinuität des rumänischen Volkes“ (auf dem Boden der ehemaligen *Dacia Trajana*) vertreten habe – ein Anlass für die kommunistischen Autoritäten, Gamillschegs Anwesenheit bei den Ferienkursen der Bukarester Universität in Sinaia (im ehemaligen Königsschloss) am 21./22. August 1963 zu erlauben.⁶ Der von den Autoren (S. 59) erwähnte Münchener Romanist Alfred Noyer Weidner (1921-2001) hielt in Sinaia einen Vortrag auf Französisch über Eminescus Gedicht *Somnoroase pășărele*, spielte für die dt. Rumänistik aber keine besondere Rolle. Die Sommerkurse in Sinaia waren in den Anfangsjahren (ab 1959?) für uns ‚West‘-Romanisten *die* Gelegenheit, im Kontakt mit den bedeutendsten rumänischen Professoren jener Tage, wie I. Iordan, Al. Rosetti, E. Petrovici, Al. Graur, T. Vianu, Al. Niculescu oder Matilda Caragiu-Marioțeanu u.a. erste Schritte beim Erlernen des Rumänischen zu wagen sowie profunde Information über die rum. Sprache und Geschichte zu sammeln. Wir ‚west‘-deutschen Romanisten konnten diese Erfahrungen dann bei unseren Prof. in den Übungen zuhause umsetzen konnten, so

⁵ Frank-Rutger Hausmann, »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht«. *Die Deutschen Wissenschaftlichen Institute im Zweiten Weltkrieg*. Göttingen, ²2002, 96/7.

⁶ Rez. war sowohl im August 1961, Mauerbau in Berlin, wie auch 1963 auf den Ferienkursen in Sinaia, kann sich aber nicht an die Anwesenheit von Gamillscheg, noch an seine namentliche Nennung erinnern, ebenso wenig an die von Pușcariu. Während einer Vorlesung tauchte der Name des Grazer Prof. Robert Rösler auf, der zum „dușman al poporului român“ deklariert wurde, da er in seinen *Rumänischen Studien* (1877) besagte „Kontinuität“ gezeugnet habe; zurück in Tübingen konnte ich Rösler im Original lesen und war mit seiner – philologisch unbegründeten – Abwertung als *dușman* nicht einverstanden.

auch bei Eugenio Coseriu (1921-2002) in Tübingen. Im vorliegenden Band wird er vorgestellt als *un legionar destul de agresiv în cadrul mișcării ieșene de extremă dreaptă* (S. 59) – eine Verurteilung, die unseren Respekt vor dem großen Meister in Tübingen, träfe sie denn zu, nicht nachträglich hätte mindern können. Über Coseriu war uns nur bekannt, dass er aus Rumänien kam – dazu Coseriu selbst in einer persönlichen Bemerkung: „Ich komme nicht aus Rumänien, ich bin aus Basarabia“!

Gleichsam als Gegenstück zum DWI darf man die Gründung des *Institutul Român din Germania* in Berlin [kurz: IRB/ Rumänisches Institut Berlin] gemäß dem rum. *Decretul-Lege* nr. 2756 vom 16. August 1940 (vgl. doc. 74) sehen: es wurde unter dem Aspekt einer „Kultur-Diplomatie“ Rumäniens gegründet, auch mit Blick auf eine rum. Kultur-Propaganda im Dritten Reich: auf kultureller und intellektueller Ebene soll eine „rumänisch-deutsche Entente“ entwickelt werden, als Gegenwicht zur kulturpolitischen Propaganda Ungarns auch in Deutschland (S. 82ff.). Per Vertrag wurde Sextil Pușcariu (*1877 Brașov/ Kronstadt - 1948 Bran) von Mihail Manoilescu, im Sommer 1940 *ministrul Afacerilor Străine*, zum 1. Sept. 1940 als *conducătorul* zur Leitung des Instituts berufen, das hieß: Verwaltung des Budgets und Auswahl der Mitarbeiter (vgl. doc. 17, S. 258-260): Grigore Manoilescu (1898-1963, Bruder von Mihail) als *Director* und Dr. Max Hacmann (1877-196, Rektor der Univ. Cernăuți von 1921-1922) als *Secretar general*, Constantin Noica (1909-1987) zuständig für Fragen der Literatur, sowie weitere *Referenți*. Pușcarius Tätigkeit umfasste zusätzlich zur Auswahl der Kultur-und Wissenschafts-Themen auch konkrete Arbeiten wie den Aufbau einer Bibliothek, die Auslage und Beschaffung von Zeitungen/Zeitschriften über Rumänien, auch in dt. Sprache, oder die Schaffung einer Möglichkeit für rum.

Autoren zur Veröffentlichung in dt. Verlagen, grundsätzlich der Ausbau kultureller Aktivitäten als Beitrag zu einer „*apropiere*“ *româno-germană* an das Dritte Reich (doc. 42, S. 301-314). Pușcariu verpflichtete sich, sechs Monate in Berlin zu verbringen. Nach dem Wiener Schiedsspruch/*Arbitrajul de la Viena* vom 30. August 1940 waren weite Teile von Nordwest-Siebenbürgen, auch Klausenburg, Ungarn zugesprochen worden; die Universität wurde nach Sibiu/ Hermannstadt verlegt, geleitet von Pușcariu, der inzwischen nach Berlin berufen worden war. Seine wissenschaftliche Qualifikation im Bereich der Rumänistik hatte sich Pușcariu längst schon mit der Gründung des *Muzeul Limbii Române* in Cluj, mit der Publikation der *Dacoromania*, durch seine Mitarbeit am *Atlasul lingvistic român* oder am *Dicționarul limbii române* der rum. Akademie erworben; zu nennen sind auch die – unter den Philologen längst bekannten – Einzelpublikationen wie das *Etymologische Wörterbuch der rumänischen Sprache* (Heidelberg 1905, ²1975) oder die *Limba Română* (Vol. I, 1940), 1943 in dt. Übersetzung von Heinrich Kuen (vgl. S. 314 [22]; Schüler Gamillschegs). Bd. II. *Rostirea*/„Die Aussprache“ erschien 1959 im Druck, 450 Exempl., unveröffentlicht, mit einem Aufkleber: Numai pentru uz intern – wegen der Sprachkarten aus Basarabia zwischen Pruth und Dnjstr mit rum. Ortspunkten in der ab 1945 neuen Mold. Sozial. Sowjetrepublik; 1994 Neuauflage der *Rostirea*.

IM/LNC verweisen auf die dt. Beiträge von Klaus Heitmann (S. 91, Anm. 266) und Gerhard Ernst (S. 150, Anm. 464).⁷ Gegen Daniela Laubes Bewertung (vgl. Laube *ibid.*, 2015, S. 58), dass sich das Institut nach Pușcarius Rückkehr nach Rumänien, 1943, in „ein legionäres Zentrum verwandelt hat“, verwahren sich die Autoren ausdrücklich (S. 109, Anm. 329): Pușcariu sei, neben finanziellen Aspekten, über seinen Schwiegersohn Grigore Manoilescu und Bruder Mihail, beide

⁷ In ihrer Abhandlung „Rumänien und seine Kulturpropaganda in Deutschland. 1930-1944“, in: Zeitschrift für Balkanologie, 51, 2015, 1, S. 22-65, kritisiert Daniela Laube (alias Olărescu) den (2017 verstorbenen) Heidelberger Romanisten-Rumänisten Heitmann, der in seinem Artikel „Sextil Pușcariu, Deutschland und die deutsche Wissenschaft“. In: Paul Philipp (Hrsg.): *Siebenbürgen als Beispiel europäischen Kulturaustausches*. Köln 1975, 117-142, hier S. 140) die Kulturverdienste Pușcarius verneint habe: „Das Institut, dem er vorstand, diente, ebenso wie sein Pendant, das von [...] Ernst Gamillscheg in Bukarest [...], dem NS-Kulturimperialismus.“ Laube kritisiert, dass Heitmann keine Archivquelle benutzt habe und auch mit der linguistischen „Literatur zum Thema nicht auf dem Laufenden sei ...!“ – ein hartes, wohl berechtigtes Urteil! Frage: wie weit könnten beide Publikationen, IM/LNK 2018 und Laube 2015, kontrastiv gelesen/dargestellt werden?

Unterstützer der faschistisch-antisemitischen Ideologie, in den Verdacht einer Verbindung zu der von Horia Sima (1906-1993) geführten „Eisernen Garde“ geraten (S. 113). Was die Auswahl seiner Mitarbeiter betrifft, so habe Pușcariu sie je nach ihrer Fachkompetenz, wie auch nach ihrer Loyalität ausgewählt. Letzteres traf zweifellos auf seinen früheren Schüler Alexe Procopovici aus Czernowitz zu, „omul care n-a scris nimic“, dar „știe să se răzbune“/„ein Mensch der nichts geschrieben hat, der es aber verstehe, sich zu rächen“. In Cluj übernahm ‚dieser Mann‘ den Lehrstuhl des 1939 verstorbenen Profesors für Rumänische Sprachgeschichte, Nicolae Drăganu, Rektor 1931-32, der 1933-1938 – seltene Auszeichnung für einen Philologen – auch Bürgermeister von Cluj war [Ecke Napoca-Str.- Universității erinnert über der Buchhandlung eine Gedenktafel an Drăganu]; weiter übernahm Procopovici auch die Leitung des *Muzeul Limbii Române*, während Pușcariu in Berlin weilte (S. 113, Anm. 341). Dort kümmerte sich Direktor Gr. Manoilescu um den Kontakt zu der *Legatia Regală a României*, die beispielsweise über die Ausgaben für den Mietvertrag des *Instituts* in der Villa in Charlottenburg abgewickelt werden mussten; wichtig waren in kulturpolitischer Hinsicht vor allem die Kontakte zu dt. Journalisten. Weiter kümmerte sich Max Hacman um die Betreuung der rum. Studenten im Reich sowie um eine Erleichterung des akademischen Austauschs zwischen beiden Ländern (S. 116/7).

So hatte Hacman gleich zu Beginn seiner Tätigkeit, am 21. Okt. 1940, Kontakt zu Willy Hoppe gefunden, dem Rektor der Berliner Friedrich-Wilhelm Universität (heute Humboldt-Universität), eine Beziehung, die sich als ‚herzlich und persönlich und für beide Seiten als profitabel erweisen sollte.‘- d.h. mit einem Mann, der bereits seit 1931 Mitglied der NSDAP war, ‚kompromissloser Antisemit‘, und ‚Verfechter eines rauen Teutonismus‘ (S. 117, Anm. 354). Über Hoppe kam Hacman zu Begegnungen mit weiteren Berliner Polit-Größen des Dritten Reichs, wie etwa mit dem Mediziner Hans Baatz (1906-1996), dem Präsidenten des „Auslandsamtes der Dozentenschaft der Deutschen Universitäten und Hochschulen“ (S. 118, Anm. 356) – SS-Mitglied seit 1933, Obersturmführer 1940; Baatz wurde 1943 in das DWI nach Bukarest eingeladen, das ihm zu Ehren einen Empfang bereitete – womöglich zum Gedeihen eines dt.-rum. ‚Kultur‘-Austausches? Am 10. Nov. 1940 kam eine rum. Delegation zum Abschluss einer *convenție economică* nach Berlin, darunter der (ehemalige) Minister für Nationale Propaganda (4. Juli - 14. September 1940, dort erneut im Frühjahr 1941 tätig), Nichifor Crainic (1889-1972, Theologe, Schriftsteller, Politiker, Rassist, Ideologe der extremen Rechten); ihm und seiner Delegation zu Ehren wurde von der Berliner Universität ein Bankett mit Rektor Hoppe ausgerichtet, an dem auch der aus Russland geflohene Metropolit Serafim teilnahm (S. 120) – eine illustre Zusammenkunft! Über den Besuch von Crainic berichtet der Humboldt-Stipendiat Jean Livescu (1906-1996; Germanist; Publikation: *dicționar german-român / român-german*) aus seiner Berliner Zeit (1939-1942) dem bedeutenden siebenbürgisch-sächsischen Germanisten Karl-Kurt Klein (1897-1997) nach Klausenburg – dem Pușcariu die publizistische Mitarbeit am IRB angeboten hatte (doc. 44, S. 315/6) –, dass ‚er sich besonders freue, dass unsere rumänischen Kreise begonnen haben, etwas zu tun‘ und Crainic einen schönen Vortrag gehalten habe, dass ‚sich das Institut organisiere‘, vor allem mit der von Pușcariu eingerichteten Bibliothek. [In Klausenburg ist am Germanistik-Lehrstuhl, Str. Horea 13, ein Karl-Kurt Klein – Bibliotheksraum eingerichtet] Livescu war der Meinung, dass das geistige Leben Deutschlands auch im Kriege besonders aktiv sei, dass die Universität ‚mit vollen Segeln‘/cu toate pânzele în sus arbeite, Theatersäle und Konzerte stets voll seien und die ‚künstlerischen Darstellungen nichts von ihrem gewohnten Niveau verloren hätten‘ (S. 121). Auch die Mitarbeiter des Instituts scheinen diese Bewertung zu teilen, wenn Hacman versichert, dass ‚die Bevölkerung, wo auch immer Du auf sie triffst, gutgelaunt ist‘ – „Scurt: până acum treaba merge bine; ce va fi mai târziu, nici Hitler nu știe!“/ ‚Kurz: bis jetzt läuft die Sache gut; was später sein wird, weiß auch Hitler nicht‘ (S. 125) – einerseits Sonnenschein über der augenblicklichen Lage in Berlin oder eine Vorahnung der drohenden Gefahr?

Anfang Dezember 1940 nehmen die Mitglieder des Instituts und der Gesandtschaft, darunter zahlreiche *studenți legionari* in der Rumänischen Kapelle in Berlin an dem *parastasul* (Totentrauer)

zur Bestattung des am 29./30. November 1938 ermordeten faschistischen Führers der „Eisernen Garde“, Corneliu Zelea Codreanu und 13 seiner Legionäre teil; laut IM/LNK „eine willkommene Gelegenheit, um Spannungen zwischen der Gesandtschaft und dem Institut abzubauen“ (S. 122) – ‚Spannungen‘ bei der unterschiedlichen Bewertung der faschistischen Ideologie, oder Genugtuung über das Ende des Terrors des Antisemiten und Führers der extremen Rechten, Codreanu? Eine weitere, für Rumänien unheilvolle Nachricht (S. 123), die Ermordung des großen rumänischen Historikers Nicolae Iorga am 27. November 1940 durch Mitglieder der Eisernen Garde, dürfte bei allen Mitgliedern und Gästen im Institut auf einhellige Empörung gestoßen sein. [In Freiburg raunte man in rum. Exilkreisen noch in den 70er Jahren den Namen von Iorgas Mörder, der noch in der Stadt leben würde!] Neben den kulturellen Kontakten mit dt. Stellen, der eigentlichen Aufgabe des Instituts, war es zusätzlich damit befasst, die durch die Kürzung seines Budgets durch das *Ministerul Afacerilor Străine* eingetretenen Beschränkungen aufzufangen (S. 124/6). Zweifellos trieben Pușcariu und Gr. Manolescu auch andere, sprich politische Sorgen, so etwa hatten sie, um die bei der Gründung des Instituts vorgesehenen politisch-kulturellen Maßnahmen befolgen zu können, auf eine Auflösung der innenpolitischen Streitigkeiten zwischen Ion Antonescu (faschistischer General, Politiker) und Horia Sima gesetzt. Nachdem aber ein Aufstand der Legionäre gegen Antonescu, der Anfang 1940 bis Januar 1941 zunächst Bündnispartner der Legionärsbewegung war, am 21. Januar 1941 blutig niedergeschlagen wurde, erklärte sich Antonescu zum „Marschall Rumäniens“.

Offensichtlich zählte für Nazi-Deutschland – unabhängig von der Person – gerade derjenige, der die Stabilität des Staates (Rumänien) garantieren konnte sowie die Einhaltung der wirtschaftlichen und militärischen Übereinkünfte im Rahmen der Vorbereitung eines dt. Angriffs auf Russland (S. 126). Dafür erschien Antonescu als der ‚richtige Mann‘ [seine furchtbaren militärischen und antisemitischen Verbrechen können z.B. im Internet nachgelesen werden! Sein Ende, in Russland, bleibt im Dunklen]. Im Frühjahr 1941 kommt Raoul Bossy als Botschafter Rumäniens nach Berlin, der sich in Bukarest für den Erhalt des Instituts als Gegengewicht zur ungarischen Propaganda und einer verstärkten rum. Propagandatätigkeit im Dunstkreis der Nazikulturpolitik einsetzt (S. 133). Im Zuge solcher Initiativen hatte Pușcariu wohl auch seinen Klausenburger Kollegen Ioan Lupaș (1880-1967) zu einem Besuch nach Berlin eingeladen: Lupaș wünschte sich auf Zusprache von Pușcariu ein Treffen mit Alfred Rosenberg, dem Chefideologen der NSDAP († Oktober 1946, Todesurteil im Nürnberger Prozess) – vergebens (S. 137; Anm. 418). Was versprach sich der Historiker Lupaș von einer solchen Begegnung? Stattdessen hielt er am 3. April 1941 (Anm. 421) einen Vortrag in rum. Sprache über *Leopold Ranke și Mihail Kogălniceanu*, ein Thema, das zweifellos in den Rahmen eines dt.-rum. Kulturkontaktes mit dem IRB passte. Aber standen nicht noch weitere Aufgaben an, wie etwa die Errichtung rum. Lektorate im Dritten Reich? Laut Auskunft des *Șeful Serviciului Relațiilor Internaționale* (18. September 1940; vgl. S. 260-262, doc.18) hieß es: ‚wir haben nur einen Rumänisch-Lektor an der Berliner Universität‘. Das Problem wurde berücksichtigt, wie ein Schreiben von Harri Meier (1905-1990), Universität Leipzig, vom 5.11.1941 an den Direktor des IRB, Manolescu, belegt: Meier bittet ihn um ein Gutachten für Dr. Matekaj als geeignetem Lektor bei der geplanten Besetzung eines vom bayerischen Ministerium genehmigten Rumänisch-Lektorats in München, was das Interesse der dt. Romanisten, so auch bei Friedrich Schürr, damals Straßburg, an einem dt.-rum. Austausch belegt (doc.116, S. 477-482). Pușcariu hatte in seinem Schreiben vom 30.11. 1941 an das *Ministerul Educației Naționale* u.a. auch Emil Cioran, Humboldt-Stipendiat, als Lektor vorgeschlagen. H. Meier war einer der bedeutendsten dt. Romanisten seiner Zeit (vgl. *Die Entstehung der romanischen Sprachen und Nationen*, 1941); 1944 leitete er das DWI in Lissabon, von 1954 bis zu seiner Emeritierung war er Prof. in Bonn; 1962 hatte er Eugenio Coseriu als Gastprof. dorthin berufen [Rez. hörte 1960 eine erste Vorlesung bei H. Meier, folgte dann Coseriu, der Bonn bereits 1963 wieder verließ, nach Tübingen; dort hielten G. Rohlf und E. Gamillscheg nach ihrer Emeritierung noch Übungen; über ihre früheren Kontakte mit rum. Kollegen erfuhren wir Studenten nichts]. Pușcariu erfreute sich

während seiner Tätigkeit im „Reich“ größter Beliebtheit, wie Bernhard Rust (Reichsministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung) bei einem erneuten Besuch im IRB am 15. Juli 1942 zum Ausdruck bringt. Laut IM/LNC (S. 158) habe Pușcariu, als rumänischer Professor, für seine dt.-rum. Kultur-Zusammenarbeit Hitlers Verdienstorden „Deutscher Adlerorden“ bekommen – eine Auszeichnung des Reiches für ausländische Staatsangehörige, ebenso Liviu Rebreanu wie auch Ion Antonescu.⁸ Im Sommer 1943 erhielt er dann aus der Hand von König Mihai I. im Schloß *Peleş* die Auszeichnung „Meritul Cultural“ *în grad de comandor* (S. 158). Für Pușcariu – hätte er denn die Wahl gehabt – wohl die bevorzugte Auszeichnung! Im Verlaufe der zunehmenden Luftangriffe auf Berlin wurde das *Institutul* im September 1943 beschädigt (vgl. S. 162; Anm. 503 mit Hinweis auf D. C. Amzăr, *Jurnal Berlinez*, București: 2005, S. 358, mit einer Notiz vom 6. Sept. 1943: *În noaptea de 3 spre 4 septembrie a fost lovit Institutul... Pagubele nu sunt însă prea însemnate...*), im Dezember 1943 wurde es zerbombt. Damit war die Tätigkeit des IRB beendet. Auch Gamillschegs Wohnhaus wurde getroffen, wo auch der russlandsdeutsche Slawist Max Vasmer (1886 St. Petersburg – 1962 West-Berlin) wohnte (Gamillschegs Bibliothek mit dem umfangreichen Manuskript „Historische französische Syntax“ verbrannte, er schrieb die Arbeit neu, sie erschien 1957 in Tübingen).

In Rumänien führten die *răsturnările* ‚der Umsturz‘ des 23. August 1944, die „ziua eliberării de sub jugul fascist“, zum Ende aller Kontakte mit dem Dritten Reich.

Wie ging das Leben für Pușcariu und seine früheren Mitarbeiter weiter? Unter dem auktorialen Bescheidenheits-Topos „Nu chiar un epilog“/ ‚Nicht gerade ein Epilog‘ (S. 163ff.) wird auf seine gesetzlich vorgeschriebene Pensionierung zum 1. Oktober 1944 verwiesen (Anm. 507). Er zieht sich, da ihm die Einbindung in das Universitätsnetz fehlt, zurück und verzichtet auch auf die weitere Arbeit am *Dicționarul* der Akademie, die er bereits 1905 von Al. Philippide übernommen hatte. Am 5. Mai 1948 stirbt er in Bran. Sein Schwiegersohn Manoilescu, von den rumän. Behörden bereits seit 1942 des Kontaktes mit den im Ausland befindlichen Legionären verdächtigt, wurde als Dolmetscher zur Wehrmacht einbestellt. Nach der „ziua eliberării“ verlässt er Rumänien, um in Wien als Mitglied eines am 10. Dezember 1944 gegründeten illusorischen „Guvern Național Român“ unter der Präsidentschaft des Horia Sima die Propaganda-Leitung zu übernehmen (Anm. 514). Vor der anrückenden russischen Front verlässt er Wien. Mit der Kapitulation des „Reiches“ am 8. Mai 1945 endet das *Guvern* und sein Versuch eines bewaffneten Widerstands gegen die Russen.⁹

Für die *Securitate* des neuen kommunistischen Regimes wurde Manoilescu, inzwischen in Deutschland, zur bevorzugten ‚Persönlichkeit‘ ihrer Informations- und Spionage-Tätigkeit (S. 166). Als Mitglied dieser rum. Exil-Regierung organisiert Manoilescu eine dem Geist des *Institutul* angepasste, letzte illusorische Veranstaltung: am 6. Januar 1945 wurde zu Ehren von Zelea-Codreanu eine Geburtstagsfeier durchgeführt unter Teilnahme von Ministern des neuen *Guvern* und zahlreicher Vertreter ausländischer Gesandtschaften, die in Berlin noch anwesend waren. Im „Beethoven-Saal“, unter Klängen der „Eroica“, taten sich Manoilescu und Gamillscheg mit Ansprachen hervor – eine der letzten Veranstaltungen der Diaspora-Legionäre (S. 170). Ein Brief¹⁰ des dt. Ausw. Amtes vom 25. Okt. 1944 an Gamillscheg [vgl. die Akte „Gamillscheg“ im Politischen Archiv des (heutigen) Auswärtigen Amtes Berlin, kurz: PA AA R[umänien] 64394e]

⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Verdienstorden_vom_Deutschen_Adler

⁹ Hausmann, Frank-Rutger: *Vom Strudel der Ereignisse verschlungen. Deutsche Romanistik im Dritten Reich*, Frankfurt a.M.: Klostermann 2008, S. 637/8.

¹⁰ „Sehr geehrter Herr Professor Dr. Gamillscheg!“ 12b Kitzbühel (Tirol) Pätzoldweg 4, „Die allgemeine Entwicklung hat leider die Einstellung Ihrer Tätigkeit als Präsident des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts in Bukarest notwendig gemacht. Ich bedaure es sehr, daß ich daher zunächst auf Ihre Mitarbeit verzichten muß. Ich bin jedoch davon überzeugt, daß es sich dabei nur um einen vorübergehenden Zustand handelt und hoffe, Sie bald wieder zu neuem Einsatz auffordern zu können. (...) Heil Hitler“, gez. Six [SS-Brigadeführer, Personal-Chef der Bediensteten der DWI]; noch am 18. Dez. 1944 lädt Six die DWI-Präsidenten der verschiedenen Länder nach Berlin zu einer Besprechung ihres weiteren Programms ein – Zynismus, Glaube an den ‚Endsieg‘?

belegt dessen (zufällig geplanten?) Urlaub in Tirol vor dem 23. August 1944, danach hätte er Rumänien nicht mehr verlassen können. *A avut baftă* – aber hatte Gamillscheg die Zeichen der Zeit auch verstanden, oder vertraute er trotz der sich abzeichnenden Katastrophe noch auf eine ‚kulturpolitische‘ Zusammenarbeit mit den Legionären? Wohl kaum zu glauben! Über Gamillschegs politische Orientierung während der NS-Zeit wird man Hausmanns Sicht teilen:¹¹ „Gamillschegs Haltung zum Nationalsozialismus war wie die der meisten seiner Kollegen gespalten (...). Gamillscheg wollte jedoch wie die meisten Fachgenossen nicht anerkennen, dass es in dieser Zeit kein politisch neutrales und damit zweckfreies Wirken gab, und dass er sich selber zumindest indirekt schuldig gemacht hatte.“ In seinem Entnazifizierungsbogen führt Gamillscheg an: „Ein Amt im Sinne der Abschnitte 75ff habe ich nicht eingenommen. (...) Als Institutsleiter in Bukarest hatte ich ausschließlich kulturelle Aufgaben.“¹² Max Vasmer, Slavist hatte in einem 1948 in Stockholm gehaltenen Vortrag eine Bewertung der moralischen Haltung seiner früheren Berliner Kollegen unter dem Diktat der politischen Indoktrination in den Jahren 1933-1945 abgegeben, u.a. auch zu Gamillscheg, den er als „ängstlich“ bezeichnete.¹³ Weiter wäre in diesem Kontext auch der ausführliche Rückblick über die Lehr- und Forschungstätigkeit Gamillschegs durch einen seiner Schüler, den bedeutenden amerik. Linguisten Yakov Malkiel, zu erwähnen: Malkiel, geb. 1914 Kiev, gest. 1998 in den USA, russ.-jüdischer Abstammung, konnte noch 1938(!) in Berlin bei Gamillscheg promovieren. Malkiel ist diese für seinen Lehrer politisch längst schon riskante Amtshandlung nur ein eher ‚objektiver‘ Vermerk wert, ohne persönliche Rückschau, der stärker die politisch indifferente Haltung seines Lehrers gegenüber dem faschistischen Zeitgeist herausstellt.¹⁴

Ein eigenes Schicksal wird Gheorghe Vinulescu zugeschrieben, dem ehemaligen Mitarbeiter von Pușcariu (vgl. S. 170/1). Vinulescu der bereits im Sommer 1943 nach Rumänien zurückgekommen war, wurde zum 1. Oktober 1944 als Personalchef der ‚Reinigungs-Kommissionen‘ /*de epurare și purificare* der *Președinția Consiliului de Miniștri* (PCM) ernannt. Im März 1945 wurde er dann zum Direktor des Kabinetts Petru Groza berufen, dem Ministerpräsidenten des ersten kommunistischen Regimes unter sowjetischer Herrschaft. Da diese ‚Vergangenheit nicht leicht verschleiert werden konnte‘ /*...nu putea prea ușor escomotat...*, wurde er – auf Intervention von Groza selbst – zum 1. Mai 1949 an das neugegründete *Institutul de Istorie și Filosofie din Cluj* berufen, wo er für den *Index Hurmuzaki* Arbeiten ablieferte. Einerseits wurde ihm von Kollegen eine „gura cam slobodă“ / ‚lockeres Mundwerk‘ bescheinigt (Anm. 532), andererseits die Qualifikation „bine instruit“, intelligent, muncitor“ sowie „devotat regimului“ und „administrator“ von Groza – was fehlte Vinulescu da noch mehr?

Zumindest Constantin Daicoviciu (1898, gestorben im Nachtzug Bukarest – Cluj am 27. Mai 1973), ab 1957 Rektor der Universität Cluj, berühmter Historiker und Archäologie, stimmte dieser Bewertung nicht voll zu, vor allem wohl wegen Vinulescus Zusammenarbeit mit der *Securitate*. Prof. Daicoviciu war von Eugenio Coseriu Ende der 60er Jahre zu einem Vortrag nach Tübingen eingeladen worden, wo wir Romanistik-Studis ihn hören konnten. Rez. erlaubt sich folgende Bemerkung zu der oben zitierten Anm. 532 (*Arhiva CNSAS*, dos. I-0587639, vol. 1, f. 11-19, 54-61, 63 usw.) mit dem Hinweis auf Ștefan Pascu: ...care era deja în slujba Securității ... în „problema spionajului vest-german“. Ștefan Pascu (1914-1998, bekannter rum. Historiker (*Voievodatul Transilvaniei*, 4 vol. 1971-1989), war 1968-1976 Dekan und Rektor der UBB Cluj-Napoca, wo ich am 1. Nov. 1972, der *Ziua Morților* eintraf, um meinen Dienst als Lektor des

¹¹ HAUSMANN: »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht«. 2002, S. 94.

¹² HAUSMANN: »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht«. 2002, S. 71 Anm. 38.

¹³ Vgl. BOTT, Marie-Luise: *Die Haltung der Berliner Universität im Nationalsozialismus. Max Vasmer Rückschau 1948*. In: *Neues aus der Geschichte der Humboldt-Universität zu Berlin*, Bd. 1, Hrsg.: Präsident der Humboldt-Universität zu Berlin, 2009 S. 49, 71, 73, 85; online: pdf:edoc.hu.berlin.de

¹⁴ MALKIEL, Yakov: *Ernst Gamillscheg (1887-1971) and the Berlin School of Romance Linguistics (1925-1945)*. In: *Romance Philology*, Vol. XXII, No. 2 (2004), S. 172-189, hier S. 186.

DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) anzutreten. Ob ich zu einem Teil jenes ‚Problems‘ wurde? Ohne Arg, das DAAD erfuhr durch Rector Pascu jede Unterstützung.

Bleibt noch das Schicksal von Constantin Noica (1909-1987), der sich von Anbeginn an seiner Tätigkeit am IRB zwecks Perfektionierung des Austauschs von Informationen zwischen dem Institut und Mitgliedern des Außenministeriums in zahlreichen Begegnungen mit dt. Offiziellen des „Reiches“ traf (S. 108/9). Als Referent für Philosophie hatte er sich bereits 1940 mit dem Pädagogen und Philosophen Eduard Spranger (1882-1963) und mit Martin Heidegger (1889-1976) getroffen. Da Noicas Ehefrau, „de naționalitate engleză“ (Anm. 543) – ein Kriterium, das auch heute noch gern ausgespielt wird –, die Mitarbeit am *Institutul* verweigert wird, kehrt Noica bereits im Sommer 1941 wieder nach Hause zurück (S. 173). Er kommt aber noch mehrmals nach Berlin, z.B. am 3. Juni 1943. Laut den Autoren verlief der kurze Aufenthalt in Berlin für Noica aufgrund seiner Teilnahme in Heideggers Philosophie-Seminaren aber nicht ohne *beneficii intelectuale*. In den 80er Jahren, im Postkommunismus, sei sein Name aufgrund seiner philosophischen Arbeiten in den ‚panteonul culturii naționale‘ aufgestiegen (S. 172; vgl. Anm. 540: eine Monographie zu Noicas *model neoclasic de gândire*; Anm. 541: Hinweis auf Noicas Tätigkeit in der Legionärs-Bewegung, *în arhiva Securității*). Diese Erhebung ins Pantheon schien gerechtfertigt auch durch Noicas Übersetzungen ins Rumänische, z.B. von Augustinus, Descartes oder seine philos. Abhandlungen zu Kants *Kritik der Urteilskraft* (vgl. Anm. 545) oder Hegels *Diferența dintre sistemul lui Fichte și cel de al lui Schelling*. Wie so manchen Dichter, Denker, Intellektuellen oder Politiker trafen nach 1945 auch Noica – wegen seiner unabhängigen philosophischen Ausrichtung? – zehn Jahre Verbannung von 1949-1958, im selben Jahr 25 Jahre Zwangsarbeit. Sie wurde 1964, wohl auf Anstoß von *Amnesty International*, aufgehoben. Noica lebte danach zufrieden in seinem Waldhaus bei *Păltiniș*.

Ende einer schicksalsreichen Geschichte eines politisch durchwobenen deutsch-rumänischen Kulturaustausch in schwerer Zeit.

BIBLIOGRAFIE

MATEI, Irina, NASTASA-KOVACS, Lucian, *Cultură și propagandă. Institutul Român din Berlin (1940-1945)*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2018, 718 S.*

* www.academia.edu/38029785/Cultură_și_propagandă._Institutul_Român_din_Berlin_1940-1945. Der Anstoß, die folgende Rezension zu schreiben, ergab sich für den Rezenten aus einer zufälligen Begegnung während der *Zilele Sextil Pușcariu* im September 2019 in Cluj mit dem Ko-Autor des Buches, Prof. Lucian Nastasă-Kovács

**III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE –
ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE /
LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE –
LANGUE ET CULTURE ROUMAINE /
LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ –
LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIĆ**

SOME FEATURES OF GASTRONOMIC VOCABULARY FROM OLTENIA REGION IN SERBIAN BANAT

UNELE PARTICULARITĂȚI ALE LEXICULUI GASTRONOMIC OLTENESC DIN BANATUL SÂRBESC

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ

Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie,

Republica Serbia,

E-mail: popovic.virdjinija@gmail.com

Abstract

The gastronomic vocabulary always remains interesting to dialectologists, ethnologists, anthropologists, historians, linguists, whose research results are interesting and unique, due to the specifics of the area in which it is found. So far, research on the gastronomic lexicon in this part of Banat is not sufficiently researched. The opinions of the linguists from the Serbian Banat are largely based on the field research of professor Radu Flora 60 years ago. Newer field researches are very rare, they are almost non-existent. Therefore, the book of Romanța Iovanovici, published in 2016 by Libertatea Publishing House, is one of the rare researches, which offers a clear image of the Banat lexicon over the last centuries in the Serbian Banat.

Rezumat

Lexicul gastronomic rămâne întotdeauna interesant dialectologilor, etnologilor, antropologilor, istoricilor, lingviștilor, din cercetările cărora rezultă cercetări interesante și inedite, datorită specificului zonei în care este găsit. Până în prezent, cercetări privind lexicul gastronomic din această parte a Banatului nu este îndeajuns cercetat. Părerile lingviștilor din Banatul sârbesc se bazează în partea mare pe cercetările efectuate de Radu Flora pe teren înainte cu mai mult de jumătate de secol. Cercetări mai noi pe teren se realizează foarte rar, ele aproape că nu există. De aceea, cartea Romanței Iovanovici, apărută în 2016 la Editura Libertatea, este una dintre rarele cercetări, care ne oferă o imagine clară a lexicului bănățean de-a lungul ultimelor secole în Banatul sârbesc

Keywords: *vocabulary, gastronomy, Serbian Banat, subdialects, Romanța Iovanovici*

Cuvinte-cheie: *lexic, gastronomie, Banatul sârbesc, grai, Romanța Iovanovici*

I. Introducere

Dialectele, subdialectele și graiurile limbii române au devenit material de bază în cercetarea lingviștilor abia într-o perioadă mai recentă. Primele cercetări sistematice ale graiurilor românești, printre care s-au găsit și graiurile vorbite în localitățile care se găsesc astăzi în Banatul sârbesc, au fost interpretate de cercetători străini și români, care s-au ocupat cu cercetarea limbilor romanice, inclusiv a limbii române (Gustav Weigand, Emil Picot, Radu Flora, Emil Petrovici). Pentru cercetarea lexicului gastronomic, este relevantă activitatea lingviștilor români Marin Petrișor, care s-a ocupat cu cercetarea graiurilor de tip oltenesc din zona Banatului sârbesc, Vasile Rusu care a avut în centrul atenției faptele de limbă din graiurile oltenesti, precum și cercetătorii care au pus în

centrul atenției graiurile bănățene, Vasile Frățilă, Ion Gheție, etc. Lexicul cercetat de noi în Banatul sârbesc reprezintă un mozaic de graiuri românești, cu influențe străine, mai ales ale graiurilor minorităților naționale cu care conviețuiește poporul român în această parte a Peninsulei Balcanice (maghiari, slovaci, ruteni, etc.), precum și a influențelor din graiurile sârbești. Din aspect intralingvistic, complexitatea graiurilor vorbite pe teritoriul Voivodinei, vine, în primul rând din graiurile de tip oltenesc, ardelenesc și bănățean prezente în satele locuite de români în Banatul sârbesc. Un rol deosebit în formarea unei imagini despre compoziția, structura și complexitatea lexicului unei limbi o face transferul lor dintr-o arie geografică în alta, ce s-a întâmplat și cu cele trei graiuri vecine amintite mai sus. Inventarul cuvintelor este specific și complex. În privința lexicului gastronomic, în lucrare vom cerceta, mai întâi, împărțirea acestui lexic în dependență de graiul vorbit în satele românești din Banatul sârbesc, iar apoi vom face analiza influențelor străine, precum și diferența față de limba standard. O directă legătură cu lexicul gastronomic o au cuvintele care reprezintă prepararea mâncării și felurile de preparate culinare. Scopul analizei noastre este de a demonstra bogăția graiurilor românești care s-au păstrat în afara țării mame, dar și pericolul dispariției lexicului gastronomic bănățean datorită influențelor limbii mediului și a globalizării. Având în vedere faptul că în ceea ce privește domeniul gastronomiei, nu s-au scris foarte multe lucrări în limba română, spre deosebire de Italia, Germania, Franța, unde s-au scris întregi enciclopedii gastronomice și unde există o preocupare permanentă pentru acest domeniu, terminologia gastronomică în graiurile din Banatul Sârbesc nu a fost îndeajuns cercetată, lucrări în acest domeniu aproape că nu există.

De aceea ne-am propus să facem un pas înainte și să scoatem din bucătăriile bănățene cuvintele care, dacă nu sunt adunate și cercetate, există pericolul să dispară, odată cu dispariția fizică a celor mai în vârstă gospodine.

II. Cercetări dialectologice pe teritoriul Banatului sârbesc

Dialectologul Radu Flora a elaborat un număr însemnat de lucrări științifice în care a cercetat graiurile românești din această zonă lingvistică. Rezultate interesante le-a obținut Radu Flora în cercetarea dialectală a limbii române vorbite în satele românești din Voivodina. O primă cercetare de seamă a lui Radu Flora este *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja* (*Profilul dialectologic al graiurilor bănățene din satele din jurul Vârșețului*), publicată în anul 1962, la care a anexat 32 de hărți lingvistice și 32 de texte dialectate. În lucrare a cercetat graiurile românești din satele de la poalele dealului Vârșeț. A doua lucrare științifică a sa și cea mai importantă este *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije* (*Graiurile românești din Banatul sârbesc în lumina geografiei lingvistice*), publicată în anul 1971, care conține o anexă cu 44 de hărți lingvistice. O a treia lucrare importantă a sa este *Graiurile românești din Banatul iugoslav*, publicată în volumul I al revistei *Fonetica și Dialectologie*. Prin toate aceste lucrări ale sale, Radu Flora a dorit să demonstreze „că graiurile de tip bănățean, care predomină pe aceste meleaguri prezintă parte componentă a subdialectului bănățean” (IOVANOVIĆ, 2016, p. 17). La fel a vrut să sublinieze în lexicul graiurilor bănățene conservatismul lor, ceea ce este mai puternic în Banatul sârbesc decât graiurile de același tip vorbite în Banatul românesc, „care sunt expuse unei influențe permanente al limbii române literare” (*Ibidem*). Radu Flora a descoperit și unele trăsături arhaice ale graiurilor bănățene, ceea ce reprezintă un adevărat tezaur pentru dialectologi. „Poziția periferică a acestor graiuri a determinat păstrarea unor particularități arhaice dispărute în alte subdialecte” (*Ibidem*). La fel, Radu Flora a intenționat să elaboreze și un Atlas lingvistic în șase volume cu 2000 de hărți, volumul întâi, intitulat *Omul, viața familială, casa, acareturile, bucătăria și primele lui necesități*, cu 346 de hărți lingvistice a rămas în manuscris, nefiind publicat nici în ziua de astăzi, iar materialul cules pe teren cu jumătate de secol înapoi nu mai corespunde realității pe teren, deoarece lexicul curent în graiurile românești din Banatul sârbesc a primit altă înfățișare. Aceste cercetări fiind, însă, un tezaur de informații pentru viitoarele cercetări dialectologice în această zonă. Totuși, o importantă lucrare în privința materialului lingvistic din

Oltenia, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni*, la a cărei elaborare au participat cercetători de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj, în care sunt incluse și zonele mai conservatoare ale graiurilor oltenești, și ariile în care au apărut inovațiile determinate de contactul cu graiurile sau limbile învecinate. Aici se găsesc și localitățile Satu Nou, Sân-Mihai și Straja, sate în care locuiesc românii veniți din părțile oltenești cu câteva secole în urmă. În toate lucrările dialectologice de seamă amintite mai sus sunt prezente cuvinte din domeniul gastronomiei.

III. Graiurile bănățene din Banatul sârbesc

Spre deosebire de românii din sudul Dunării (așa-numiții „vlahi” sau „români timoceni”), românii din Provincia Autonomă Voivodina trăiesc în Banatul sârbesc de sud și central. Românii din Voivodina (partea de nord a Serbiei), populație cu o arie geografică și spirituală specifică, au fost colonizați pe acest teritoriu, pe care azi îl numim Banatul Sârbesc, în cea mai mare parte în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea din părțile de răsărit ale Banatului, însă în mai multe localități au venit și locuitori din alte părți ale spațiului etnic românesc. Această populație nou-venită s-a stabilit în localitățile care au existat încă din perioada stăpânirii turcești, chiar și din Evul Mediu, pe când, doar în câteva cazuri, au fost înființate localități noi. Astăzi românii trăiesc în zece comune, respectiv municipii din Banat. Marea majoritate a românilor din Voivodina sunt de religie ortodoxă. Pentru a înțelege identitatea culturală a românilor din Banatul sârbesc, recurgem la creațiile folclorice, înțelese ca act de afirmare și menținere a originilor acestei populații. Românii din Voivodina, aflându-se la confluența unor determinări culturale și interetnice foarte variate, cunosc o apariție foarte târzie a unei antologii de lirică populară românească¹. Unii culegători de folclor, având ca surse caietele diversilor locuitori din Banat, precum și înregistrările efectuate pe teren, antologia concepută respectă graiul local, bănățean, dovedind viabilitatea extraordinară a tradiției orale din această regiune. „Societățile tradiționale sunt în mare măsură societăți statice [...] astfel că literatura populară reflectă, o perioadă lungă de timp, o experiență culturală relativ omogenă transmisă din generație în generație” (DĂRBUȘ, POPOVIĆ, 2012, p. 5).

O mare parte din populația bănățeană din Serbia vorbește limba sârba, apoi subdialectul bănățean al limbii române și doar un număr restrâns vorbesc limba română literară. Abia în ultimele decenii cu ajutorul Postului de Radio și Televiziune al Voivodinei, revista „Lumina” și ziarul „Libertatea” și în unele instituții de învățământ superior², populația a început să adopte limba română literară. Atunci când vorbesc între ei, românii voivodineni tind să recurgă tot la limba locală, ca marcă a identității lor specifice³. În vorbirea zilnică, locuitorii satelor românești folosesc

¹ Prima antologie, *Foaie verde, spic de grâu*, a fost publicată în 1979 datorită Societății de Limba Română din Voivodina, în orașul Zrenianin. După aceea, la foarte scurt timp a apărut și cel de-al doilea volum: *Foaie verde, lămâiță*, în 1982.

² Departamentul de Limba și Literatura Română din cadrul Facultății de Filosofie, Universitatea din Novi Sad (fondată în 1981) și Catedra de Limba și Literatura Română, din cadrul Facultății de Filologie, Universitatea din Belgrad (fondată în 1963).

³ În dependență cu originea locuitorilor din Banatul sârbesc, putem împărți localitățile românești în câteva grupuri. Primul grup îl formează localitățile din jurul Vârșetului, „de la codru”, în care trăiește populație bănățeană autohtonă, despre care există indicii că ar fi și cele mai vechi localități românești din această parte a Banatului. Este vorba despre satele Srediștea Mică, Marcovăț, Coștei, Voivodinț, Sălcița, Iablanca și Mesici, la care trebuie adăugate și localitățile de câmpie din jurul Vârșetului, și anume Jamul Mic, Vlaicovăț și Râtișor, cât și Grebenașul de la marginea Dunelor Deliblatii. Grupul al doilea îl formează localitățile din câmpia Banatului, așa-numitele „sate de pustă”, în care la fel trăiesc români bănățeni: Alibunar, Seleuș, Barițe (Sân-Ianăș), Nicolinț, Vladimirovaț (Petrovasăla), Uzdin, Ecica, Sutiesca (Sărcia) și Toracu Mare, cât și localitățile din partea extremă sudică a Banatului: Doloave, Maramorac și Deliblata. Ardelenii s-au stabilit în localitățile din grupul al treilea, și anume la Iancov Most (Iancaid), Clec, Ofcea, Glogoni, Iabuca, iar parțial și la Satu Nou, Ecica, Seleuș, Alibunar și Locve (Sân-Mihai). Românii din Oltenia s-au așezat la Straja, Satu Nou și Sân-Mihai, pe când locuitorii Toracului Mic au venit din Crișana. Într-un număr mai mic, în timpurile trecute, românii trăiau și în alte localități din Banat, însă aceștia cu timpul s-au asimilat cu populația sârbă majoritară (Rusko Selo, Dobrița și altele). În sfârșit, această populație a fost și este prezentă și în o rașe bănățene, și

foarte multe bănașenisme care, în altă parte a României nu se folosesc, mai ales că ele sunt uneori specifice și pentru satele din Banatul sârbesc, lexicul bănașean din satele de tip bănașean nu se folosește în satele ardelenesti sau oltenesti și invers. De aceea, lexicul gastronomic este specific pentru această zonă și poate să fie cercetat în toată complexitatea sa de lingviști, antropologi, etnologi, critici literari, fiind întotdeauna unul foarte bogat, mai ales din cauza diversității lui.

Apariția școlilor cu limba de predare română, a revistelor, a cărților și chiar apariția, în 1981 a secției de limbă și literatură română pentru această minoritate la Facultatea de Filosofie din Novi Sad, nu întăresc sentimentul unei identități culturale, ci se produce o sciziune și generează existența simultană a două coduri de comunicare. Anume, niciunul dintre românii instruiți în aceste școli nu renunță la graiul bănașean, ci vorbesc la mod paralel și graiul bănașean și limba literară, ca pe două limbi diferite, trecând cu dexteritate de la una la cealaltă. Existența acestui paralelism dovedește că limba populară și folclorul sunt simțite încă drept fenomene foarte vii, dar, scăderea numărului românilor din această zonă dovedește aspirația acestora de a se rupe de contextul cultural specific românesc. Existența, în paralel a celor două „limbi” se face simțită în întreaga activitate culturală a acestei minorități naționale. Antologiile de folclor despre care am amintit mai sus apar de sub tipar paralel cu publicarea operelor scriitorilor moderni și postmoderni din Voivodina, stăpânitori ai unei poetici evolute, variate și sincronizate cu poezia și proza din România, pe de o parte și pe de cealaltă parte cu cea sârbească din Serbia. Folclorul, permanent prezent la populația românească din Voivodina, cu precădere rurală, nu reprezintă în toate cazurile izvor de inspirație, fapt important din punct de vedere axiologic dar și din punct de vedere etnic. Dacă în spațiul sârbesc limba și literatura populară română tind să fie asimilate ca urmare a schimbărilor paradigmelor culturale sau să dispară sub acțiunea mediului neromânesc, tot aici se înregistrează o neobișnuit de statornică păstrare a obiceiurilor, care reprezintă „prin canoanele pe care le presupun, acte de identificare etnică mai puternice decât în cazurile în care identitatea este subînțeleasă” (*Ibidem*, p. 40-41).

IV. Lexic gastronomic prezent în graiurile oltenesti din Banatul sârbesc

În lucrarea *Graiurile oltenesti din Banatul de sud*, apărută în anul 2016, la Editura Libertatea din Panciova, Serbia, autorul Romanța Iovanovici a menționat că graiurile de tip oltenesc nu formează un subdialect aparte, ci sunt considerate parte componentă a subdialectului muntean datorită faptului că nu au particularități atât de deosebite față de graiurile muntenești. În privința lexicului, foarte multe cuvinte muntenești apar și în vocabularul limbii române literare: porumb, usturoi, pâlnie etc. Ceea ce este specific pentru subdialectul oltenesc sunt împrumuturile lexicale din limbile slave, exceptând elementele vechi slave, comune pentru întreaga arie dacoromână, cuvintele de origine slavă sunt împrumutate din limba bulgară, de ex: *ciușcă* (ardei iute), *zemnic* (beci).

La fel, foarte numeroase sunt cuvintele din limba greacă, împrumutate în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, odată cu venirea grecilor fanarioți în Țara Românească, precum sunt cuvintele: *strachină* (farfurie), *taifas* etc. Cuvintele de origine turcă și-au păstrat chiar și accentul autentic turcesc precum: *sarmă*, *rachiu* etc.

Conform cercetărilor realizate de Romanța Iovanovici asupra graiurilor din Banatul sârbesc, aflăm că o caracteristică foarte importantă a subdialectului bănașean este păstrarea unui număr însemnat de elemente arhaice, moștenite din limba latine. Fiind varietate dialectală vorbită pe un teritoriu periferic, atât din aspect lingvistic, cât și istoric, acest subdialect nu a fost luat în considerare cu prilejul stabilirii normelor limbii române literare. Astfel, în graiurile aparținând subdialectului bănașean au fost conservate numeroase elemente latine, de ex: *ai* (usturoi), *fănină* (făină, <lat. Farina), dar și un număr mare de împrumuturi slave: *croafnă* (gogoasă), *lubihiță* (pepene verde), precum și o serie de turcisme împrumutate prin intermediul limbii sârbe: *sarmă*

(sarma), *răchiie* (țuică), *cafă* (cafea) și cuvinte de proveniență maghiară: *țâmp* (pulpă), *fideu* (capac la oală) etc.

Chiar dacă s-a pierdut contactul direct cu regiunea de baștină din nord-vestul Olteniei, de unde provin vorbitorii din localitățile Straja, Satu Nou și Sân-Mihai, unde Romanța Iovanovici a efectuat cercetări pe teren, s-a păstrat un număr însemnat de elemente lexicale „dintr-o perioadă arhaică a evoluției limbii române în care a fost înregistrată existența unui nucleu lingvistic comun graiurilor bănățene și oltenești” (IOVANOVICI, 2016, p. 51). Vom enumera câteva cuvinte care se înregistrează pe teritoriul oltenesc și se folosesc și în întreg ținutul Banatului și în toate graiurile românești din Banatul sârbesc, deci, lexic gastronomic cu o arie foarte largă de răspândire:

Crumpi(rⁱ) cu sensul de *cartofi*, cuvânt de origine germană (<Grundbirne), existența lui cu fonetismul menționat, *crumpi*, se datorește influenței limbilor slave, sârba și bulgara, unde forma acestui câvânt este *krompir*. În zonele din afara influenței slave este înregistrată forma *cartof*, tot de origine germană, însă împrumutată pe alte căi.

Cacă, cuvânt care se întrebuințează în graiurile bănățene și oltenești din Banatul sârbesc și în graiurile din nord-vestul Olteniei, unde întâlnim și cuvântul **postaie** sau, în unele sate, **postaică**. În restul Olteniei circulă cuvântul **teacă**, dar și în unele părți cu etimonul **ghijă**.

Fruștuc sau **fușcuc**, reprezintă un împrumut din limba germană (*Frühstück*), având același sens ca și în limba de origine – *dejun*. Apare pe întreg Banatul și Oltenia de nord-vest, unde au fost înregistrate încă câteva variante fonetice: **fruștuc**, **frușcuc**, **furușcuc**, prezentate în *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni – Oltenia II*, harta, nr. 271 (IOVANOVICI, 2016, p. 59).

Părădaisă este un cuvânt care circulă în Banatul sârbesc și Oltenia de Nord-vest. Cuvântul provine din limba germană-varianta austriacă (*Ibidem*, p. 65), din care a fost împrumutat și în limba sârbă (*Paradeiser*). Celelalte cuvinte folosite pentru același cuvânt: **pătlăgea**, **roșie** sunt de proveniență orientală, prin filieră turcă.

Piparcă este un cuvânt de proveniență maghiară, se folosește în Banat și nord-vestul Olteniei, fiind folosit paralel cu cuvântul **ardei**, care se folosește în restul Olteniei și mai larg, pe tot teritoriul României. Pe lângă acest cuvânt, se folosește și sintagma **piparcă iuce** (*ardei iute*).

Romanța Iovanovici în cartea *Structura lexicală a graiurilor oltenești din Banatul de sud* (2016) prin analiza particularităților lexicale comune graiurilor oltenești și bănățene de pe teritoriul Banatului sârbesc a ajuns la câteva constatări în privința cuvintelor care circulă în graiurile oltenești, anume: un număr mare de elemente lexicale din graiurile oltenești din Banatul de Sud sunt identice cu formele prezente în graiurile bănățene, dar diferite de graiurile oltenești din Oltenia. O altă constatare este în privința împrumuturilor lexicale din limbile cu care graiurile oltenești au ajuns în contact, anume ele au fonetism identic cu cele din graiurile bănățene. A treia constatare este că împrumuturile lexicale au pătruns în graiurile oltenești din Banat prin filieră bănățeană. Ultima constatare a Romanței Iovanovici tendința de unificare fonetică a elementelor lexicale din vocabularul vorbitorilor cu formele bănățene.

În legătură cu elementele oltenești prezente în graiurile din satele cu populație de proveniență oltenească în Banatul sârbesc există mai multe cercetări, primul care a remarcat importanța cercetării lor este dialectologul Radu Flora, care considera că graiurile din localitățile de tip oltenesc au păstrat cu fidelitate o parte din tezaurul lexical moștenit din țara de baștină, în pofida faptului că se folosesc mai mult de câteva secole în mediul bănățean. Lingviștii au împărțit materialul lexical cules în satele de tip oltenesc în trei categorii: 1. Cuvinte de origine oltenească identice pentru toate trei graiuri (oltenesc, ardelenesc, bănățean); 2. Cuvinte de origine oltenească identice pentru toate trei graiuri; 3. Cuvinte oltenești conservate doar într-o localitate. Această împărțire era realizată mai ales pentru a fi un ghid orientativ în urmărirea evoluției acestor graiuri pe teritoriul Banatului sârbesc. Satele unde trăiesc oltenii sunt geografic îndepărtate de celelalte localități cu populație oltenească, adică ele sunt ca niște oaze înconjurate de satele cu populație bănățeană. Această constatare este foarte importantă, datorită faptului că prin acest fapt, oltenii și-au

păstrat autenticitatea și individualitatea, rezistând secole de-a rândul procesul intens de bănățenizare.

Un cuvânt foarte interesant care aparține primei împărțiri, adică este prezent în toate trei localități oltenești din Banatul sârbesc: **lipișe**, **lipiu**, pe când în celelalte localități se folosește cuvântul *tălăniță*. Cuvântul este găsit de Radu Flora în satul său natal, Satu Nou, circulând împreună cu cuvântul *tălăniță*. Din păcate, cuvântul nu face parte din vocabularul activ al localnicilor datorită faptului că nu se mai prepară atât de des, aluatul fiind făcut doar în unele ocazii, la sărbători sau, pur și simplu *de dor după copilărie*.

Când este vorba de cuvântul **mămăligă**, care se folosește cu varianta **col'eșă** în satele de tip bănățean, în cele cu populație oltenească se folosește la fel ca și în limba literară, **mămăligă/mă'mă'ligă**, dovada păstrării cu fidelitate până astăzi, în ciuda presiunii puternice a lexemelor din fondul lexical bănățean. Cuvântul este considerat de lingviști drept cuvânt românesc cu arie balcanică de răspândire. El apare și în limbile balcanice învecinate, precum în limbile slave, cu varianta de *mamaljuĝa*, în maghiară *mamaliga*, în albaneză *mamlinge*.

În Banatul sârbesc, cuvântul oltenesc **zar** se folosește paralel cu cuvântul **mișerie**, care se folosește în graiurile bănățene învecinate. Apare cu o semnificație dublă: de *zahăr* și de *miere de albine*. Originea cuvântului fiind din limba latină. După opinia Romanței Iovanovici, identificarea dintre semnificația cuvântului **zahăr** și **miere** se datorește conservatismului de care dau dovadă graiurile bănățene în care se păstrează multe forme arhaice, moștenite din latină. În acest caz, graiurile oltenești folosesc cuvântul inovat de origine greacă, **zahăr**, care s-a răspândit în Peninsula Balcanică sub mai multe forme: *sucre*, *Zucker*, *zucchero*, toate având la origine cuvântul grecesc *zahari*. Când este vorba de **pulpa de pui**, în Banatul sârbesc întâlnim variantele **cotoi** în satele cu populație oltenească și **țâmp** în satele cu populație bănățeană. Cuvântul **cotoi** se folosește doar în subdialectul oltenesc, „fiind necunoscut în alte părți ale ariei dialectale dacoromâne” (Iovanovici 2016: 96). În graiurile bănățene și ardelenesti din Banatul sârbesc circulă cuvântul **țâmp**, fiind un cuvânt de origine maghiară (*zomp*).

Cuvântul bănățean **ai**, fiind de origine latină (*allium*), se folosește cu fidelitate în subdialectul bănățean, spre diferență de graiurile oltenești unde apare cu varianta **usturoi**. Un interesant cuvânt este **curișchi**, care are originea în cuvântul latin *coliculus* și se folosește pe o arie largă care cuprinde Banatul, Transilvania și Moldova, pe când în celelalte părți se folosește cuvântul **varză**, cuvânt de origine latină (*viridia*). În satele oltenești din Banatul sârbesc se folosesc ambele cuvinte. În Satu Nou și Sân-Mihai **var(d)ză acră / varză^e acră^e**, pe când în localitatea Straja se folosește varianta bănățeană. La fel se întâmplă și cu cuvântul **clăcițe**, în opoziție cu **scovișdz**. Primul cuvânt este asemănător variantei literare *clătite*, astfel că se impune constatarea că această formă provine din zona Olteniei, respectiv Munteniei, de unde a fost preluată și în varianta literară și în două variante dintre graiurile oltenești din Banatul sârbesc. Cuvântul provine din limbile slave *klatiti*, ce înseamnă *a clăti*, *a clătina*, iar *clătita* a luat naștere prin derivare de la acest verb. La fel, cuvântul *scovarda* provine tot din slavă, pătruns în graiurile din această zonă, în care se folosește și astăzi. Romanța Iovanovici a menționat cazul folosirii cuvântului **scovardză**, **pl. scovișdz** cu semnificația de *clătite*, în localitatea Straja și în graiurile bănățene. Cuvântul apare și în celelalte localități cu populație oltenească, însă cu semnificația „de turtă din aluat acru friptă în ulei, asemănător gogoșilor, dar turtite, nu în formă sferică, pentru că aluatul nu se dospește.” (IOVANOVICI 2016, p. 99).

Există foarte multe cuvinte conservate doar în o localitate cu populație oltenească, de ex. **aluat**, pe când în celelalte localități oltenești se folosește cuvântul de origine germană **cherm**. La fel, în satele oltenești sunt întâlnite și cuvinte care nu aparțin graiului oltenesc. De exemplu cuvântul **sarmiș** (*sarmale*), care apare cu variantele **pirișoară^e** sau **perișoară**.

V. Concluzii

Cuvinte care aparțin lexicului gastronomic sunt multe. Ele se pot clasifica după origine și perioada intrării în graiurile oltenești din Banatul sârbesc. O cercetare aparte ar fi adaptarea împrumuturilor de origine slave la sistemul fonetic al graiurilor oltenești din Banatul de Sud; apoi stratificarea lexicală ca urmare a deosebirilor dintre generațiile de vorbitori; arhaisme; neologisme; accent etc. Toate aceste cuvinte care se folosesc în conversația zilnică la vorbitorii din satele oltenești sunt supuse modificării, unele dispar odată cu dispariția folosirii mâncării respective, alte cuvinte noi apar datorită globalismului și a folosirii noilor tehnologii. Bucătăriile se încrucișează, modernizează, cuvintele întâlnite pe internet și în mass-media cuceresc tot mai mulți vorbitori, mâncărurile dinainte cu doar câteva decenii nu se mai prepară, datorită aparatelor ultramoderne care prepară mâncare în locul gospodinelor. Totuși, lexicul gastronomic rămâne întotdeauna interesant dialectologilor, etnologilor, antropologilor, istoricilor, lingviștilor, din cercetările cărora rezultă cercetări interesante și inedite, datorită specificului zonei în care este găsit. Până în prezent, cercetări privind lexicul gastronomic din această parte a Banatului nu este îndeajuns cercetat. Părerile lingviștilor din Banatul sârbesc se bazează în partea mare pe cercetările efectuate de Radu Flora pe teren înainte cu mai mult de jumătate de secol. Cercetări mai noi pe teren se realizează foarte rar, ele aproape că nu există. De aceea, cartea Romanței Iovanovici, apărută în 2016 la Editura Libertatea, este una dintre rarele cercetări, care ne oferă o imagine clară a lexicului bănățean de-a lungul ultimelor secole în Banatul sârbesc.

BIBLIOGRAFIE

- ***1978. *Noul Atlas lingvistic pe regiuni – Oltenia*. vol. I-V, București, Editura Academiei R.S.R.
- ***1980. *Noul Atlas lingvistic pe regiuni – Banat*. vol. I, București, Editura Academiei R.S.R.
- ARVINTE, Vasile, 1992-1993. *Contribuția lui Gustav Weigand la dezvoltarea dialectologiei românești*, „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, XXXIII, Iași, p. 29
- DIMITRESCU, Florica, 2009. *Din semantica elementelor lexicale gastronomice de origine italiană în româna actuală*, „Dacoromania”, XIV, nr. 2, p. 107
- FRĂȚILĂ, Vasile, 1993. *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Editura de Vest
- HOTU, Alina Roxana, 2015. *Terminologia gastronomic în limba română actuală*, Rezumatul tezei de doctorat, http://mecanica.ucv.ro/ScoalaDoctorala/Temp/Rezumate/HOTu_REz_Ro.pdf
- IOVANOVICI, Romanța, 2016. *Structura lexicală a graiurilor oltenești din Banatul de Sud*, Panciova, Editura Libertatea
- IOVANOVICI, Romanța, POPOVIĆ, Virginia, 2017. *Unele particularități lingvistice ale graiului ardelenesc vorbit în unele sate românești din Banatul Sârbesc*, „Studii de Știință și Cultură”, Volumul XIII, Numărul 1 (48)
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda, 1975. *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, București
- FLORA, Radu, 1958. *Graiurile românești din Banatul Iugoslav*, în FD, I, p. 123-143
- FLORA, Radu, 1971. *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*. *Monografije Filološkog fakulteta*, XXIV, Beograd
- PETROVICI, Emil, 1970. *Studii de dialectologie și toponimie*, București
- RUSU, Valeriu, 1973. *Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară*, FD, VIII

A GLANCE AT THE WORLD OF LYRICAL BILINGUALISM

O PRIVIRE CĂTRE LUMEA BILINGVISMULUI LIRIC

Prof. dr. Brindușa ŽUJKA/ Brândușa JUICĂ
Universitatea din Belgrad, Facultatea de Învățători
E-mail: zujkab@yahoo.com

Abstract

The artistic development and evolution in two languages (i.e. Romanian and Serbian) is, needless to say, a well-being lucky charm both for the creator as well as for the two cultures that gain from the artist's final creations. When considering the Romanian literature in Serbia, perceived as an identity mark due to its own purpose, such reasons have contributed to the knowledge and recognition of the Romanian cultural space in the context of the multicultural world in which Romanians live and coexist in the current Republic of Serbia. This paper aims to reveal certain principles of the bilingual literary path defined by Ileana Ursu, one of the Romanian writers, who enjoys the attentiveness of the Romanian and Serbian critical authority.

Rezumat

Creșterea și maturizarea artistică în două limbi (în cazul de față limba română și sârbă) reprezintă, desigur, un talisman de bunăstare atât pentru creator, cât și pentru cele două culturi care beneficiază de produsele finale ale artistului. Când este vorba de literatura română din Serbia, pe care prin menirea ei o vedem ca un însemn identitar, astfel de rosturi au contribuit la cunoașterea și recunoașterea spațiului cultural românesc în contextul lumii multiculturale în care trăiesc și conviețuiesc românii din actuala Republică Serbia. Lucrarea de față își propune să dezvăluie câteva esențe ale traseului literar bilingv definit de Ileana Ursu, unul dintre scriitorii români care se bucură de vegherea autorității critice românești și sârbești.

Keywords: *Romanian literature, bilingual creators, bilingual works*

Cuvinte-cheie: *literatura română, creatori bilingvi, opere bilingve*

Observații preliminare

Încă de la începutul instituționalizării literaturii în limba română (mijlocul secolului trecut), pentru tinerii scriitori de limbă română, au început să apară și primele oportunități de pătrundere înspre spațiul literar național, dar și sârbesc. Această stare de fapt s-a produs în moduri diferite, fiind influențată de diverse împrejurări, preferințe și interese.

Fără a ne focaliza atenția asupra detalierii fenomenului de regăsire artistică într-o literatură sau alta, amintim faptul că primele „alegeri” s-au produs în rândul corifeilor mișcării literare în limba română din fosta Iugoslavie. Astfel, amintim faptul că Vasile Popa, unul dintre liderii importanți ai comunității culturale românești, care (în contextul socio-cultural iugoslav de după anul 1945) a contribuit la formarea unei mentalități pregătite să inaugureze o nouă lume, s-a transpus în spațiul literar majoritar, devenind Vasko Popa, poetul care a revoluționat poezia iugoslavă. La scurt timp a fost urmat de Florica Ștefan, în timp ce prietenii săi literați Radu Flora, Ion Bălan, Mihai Avramescu, Ion Marcoviceanu, Aurel Gavrilov... au rămas în spațiul literar minoritar și s-au afirmat ca scriitori în limba română.

Opinia cunoscutului istoric și critic literar Cornel Ungureanu, cu privire la așezarea lui Vasko Popa în spațiul literar sârbesc, lămurește deopotrivă și diversitatea destinelor scriitoricești ale corifeilor mișcării literare în limba română. Așadar, „Vasko putea să urmeze în anii 1948-1950 două căi. Prima ar fi fost a poeziei similifolclorice pe care o practicau confracții săi din brigăzile agitatorice...”, iar a doua cale „era dialogul cu poezia care se scria în România. Modelele din țară erau și mai dezamăgitoare. (UNGUREANU, 2015, p. 570).

Dacă Vasko Popa a ales exilul interior, Ion Miloș (în anul 1959) a pornit pe calea exilului neconținut, rămânând pentru toată viața un dezrădăcinat. Și-a asumat și imprimat acest statut în opera sa, realizată pe meleaguri străine: „În Iugoslavia n-am fost iugoslav/ În Suedia nu sunt suedez/ În România sunt străin/” (*În trei limbi*)¹.

Practicile și tendințele instalate de corifeii mișcării literare românești din noua Iugoslavie, s-au extins și nuanțat în deceniile următoare. Scriitorii români și-au făcut cunoscute realizările prin traduceri, unii dintre ei transpunându-și singuri scrierile în limba sârbă. Literatura în limba română a crescut la confluența dintre cultura română și sârbă și și-a construit „o arhitectură proprie, specifică, dată de conștiința alterității, de dimensiunea bilingvismului, de influențele dinspre spațiul românesc, apoi cel majoritar și european, precum și de vocația scriitorilor.” (JUICĂ, 2012, p. 203).

În contextul generațiilor literare care au evoluat în a doua jumătate a secolului trecut, s-au remarcat scriitori care prin opera lor au adus servicii benefice atât literaturii române cât și sârbe. Ne rămâne, în acest sens, contribuția deosebită a poetului de limbă română și sârbă Petru Cârdu (1952-2011), urmașul lui Vasko Popa la Comuna Literară Vârșeț (KOV), autorul care a stârnit umirea poetului „necuvinetelor”: „...mă mir de el cu ochiul cel mai vechi pe care-l am, cu ochiul de copil care a văzut întâiași dată nu stejarul, ci soldatul spânzurat de el.”²

Ileana Ursu Nenadić și universul bilingvismului

„Legea superioară a existenței este munca creatoare prin care lăsăm în lume o urmă după ce nu vom mai fi, o operă care ne prelungește existența și după moarte.” (Leonardo Da Vinci)

Între creatorii de literatură care servesc la altarul culturii române și sârbe, numele Ileanei Ursu deține o rezonanță specială.

*Deliciosul nostru destin minoritar*³, cum l-a definit cunoscutul scriitor Slavco Almăjan în exprimările sale imagologice, ne-a oferit multora dintre noi, alături de amăgiri și visuri, posibilitatea de a păși pragul celor două culturi europene, română și sârbă. Cu o dexteritate și decență de învidiat, Ileana Ursu a trăit din plin aventurile culturale bilingve, iar cu răspunsurile lor cele mai fructuoase s-a hrănit pe sine și acțiunea sa culturală.

Ileana Ursu s-a născut la Zrenianin în anul 1954 și a devenit ticluitoare de versuri dăltuite în două limbi, jurnalist, traducător neîntrecut, un translator de sintagme și simboluri, care și-a crescut copii cu slove.

A scris versuri din copilărie și a debutat editorial în anul 1978, cu volumul de versuri *Pansion u biblioteci* (în traducere Pensiunea în bibliotecă), iar în anul următor a publicat placheta de versuri românești *Grădina de cuvinte*. Exegeții operei sale consideră „că Ileana Ursu este autoarea unui discurs poetic unitar, incitant, care oscilează între paradigma literară a anilor șaptezeci și cea a optzeciștilor, marcând o altă etapă în evoluția liricii feminine din Banatul Sârbesc.” (AGACHE, 2010, p. 258).

¹ Fragment din poezia *În trei limbi* încadrată în grupajul de poezii alcătuit și publicat de Ioan Baba în revista „Lumina”, LXXIII, Seria nouă, nr. 1-3/2020, p. 118

² *Mă mir de el cu ochiul cel mai vechi pe care-l am*, articol semnat de Nichita Stănescu, publicat în volumul *Secolul 21 – Petru Cârdu – Un poet al Europei*, București, FCT 21, 2013, p. 24

³ Luăm în considerare studiul de imagologie *Rigoarea și fascinația extremelor*, publicat de Slavco Almăjan, la Editura Libertatea, în anul 2007

În deceniile care au urmat, prin volumele de versuri publicate⁴, Ileana Ursu își croiește un drum liric propriu, distinct, marcat de fluenta deplasărilor dintru spațiu literar în altul și de bunurile lingvistice românești și sârbești. Cărțile semnate de Ileana Ursu, apărute în limba română sau sârbă, își găsesc rostul în jurul a trei arii tematice: „sentimentul erosului exploziv ca formă de descătușare a energiilor, greutatea cuvântului și limbajul poetic; realul cotidian și destinul ființei umane în pragul mileniului trei.” (DĂRĂBUȘ, POPOVIĆ, 2012, p. 143).

Erudiția poetei s-a desfășurat în etape, fără a fi intimidată de mersul vremii. Trăiește în felul său, explorează, construiește poeme-căntece, poeme în oglindă, apoi poeme în proză, admirând modelele dragi, dar rămâne ea însăși, omul care nu uită să-și trăiască realitatea împodobită de rugăciunea sufletului. De multe ori, știe să-și învelescă „sufletul în șapte ceruri” (*Nu-ți cer*)⁵ baricadându-se în fața realului și a lumii bolnave, golită de credință și iubire. Rămâne eternă și sfântă doar iubirea mamei, care nu trece, nu seacă și e mereu prezentă în bătaia vântului nimitor.

Volumele de versuri amintite la nota de subsol construiesc regalitatea auctorială a poetei, care a fost verificată în mai multe antologii și istorii literare. Motivele cheie precum *pasărea*, *cuvântul*, *casa*, apoi viziunile escatologice vascopopiene și metaforele puternice o consolidează, ferind-o de păcatul subțiririi.

Cea mai recentă podoabă bilingvă intitulată *Umbra și numele ei / Senka i njeno ime* a apărut la Editura ICRV din Zrenianin, în anul 2019, aducând cu sine patruzeci și opt de poeme în limba română, însoțite de versiunile în limba sârbă. Pentru acest demers antologic, Ileana Ursu și-a selectat singură poemele, însă nu va fi greu de observat că volumul nu constituie doar o reconstituire, privită din unghiul subiectiv al omului care a zămislit și scris versurile. În esență, meritele reconstituirii constau în așezarea la un loc, și mai aproape de noi, a zidurilor lirice de peste ani, permițându-ne să cunoaștem adevăratul nume al creatorului și, nu în ultimul rând, avatarele mistuitoare, care se răspândesc spre timpul care vine.

Volumul antologic *Umbra și numele ei / Senka i njeno ime*, prefăcut cu bunăvoință de Virginia Popović, unul dintre vrednicii observatori ai fenomenului literar românesc din Serbia, conferă cititorului, și călătorului prin istoriile literare, un portret veridic al unui destin literar, care a evoluat în două culturi deopotrivă. Îl mai percepem și ca o confesiune lirică, în care autorul nu întârzie să-și recunoască urmele trecerii prin lume.

Privind cu răbdare drumul parcurs, autorul antologator își adună reperele sigure, păstrează exercițiile sufletești, nuanțe de iubiri și temeri și toate înțeleșurile care i-au clădit echilibrul interior. Pentru ce un astfel de efort? Răspunsul se scrie singur. Pentru a construi casa, firul, leagănul și viața poeziei, cea de aici și cea de după noi. Simbolul tutelar al volumului, cum relevă de altfel și Radmila Gikić Petrović, autoarea cuvântului final, este *casa*.

Casa, în care se adăpostesc *umbra și numele ei* și toate pornirile înaripate din volumele anterioare, este centrul cărții și al lumii, exprimat prin mamă, retrageri, liniște, sfințenie, drumuri duse și întoarse, dar mai ales prin mulțumire: „Am nume și casă / Totul ce mă înconjoară / nu mă amenință. Sunt mulțumită.” (*Mesaj*). Universul casei creează fericirea perpetuă care trebuie ocrotită. Așadar, nu doar casa ocrotește omul și cuvântul cântat sau răcnit, ci și omul apără casa de „boala numită Nefericire” și de cei ce o răspândesc. Apărarea casei naște ritualuri țesute din minuni pământene: „Am ales cuvinte blânde / Și fire de lumină / Și licurici / Tămâie și busuioc / Pași de joc // Totul în cunună am împletit / cu ea poarta am încununat-o / casa să ne păzească.” (*Facem minuni*).

Conștientă de timpul trecut, de vitregiile „unei vieți de câine” și zidurile îngrăditoare ale realității, Ileana Ursu nu acceptă resemnarea, se confruntă cu constrângerile și se apără cu cuvintele, construind blesteme înverșunate în scop tămăduitor: „În foc / Să ardă cum ard pădurile / Zile și

⁴ *Pansion u biblioteci* (1978), *Grădina de cuvinte* (1979), *Abilitatea vrăjitoarei* (1981), *Vreme za bašte* (1985), *Jelabuga* (1985), *Pesme* (1985), *Om – pasăre neagră* (1990), *Semne pe nisip* (1996), *Candelabru candid* (1998), *Nu mă numesc Noel*, *Pe limba peștilor* (2008), *Umbra și numele ei* (2019)

⁵ *Semne pe nisip*, Editura Libertatea, Panciova, 1996

nopti / Nopti și zile / Când se transformă în cenușă / în praf de cenușă / în gândul cenușii dusă de vânt. /” (*Unde cu un suflet tandru*).

Fiind convinsă că „Viața este examen dumnezeiesc”, pe care l-a promovat cu succes, poeta se desparte clar de bogățiile materiale, reținând doar „Luciul dragostei de mamă”. Și pentru a-și trăi până la capăt unicitatea, autoarea devine o călăuză fericită pe itinerariul bunelor practici, care are ca punct final *Arta pacienței* și inițierea în citirea poeziei: „Poezia se citește încet / Cu înțelegere / De parcă pășești / Pe o pojghiță de gheață / Pe un covor / Țesut de un înțelept / Cu suflare lăsată să înghețe.” (*Arta pacienței*).

Nu știu dacă puținele considerații expuse aici vor aduce beneficii tangibile pentru eventualii cititori ai acestui volum liric, însă știu că *Umbra și numele ei / Senka i njeno ime* se cufundă în primul pătrar al secolului al XXI-lea unind contextele care relevă felul de a fi al Ileanei Ursu în două culturi.

Universul bilingvismului creat de-a lungul timpului de omul de cultură Ileana Ursu cuprinde și o serie de traduceri care au menirea de a lega cele două literaturi, culturi, română și sârbă. Pe această punte de legătură circulă, în ambele sensuri, valori artistice și spirituale care fac cunoscute preocupările, convingerile, orientările, scriitorilor și a cercetătorilor științifice. Desigur, oportunitățile acestor cunoașteri de sine vin să avantajeze și poziționarea comunității românilor din Serbia, care beneficiază în mod direct de aceste bunuri culturale, atunci când vor încerca să dea răspuns la întrebări de felul: *Cine suntem? Cum suntem? Încontro?*

Cu intenția de a argumenta opiniile de mai sus, precum și de a releva interesele manifestate de traducător, vom menționa (în ordinea apariției) unele dintre volumele de traduceri realizate de Ileana Ursu, în mod individual sau în colaborare cu soțul său, cunoscutul poet Milan Nenadić. Astfel la sfârșit de secol și mileniu, grație traducătorilor Ileana și Milan Nenadić, creația eminesciană ajunge la publicul cititor de limbă sârbă. Este vorba de două ediții bilingve româno-sârbe, și anume *Lucefărul*, *Mihai Eminescu*, *Svetlonoša*, *Mihaj Eminseku*, care a apărut în anul 1995, la Vrbas, și *Luceafărul & scrisorile*, *Mihai Eminescu*, *Večernik & pisma*, *Mihaj Eminescu*, care a văzut lumina tiparului în anul 2000, la Editura *Libertatea* din Panciova. Deși oriunde, și oricând, Eminescu reușește să rămână intraductibil, tălmăcirile amintite exprimă potențialele nebănuite ale celor doi traducători, în mod special atunci când acced semnificativul și simțirea versului eminescian.

Cei doi traducători se învrednicesc să aducă în spațiul literar sârbesc fragmente revelatoare din creația poetului român Radu Gyr, un versificator irepetabil al secolului trecut, a cărui operă a rezultat din experiențe limită și aspirații frânte. În acest context, în anul 2001, la Editura Scara din București a apărut volumul bilingv *Pesme, Radu Gyr, Poezii, Radu Gyr*.

Anii 2004 și 2005 se îmbogățesc și ei cu revelații lirice bilingve prin apariția cărților *Sunovrati u zaborav*, *Mihail I. Vlad*, *Prăbușiri în uitare*, *Mihail I. Vlad* și *Uzvisimo srca*, *Liljana Ursu*, *Sus să avem inimile Liliana Ursu*, la Târgoviște și Zemun.

În anul 2009 auțiua biligvă sporește cu trei publicații editoriale, realizate de Ileana Ursu, beneficii de promovare și cunoaștere a ambelor literaturi. Prima – *Zvezde na uzglavlju*, *Jovica Đurđić*, *Stele căpătâi*, *Jovica Đurđić* vede lumina tiparului în capitala Serbiei, iar la Novi Sad – *Izlečen od pobune: izabrane pesme*, *Mirča Dinesku*, *Vindecate de răzvrătire*, *Mircea Dinescu*. În același an, la Atena, pășește în lume o realizare de proporții *Antologija balkanske poezije / Antologia poeziei balcanice*.

În perioada anilor 2009-2019, Ileana Ursu a continuat, cu aceeași sânguință activitatea de traducător, îndreptându-și atenția către operele scriitorilor contemporani, precum Mircea Cărtărescu sau spre realizările științifice ale cercetătorilor Anemari Sorescu Marinković din Belgrad și Crișu Dascălu din Timișoara.

Deși lucrările bilingve expuse mai sus nu exprimă activitatea integrală a traducătoarei, pentru faptul că există și cărți care nu au fost amintite în acest loc, sperăm că ceea ce s-a menționat va sprijini intențiile acestui demers.

Pentru Ileana Ursu Nenadić, a trăi în două culturi include încă un aspect, demn de amintit și în acest context. Îl vom evidenția în cadrul acestor consemnări, bazându-ne pe câteva experiențe proprii, pe impresii acumulate în urma unor manifestări cultural-științifice importante pentru creșterea culturală a minorității române din Serbia.

Este cunoscut faptul că Institutul Cultural al Românilor din Voivodina, cu sediul la Zrenianin, este inițiatorul și organizatorul a numeroase manifestări cultural-științifice pe care le realizează în colaborare cu Institutul de Balcanologie al Academiei Sârbe de Știință și Artă din Belgrad, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara și multe alte instituții și organizații din Serbia, România și republicile din fosta Iugoslavie. Una dintre reuniunile științifice de prestigiu, care are loc an de an, la Zrenianin sau la Reșița, este Simpozionul Internațional „Banatul – istorie și multiculturalitate”. În cadrul lucrărilor simpozionului participanții și reprezentanții oficiali iau cuvântul în limba lor maternă, iar Ileana Ursu, în mod tradițional, asigură circuitul de informații în cadrul comunicării din limba română în limba sârbă și invers. Dexteritatea de realizare a traducerilor poate fi, desigur, percepută în mai multe contexte, însă la Ileana Ursu impresionează în mod aparte modalitatea de construire a mesajului, în care fluența, claritatea și seninătatea rostirii converg spre buna înțelegere a expunerilor din orice domeniu științific. Pe lângă acestea am mai adăuga și faptul că știe să întâmpine discursul, să-l „citească” și să-l dăruiască altei culturi.

Aserțiuni finale

Numeroasele disticții pe care Ileana Ursu le-a primit de-a lungul timpului sunt o dovadă sigură că serviciile oferite culturii române și sârbe și-au dobândit ecoul binemeritat.

În preajma poetului, traducătorului, al creatorului care trăiește cu dezinvoltură în două culturi au crescut relații, alți oameni, rime, casa, numele, umbra... îmbrățișate de realitate, vis și dor de viitor. În preajma poetului nu poți avea gânduri negre, în preajma traducătorului ai oportunitatea de a depăși mărginirea.

Semnificația spațiilor cucerite de Ileana Ursu va continua să atragă atenția cercetătorilor, fiindcă, așa cum am cunoscut-o, ea nu poate rămâne prinsă în urzeala vreunei mirări dubitative, va continua să-și justifice prezența.

Pledoaria poetului pentru *prezență* rămâne testamentară:

„Prezența
Nu o vom dovedi prin faptul că suntem
Ci prin numere și slove
Și semne
Altfel nu ne vor crede
Că trăim aici/” (*Inscripție*).⁶

BIBLIOGRAFIE

- AGACHE, Catinca, *Literatura română din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 2010
DĂRĂBUȘ, Carmen, POPOVIĆ, Virginia, *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2012
JUICĂ, Brândușa, *Literatura română din Voivodina (1945-1989) – La confluența a două culturi*, Zrenianin, Editura ICRV, 2012
UNGUREANU, Cornel, *Literatura Banatului, Istorie, personalități, contexte*, Timișoara, Editura Brumar, 2015

⁶ *Umbra și numele ei / Senka i njeno ime*, Zrenianin, Editura ICRV, 2019, p. 75

ROMANIAN SPIRITUALITY IN SERBIA

SPIRITUALITÉ ROUMAINE EN SERBIE

SPIRITUALITATEA ROMÂNEASCĂ ÎN SERBIA

Pr. drd. Mihai Octavian BLAJ

Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Iarion V. Felea”

E-mail: mihaibla73@yahoo.com

Abstract

The present article comes to round an accurate image of the spiritual life of native Romanians, living in Serbia by bringing forward new information and realities which I came to get familiar with during a series of cultural events. These cultural exchanges centered around „The Festivals of Romanians Everywhere”, which has reached its 12th edition under my supervision and organisation, have highlighted not only the values of our nation wherever it lives but also the shortcomings which are usually related to spiritual life. These realities, which in Serbia, display a certain specificity derived from the Romanians’ desire to preserve their national identity, must be known and defended, especially by the Romanians living in the Mother Country, whose powerful voice should militate for the fundamental rights (spiritual life and education in Romanian language) of its sons and daughters from Vojvodina, Timok, Banat, Bucovina and the historical Maramures.

Résumé

Cet article désire compléter une image aussi claire que possible de la vie spirituelle des roumains natifs qui habitent en Serbie, avec des informations et des réalités que j’ai connues au cours de 17 années d’activité dans plusieurs événements culturels. Ces échanges culturels, au centre desquels se trouve le "Festival des Roumains de partout", qui est à sa douzième édition, dont je suis l’organisateur, ont mis en évidence, outre les valeurs de notre nation, où qu’elle habite et les carences en général d’ordre spirituel. Ces réalités qui en Serbie ont une spécificité liée à la préservation de l’identité nationale des roumains, doivent être connues et défendues notamment par les roumains de la Patrie, dont la voix forte milite pour les droits fondamentaux (éducation, spiritualité en roumain) de ses fils en Voievodina, Timoc, Banat, Bucovina et Maramures historique.

Rezumat

Articolul de față vine să întregască o imagine cât mai clară a vieții spirituale a românilor nativi locuitori în Serbia, cu informații și realități pe care le-am cunoscut de-a lungul a 17 ani de activitate în cadrul mai multor evenimente culturale. Aceste schimburi culturale, în centrul cărora stă „Festivalul Românilor de pretutindeni”, ajuns la ediția a XII-a a cărui organizator sunt, au scos în evidență pe lângă valorile neamului nostru, oriunde ar trăi el și neajunsurile în genere de ordin spiritual. Aceste realități care în Serbia prezintă o specificitate ce țin de păstrarea identității naționale a românilor, trebuie cunoscute și apărute în special de românii din Țara Mamă, a cărei voce puternică să militeze pentru drepturile fundamentale (educație, spiritualitate în limba română) a fiilor ei din Voievodina, Timoc, Banat, Bucovina și Maramureșul istoric.

Keywords: *Romanians, diaspora, Serbia, rights, Timok, Banat*

Mots-clés: *roumains, diaspora, Serbie, droits, Timoc, Banat*

Cuvinte-cheie: *români, diaspora, Serbia, drepturi, Timoc, Banat*

Introducere

În contextul actual, țara noastră cunoaște o polemică tot mai susținută în privința diasporei române, mai ales că România înregistrează cea mai mare migrație a unui popor pe timp de pace. Este îngrijorător faptul că în afara granițelor țării trăiesc aproximativ 5000000 de români. În această situație e firesc ca la nivelul autorităților competente ale Statului Român, cât și în atenția diplomației românești să constituie o prioritate sprijinirea românilor din diaspora în a-și păstra identitatea națională, manifestată prin limbă, spiritualitate, cultură, tradiții și obiceiuri fără de care există pericolul asimilării.

Dacă mare parte dintre românii care trăiesc în afara granițelor țării au ales prin fenomenul migrării, să trăiască în alte țări, care garantează libertățile individului potrivit principiilor de bază europene și transatlantice, o bună parte însă dintre conaționalii noștri s-au născut în regiuni și teritorii istorice care aparțin altor state. Pentru ei locul unde s-au născut și trăiesc este „casă” și este firesc ca aceștia să se bucure de drepturile și privilegiile de care se bucură toți fiii țării respective.

Aș putea spune că noțiunea de „casă” nu se referă doar la un număr topografic, la o clădire într-o localitate, ci se referă mai mult la un sentiment pe care ți-l creează mediul și oamenii din jurul tău. Aceasta face să te simți acasă.

Dacă limbajul țării-mamă pentru o parte din diaspora sună ca o chemare „Veniți acasă!”, pentru românii din ținuturile istorice trebuie să sune ca o garanție „Nu vă uităm!”. De aici și problemele, cât și soluțiile diasporei române sunt diferite, unele pentru migranți și altele pentru nativi.

Continuitatea și afirmarea identității naționale la românii din Serbia

Se știe că patria primară a românilor a fost pe un teritoriu foarte extins, atât în dreapta cât și în stânga Dunării. După unii cercetători lingvistici, cum ar fi Sextil Pușcariu, cât și a unor istorici, Patria strămoșilor trebuie căutată pe ambele maluri ale Dunării și afluenților ei, între Marea Adriatică și Marea Neagră, între Marea Egee și Carpații Nordici. (POPA-LISSEANU, 1941, p. 91).

Despre românii din sudul Dunării, respectiv Serbia de astăzi și Bulgaria, ne vorbesc primele texte care sunt mărturii ale formării și spiritualității poporului român născut din sincretismul daco-roman.

Din frumoasele cuvinte ale preotului daco-roman, Montanus din Singidunum, înălțate ca o rugă în momentul martiriului alături de soția sa, Maxima, la data de 26 martie 304, aflăm printre primele date despre poporul de la sud de Dunăre: „Cu ochii minții văd, Doamne, cum, în această latură de pământ, se ridică un popor nou, care slăvește numele Tău cel Sfânt, prin biserici în lingua romana.” (*Actele martirice. Martiriul Sfântului Montanus, prezbiterul daco-roman din Singidunum*, 1997, p. 187-189; a se vedea și colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 11, p. 189).

Această prima atestare a limbii române vorbită la sud de Dunăre este întărită și confirmată mai târziu de primele cuvinte rostite în limba română: „Torna, torna fratre!” Aceste cuvinte au fost consemnate de către istoricul bizantin Teofilact Simocates, în *Istoria domniei împăratul Mauriciu*, II, 15, și au fost rostite de către un daco-roman din armata bizantină, care se îndrepta spre o tabără a avarilor, dincoace de „pădurile din Haemus”, în anul 587.

O mare parte dintre românii de la sud de Dunăre trăiesc acum în Republica Serbia, iar un număr mai restrâns locuiesc în vestul Bulgariei, ținut cunoscut în perioada medievală ca Țaratul de Vidin, ai cărui conducători au fost înrudiți cu dinastia Basarabilor.

Românii din Serbia, trăiesc în două mari regiuni istorice, care nu de mult, până la începutul secolului al XIX-lea au făcut parte din două mari imperii:

- a) Voievodina sau Banatul Sârbesc care a făcut parte până la Tratatul de la Trianon, din Imperiul Austro-Ungar și
- b) Timoc, care până la pacea de la Adrianopole (1829) și Hatișeriful de la 1830, a făcut parte din Imperiul Otoman.

Bineînțeles că viața românilor cât și al celorlalte etnii a fost influențată atât din punct de vedere economic, cât și în ceea ce privesc drepturile și libertățile individului, de politica și maniera de abordare a Imperiului din care făceau parte. Astfel, populația română din Banatul Sârbesc a avut anumite drepturi de exprimare, școală și biserică în limbă maternă, garantate de un Imperiu multinațional cu o viziune liberală pentru acele timpuri, drepturi care sunt păstrate și de care se bucură și azi românii ca locuitori ai Serbiei.

Nu același lucru se întâmplă cu românii de la sudul Dunării, care au aparținut Imperiului Otoman, Imperiu care nu a avut idei liberale în ceea ce privește dreptul minorităților, care, de fapt, pentru politica de la Istanbul nu au existat.

Regiunea Banatului Sârbesc, este una dintre cele mai dezvoltate regiuni ale Serbiei, cu toate că este predominant agrară, locuitorii satelor ce o constituie formează o populație emancipată, harnică, cu un bogat tezaur cultural pe care și-l păstrează și perpetuează în bisericile de zid impunătoare, în școli și centre culturale. Satele bogate resimt și ele, din păcate, în prezent, fenomenul depopulării, efectul acestuia se vede și în rândul etniei române, a căror copii sunt tot mai puțini în școlile românești.

Aceste sate ce formează o adevărată salbă de perle de românism au ca centru cultural și administrativ orașul Vârșeț, „frumosul oraș al tinereții lui Șaguna, un Cernăuți al Banatului”. (STOENESCU, 2010, p. 497).

În mare parte din cele 38 de biserici din Voievodina se păstrează ca o mărturie de românism, în mijlocul bisericii, Biblia lui Șaguna, apărută la Sibiu 1858, tipărită de cel care prin despărțirea ierarhică de Biserica Sârbă din 1864, a condus de la Sibiu destinele spirituale ale românilor din Transilvania, Ungaria și Banat, asigurându-le astfel românilor, printre care și celor din Voievodina, Biserica ca spațiu al păstrării identității, limbii, spiritualității și culturii românești.

Printre cele mai importante biserici din această zonă construite după 1885, care aveau să se adauge celor existente sunt: Srediștea Mică – 1887, Iancaid – 1888, Doloave – 1893, Sârcia – 1896, Alibunar – 1897, Marghita – 1899, Iabuca – 1901, Maramorac – 1902, Covin – 1906, Nicolinț – 1911, Mesici – 1911.

Ca o încununare a afirmării spiritualității românești din acest ținut a fost sfințirea catedralei din Vârșeț cu Hramul „Înălțarea Domnului”, la 23 mai 1913, biserică ctitorită de românii din Voievodina sub conducerea protopopului Traian Oprea, urmașul lui Nicolae Tincu Velea. Biserica a fost sfințită de episcopul Caransebeșului, dr. Miron Cristea viitorul prim patriarh al României, același ierarh sfințind și bisericile din Alibunar, Sân-Mihai, Seleuș și Uzdin. Românii ortodocși din aceste ținuturi au fost coordonați succesiv de Centrele Eparhiale ale episcopilor de Arad și Caransebeș, legături care continuă în mod natural și azi, transpuse și pe alte paliere ale culturii române.

Învățământul universitar și gimnazial având acei „Dascăli” ai neamului românesc dezvoltă o colaborare intensă cu școlile și asociațiile culturale ale românilor din Voievodina, fiind prezent în zonă prin donațiile de carte românească, burse de studiu oferite copiilor români din Voievodina, participări reciproce la activități culturale cât și prin reprezentanți ai școlii românești printre care amintesc prof. univ. dr. Dolha Viorel – Președintele Asociației Învățătorilor din România.

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a sprijinit constant prin donații de carte, activități culturale, cât și burse acordate tinerilor români din Voievodina.

Pe lângă centrele culturale și editurile românești din Voievodina, un rol important în păstrarea tradițiilor și obiceiurilor românești din Voievodina, îl ocupă corurile, fanfarele și

ansamblurile artistice românești, o adevărată explozie de sentimente și trăiri în care trecutul și prezentul valorilor românești se contopesc. Astfel, amintesc corul, fanfara și ansamblurile din Coștei, Alibunar, Satu Nou, Torac.

„Românii din Voievodina au fost mereu preocupați de conservarea, valorificarea și promovarea identității spirituale și culturale.” (MILIVOIEVICI, 2019, p. 79-82).

Întrucât în Voievodina parohiile românești și preoții lor se susțin financiar din administrarea proprietăților, a terenurilor agricole, există o foarte mare implicare a credincioșilor prin consiliile parohiale în asigurarea bunăstării bisericilor. Astfel, din punct de vedere pastoral, există o neîntreruptă legătură dintre credincioși și preot, care hotărăsc de comun acord prioritățile pastorale ale parohiei.

Rânduiețile ce țin de viața familiei creștine sunt respectate cu strictețe. Ocazii precum hramul bisericii, hramul casei, cununie, botez sunt prilejuri de întâlniri de familie, în care prezența preotului și a Bisericii este o condiție *sine-qua-non*. De asemenea, arealul bisericii este locul de organizare și desfășurare, elementul coercitiv al multor evenimente culturale, social-filantropice și religioase ce fac parte din viața comunității românești.

În Banatul Sârbesc, putem spune că românii alături de sârbi, luând în calcul și căsătoriile mixte, trăiesc acea relație de prietenie pe care o sintetizează cuvintele regelui Miloș Obrenovici al Serbiei prin inscripția de pe sabia dăruită domnitorului Alexandru Ioan Cuza după Unirea Principatelor „Amico certo inre incerta” („Prietenul sigur în vremuri nesigure”) sau urarea întâlnită în Voievodina „Să trăiască România Mare și Serbia Tare!” (STOENESCU, 2010, p. 498).

Românii de la sudul Dunării trăiesc într-un spațiu geografic cuprins între râul Morava, Muntele Artan, Dunărea și râul Lom. Numele regiunii este dat de râul Timoc. Corespondentul la nord de Dunăre a ținutului sunt orașele Orșova, Severin, Calafat.

Până în momentul apariției statului Sârb, 1830, românii sunt cunoscuți în aceste ținuturi și sub titulatura de vlahi, ocupau o zonă cunoscută drept Provincia Morava-Lom, care, de fapt, cuprindea ținuturile vechii Moesia Superior și a Daciei Aureliene.

În secolul al XIX-lea, regiunea se afla sub controlul Imperiului Otoman și făcea parte din Pașalâcul de Vidin.

Odată cu trasarea graniței între Serbia și Bulgaria populația română de la sudul Dunării a fost despărțită. Noua graniță care era de fapt râul Timoc, stabilită prin pacea de la Adrianopole, din 1829, și Hâtșeriful, de la 1830, îi obligă de acum pe românii de la sud de Dunăre să trăiască în două ținuturi separate care mai târziu au devenit state: Bulgaria (zona Vidin) și Serbia (Timoc).

În anul 1833, când liderul sârb Milos Obrenovic, anexează de facto, ținutul Timocului prin intervenție militară, începe un proces crud de asimilare forțată în românii timoceni. Preoții și învățătorii de limba română sunt înlocuiți, iar limba folosită în administrație, învățământ și biserică devine exclusiv sârbă. Mitropolitul Melentie Vuici, mai târziu, impune preoților din zonă o listă de prenume sârbești pe care aveau voie să le atribuie la botez copiilor români. Astfel dispar numele de origine românească, de exemplu: Alexandru-Alexandrovici, Todor-Teodorovici sau Toderici. Din acest moment, administrația este înlocuită și dominată de sârbi, românii neavând acces la niciun post de conducere în administrație. (OLTEAN, 2010). Bisericile românești, majoritatea din lemn, au fost dărâmate, cu intenția declarată de a se construi în locul lor cele de zid, ceea ce nu s-a întâmplat. Așa se explică cum în sate cu populație românească majoritară nu exista biserică.

În anul 1895, mai figurau în zonă 159515 etnici români, potrivit datelor oficiale ale recensământului din acel an. După câțiva ani, ca urmare a procesului de asimilare forțată care nu s-a întrerupt, cât și datorită modificării modului de notare a etniei în actele oficiale (Vlahii nu mai erau recunoscuți ca fiind români, ci o etnie fără țară, se ajunge la situația ca în anul 1921 să nu mai existe niciun român în zonă, stipulat în actele oficiale). În schimb, în 1953, sunt înregistrați 142773 vlahi. După 1989, situația nu se schimbă, pentru regimul Miloșevici, aflat atunci la putere, românii din Timoc nu existau.

În prezent, din nou speranțele românilor la o recunoaștere a lor ca minoritate, însemnând învățământ și slujbe religioase, sunt tot mai slabe. Fiecare mic proces este obținut după îndelungate demersuri ale Statului Român în Comisia mixtă de dialog sârbo-română, în care o componentă de bază a discuțiilor reprezintă situația Bisericii Ortodoxe Române în Timoc.

În aceste ținuturi, familia creștină are un rol hotărâtor în menținerea limbii și păstrarea tradițiilor. Limba română este vorbită în aceste teritorii în dialect sau „în grai”, întrucât din 1833, cele două instituții, biserica și școala, care au un rol definitoriu în cultivarea limbii au fost asimilate de statul Sârb. Limba de predare în școli este strict cea oficială fapt ce a creat o adevărată dramă la nivelul familiilor unde generația bunicilor care cunosc doar limba română ajunge să nu poată comunica cu tânăra generație care învață în școli doar limba sârbă. Se produce astfel o falie între generații care împiedică participarea persoanelor de vârstă a treia să contribuie la educația tinerei generații.

În acest context, Biserica Mamă, asigură pastorația credincioșilor de la sud de Dunăre prin Vicariatul de Timoc, condus de părintele Vicar Boian Alexandrovici, în limba maternă.

Ca în vechime, spațiul bisericii devine școală și loc al manifestărilor culturale românești. Astfel, s-au organizat de către biserică tabere și cursuri de limba română pentru copiii timoceni, s-au organizat întâlniri culturale cu scopul coagulării tuturor organizațiilor românești pentru atingerea unui ideal comun: păstrarea și perpetuarea identității românești la sud de Dunăre.

Concluzii

În prezent, s-au introdus în zona Timocului ore de limbă română în unele școli ca experiment, pe un anumit eșantion de elevi, dar procesul are anumite precarități: orele nu sunt introduse în curriculum; în unele școli, la început, au fost cuprinse în orar, după masa, când elevii, majoritatea navetiști, trebuiau să aleagă între a sta la oră sau a folosi ultimul mijloc de transport, situația însă a fost remediată în prezent; profesorii de limbă română sunt dintre dascălii din Voievodina care nu pot asigura o frecvență 100%.

Viața spirituală, în limba maternă, acum se desfășoară în Timoc în jurul parohiilor românești înființate în jurul orașelor Negotin (unde este sediul Vicariatului român de Timoc cu mănăstirea Mălainița), Bor, Zăicear. În momentul de față, există diferențe de opinii în ce privește jurisdicția și funcționarea bisericilor românești din Timoc, dar, cu siguranță, firescul lucrurilor bazat pe principiul reciprocității se va impune. Altfel spus, dorim ca românii din Timoc să se bucure de aceeași viață ca etnicii sârbi trăitori în România, în special în Arad și Timișoara. Bisericile și școlile de limbă sârbă stau măturie.

În aceeași ordine de idei, însă, populația nativă de etnie română, din afara granițelor țării trebuie să-și asume identitatea națională.

Chiar dacă românii au avut și denumirea dată de alte popoare sub termenul de Vlach sau au purtat numiri speciale date, mai ales după apele în jurul cărora au trăit, cum ar fi olteni, moldoveni, timoceni, buzoieni, mureșeni, pruteni, ei trebuie să aibă conștiința apartenenței la un popor și o Țară Mamă, care să vegheze la fericirea și împlinirea spirituală a fiilor ei.

BIBLIOGRAFIE

*** *Actele martirice. Martiriul Sfântului Montanus, prezbiterul daco-roman din Singidunum*, în Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, București, 1997

MILIVOIEVICI, Viviana, *Secvențe Culturale din Banat. Studii și cercetări*, Prefață de Thede Kahl, Postfață de Vasile Man, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019

OLTEAN, Marius, *Timoc, Lumea de dincolo*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2010

POPA-LISSEANU, Gheorghe, *Continuitatea românilor în Dacia*, „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, Tomul XXIII, București, 1941

STOENESCU, Daniil, *Românii din Serbia*, în *Autocefalie și Comuniune*, Editura Basilica, 2010

**IV. TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES /
TRADUCTIONS – ÉTUDES DES TRADUCTIONS /
TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Ioana NISTOR

Mirel ANGHEL

**THE LYRICAL MESSAGE, PERCEIVED IN A COSMIC VISION,
ORIGINATING IN THE POETRY BOOK
ALBASTRU – INFINIT/ BLUE – INFINITE OF THE POET
VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI)**

**LE MESSAGE LYRIQUE DANS LA VISION COSMIQUE DU
VOLUME DES POÈMES ALBASTRU – INFINIT/ BLEU – INFINI
DE VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI)**

**MESAJUL LIRIC, ÎN VIZIUNE COSMICĂ,
DIN VOLUMUL DE POEME
ALBASTRU – INFINIT/ BLUE – INFINITE AL POETEI
VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI)**

Prof. Vasile MAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

E-mail: vasileman7@yahoo.com

Abstract

The poet Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) comprises in the lyrical poems of the volume „Blue – Infinite”, with grace and talent, the miracle of the human destiny of love and the mystery of life in its aspiration to the absolute.

For Viviana Poclid Dehelean, the poet, the optimism and the beauty of the soul is the light of creation!

The exceptional value of her lyrical message, perceived in a cosmic vision, originating in the poetry book „Blue – Infinite”, amplifies the lyrical image of her poems, through the thirst of light and through appreciation of the infinite blue sky. At each reading, the reader discovers new meanings of words, enriching the lyrical beauty. The volume is printed in several editions in the languages: Romanian, French, German, Serbian and English, enjoying a warming welcome with the occasion of book launching in major European Universities and Libraries.

Résumé

Dans les poèmes lyriques du volume „Bleu – Infini”, la poétesse Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) inclut avec grâce et vocation le miracle du destin humain de l'amour et le mystère de la vie vers son aspiration à l'absolu.

L'optimisme et la beauté de l'âme, constitue pour la poétesse Viviana Poclid Dehelean, la lumière de la création!

L'exceptionnelle valeur de son message lyrique, en vision cosmique, du volume des poèmes „Bleu – Infini” amplifie l'image lyrique de ses poèmes, à travers la soif de lumière, d'admiration du ciel bleu infini. A chaque lecture, le lecteur découvre de nouveaux sens des mots, enrichissant la beauté lyrique. Le volume verrait la lumière en: roumain, français, allemand, serbe et anglais, bénéficiant d'un prix impressionnant, ayant l'occasion de lancer le livre dans les grandes universités et bibliothèques européennes.

Rezumat

În poemele lirice din volumul „Albastru – Infinit”, poeta Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) cuprinde cu har și vocație, miracolul destinului uman al dragostei și misterul vieții în aspirația sa spre absolut.

Optimismul și frumusețea sufletească, constituie pentru poeta Viviana Poclid Dehelean, lumina creației!

Excepționala valoare a mesajului său liric, în viziune cosmică, din volumul de poeme „Albastru – Infinit” amplifică imaginea lirică a poemelor sale, prin setea de lumină, de admirație a cerului infinit de albastru. La fiecare lectură, cititorul descoperă noi sensuri ale cuvintelor, îmbogățind frumusețea lirică. Volumul avea să vadă lumina tiparului în limbile: română, franceză, germană, sârbă și engleză, bucurându-se de o impresionantă prețuire, cu prilejul lansării cărții la mari Universități și Biblioteci Europene.

Key-words: poems, vocation, destiny, lyrical beauty, cosmic vision

Mots-clés: poèmes, vocation, destin, beauté lyrique, vision cosmique

Cuvinte-cheie: poeme, vocație, destin, frumusețe lirică, viziune cosmică

Distinsă, la Târgul Internațional de Carte de la Novi Sad, Serbia (6 martie 2020) cu *Premiul Internațional de Poezie METAFORA LUMINII*, pentru volumul de poezii *Albastru – Infinit / Blue – Infinite*, ediție bilingvă română-engleză, Editura Gutenberg Univers, Arad, România, 2019, poeta Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) își onorează prestigiul literar consacrat, încă de la traducerea acestui volum în limba franceză și lansat la Universitatea Sorbona Paris 3 Franța 19 martie 2018).

Excepționala valoare a mesajului liric, în viziune cosmică, din volumul *Albastru – Infinit*, avea să vadă lumina tiparului în limbile: română, franceză, germană, sârbă și engleză, într-o foarte scurtă perioadă de timp (2018-2020). Pe lângă lansări și prezentări ale cărții la Universități și Instituții de Cultură, din țară și străinătate, despre volumul poetei Viviana Poclid Dehelean, *Albastru – Infinit*, s-au publicat numeroase studii de apreciere a valorii lirice, a cărui viziune cosmică este cuprinsă chiar în titlul cărții.

Într-o dedicație, pe prima pagină a cărții sale, Autoarea își dezvăluie crezul literar, când scrie: „Un zbor în lumina Albastrului-Infinit, pentru frumusețea sufletească din Noi!”, Viviana Milivoievici (Poclid Dehelean), Arad, 15 noiembrie 2019

În timp ce – după cum se cunoaște, Crezul literar al poetei definește vocația sa lirică, astfel: „Poezia este frumusețea sufletească ascunsă într-o lacrimă de lumină!”

Valoarea unei poezii, pare a spune poeta, este prețuită de cititor, când îi poate continua frumusețea prin proprie trăire lirică. Poemele din *Albastru – Infinit* au strălucirea stelelor din nopțile de vară, de pe cerul frumuseții sufletești a Autoarei.

Viziunea cosmică amplifică imaginea lirică a poemelor sale, prin setea de lumină, a cerului, infinit de albastru, pe care poeta admiră un curcubeu, nopțile înstelate, în care se aud concerte ale îngerilor, iar poeta se roagă să urce spre cer, pentru a cunoaște dragostea nemărginită a Lui Dumnezeu, Creatorul armoniei din Univers.

Lumina dragostei și tristețea sufletească a unor visuri neîmplinite, compun o simfonie unică a trăirii umane, iar credința în valorile sufletești ale existenței dau tăria ascensiunii în căutarea absolutului.

Trăirea lirică și setea de absolut sunt exprimate de poetă prin frumusețea sufletească și viziunea rațiunii într-o armonie unică: „Cu fiecare clipă / care trece, / ne apropiem / de marele / Albastru – Infinit. // Îmbrățișăm / gândurile / și le prefacem / în dimineți / eterne / renăscute / în spirit.” (*Albastru – Infinit*)

Adâncind cunoașterea tainelor vieții, poeta își exprimă liric, chiar și o dezamăgire: „În zarea / uitării / Suntem statui / în calea vieții / pe-un drum.” (*Zare*)

Dar, relativitatea este salvată de imaginea optimistă a transcendenței, de rară frumusețe spre veșnicia luminii: „Ne naștem / cu o stea în frunte / și-aceeași stea / ne e călăuza / pe calea spre / ne-ntoarcere. // E steaua care / va veghea / în visul ce ne-mparte / clipele / în mii de scânteii / de trăire. // Iar când, obosiți, plecăm / spre Marele Albastru, / avem și noi / pe cer o stea. // Și e mirajul nostru...” (*Stea*)

Mesajul liric al poetei Viviana are deseori o atracție cosmică: „Pășind alene / pe-un șirag / de amintiri / revărsate-n / oceanul de / gânduri, // Într-o zi / vom întrezări / lumina de la / capătul lumii. / Vom fi împliniți! (*Pași spre lumină*)

Aspirația spre absolut își găsește alinarea sufletească într-o emoționantă rugăciune: „Din lacrimi îmi fac / o scară / către Tine, Doamne! / S-ajung în brațele / îngerilor Tăi. / Să-mi dai aripi, / să pot zbura în zori, / spre azurul nemărginit / al mângâierii Tale!” (*Rugă*)

Discursul filosofic al relativității vieții, surprinde prin imagini în care, „liniștea cântă în singurătate...”, când: „Călătoresc în lumea mea de aștri, / la braț cu inima, într-o iluzie a sorții. / Doar umbra mă mai însoțește / pe calea neîntoarsă.” (*Calea... din vis*); „în singurătate se-aude liniștea / de la capătul lumii... / Și sufletul e pustiit de lacrimile îngerilor / ce se zbat în colivia unei scoici, / printre stâncile inimii.” (*Gând melancolic*); „Ținem în palme culorile apusului / și ne-mbrățișăm cu-n vâl de stele.” (*Șoapte*)

„Pentru poeta Viviana Milivoievici, destinul poeziei este de a crea o nouă lume a frumuseții sufletești, în care mamei i se cuvine dragostea infinită. Ea este prima noastră rugăciune de binecuvântare și cartea de învățătură pentru toată viața.” (MAN, 2019, p. 30)

„Cu ochi zâmbitori / ne îndeamnă, / prin marea de lacrimi, / să răzbim printre tainele lumii.” (*Mama*).

În *Prefața* la ediția în limba franceză a volumului de poezii Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici), *Albastru – Infinit*, tradus în limba franceză de Philippe Loubière, profesorul Alvaro Rocchetti apreciază valoarea superioară a mesajului liric și deschiderea spre universalitate, motivând: „originea comună a celor două limbi permite deseori păstrarea în mare parte a elementelor constitutive ale poeziei originale: ritmul, imaginile, uneori chiar și sonoritățile. Interogațiile sunt cele care o preocupă pe poetă, interesând înainte de toate condiția umană, care după cuvintele lui Montaigne, fiecare om poartă forma întreagă a condiției umane” (ROCCHETTI, 2019, p. 14), fapt ce autoarea confirmă prin viziunea cosmică a poemelor sale lirice.

Traducătorul în limba germană (WINDISCH, 2018, p. 10), apreciază valoarea superioară a mesajului liric, notând că „limbajul folosit de autoare este foarte pretențios... cu un număr bogat de elemente lexicale și construcții sintactice... exprimându-și satisfacția pentru valoarea lirico-filosofică a poemelor, care să trezească interesul cititorilor germani”.

„Arta poetică a tinerei cercetător și istoric literar, Viviana Milivoievici, este definită de har și o mare trăire sufletească.” (MAN, 2018, p. 1049). Universul său liric îl constituie bucuria de-a trăi frumos, de-a cuprinde cu dragoste, necuprinsul pe un fond sufletesc al speranței învăluite de un albastru-infinit și setea de absolut. Numeroase poeme excepționale respiră uimirea, în spațiul universal al apropierei de divinitate.

În căutarea iubirii, poeta atribuie cuvintelor sensuri și puteri de o rară frumusețe:

„Se nasc cuvinte din tăcerea singurătății
și-alunecă spre-albastrul cerului învolburat
Visează printre nori
și poartă-n ele ecouri ale unei lumi trecute.
Le prind în picături de ploaie
și-mi fac din ele lacrimi
pentru atunci când nu voi mai putea plânge
Le-mbrățișez, apoi le dau drumul

în curcubeul ce mângâie privirea,
și visul, și iubirea”.

(*Ecouri... într-un curcubeu*)

Traducerea cărții *Albastru – Infinit* în mai multe limbi de circulație universală a contribuit la consacrarea numelui autoarei, Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici), în Noua Literatură Contemporană. „Transpunerea ideilor asupra sensului existenței și al destinului uman coordonat de suflet, de parcurgerea timpului și a spațiului terestru și divin sau despre complexitatea viziunii asupra împăcării eului cu armonia lumii, cunoașterea miracolului luminii prin vers și imaginație, primește o nouă viziune în traducerea versurilor într-o limbă care nu aparține sensibilității limbilor romanice...

Publicul sârb, prin acest volum, are ocazia să descopere valoarea și mesajul transmis prin versurile din poeme, puterea de creație, sinteză, mijloacele de exprimare ale poetei Viviana Poclid Dehelean, care consideră că timpul determină destinul sufletului nostru, iar noi trăim fiecare clipă pentru a ne bucura de zâmbete și lumină, de bucurie în albastrul infinit.” (POPOVIĆ, 2018, p. 10)

Personalitatea și prestigiul autoarei, Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici), consacrate prin activitatea de cercetare științifică și creație literară, constituie un model de har și devotament față de actul creației.

Este impresionantă vocația sa lirică și de viziune cosmică transmisă prin volumul de poeme *Albastru – Infinit*. Într-o lectură atentă, cititorul descoperă, în mesajul liric al poemelor, și valoarea morală a cuvintelor, prin armonia dintre gândirea rațională și frumusețea sufletească.

Prin opera sa lirică, poeta Viviana Poclid Dehelean lansează un nou crez literar, prin care, Poezia este frumusețea sufletească ascunsă într-o lacrimă de lumină, iar destinul poeziei este de-a crea o nouă lume a respectului demnității umane, prin cultură.

Redăm, în continuare, câteva dintre poeziile menționate mai sus, în limbile: franceză (traducere de Philippe Loubière), engleză (traducere de Ioana Nistor), germană (traducere de Rudolf Windisch) și sârbă (traducere de Virginia Popović):

Albastru-Infinit

Cu fiecare clipă
care trece,
ne apropiem
de marele
Albastru-Infinit.

Îmbrățișăm
gândurile
și le prefacem
în dimineți
eterne
renăscute
în spirit.

Bleu-Infini

À chaque instant
qui passe,
nous nous approchons
du grand
Bleu-Infini.

Nous étreignons
nos pensées
et les changeons
en matinées
éternelles
qui renaissent
en esprit.

Blue-Infinite

Every moment
that passes,
we are getting closer
to the great
Blue-Infinite.

We embrace
our thoughts
and alter them
into eternal
reborn
in spirit.

Blau-Unendlich

Mit jedem Augenblick
der vergeht,
nähern wir uns
dem großen
Blau-Unendlich.

Wir umarmen
die Gedanken
und verwandeln sie
in ewige
Vormittage
wiedergeboren
im Geiste.

Beskrajno-plavetnilo

Svakim trenutkom
koji prolazi
približavamo se
velikom
Beskrajnom-Plavetnilu.

Grlimo
naše misli
i pretvaramo ih

u beskrajna
jutra
preporođena
u duši.

Zare

Flori de grădină
cu picături
de rouă
sunt gândurile
noastre acum.

Când raze
de soare
ne-alunecă
pe pleoapele
singuratice,
prin scrum.

Și ciocârlii
ne încântă
auzul,
și e fum

În zarea
uitării.

Suntem statui
în calea vieții,
pe-un drum.

Horizon

Fleurs de jardin
aux gouttes
de rosée
sont maintenant
nos pensées.

Quand des rayons
de soleil
glissent
sur nos paupières
solitaires,
à travers la cendre.

Et les alouettes
enchangent
notre ouïe,
une fumée...

À l'horizon
de l'oubli.

Nous sommes des statues
En travers de la vie,
sur un chemin.

Horizon

Garden flowers
with dew
drops
are our thoughts
now.

When sunshine
slips
on our lonely
eyelids
through the ashes.

And the larks
charm
our hearing
and it is smoke

Hovering over the lost
horizon of our memories.

We are statues
walking on a road
on the way of life.

Ferne

Gartenblumen
mit Tropfen
von Tau
sind jetzt
unsere Gedanken.

Wenn Strahlen
der Sonne,
durch Asche,
über unsere
einsamen Lieder
gleiten.

Und die Lerchen
verzaubern

unser Hören,
und es ist Rauch

In der Ferne
des Vergessens.

Wir sind Statuen
auf der Lebensstraße,
auf einem Weg.

Horizont

Naše su misli
kao cveće u bašti
koje krase
kapi rose.

Kada sunčani
zraci
klize
po usamljenim
kopcima,
po pepelu.

I kad nam ševe
pevaju
po volji sluha
i kad se širi dim

Po našem horizontu
zaborava.

Na životnom koloseku,
mi smo kao figure
na putu.

Stea

Ne naștem
cu o stea în frunte
și-aceeași stea
ne e călăuza
pe calea spre
ne-ntoarcere.

E steaua care
va veghea
în visul ce ne-mparte
clipele
în mii de scânteii
de trăire.

Iar când, obosiți, plecăm
spre Marele Albastru
avem și noi
pe cer o stea.

Și e mirajul nostru...

Étoile

Nous naissons
une étoile au front
et cette même étoile
est notre guide
sur le chemin
du non-retour.

Elle est l'étoile qui
veillera
dans le rêve qui disperse
nos instants
en milliers d'étincelles
de vie.

Puis, lorsque, fatigués, nous partons
pour le Grand Bleu
nous avons, nous aussi,
dans le ciel une étoile.

Et c'est notre mirage...

Star

We are born
under a lucky star
and that star
is guiding us
on our no returning road.

It is the star that
will watch us
in the dream that divides
the seconds
in thousands of sparks
of life.

And when we are tired,
we leave to the Great Blue,
having our own star
in the sky.

And it is our mirage...

Stern

Wir werden mit einem
Stern auf der Stirne geboren
und dieser Stern
ist unser Wegweiser
auf dem Weg
ohne Umkehr.

Es ist der Stern, der
im Traum wachen wird, der
unsere Augenblicke
in tausend Funken
des Erlebens
versprüht.

Und wenn wir, ermattet,
in das Große Blau weggehen,
haben auch wir
einen Stern am Himmel.

Und es ist unsere Fata Morgana...

Zvezda

Rađamo se
sa zvezdom na čelu
koja je naš
vodič
na putu
nepovrata.

To je zvezda
koja će da bdi
u našem snu koji nam deli
trenutke
u hiljade životnih
iskri.

Kada, umorni, krenemo
ka Velikom Plavetnilu
imaćemo i mi
našu zvezdu.

To je naša iluzija...

Pași spre lumină

Pășind alene
pe-un șirag
de amintiri
revărsate-n
oceanul de
gânduri,

Într-o zi
vom întrezări
lumina de la
capătul lumii.

Vom fi împliniți!

Des pas vers la lumière

En marchant nonchalamment
sur une rangée
de souvenirs
éparpillés dans
l'océan des
pensées.

Un jour,
nous apercevrons
la lumière du
bout du monde.

Nous serons accomplis !

Steps Towards the Light

Slowly pacing
on a string
of memories
streaming into
the ocean
of thoughts.

One day
we will see
the light
at the end of the world.

We will be fulfilled!

Schritte zum Licht

Bedächtiges Schreiten
auf einer Schnur
von Erinnerungen
überquellend im
Ozean der
Gedanken,

Eines Tages
werden wir das Licht
vom Ende der Welt
erblicken.

Wir werden zufrieden sein!

Koraci ka svetlu

Polako koračajući
preko pregršt
sećanja
isprosipanih po
okeanu
misli,

Jednog ćemo dana
ugledati
svetlo na
kraju sveta.

Bićemo ispunjeni!

Rugă

Din lacrimi îmi fac
o scară
către Tine, Doamne!
S-ajung în brațele
îngerilor Tăi...
Să-mi dai aripi,
să pot zbura, în zori,
spre azurul nemărginit
al mângâierii Tale!

Prière

De mes larmes, je fais
une échelle
vers Toi, Seigneur !
Pour arriver dans les bras
de Tes anges...

Pour que Tu me donnes des ailes,
que je puisse m'envoler, à l'aube,
vers l'azur illimité
de Tes caresses !

Prayer

From tears I build
a ladder
to You, Lord!
To reach in the arms
of Your angels...
To give me wings
to fly at dawn
to the blue infinite
of Your Touch!

Gebet

Aus Tränen mache ich mir
eine Treppe
zu Dir, Herr!
Dass ich in die Arme
Deiner Engel komme ...
Gib mir Flügel,
dass ich fliegen kann, in Wolken,
zum unbegrenzten Blau
Deines Trostes!

Molitva

Iz suza pravim sebi
merdevine
do Tebe, Gospode!
Da stignem u zagrljaj
tvojih anđela...
Pokloni mi krila,
da mogu leteti, u zoru,
ka beskrajnim azurnim obalama
tvojih milovanja!

MAMA

Cu brațele-i blânde
ne poartă
într-un leagăn
spre raze de lumină.

Neconținut,
pe harta vieții,

ne pictează povești
în surdină.

Cu ochi zâmbitori
ne îndeamnă,
prin marea de lacrimi,
să răzbim printre tainele lumii.

Îi e vocea ca o violină.

E divină!

E Mama!

MAMAN

De ses bras tendres
elle nous porte
dans un berceau
vers des rayons de lumière.

Sans cesse,
sur la carte de la vie,
elle nous peint des histoires
en sourdine.

De ses yeux souriants
elle nous invite,
sur la mer de larmes,
à nous frayer un chemin entre les mystères du
monde.

Sa voix nous est comme un violon.

Elle est divine !

C'est Maman !

MOTHER

With her gentle arms,
she carries us
in a cradle
towards the sunshine.

She endlessly
paints stories
in silence
on the map of life.

With smiling eyes,

she urges us
through the sea of tears,
to conquer the secrets of the world.

Her voice is like a violin.

She is divine!

She is Mother!

MAMA

Mit ihren sanften Armen
trägt sie uns
in eine Wiege
zu den Lichtstrahlen.

Unentwegt zeichnet sie uns
Märchen
auf der Lebenskarte,
gedämpft.

Mit lachenden Augen
drängt sie uns
durch ein Meer von Tränen,
hinter die Geheimnisse der Welt zu kommen.

Ihre Stimme ist wie eine Violine.

Sie ist göttlich!

ES IST MAMA!

MAMA

Nežnim rukama
nosi nas
u kolevci
ka zracima svetlosti.

Tihim glasom
na životnoj karti,
neprestano,
nam iscrtava
priče.

Veselim očima
zove nas
da kroz more suza
pređemo tajne sveta.

Glas joj je poput violine.

Ona je božanstvena...

Mama!

Ecouri... într-un curcubeu

Se nasc cuvinte din tăcerea singurătății
și-alunecă spre-albastrul cerului învolburat.

Visează printre nori
și poartă-n ele ecouri ale unei lumi trecute.

Le prind în picături de ploaie
și-mi fac din ele lacrimi
pentru atunci când nu voi mai putea plânge.

Le-mbrățișez, apoi le dau drumul
în curcubeul ce mângâie privirea,
și visul, și iubirea.

Échos... dans un arc-en-ciel

Les mots naissent du silence de la solitude
et glissent vers le bleu du ciel tourbillonnant.

Ils rêvent entre les nuages
et portent en eux des échos du monde passé.

Je les prends comme des gouttes de pluie
et m'en fais des larmes
pour le moment où je ne pourrai plus pleurer.

Je les embrasse, puis leur laisse libre cours
dans l'arc-en-ciel qui caresse le regard
et le rêve et l'amour.

Echoes... in a Rainbow

Words are born from the silence of solitude,
heading to the dark blue of the sky.

Words dream in the clouds,
bearing echoes of a past world.

I catch them in drops of rain
and turn them into tears
for when I can no longer cry.
I hug them and, then, I let them go
in the rainbow that caresses
my glimpse, my dream, my love.

Echos ... in einem Regenbogen

Es werden Wörter aus dem Schweigen der Einsamkeit geboren
und gleiten zum Blau des wirbelnden Himmels.

Sie lauern zwischen Wolken

und tragen die Echos einer vergangenen Welt in sich.
 Ich greife sie in Regentropfen
 und mache mir Tränen aus ihnen
 für dann, wenn ich nicht mehr werde weinen können.
 Ich umarme sie, dann schicke ich sie weg
 zum Regenbogen, der den Blick streichelt,
 auch den Traum und die Liebe.

Odjeci... u jednoj dugi

Reči nastaju iz tišine samoće
 I klize ka plavetnilu nebeskih vrtloga.
 Sanjaju među oblacima
 i nose odjeke prošlosti.
 Hvatam ih u kapljicama kiše
 i pretvaram u suze
 čuvam ih za kasnije, kada ne budem više mogla plakati.
 Zagrlim ih pa ih puštam
 među bojama duge koje miluju pogled,
 Snove, ljubav.

BIBLIOGRAFIE

MAN, Vasile, *Nichita Stănescu, Viviana Milivoievici, asemănări și diferențe poetice*, „Studii de Știință și Cultură”, XV, 2019, nr. 3, p. 30

MAN, Vasile, *Poezia de dragoste în literatura română și universală*, în volumul *Unitatea Limbii și Culturii Române*, București, Editura Academiei Române, Timișoara, Editura David Press Print, 2018

POCLID DEHELEAN, Viviana, *Albastru-Infinit / Bleu-Infini*, ediție română-franceză, traducere de Philippe Loubière, Prefață la versiunea franceză de Alvaro Rocchetti, Prefață de Vasile Man, Postfață de Florica Pășan, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017

POCLID DEHELEAN, Viviana, *Albastru-Infinit / Blau-Unendlich*, ediție română-germană, traducere de prof. univ. dr. Rudolf Windisch, Prefață de Rudolf Windisch, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018

POCLID DEHELEAN, Viviana, *Albastru-Infinit / Beskrajno-Plavetnilo*, ediție română-sârbă, traducere de conf. univ. dr. Virginia Popović, Prefață de Virginia Popović, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018

POCLID DEHELEAN, Viviana, *Albastru-Infinit / Blue-Infinite*, ediție română-engleză, traducere de Ioana Nistor, Prefață de Vasile Man, Postfață de Florica Pășan, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019

POPOVIĆ, Virginia, *Prefață* la versiunea în limba sârbă, volumul Viviana Poclid Dehelean *Albastru-Infinit / Beskrajno-Plavetnilo*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018

ROCCHETTI, Alvaro, *Prefață* la versiunea în limba franceză a volumului Viviana Poclid Dehelean, *Albastru-Infinit / Blue-Infinite*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019

WINDISCH, Rudolf, *Cuvânt înainte* la volumul Viviana Poclid Dehelean, *Albastru – Infinit / Blau – Unendlich*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018

**V. SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE /
CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ**
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA

**SPECIAL PUBLIC ORDER AND SAFETY MEASURES
ENFORCED DURING THE OFFICIAL VISITS
OF THE ROYAL FAMILY, IN 1937**

**MESURES SPÉCIALES D'ORDRE ET DE SÉCURITÉ PUBLIQUE
ADOPTÉES LORS DE LA VISITE
DE LA FAMILLE ROYALE, EN 1937**

**MĂSURI SPECIALE DE ORDINE ȘI SIGURANȚĂ PUBLICĂ
ADOPTATE PE TIMPUL VIZITELOR OFICIALE
ALE FAMILIEI REGALE, ÎN ANUL 1937***

Drd. Valentin IOAN,

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Școala Doctorală de Științe Socio-Umane

E-mail: ioanvalentin87@yahoo.com

Abstract

In 1936, the legislation adopted by the Ministry of Internal Affairs provided changes regarding the structure of this ministry, but also the reinforcement of its powers, such as leading the general administration of the country, assuring public order and safety, assuring the safety of the state, the surveillance, coordination and harmonization of the local administration's actions, fulfilling duties stated by special laws, measures regarding the increase of the police powers and the endowment of the police officers with modern gear. With the nomination of Constantin Cernat as director of the General Police Department, and following his analysis of the human resources and the public order activities developed so far, measures were taken for assuring an atmosphere of public order and safety, in collaboration with the gendarmerie's institution, on the occasion of the royal family's visits in different regions of the country.

Résumé

En 1937, avec les lois adoptées au niveau du Ministère de l'Intérieur, beaucoup des changements étaient prévus dans ce qui concerne l'organisation, mais aussi renforcer les attributions de ce ministère. Parmi ces attributions on compte: diriger l'administration générale du pays, assurer l'ordre public, assurer la sécurité de l'Etat, la surveillance, la coordination et l'harmonisation des actions de l'administration locale, l'exécution de missions prévues par des lois spéciales et aussi mesures pour accroître les pouvoirs de la police et l'acquisition de moyens techniques modernes. Avec la nomination de Constantin Cernat en tant que directeur de la Direction Générale de la Police et suite à l'analyse qu'il a effectuée, des mesures ont été prises pour élaborer d'instructions comprenant les mesures d'ordre et de sécurité publique en collaboration avec la Gendarmerie à l'occasion des visites de la famille royale dans différentes localités du pays.

* Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 125040, cu titlul: „Dezvoltarea învățământului terțiar universitar în sprijinul creșterii economice – PROGRESSIO”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

Rezumat

În anul 1936, prin actele normative adoptate la nivelul Ministerului de Interne se aveau în vedere modificări în ceea ce privea structura acestui minister, dar și întărirea atribuțiilor sale și anume conducerea administrației generale a țării, asigurarea ordinii și liniștii publice, a siguranței statului, supravegherea, coordonarea și armonizarea acțiunii administrației locale, executarea unor atribuții cuprinse în legi speciale, măsuri privind creșterea atribuțiilor organelor de poliție și dotarea cu mijloace tehnice moderne. Odată cu numirea lui Constantin Cernat în funcția de director al Direcției Generale a Poliției și în urma analizei făcute de acesta în legătură cu personalul și activitățile de ordine publică desfășurate, s-au luat măsuri pentru crearea unor instrucțiuni care să cuprindă măsurile de asigurare a climatului de ordine și siguranță publică în strânsă colaborare cu instituția jandarmeriei, cu ocazia unor vizite ale familiei regale în diverse localități din țară.

Keywords: public order, police, measures, law, gendarmerie

Mots-clés: ordre publique, police, mesures, loi, gendarmerie

Cuvinte-cheie: ordine publică, poliție, măsuri, lege, jandarmerie

Introducere

La începutul anilor '30, ca urmare a crizei economice și datorită carențelor regimului democratic, are loc ascensiunea forțelor de extremă dreaptă, în același timp cu intensificarea manevrelor regelui Carol al II-lea care vizau instaurarea unui regim autoritar. Partidele politice au început să fie privite ca niște grupuri de interese care luptau între ele pentru cât mai multe avantaje materiale. (SCURTU, 2004, p. 39). În perioada 10 noiembrie 1928 și 4 septembrie 1940 la conducerea țării s-au succedat 20 de guverne. (SCURTU, 2003, p. 775-779). Ascensiunea forțelor de extremă dreaptă a ocupat un loc central, fapt ce a influențat și sectorul ordinii publice și siguranței naționale în România. Trăsătura caracteristică din România, în anii 1934-1937, a fost erodarea marilor partide politice – Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal și ascensiunea forțelor productoriale. (*Ibidem*, p. 368).

Activități de prevenire

În anul 1936, în scopul consolidării Ministerului de Interne, prin Decretul Lege nr. 4/1936 (care a fost ratificat în ianuarie 1937) pentru organizarea Ministerului de Interne, au fost adoptate măsuri privind creșterea atribuțiilor organelor de poliție și dotarea cu mijloace tehnice moderne. Totodată, prin acest decret au mai fost stabilite atribuțiile Ministerului de Interne și anume conducerea administrației generale a țării, asigurarea ordinii publice și a siguranței statului, supravegherea, coordonarea și armonizarea acțiunii administrației locale, dar și executarea unor atribuții cuprinse în legi speciale. (BOBOCESCU, 2002, p. 222). Astfel, administrația generală a țării a fost structurată în trei grupe și anume centrală, locală și exterioară. Din administrația centrală făcea parte și Direcția Generală a Poliției, iar inspectoratele, chesturile, comisariatele, detașamentele de poliție, subinspectoratele generale, inspectoratele, legiunile, sectoarele, secțiile de jandarmi și posturile făceau parte din administrația exterioară.

În perioada interbelică, Ministerului de Interne i-au revenit responsabilități sporite și în domeniul siguranței, mai ales pe dimensiunea internă (PRISĂCARU, 2014, p. 264). Dintre infracțiunile care puneau în pericol libertatea, proprietatea și siguranța statului erau escrocheriile, furturile, abuzul de încredere, falsuri, delapidări, trafic de influență, portul ilegal de uniformă, răspândirea de manifeste, iar factorii care aduceau atingere liniștii și siguranței publice erau

acțiunile comuniste, manifestările revizioniste ungare, bulgare și sovietice. (SPÂNU, 2012, p. 309-319).

Odată cu numirea lui Constantin Cernat, în anul 1936, în funcția de director general al Direcției Generale a Poliției (una dintre cele mai importante structuri din Ministerul de Interne), acesta, prin stilul său de conducere riguros a impus o serie de măsuri de organizare și dezvoltare a activității informative, dar și de perfecționare a personalului, făcând referire la unii funcționari slab pregătiți. (SPÂNU, 2015, p. 204). Acesta nu a ezitat să critice și totodată să ia unele măsuri corective împotriva angajaților care săvârșeau abateri disciplinare. La nivelul Ministerului de Interne, în 1936, odată cu inspecțiile din teritoriu a avut loc o analiză profesională în urma căreia au fost evidențiate rezultatele slabe în planul ordinii și siguranței publice, una din cauze fiind lipsa unei colaborări profesionale între poliție și jandarmerie. Aceste constatări au dus la elaborarea unui ordin circular semnat de conducătorii celor două instituții, Constantin Cernat, respectiv generalul Barbu Pârâianu comandantul Inspectoratului General al Jandarmeriei și a fost transmis unităților de poliție și de jandarmi. (INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI, dosar 16/1933, f. 4)

Măsurile privind îmbunătățirea și asigurarea climatului de ordine și siguranță au continuat și în iunie 1937, atunci când Constantin Cernat a transmis către Inspectoratul Regional de Poliție Iași instrucțiunile nr. 405 din 30.06.1937 privind paza, ordinea și siguranța cu ocazia deplasării membrilor familiei regale. Fiind informat despre întâmplările petrecute la vizitele anterioare în alte localități acesta afirma: „cu această ocazie veți aduce la cunoștința subalternilor dumneavoastră, constatarea făcută de noi, că numeroși ofițeri de poliție de toate gradele, concentrate în ultimul timp în diferite orașe, unde au avut loc asemenea vizite regale, nu au avut o purtare destul de demnă, potrivit rolului și misiunii lor la executarea măsurilor de pază și ordine.” (DOCUMENTAR, dosar 9714, vol. V, f. 245)

Prin transmiterea acestor instrucțiuni directorul Constantin Cernat își manifesta nemulțumirea deoarece avea informații că majoritatea polițiștilor de siguranță, erau îmbrăcați cu haine de culori deschise, fără cravată, cu gulerul desfăcut la cămașa de sport, cu ghetete colorate, iar unii erau chiar nebărbierii, ceea ce dovedea că nu aveau respect față de însemnătatea festivității, față de șefii ierarhici și nu își cunoșteau îndatoririle. Șefii unităților de poliție aveau rolul de a face și instruirea personalului în această privință, mai ales când era vorba de executarea unor astfel de misiuni. Față de toate aceste constatări, toate organele din subordine au fost avertizate că pe viitor orice abatere de la regulile stabilite va fi sever sancționată. (DOCUMENTAR, dosar 9714, vol. V, f. 246). Instrucțiunile privind măsurile de pază, ordine și siguranță ce trebuiau să fie luate de organele structurilor de ordine publică (poliție și jandarmerie) erau puse în practică din momentul în care Direcția Generală a Poliției transmitea structurilor teritoriale deplasarea suveranului sau a unui membru al familiei regale în oricare localitate din țară. În astfel de misiuni erau angrenate organele poliției și jandarmeriei care trebuiau să asigure în bune condiții traseul de deplasare al trenului regal până la destinație și chiar pe timpul șederii. În cazul în care deplasarea acestora se făcea cu automobilul, la trecerea prin orașe, comandanții unităților de poliție trebuiau să stabilească efectivul de ofițeri de poliție pe artera principală și prezența gardienilor în barierele orașului precum și în toate celelalte puncte strategice. La trecerea automobilului, ofițerii de poliție și gardienii erau obligați să poarte ținuta de gală și nu aveau voie să salute. S-a constatat că în astfel de împrejurări, uitând rolul pe care îl aveau, acela de a supraveghea locul și publicul aflat pe raza lor de acțiune, la apropierea automobilului, unii dintre polițiști luau poziția și salutau ceremonios, iar unii dintre ofițeri au fost văzuți cu aparate fotografiindu-l pe suveran. Faptul acesta putea avea consecințe, deoarece în timp ce polițiștii erau preocupați să immortalizeze momentul inedit, se putea produce un eveniment neprevăzut. La trecerea trenului regal, paza liniei ferate pe teritoriul rural se asigura de către jandarmerie, care îndeplinea aceste atribuții și în haltele dintre localități. De îndată ce se anunțase oficial trecerea trenului regal, chestorul sau șeful poliției, pe teritoriul căruia trecea trenul, lua imediat legătura cu comandantul legiunii de jandarmi și cu șeful stației respective, iar acesta avea obligația să le comunice ora exactă a trecerii trenului și timpul staționării, dacă era cazul. De

comun acord se stabileau, în cel mai mic detaliu, măsurile ce urmau a fi luate. Raza de acțiune pentru aceste măsuri speciale din gările orașelor, începea de la bariere, șosele, sau drumuri învecinate care traversau linia ferată. La bariere sau la drumurile ce traversau linia ferată se instalau posturile de pază cu ordinul clar de a nu lăsa ca cineva să se apropie sau să treacă, până la primirea ordinului de ridicare a pazei. Posturile de pază, ajutate de personalul din gări, se asigurau, înainte de trecerea trenului regal, că nu există nici un obiect periculos pe linia ferată sau în apropierea acesteia. În cazul în care se adunau persoane, acestea erau ținute la o distanță de 2 metri față de bariera așezată înaintea căii ferate. (DOCUMENTAR, dosar 9714, vol. V, f. 247-248). Macazurile, gheretele, magaziile și atelierele situate de-a lungul liniei ferate, precum și toate localurile din stație – care puteau fi folosite ca loc de adăpost pentru răufăcători, ori ca loc de depozitare a unor aparate sau materiale explozibile – se verificau minuțios de personalul gărilor, la indicațiile ofițerilor de poliție care răspundeau de această activitate. De asemenea se verificau podurile de trecere peste liniile ferate, tunelurile și peronul gării, iar în timpul trecerii trenului regal, era interzisă circulația. Dacă primirea oficială nu avea loc la peron, prezența publicului nu era permisă în timpul trecerii trenului regal. Se excepta de la această regulă personalul gării. Totodată, nici ofițerilor de poliție nu le era permis să stea pe peronul gării în momentul opririi trenului. După controlul riguros al personalului, a lămpilor, a ghivecelor cu flori, a globurilor electrice, a biroului cu bagaje și a acoperișului peronului se închideau provizoriu toate ușile birourilor, ale sălilor de așteptare și chiar chioșcurile de ziare, iar ofițerii de poliție stăteau la distanță de peron pentru a nu incomoda pe nimeni. (DOCUMENTAR, dosar 9714, vol. V, f. 248-250). Detectivii și polițiștii din domeniul informațiilor supravegheau modul în care personalul angrenat în această misiune respecta instrucțiunile superiorilor. Chestorul sau șeful poliției era obligat să se afle în gară în timpul trecerii sau opririi trenului regal, acesta fiind înlocuit de secretarul Chesturii ori al Poliției numai în cazul în care era bolnav sau se afla în concediu.

La orașe, măsurile de ordine, pază și siguranță erau diferite. Organele poliției administrative, cărora le erau încredințate măsurile de pază și ordine, desfășurau în același timp, pe raza lor de acțiune și atribuții ale poliției de siguranță. Obiectivele principale ce urmau a fi vizitate de familia regală (sala de recepție, catedrala, sala de banchet, tribuna, locul de defilare, teatrul, aeroportul, stadionul etc.) erau controlate de organele brigăzii mobile din cadrul Direcției Generale a Poliției și de personal civil de la poliția de siguranță locală. Traseul parcurs de membrii familiei regale era împărțit în sectoare de poliție, fiecare sector având în subordine un subsector de siguranță format din personal civil plasat în public pe ambele trotuare. Cu două zile înainte de vizita regală, ofițerii de poliție ai sectoarelor, controlau casele ce se aflau de-a lungul traseului, iar fiecărui proprietar i se aducea la cunoștință responsabilitatea pe care o avea pentru toate persoanele care ieșeau la balcoane și ferestre în momentul trecerii familiei regale. În același timp, pentru a elimina orice suspiciune, funcționari din cadrul primăriei efectuau controlul gurilor de canal, al globurilor candelabrelor și generatoarelor de lumină, a podurilor, clopotnița, a caselor aflate în construcție, a arborilor și a oricăror alte instalații. În dimineața vizitei, după împărțirea traseului, șefii sectoarelor dădeau ordine ca ofițerii de poliție și gardienii să constituie posturi de observare în zona trotuarelor. Ofițerii de poliție erau trimiși la intersecții unde aglomerația era mai mare. În ziua sosirii regelui și pe timpul șederii sale în localitate, pe lângă măsurile de mai sus, se efectua și supravegherea permanentă a publicului din zona gării, dar și a celui aflat pe trotuare. (DOCUMENTAR, dosar 9714, vol. V, f. 251-252).

În public, în primele rânduri erau așezate persoane de încredere din cadrul autorităților locale, unităților de învățământ, societăți, asociații, familii cunoscute și delegații de țărani fiindu-le permis să întâmpine familia regală numai cu flori nelegate. La îndeplinirea misiunii, personalul poliției era sprijinit de conducerea Oficiului PTT, de navigația aeriană, pompieri etc. Imediat după anunțarea vizitei regale, Inspectoratul Regional de Poliție sporea controlul la frontieră și supraveghea toate elementele subversive din regiune. Inspectorul regional trebuia să fie prezent în localitate cu cel puțin 2 zile înainte de sosirea suveranului pentru a gestiona și controla buna

executare a măsurilor de pază, ordine și siguranță publică. (DOCUMENTAR, dosar 9714 vol. V, f. 253).

Concluzii

În această perioadă, noua conducere numită în fruntea Direcției Poliției Generale din 1937, prin analizele profesionale în planul ordinii și siguranței publice, cu accent pe dezvoltarea și îmbunătățirea activității profesionale a structurilor de ordine și siguranță publică, a acordat o atenție sporită la stabilirea unor măsuri speciale de siguranță pentru ca vizitele oficiale ale membrilor familiei regale în diverse localități ale țării să se realizeze în deplină siguranță. Astfel, au fost trasate sarcini clare pentru îndeplinirea acestor misiuni importante de către poliție în strânsă colaborare cu jandarmeria.

BIBLIOGRAFIE

- *** Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei*
- *** Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond *Documentar*
- BOBOCESCU, Vasile, *Momente din istoria Ministerului de Interne (1821-1944)*, București, Editura Ministerului de Interne, 2002
- PRISĂCARU, Dan, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire: apărarea națională a României și frontul secret în vâltoarea anilor 1938-1940*, București, Editura Militară, 2014
- SCURTU, Ioan, *Istoria contemporană a României (1918-2004)*, București, Editura Fundației România Mare, 2004
- SCURTU, Ioan, coord., *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003
- SPÂNU, Alin, *Constantin Cernat – un băcăuan la conducerea Direcției Generale a Poliției (1936-1938)*, în *Anuarul Arhivelor Naționale Bacău „Acta Bacoviensia”*, nr. VII, Onești, Editura Magic Print, 2012
- SPÂNU, Alin, *Istoria Serviciilor de Informații/Contrainformații Românești în perioada 1919-1945*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015

RETURN OF JEWISH ORPHANS FROM TRANSNISTRIA, IN 1944

RETOUR DES ORPHELINS JUIFS DE TRANSNISTRIE, EN 1944

REPATRIEREA ORFANILOR EVREI DIN TRANSNISTRIA, ÎN 1944*

Drd. Emanuel BĂLAN

Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Școala Doctorală de Științe Socio-Umane

E-mail: emanuel.balan_tgn@yahoo.com

Abstract

The problem of minor victims of the Holocaust is a less addressed issue in the Romanian historiography of the Holocaust, although about 22% of deportations from Transnistria. These orphans up to 15 years old were placed in various Jewish communities in Moldova, in the care of wealthier families. Most orphans who returned from Transnistria later emigrated to Israel with the help of ships carrying Jewish emigrants during 1944. The Children's Holocaust is a chapter of the Holocaust that is still insufficiently researched and needs to be addressed, especially since the subject was and is a taboo.

Résumé

Le problème des victimes mineures de l'Holocauste est un problème moins abordé dans l'historiographie roumaine de l'Holocauste, bien qu'environ 22% des déportations de Transnistrie. Ces orphelins de moins de 15 ans ont été placés dans diverses communautés juives de Moldavie, sous la garde de familles plus riches. La plupart des orphelins revenus de Transnistrie ont ensuite émigré en Israël avec l'aide de navires transportant des émigrants juifs en 1944. L'Holocauste des enfants est un chapitre de l'Holocauste qui fait encore l'objet de recherches insuffisantes et doit être abordé, d'autant plus que le sujet était et reste un tabou.

Rezumat

Problema minorilor victime ale holocaustului, reprezintă un aspect mai puțin abordat în istoriografia românească a Holocaustului, cu toate că, circa 22% dintre deportații din Transnistria. Acești orfani cu vârste până în 15 ani, au fost plasați în diferite comunități evreiești din Moldova, în grija unor familii mai înstărite. Cei mai mulți orfani care au revenit din Transnistria au emigrat mai târziu în Israel cu ajutorul navelor care au transportat emigranți evrei în cursul anului 1944. Holocaustul copiilor este un capitol al Holocaustului încă insuficient cercetat și care trebuie abordat, cu atât mai mult cu cât, subiectul a fost și este unul tabu.

* Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 125040, cu titlul: „Dezvoltarea învățământului terțiar universitar în sprijinul creșterii economice – PROGRESSIO”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020

Keywords: *jewish orphans, Antonescu government, return, Holocaust*

Mots-clés: *orphelins juifs, Juifs centraux en Roumanie, retour, Holocauste*

Cuvinte-cheie: *orfani evrei, guvernul Antonescu, repatriere, Holocaust*

Introducere

Problema minorilor victime ale holocaustului, reprezintă un aspect mai puțin abordat în istoriografia românească a Holocaustului, cu toate că, circa 22% dintre deportații din Transnistria erau copii. (IOANID, 2004, p.78-82; CIUCIU, 2009, p. 285-295). Primele discuții privind problema repatrierii celor 5000 de orfani evrei din Transnistria au fost purtate de reprezentanții evreilor și guvernul român la începutul anului 1943. La 7 aprilie, în cursul unei discuții cu Filderman, Antonescu declară că autorităților vor sprijini emigrarea orfanilor din Transnistria. (CARP, 1947, p. 407). Problema este din nou reiterată în luna august, când reîntors din Transnistria unde fusese deportat, Filderman adresează guvernului necesitatea readucerii orfanilor din Transnistria. (*Ibidem*).

Conform memoriului din 12 octombrie 1943 a lui Wilhelm Filderman, rezultă că, în Transnistria erau 20.000 de copii sub 18 ani. Copii s-au confruntat cu moartea, cauza fiind bolile, frigul și foamea la fel ca și adulții. Situația în care se aflau copii deportați în Transnistria este prezentată de un delegat al Ministerului de Externe trimis în zonă: „În lagărul de la Moghilău sunt internați circa 3000 de copii bolnavi. Mi-a lăsat o impresie detestabilă. Pe scânduri acoperite cu saltele, copiii, adevărate cadavre, își așteaptă ceasul morții din clipă în clipă. Este ceva groaznic de văzut. În lagăre sunt o mulțime de copii orfani...ai căror părinți au murit de tifos exantematic în ghetou, iar ei circulă prin ghetouri cerșind. Au nevoie urgentă de hrană, medicamente, îmbrăcăminte, lenjerie, încălțăminte, paie, unelte, așternuturi și locuințe mai omenești.” (BENJAMIN, 1996, p. 543-544).

În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 17 octombrie 1943, generalul Vasiliu a adus în discuție repatrierea a 5000 de orfani, problemă abordată și în cadrul Consiliului de Ordine din 12 noiembrie 1943 prin care „orfanii de tată și de mamă, rămași în Transnistria pe urma decesului părinților, se vor aduce în țară în grupe...și se vor așeza în orașele din țară în care sunt comunități evreiești, și vor fi dați în grija și hotărârea Centralei Evreilor din București, la fiecare familie înstărită, câte unul spre creștere.” (ȘERBĂNESCU, 1998, p. 309).

La 17 noiembrie 1943, generalul Tobescu, trimitea o notă cu privire la repatrierea evreilor deportați în Transnistria, care făcea referire și la orfani „având vârsta sub 18 ani”. (*Ibidem*, p. 311). Problema va tergiversa, astfel că, la 13 ianuarie 1944, Ministerul de Interne cere Președinției Consiliului de Miniștri aprobarea, la cerea C.E.R., ca 4000 de orfani evrei să se reîntoarcă în țară prin grija comunităților. (*Ibidem*, p. 323). Abia la 18 ianuarie Președinția Consiliului de Miniștri aprobă readucerea în țară a unui număr de 4000 de orfani care se aflau în județele: Moghilev (2690 de orfani), Balta (793), Juguștru (276), Golta (95) și Tulcin (111), care urmează a fi repartizați în județele din Moldova la: Botoșani (350 de orfani), Fălțiceni (200), Roman (330), Bacău (700), Iași (970), Vaslui (280), Bârlad (400), Huși (210) și Piatra Neamț (560). (*Ibidem*, p. 324-325).

Documentul Ministerului de Interne preciza condițiile readucerii acestor orfani, C.E.R., va desemna delegați pentru preluarea orfanilor, medici dar și îmbrăcăminte și alimente necesare pentru transport. Conform ordinului Inspectoratului General al Jandarmeriei din 21 februarie 1944, privind organizarea readucerii a 2000 de copii evrei orfani, ca urmare a recensământului făcut de delegații Centralei Evreilor din România, operațiunea urma a începe la 27 februarie, copii din Balta, 446 la număr, se repartizau la Iași, iar cei din Moghilev, 1514 se repartizau la: Botoșani (200), Fălțiceni (100), Roman (150), Bacău (280), Iași (154), Vaslui (100), Bârlad (200), Huși (110) și Piatra Neamț (220) (ȘERBĂNESCU, 1998, p. 336). Documentul spunea că „în orașele de destinație, orfanii vor fi

luați în primire de comunitățile evreiești respective în sarcina cărora cade cazarea și întreținerea.” (*Ibidem*, p. 336).

Un exemplu este cel al comunității din Târgu-Neamț care l-a delegat pe medicul David Morgenstern, iar în ziua de 27 februarie acesta a plecat spre Transnistria. Pentru adăpostirea orfanilor, conducerea comunității, a cerut ajutor maiorului Săulescu, comandantul Batalionului 13 V. M., pentru a i se retroceda o sinagogă ocupată de armată. Este vorba de sinagoga *Novak*, unde au fost amenajate 25 de paturi. Un ajutor în sumă de 513.675 de lei a fost primit de la Oficiul județean Neamț, pentru îngrijirea copiilor. (ARHIVA COMUNITĂȚII, REGISTRU DE PROCESE VERBALE AL COMUNITĂȚII 1944-1948, p. 15).

În dimineața zilei de 7 martie 1944, au fost aduși la Târgu Neamț, 70 de copii orfani din Transnistria, aceștia fiind cazați la familiile din oraș. Copiii, cu vârste între 6 și 15 ani, proveneau din familii de evrei evacuate din Bucovina în Transnistria. (REGISTRU TABEL CU ORFANII VENIȚI DIN TRANSNISTRIA, 1944, p. 1-20)

La 11 martie 1944, Inspectoratul General al Jandarmeriei întocmea pe baza informațiilor primite de la Legiunile de Jandarmi, o situație referitoare la copiii evrei orfani de ambii părinți ce au fost repatriați, precum și a celor orfani de mamă ce urmează să se reîntoarcă. Din nota informativă reiese că au fost aduși 1975 de orfani repartizați la Botoșani 211, Fălțiceni 99, Roman 157, Iași 157, Piatra Neamț, Târgu Neamț, Bacău 280, Vaslui 88, Bârlad 180 și Huși 101. (ȘERBĂNESCU, 1998, p. 349).

Despre copii orfani din Transnistria sosiți la Iași, nota la 13 martie 1944 în jurnalul ei o adolescentă evreică din Târgu Frumos: „Printre acești mici nenorociți, până la vârsta de 18 ani, se găsesc majoritatea într-o stare deplorabilă. Tinere copile de 14-15 ani nu mai sunt fete nevismovate. Sărmanele sunt necinstite în mod grosolan, majoritatea sunt gravide, complet deformate. Astăzi aflu că mulți sunt schilodiți, cu degetele degerate, sifilitici, plini de răni. Sărmanii oropsiți ai soartei, lipsiți de dragoste părintească! Mai ales acei mici, mititei, atâr de dornici de joacă nu au avut copilărie. Mulți din ei prăpădiți, hrăniți prost, lipsiți de medicamente. Sărmani degenerați, sălbatici, sălbăticiți, oare veți deveni vreodată oameni?” (POPA, 2007, p. 90).

Cei mai mulți orfani care au revenit din Transnistria au emigrat mai târziu în Israel cu ajutorul navelor care au transportat emigranți evrei în cursul anului 1944 (ACSIER, FOND III, dosar 376/1940-1944, f. 18). Holocaustul copiilor este un capitol încă insuficient cercetat și care trebuie abordat, cu atât mai mult cu cât, subiectul a fost și este unul tabu.

Tabel cu orfanii evreii din Transnistria, repartizați la Târgu-Neamț

Nume și prenume	Sex	Ani	Lagărul din Transnistria	Numele părinților		Ocupație părinți	Locul de origine	La cine locuiește în Târgu-Neamț / adresa
				Tata	Mama			
Mühlmann Ruchel	F	6	Moghilev	David	Blima	-	Lipcani	Lupu Morit Braunștein / Ștefan cel Mare, 123
Landau Mitzi	F	7	Moghilev	Haim	Estera	comerciant	Bănila pe Siret	David Solomon / Ștefan cel Mare, 171
Ivanier Mitzi	F	9	Moghilev	Meier	Șarlota	agricultor	Berhomet	Ghebos H. Buium / Cuza Vodă, 55
Prniling Mina	F	10	Moghilev	Șmil	Feiga	funcționar	Vatra Dornei	Nathan Ștein / Cpt. Deciu, 43
Katz Marița	F	10	Moghilev	Chaim	Etel	moșier	Jud. Storojineț	Isach Noiach / Ștefan cel Mare, 41
Kegler Coca	F	10	Moghilev	Simon	Frida	comerciant	Petriceni, Storojineț	Moisă I. Iancovici / Ștefan cel Mare, 94
Ivanier Taube	F	11	Moghilev	Isac Herș	Fani	cherestea	Berhomet	Catz Samoil / Ștefan cel Mare, 80
Iunger Taube	F	11	Moghilev	Ștrul	Malca	negustor	Vatra Dornei	Bențin Săpunaru / Cuza Vodă, 106
Schöffner Mina	F	11	Moghilev	Zoni	Sali	regie	Coțmani	Moisă Spițet / Cuza Vodă. 95
Grumber Pepi	F	12	Vindiceni	-	Eti	brutar	Cernăuți	Isidor Lieber / Ștefan cel Mare, 227

Ivanier Rachel	F	12	Moghilev	Șulem	Bertha	cațap	Zamoștea, Storojineț	Lazăr Mendel / Ștefan cel Mare, 28
Klein Sara	F	12	Moghilev	Maier	Pepi	cerealier	Iacobeni	Israel Telch / Voievod Mihai, 4
Löbel Rella	F	12	Moghilev	Herman	Sali	negustor	Vatra Dornei	Emil Cheis / Ștefan cel Mare, 82
Klipper Bertha	F	13	Moghilev	Fișel	Perla	Negustor	Văscăuți	Moișă L. Bercovici / Cuza Vodă, 86
Ștein Chava	F	13	Grabivți	Bercu	Sura	rotar	Lipcani	Pincu Bercovici / Cp. Deciu, 19
Wurbrand Mina	F	13	Moghilev	Leibon	Gusta	croitor	Rădăuți	Marcu Grimberg / Ștefan cel Mare, 36
Lester Sabina	F	13	Moghilev	Meier	Șarlota	tinichigiu	Burdujeni	Ilie Eli / Carol, 14
Iunger Haia	F	13	Moghilev	Ștrul	Malca	negustor	Vatra Dornei	Carol Ștein / Ștefan cel Mare, 95
Dauber Sali	F	13	Moghilev	David	Eti	forestier	Șipot, Berhomet	Dr. Feingenbaum / Ștefan cel Mare, 187
Ivanier Ritta	F	14	Moghilev	Meier	Șarlota	agricultor	Berhomet	Iosef Greif / Ștefan cel Mare
Kegler Sali	F	14	Moghilev	Simon	Frida	comerciant	Petriceni, Storojineț	M. Haimsohn / Ștefan cel Mare, 57
Ringer Jeni	F	14	Moghilev	Mozes	Janetta	brutărie	Rădăuți	Bernhard Segal / Ștefan cel Mare, 39
Bartfeld Zalma	F	14	Moghilev	Herman	Hanora	șef de gară	Ițcani	D. Morgenstern / Ștefan cel Mare, 45
Katz Ruchel	F	14	Djurin	Haim	Hana	cherestea	Hotin	Cunea Cnait / Ștefan cel Mare, 98
Goffman Schilma	F	14	Moghilev	Ștrul	Enea	Băcănie	Edineț	David Nacht / Ștefan cel Mare, 95
Neger Anna	F	14	Moghilev	Haim	Leia	lucrător gară	Vatra Dornei	David Ițicovici / Cuza Vodă
Rutner Mali	F	15	Moghilev	Israel	Pepi	băcănie	Vatra Dornei	Cerbu Solomon / Ștefan cel Mare, 43
Weiser Ester	F	15	Moghilev	Leizer	Peisa	negustor	Hotin	Alexandru Solomon / Ștefan cel Mare, 85
Sedner Roza	F	15	Moghilev	Leizer	Elka	croitor	Burdujeni	Nicu Liberman / Carol, 3
Wijnîțer Nesia	F	15	Moghilev	Motel	Beila	cârciumar	Văscăuți	Ilie Meer / Carol, 12
Kimerling Nesa	F	15	Moghilev	Motel	M. Beila	cârciumar	Văscăuți	Haim Z. Ițicovici / Ștefan cel Mare, 116
Baker Dora	F	15	Moghilev	Herș	Roza	manufactură	Cernăuți	Iancu Wolsohn / Ștefan cel Mare, 122
Dauber Coca	F	15	Moghilev	David	Eti	forestier	Șipot, Storojineț	Iulius Schechter / Voievod Mihai
Kronenfeld Roza	F	15	Moghilev	Manase	Dora	-	Vatra Dornei	Fișel Marcovici / Cuza Voda, 91
Flagel Betty	F	15	Moghilev	Abram	Pese	cerealist	C. Lung	Zumer Iacobovici / Ștefan cel Mare, 88
Somental Lutzi	F	15	Djurin	Carol	Sabina	avocat	Rădăuți	Solomon Weissman / Ștefan cel Mare, 110
Kreisel Lidia	F	15	Djurin	Oscar	Rebeca	dep. de vinuri	Rădăuți	Ștrul Șpițer / Ștefan cel Mare, 54
Rosner Paula	F	15	Djurin	Nathan	Clara	negustor	Cernăuți	Bernhard Froim / Ștefan cel Mare, 104
Kegler Maltza	F	15	Moghilev	Simon	Frida	comerciant	Petriceni, Storojineț	Froim Ruckenstein / Ștefan cel Mare, 103
Schaier Roza	F	15	Grabivți	Ițic	Golda	agricultor	Zamoștea, Storojineț	Dentist Winer / Pandescu, 14
Lazăr Gusta	F	15	Kezmerof	Haim D.	Sara	haham	Jadova, Storojineț	Beck Ghidale / Ștefan cel Mare, 151
Mania Ruth	M	6	Moghilev	-	-	-	-	Moișă Argintaru / Ștefan cel Mare, 126
Weizer Ulrich	M	7	Moghilev	-	-	-	-	Leon Manașcu / Radu Teohari, 10

Löbel Beno	M	8	Moghilev	Herman	Sali	negustor	Vatra Dornei	Alter Katz / Ștefan cel Mare, 74
Löbel Buziu	M	10	Moghilev	Iacob	Mali	funcționar	Jucica, Cernăuți	Nathan Ștein / Cpt. Deciu, 43
Hochstädt Solomon	M	10	Moghilev	Miguel	Rifca	manufactură	Lipcani	Ch. L. Grümberg / Ștefan cel Mare, 36
Kimmerl Haim	M	10	Moghilev	Ghidale	Leia	negustor	Berhomet	D. Wiener / Voievod Mihai
Scheier Zeilic	M	11	Grabivți	Ițic	Golda	agricultor	Zamoștea, Storojineț	Gross M. Avram / Cuza Vodă, 26
Meizeles Herș	M	12	Moghilev	Chaim	Bertha	băcănie	Gura Humor	Avram Goldenberg / Ștefan cel Mare, 62
Epure Moșe	M	12	Moghilev	Aizic	Sura	richtuitor	Burdujeni	Zumer I. Herș / Regele Ferdinand, 68
Kimmel Aron	M	12	Moghilev	Ghidale	Leia	Negustor	Berhomet	Leon Solomon / Regele Ferdinand, 2
Orükman Mendel	M	12	Moghilev	Iosef	Fani	funcționar	Mihova, Storojineț	Eli Rosențweig / Ștefan cel Mare, 49
Hoffer Aron	M	12	Moghilev	Leizer	Bertha	măcelar	Zamoștea, Storojineț	Ichel Grünberg / Ștefan cel Mare, 64
Remert Șaie	M	13	Moghilev	Idel	Martha	chiristigiu	Stănești de Jos	Iosub Segal / Ștefan cel Mare, 99
Kimmel Leizer	M	13	Moghilev	Ghidale	Leia	negustor	Berhomet	Strul Șapira / Cpt. Deciu, 23
Haller Abraham	M	13	Moghilev	Șulām	Rifca	șef de tren	Berhomet	Iosub Birnberg / Ștefan cel Mare, 138
Schaier Haim	M	13	Moghilev	Israel	Fani	băcănie	Vatra Dornei	Burāch L. Laufer / Cpt. Deciu, 5
Gottagman Leib	M	13	Moghilev	Șmil	Bertha	funcționar	Stănești	Șloim Cohn / Cpt. Deciu, 17
Ivanier Moise	M	13	Moghilev	Isac Herș	Fani	cherestea	Berhomet	Iosub Tăbăcaru / Radu Teoharie, 25
Beri Simon	M	13	Murafa	Samuel	Blanca	fabricant	Gura Humor	Leiba Meier / Apostoliu, 1
Schaler Pino	M	14	Grabivți	Ițic	Golda	agricultor	Zamoștea, Storojineț	David Herșcovici / Ștefan cel Mare, 136
Wolf Chaim	M	14	Djurin	Beri	Rifca	tăbăcărie	Rădăuți	Moișă Goldștein / Ștefan cel Mare, 132
Falenbaum Herman	M	14	Grabivți	Carol	Fani	muncitor	Cernăuți	Isac Cheis / Ștefan cel Mare, 72
Prihling David	M	14	Moghilev	Șloime	-	muncitor	Vatra Dornei	Rabin Roller / Cuza Vodă, 128
Zwiebel Emil	M	14	Djurin	Mendel	Golda	funcționar	Vijnița	Iancu Goldenberg / Ștefan cel Mare, 100
Meiseles Leivi	M	15	Moghilev	Chaim	Bertha	băcănie	Gura Humor	Ida Ușer Sigler / Cuza Vodă, 39
Eppstein Chaim	M	15	Moghilev	Meier	Nelly		Gura Humor	Nuță Haim Idel / Ștefan cel Mare, 34
Hochstdädt Moise	M	15	Moghilev	Miguel	Rifca	manufactură	Lipcani	Cg. L. Grünberg / Ștefan cel Mare, 36
Schapira Avram	M	15	Moghilev	Iancu	Paullina		Dorna	Moisă Argintaru / Ștefan cel Mare, 126
Meidler Filip	M	15	Grabivți	Max	Hilda	manufactură	Cernăuți	Avram Șapira / Cpt. Deciu, 7

Proveniența				Sexul		Vârsta											
Lagărul din Transnistria		Domiciliul		F	M	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Moghilev	54	Lipcani	2	42	28	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	
Vindiceni	1	Bănila	1			-	7	-	-	-	-	-	-	-	-		
Grabivți	7	Berhomet	8			-	1	-	1	1	1	1	3	1	-	-	
Djurini	6	V. Dornei	10			-	-	1	-	1	1	1	2	2	2	-	
Kezmerof	1	Storojineț	7			-	-	-	-	2	-	1	-	1	3	-	

Murata	1	Coțmani	1			-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
		Cernăuți	6			-	-	-	-	1	-	1	-	1	3	-
		Zomostea	5			-	-	-	-	-	1	2	-	1	1	-
		Iacobeni	1			-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
		Văscăuți	3			-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-
		Lipcani	3			-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-
		Rădăuți	5			-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	-
		Burdujeni	3			-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-
		Hotin	2			-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
		Ițcani	1			-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
		Edineț	1			-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
		C-Lung	1			-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
		G.- Humor	4			-	-	-	-	-	-	1	1	-	2	-
		Stănești de Jos	2			-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
		Vijnița	1			-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
		Dorna	1			-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
		Fără origini	2			1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOTAL	70		70	42	28	2	9	-	1	6	4	9	13	12	20	-

BIBLIOGRAFIE

***Arhiva comunității Evreilor Târgu-Neamț, *Registru de procese verbale al comunității 1944-1948*

***Arhiva comunității Evreilor Târgu-Neamț, *Registru tabel cu orfanii veniți din Transnistria, 1944*

***ACSIER, fond III, dosar 376/1940-1944

BENJAMIN, Lya, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, 1940-1944*, Editura Hasefer, București, 1996

CARP, Matatias, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România. 1940-1944*, Vol. III Transnistria, București, 1947

IOANID, Radu, *The Destruction and Rescue of Jewish Children in Bessarabia, Bukovina and Transnistria, 1941-1944*, în „Children and the Holocaust. Symposium Presentations”, United States Memorial Museum, Washington D. C., 2004

POPA, Dan Petre, *Jurnal de fată din Târgu Frumos*, Editura Albatros, București, 2007

ȘERBĂNESCU, Ion, *1943-1944: Bilanțul tragediei – Renașterea speranței*, Editura Hasefer, București, 1998

**BERNARD PICART, PHILIPPE D'ORLÉANS, JEAN-BAPTISTE
OUDRY AND THE FRENCH BOOK ILLUSTRATION
IN THE 18TH CENTURY**

**BERNARD PICART, PHILIPPE D'ORLÉANS, JEAN-BAPTISTE
OUDRY ET L'ILLUSTRATION DU LIVRE FRANÇAIS
AU XVIIIE SIÈCLE**

**BERNARD PICART, PHILIPPE D'ORLÉANS, JEAN-BAPTISTE
OUDRY ȘI ILUSTRAȚIA DE CARTE FRANCEZĂ
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA**

Prof. Ioana NISTOR

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

e-mail: ioananistor2003@yahoo.com

Abstract

The book during the 18th century reinvented itself by new creative and defining valences, by gaining access to the interested public, including subjects that reflect the affirmation of personal and inner values and judgments, promoted by artists, painters, philosophers, also reflected in the book illustration that reveals the advance of thought and the human spirit. The study highlights aspects of the cultural experience, namely the Rococo-style book illustration reflected through the work of Bernard Picart, Philippe d'Orléans and Jean-Baptiste Oudry.

Résumé

Le livre du XVIIIe siècle est réinventé par de nouvelles valences créatives et décisives, par gainé l'accès au public intéressé, par le thème qui reflète l'affirmation des valeurs et des jugements personnels et intérieurs, reflété par les artistes, les peintres, les philosophes, par l'illustration de livre qui reflète la promotion de la pensée et l'esprit humain. L'étude met en évidence des aspects de l'expérience culturelle, en particulier l'illustration de livre de style rococo reflétée par les travaux de Bernard Picart, Philippe d'Orléans et Jean-Baptiste Oudry.

Rezumat

Cartea în secolul al XVIII-lea se reinventează prin noi valențe creatoare și defnitorii, prin accesul către publicul interesat, prin tematica ce reflectă afirmarea valorilor și judecăților personale și interioare, prin susținerea artiștilor, pictorilor, filosofilor, prin ilustrația de carte ce reflectă promovarea gândirii și a spiritului uman. Studiul evidențiază aspecte privind experiența culturală, respectiv ilustrația de carte în stil rococo reflectată prin activitatea lui Bernard Picart, Philippe d'Orléans și Jean-Baptiste Oudry.

Keywords: *book illustration, baroque, grand manner, rococo, etching, France*

Mots-clés: *illustration de livre, baroque, grande manière, rococo, gravure, France*

Cuvinte-cheie: *ilustrație de carte, baroc, maniera grande, rococo, gravură, Franța*

Experiența culturală din secolul al XVIII-lea reflectă valențele creatoare ce au inclus manifestările culturale și artistice într-un tot unitar, complexă prin diversitate și caracteristicile regionale, centrale și sud-est europene, definind arta, literatura, în speță arta realizării cărților. Cartea de secol XVIII se formează din punct de vedere al conținutului și se reinventează prin afirmarea trăirilor interioare ale omului, prin orientarea dinspre exterior către interior, susținută de artiști, filosofi și gânditori, care având ca obiectiv eliberarea gândirii și a spiritului uman de prejudecățile religioase.

Pentru secolul XVIII, este dificil să identificăm un punct de convergență unic pentru un asemenea fenomen complex precum barocul, însă o caracteristică inițială poate proveni din originea termenului în sine, izvorând din termenul francez „*baroque*”, derivat din cuvântul portughez „*barocco*” ce semnifică perla în stare brută, utilizată masiv în arta bijuteriilor din Renașterea târzie, și din termenul italian „*baroco*” ce se referea la o figură din arta retoricii, un silogism aristotelian cunoscut în lumea intelectuală. Termenul a fost utilizat abia în secolul al XVIII-lea, când Francesco Milizia (1725-1798) din Puglia, un admirator al noului stil neoclasic, a folosit termenul italian „*baroco*” în sensul de abuz, scriind în a sa *Dizionario delle belle arti del disegno* că „*baroco* este superlativul bizarului, excesivul și ridicolul”. Astăzi însă, putem pe deplin aprecia dintr-un punct de vedere obiectiv, arta și cultura barocă ce și-a avut rădăcinile în Franța, Italia, Spania și Portugalia (BUSSAGLI, REICHE, 2009, p. 11). Industria tiparului se caracterizează prin producția de masă începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, din acest motiv cărțile „ce fuseseră rare și foarte scumpe, au devenind disponibile și accesibile”, la îndemâna cititorilor care beneficiau de numeroase titluri. Tiparul a devenit o industrie culturală ce lucra pentru o mare cantitate de consumatori (MARAVALL, 1986, p. 85-86).

După anul 1715, când Regele Soare, Ludovic al XIV-lea, și-a găsit sfârșitul, urmează perioada numită „*maniera grande*”, regăsită în special în arta picturii, incluzând reprezentări „grandioase, șocante, semnificative, victorioase, tulburătoare, emoționante și frapante, dar nu intime”, și răspândindu-se în scurtă vreme în întreg spațiul occidental (RIEGL, PAYNE, 2010, p. 108).

Termenul „*rococo*” apare între anii 1720-1780, derivând probabil din francezul „*rocaille*” („scoică”), ca o abordare modernă în artă ce a contribuit la independența crescândă a artiștilor față de sistemul de patronaj tradițional și de structurile instituționale (MILAM, 2011, p. 16). Rococo-ul a luat formă ca o revoltă împotriva măreției barocului și a solemnității clasicismului. A înflorit în timpul domniei lui Ludovic al XV-lea și a început să iasă din modă în a doua jumătate a secolului XVIII.

În această scurtă perioadă, de mai puțin de un secol, s-a răspândit prin curțile și orașele Europei, cu variații regionale semnificative asupra stilului care se dezvoltă în Bavaria, Potsdam, Venetia și Marea Britanie. Perioada a produs un număr extraordinar de inovatori artistici, care au contestat convențiile, au dezvoltat noi categorii de subiecte. Din acest mod de viață a izvorât cartea rococo, având o ilustrație cu menirea clară de a tălmăci textul și, din această cauză, cuprinzând adesea, în loc de explicație, un citat din textul respectiv. Alături de ilustrații, sunt prezente o serie de ornamente, folosite parțial la text, „*fleuron finale*” sau „*cul de lampe*”, plasate la finalul unui capitol sau al cărții, cu un ridicat rafinament artistic, fiind formate din împletituri florale, ghirlande de flori, embleme, portrete în medalion, grații, amorași înaripați etc.

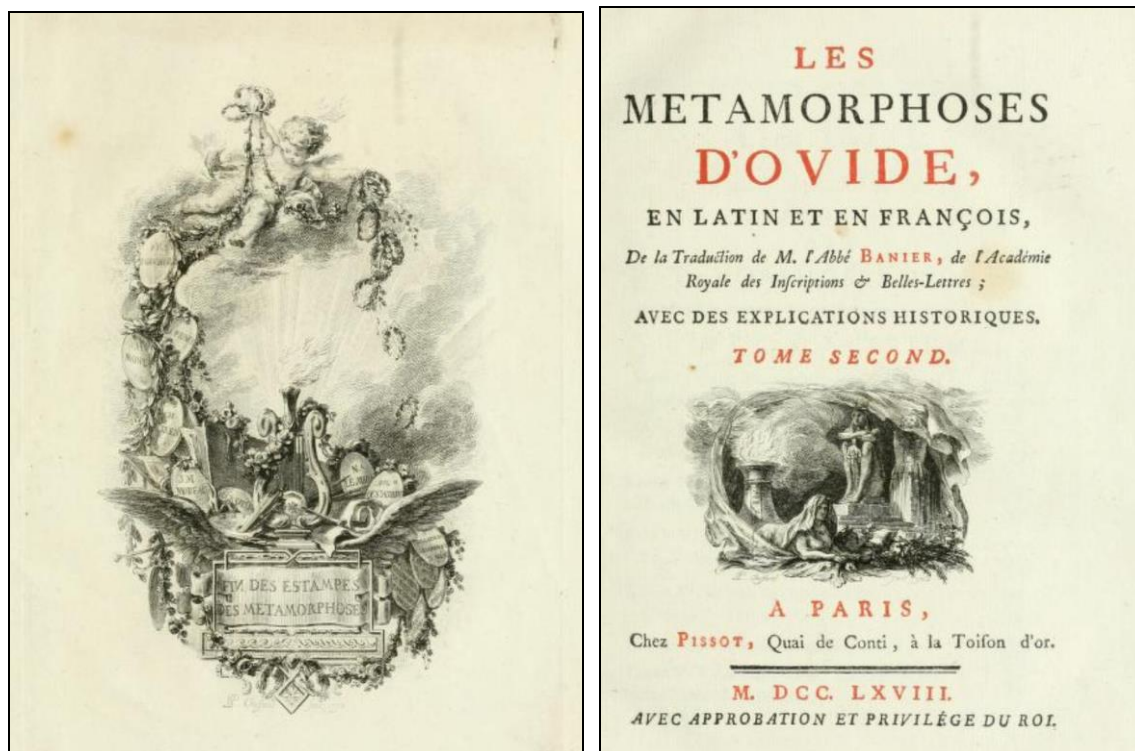

Fig. nr. 1-2. Spre exemplificare, un „cul de lampe” suplimentar este plasat la finalul volumului secund (p. 444) din *Les Metamorphoses D'Ovide* (1767), în 4 volume, legate cu piele, autor/titlul și numărului volumului etichetate separat pe cotor, cu margini aurite; vinieta cu un scorpion și inițialele W R H J (Wynne Rice Hugh Jeudwine, anticar amator). O a treia copie este inserată la sfârșitul volumului 4.

Banier, François, Banier, Basan, François, Espilly, Jean-Baptiste D', Goujet, Claude-Pierre, Le Mire, Noël, Choffard, Pierre-Philippe, and Pissot, Noël-Jacques. *Les Metamorphoses D'Ovide: En Latin Et En François / De La Traduction De M. L'Abbé Banier, De L'Académie Royale Des Inscriptions & Belles-lettres; Avec Des Explications Historiques*. A Paris: Chez Pissot, Quai De Conti, A La Croix-d'or, 1767. Tipărit. Sursa: Getty Research Institute. <https://primo.getty.edu/>

În Franța, rococo-ul se exprimă prin dorința de o viață și o exprimare mai liberă (CHARLES, CARL, 2014, p. 27), fiind tipărite volume cu ilustrații elegante și imaginative, incluzând autori ai antichității, precum Ovidiu, Virgil, Horațiu, reprezentanți ai Renașterii, ca Boccaccio, Petrarca, Ariosto, însă și lucrări ale contemporanilor, La Fontaine, Moliere sau Fénelon. Se afirmă adevărați artiști în gravură ale căror opere se regăsesc în marile muzee ale lumii, precum Louvre sau Guggenheim.

Una dintre cele mai faimoase lucrări privind religia este *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde* (1723-1743; *Ceremonii și tradiții religioase a tuturor popoarele lumii*), publicată la Amsterdam, a celebrului gravor Bernard Picart, autorul și editorul cărții fiind Jean Frederic Bernard. Pe pagina de titlul a celor 6 volume in folio, este înscris cu litere mari, de culoarea roșie, numele gravorului Bernard Picart, parizian de origine, stabilit la Amsterdam, trecând la calvinism, realizând 266 de ilustrații pentru volumul ce avea să devină un izvor fundamental pentru studiul credințelor religioase. Lucrarea prezintă religia din perspectivă comparativă, oferind imagini și analize privind evreii, catolicii, musulmanii, popoarele din Orient și din America, protestanții, dești, francmasonii și secte diferite. În ciuda condamnării din partea Bisericii Catolice, lucrarea a fost un succes răsunător. În secolul următor, a fost copiată sau adaptată, dar fără contextul radicalismului său inițial. (O analiză profundă asupra importanței acestei lucrări este oferită de Hunt, Jacob și Minjhardt care realizează un minuțios studiu al secolului al XVIII-lea, studiu ce explorează credința și metafizica în context societal, biografic și cultural; HUNT, JACOB, MIJNHARDT (a), 2010, p. 400).

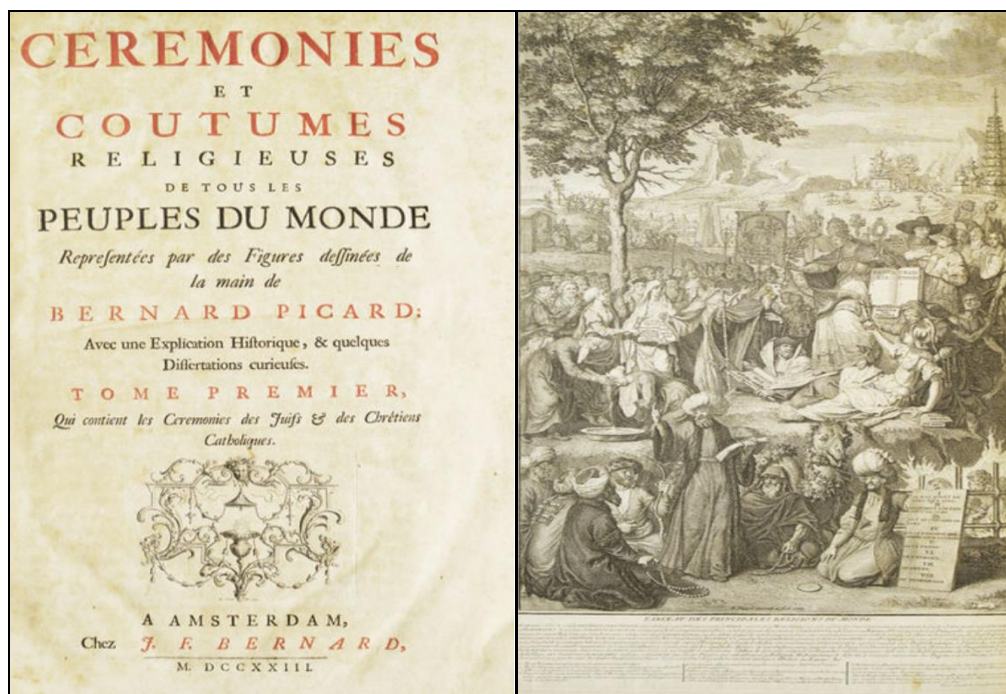

Fig. nr. 3-4. Amsterdam: J.-F. Bernard, 1743. Prima ediție. Viniete de titlu gravate. Ilustrat cu gravuri după desene de Bernard Picart. 6 volume. Folio. Volume în marochin și pânză. Această lucrare magnifică cu unele dintre cele mai frumoase opere ale lui Picart, apare de-a lungul a două decenii, astăzi setul complet fiind foarte rar de regăsit. Textul enciclopedic reprezintă o culegere de extrase din scrierile mai multor autori, printre care Le Brun, Thiers, Abbadie, Dupin, Boulainvilliers, dar scopul și frumusețea gravurilor lui Picart îi conferă operei puterea sa irezistibilă. Această primă ediție este marcată de numele care apare pe primul volum, *Picard* în loc de *Picart* – ceea ce a provocat multă confuzie cu privire la ortografia numelui său în edițiile ulterioare. Sursa: HUNT, JACOB, MIJNHARDT (a), 2010, p. 400.

Chiar dacă prețul lucrării era ridicat, *Cérémonies et coutumes religieuses...* și-a găsit un public cititor pasionat, nerăbdător și dacă era nevoie, chiar dispunând de resurse financiare pentru achiziționarea volumelor. Inițial, lucrarea a fost concepută și oferită celor dornici de abonament, contra sumei de 50 florini (guldeni). Prețul însă a continuat să crească, în mod repetat, chiar și pentru cei abonați, ajungând ca în 1737, volumul VII să coste 20 de florini. Contravaloarea menționată era pentru volumele tipărite pe hârtie standard în folio, aprox. 41 cm înălțime și 25 cm lățime, iar ediția grand-folio costa și mai mult. În ciuda interzicerii lucrării și a asocierii cu protestanții francezi în exil, cartea s-a clasat printre primele 90 de titluri deținute de parizienii prosperi în anul 1750, plasându-se în aceeași categorie cu influenta lucrare *Le Discours sur l'Histoire universelle* (Discurs asupra istoriei universale) a episcopului francez Jacques-Bénigne Bossuet și cu primele volume ale faimoasei *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Enciclopedia, sau dicționarul sistematic al științelor, al artelor și al meseriilor) a lui Denis Diderot și Jean le Rond d'Alembert (1751-1772) (HUNT, JACOB, MIJNHARDT (b), 2010, p. 3-4).

În aceeași manieră a lui Picarts, dar mai schematic sunt și cele 28 de ilustrații, apărute în anul 1718, în povestirea *Daphnis et Chloe* și care au fost realizate de regentul francez, ducele *Philippe d'Orléans* (1674-1723).

Fig. nr. 5-7. O adevărată capodoperă, *Daphnis et Chloe*, de Longus, realizată în urmă cu 302 ani, include 159 de pagini, decorate cu fire de aur; fiecare ilustrație este datată 1714, de către Philippe d'Orléans (fig. 7, stânga jos).

Reputația acestui mic volum provine în primul rând, din modul în care a fost concepută. În anul 1714, prințul Philippe d'Orléans a realizat o serie de desene pentru povestea *Daphnis et Chloe*, sub tutela lui Antoine Coypel, tatăl lui Charles-Antoine Coypel. La începutul regenței sale, desenele au fost gravate de Benoît Audran (1661-1721) și publicate în ediția din 1718, a romanului pastoral al lui Longus, scris în secolul II sau III d.Hr. Traducerea în limba franceză este realizată de Jacques Amyot, cu note de A. Lancelot. Prestigiul conferit de implicarea lui Philippe d'Orléans a făcut din *Daphnis et Chloe* un element de dorit pentru colecțiile de bibliofile franceze. A primit numele de *Carte Regentului*. Prima ediție din anul 1718 este foarte rară deoarece s-au realizat doar 250 de exemplare (RAY, 1982, p. 10).

Între 1729-1734, Jean-Baptiste Oudry (1686-1755) a ilustrat celebra lucrare de secol XVII, scrisă de Jean de La Fontaine, *Fables choisies mises en vers*, creând 276 gravuri extrem de finisate și frumoase. Abia în anul 1751, Louis Regnard de Montenaault a achiziționat ilustrațiile de la Oudry cu intenția de a le utiliza pentru ediția de lux din *Fabule...*, ce a apărut în 4 volume în perioada 1755-1760. Desenele sale au fost considerate improprii pentru translatarea directă pe placa de gravură, toate compozițiile fiind copiate în creion, într-un stil mai liniar, de către Cochin le jeune (MORTON, 2007, p. 76).

Fig. 8-9. Reprezentarea pentru fabula *Dobitoacele bânuite de ciură* (fig. 8) descrie un grup eclectic de animale (un leu, o vulpe, un cerb, un urs, un câine și un măgar), discutând care să fie sacrificat pentru a obține iertarea păcatelor: „De-am fost sortiți să pătimim atât de greu./Să știți că Cerul a voit/Păcatele ce le-am făcut să le plătim./Și de dorim/Să-nduplecăm dârzenia cerească./Cel care e mai culpeș din noi să se jertfească./Răscumpărând iertarea tuturor” (La Fontaine, *Fabule*, București, Grup Editorial Litera, 2020, p. 27). *Vulpea, muștele și ariciul* (fig. 9), pensulă, cemeală

neagră, linii evidențiate în alb, linia ramei în cerneală neagră, format vertical (24.1x18.8 cm). Semnată și datată în cerneală neagră, stânga jos, „JB oudry / 1733”, pe revers gravat *Le renard, les mouches, et le hérisson*, cu legenda „J. B. Oudry inv., Chedel sculp.” (BEAN, TURCIC, 1986, p. 196-197).

Cele 276 ilustrații pe format vertical, încadrate într-o ramă desenată, sunt executate pe hârtie albastră, în pensulă, cu cerneală neagră și guașă albă. Formatul mare (31.1x25.4 cm), precum și includerea ilustrațiilor în volumul lui La Fontaine, sugerează că Oudry a dorit de la început publicarea acestora, prin crearea unui portofoliu extins a reprezentărilor animaliere obișnuite, dar și exotice (MORTON, 2007, p. 76).

Oudry a înțeles că ilustrarea volumului necesită mai degrabă crearea unor animale expresive și active care evidențieze punctul critic al narațiunii, decât ilustrații ce să reprezinte animalele în formă naturală. Deși nu toate fabulele i-au oferit oportunitatea acestei idei, *Fabulele...* i-au permis lui Oudry să conceapă și să impună animale ca actori care joacă roluri consacrate, în același mod în care erau reprezentate personalitățile istorice (MORTON, 2007, p. 85-88).

Cartea în secolul al XVIII-lea se reinventează prin valențe creatoare și definitorii, prin accesul către publicul interesat, prin tematica ce reflectă afirmarea valorilor și judecăților personale și interioare, prin susținerea artiștilor, filosofilor, implicit prin ilustrația de carte ce reflectă promovarea gândirii și a spiritului uman.

BIBLIOGRAFIE

- BEAN, Jacob, TURCIC, Lawrence, *15th-18th Century French Drawings in the Metropolitan Museum of Art*, New York, Metropolitan Museum of Art, 1986
- BUSSAGLI, Marco, REICHE, Mattia, *Baroque & Rococo*, New York, Sterling Publishing Company, Inc., 2009
- CHARLES, Victoria, CARL, Klaus, *Rococo*, New York, Parkstone International, 2014
- HUNT, Lynn, JACOB, Margaret C., MIJNHARDT, Wijnand (a), *The Book That Changed Europe: Picart and Bernard's Religious Ceremonies of the World*, Cambridge, Belknap Press, 2010
- HUNT, Lynn, JACOB, Margaret C., MIJNHARDT, Wijnand (b), *Bernard Picart and the First Global Vision of Religion*, Los Angeles, Getty Research Institute, 2010
- LA FONTAINE, Jean de, *Fabule*, București, Grup Editorial Litera, 2020
- MARAVALL, Jose Antonio, *Culture of the Baroque. Analysis of a Historical Structure*, Manchester, Manchester University Press, 1986
- MILAM, Jennifer D., *Historical Dictionary of Rococo Art*, Plymouth, Scarecrow Press, 2011
- MORTON, Mary, *Oudry's Painted Menagerie: Portraits of Exotic Animals in Eighteenth-Century Europe*, Los Angeles, Getty Publications, 2007
- RAY, Gordon Norton, *The Art of the French Illustrated Book, 1700 to 1914*, vol. 1, New York, Dover Pubns, 1982
- RIEGL, Alois, PAYNE, Alina Alexandra, *The Origins of Baroque Art in Rome*, Los Angeles, Getty Publications, 2010

THE PRINCIPLE OF NATIONALITIES IN THE PEACE TREATIES OF 1919-1920

LE PRINCIPE DES NATIONALITÉS DANS LES TRAITÉS DE PAIX DE 1919-1920

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN TRATATELE DE PACE DIN 1919-1920

Dr. Stelean-Ioan BOIA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

E-mail: stelianioanboia@yahoo.com

Abstract

The Paris Peace Conference the mission of building, after the First World War, a new political and teritorial order in Europe. The disappearance of the great German, Russian, Austro-Hungarian and Ottoman empires gave a new impetus to the peoples of Europe to form nation states.

The authors of the peace treaties sought and succeeded in restoring the map of Europe after the war. Following the signing of the peace traities of Saint-Germain-en-Laye (September 10, 1919), Neuilly-sur-Seine (November 27, 1919) and Trianon (June 4, 1920), new states were dorned in Central-Eastern Europe, others completing their national unity.

Résumé

La Conférence de Paix de Paris avait pour mission de construire, après la Première Guerre Mondiale, un nouvel ordre politique et territorial en Europe. La disparition des grands empires a donné un nouvel élan aux peuples européens pour former des États-nations.

Les auteurs des traités de paix ont cherché et réussi à restaurer la carte de l'Europe d'après-guerre sur la base du principe des nationalités et du droit de chaque nation à l'autodétermination. Suite à la signature des Traités de Paix de Saint Germain-en-laye (10 septembre 1919), Neuilly-sur-Seine (27 novembre 1919) et Trianon (4 juin 1920), de nouveaux États se forment en Europe Centrale et Orientale, d'autres perfectionnent leur unité nationale.

Rezumat

Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) a avut misiunea de a edifica, după Primul Război Mondial, o nouă ordine politică și teritorială în Europa. Dispariția marilor imperii a dat un nou impuls popoarelor europene de a se constitui în state naționale.

Autorii tratatelor de pace au căutat și au reușit să refacă harta Europei de după război pe baza principiului naționalităților și al dreptului fiecărei națiuni la autodeterminare. În urma semnării Tratatelor de Pace de la Saint Germain-en-Laye (10 septembrie 1919), Neuilly-sur-Seine (27 noiembrie 1919) și Trianon (4 iunie 1920) s-au constituit în Europa Central-Răsăriteană noi state, altele desăvârșindu-și unitatea națională.

Keywords: *principle, nationality, nation, plebiscite, self-determination*

Mots-clés: *principe, nationalité, nation, plébiscite, autodétermination*

Cuvinte-cheie: *principiu, naționalitate, națiune, plebiscit, autodeterminare*

Introducere

Principiul naționalităților a reprezentat ideea călăuzitoare a Conferinței de Pace de la Paris din anii 1919-1920. Preocupată, în același timp, de elaborarea Pactului Societății și de restabilirea ordinii internaționale prin lichidarea problemelor generate de la sârșitul războiului mondial, Conferința de Pace trebuia, în baza programului și principiilor adoptate, să hotărască asupra noului statut teritorial și politic. La sfârșitul războiului, națiunile subjugate de Puterile Centrale își constituiseră în mod spontan guverne proprii, distrugând, fără menajamente, tradiții seculare și formațiuni politice, a căror misiune istorică încetase. Era o afirmare conștientă și categorică a voinței naționale a popoarelor, a principiului naționalităților.

Autorii tratatelor de pace au căutat, să refacă harta Europei pe baza principiului naționalităților, manifestat, indiferent de nuanțele sale teoretice, prin tendința ca nicio națiune sau fracțiune de națiune să nu fie încorporată unui stat străin, prin încălcarea flagrantă a voinței sale colective.

Principiul naționalităților în Tratatul de Pace din 1919-1920

Tratatul de Pace au imprimat, prin elementul nou și decisiv ce-l aduceau, manifestarea clară a voinței colective, caracterul național al acestor acorduri, de la Versailles, Saint-Germain (10 septembrie 1919) și de la Trianon (4 iunie 1920), Neuilly sau Sevres. În răspunsul său la prima cerere de armistițiu a Austriei, din septembrie 1918, Woodrow Wilson, președintele american, remarcă faptul că „împrejurările se modificaseră atât de repede, încât autonomia pură și simplă era de acum insuficientă, căci drepturile suverane ale cehilor și aspirațiile naționale ale jugoslavilor și românilor erau deja recunoscute.” (SOFRONIE, 1936, p. 83). De fapt, în urma evenimentelor, Conferința de Pace se găsea în situația unui adevărat lichidator al Statului Habsburgilor, a unui stat a cărui integritate teritorială era imposibil a mai fi conservată și ai cărui moștenitori erau în general cunoscuți: Cehoslovacia, Polonia, România, Jugoslavia, Austria și Ungaria, devenite state naționale, respectiv Italia. Misiunea Conferinței era astfel redusă la fixarea detaliilor frontierelor, în linii mari acestea fiind trasate de hotărârile Consiliilor Naționale. (*Ibidem*, p. 59).

Documentele prezentate Conferinței de Pace de către delegațiile guvernelor statelor din Europa Central-Răsăriteană, cereau o aplicare absolută a principiului wilsonian al naționalităților. Datorită unui complex de împrejurări istorico-economice, naționalitățile sunt atât de amestecate în Europa Centrală și de Est, iar condițiile economice, geografice sau istorice atât de interdependente, încât o departajare teritorială, cu ignorarea lor desăvârșită, departe de a duce la o situație normală, ar fi putut crea o stare intolerabilă și o anarhie internațională, contrară ideii de pace durabilă care a dominat lucrările Conferinței de Pace.

Înțelegând această situație care împiedica o aplicare riguroasă, absolută a principiului naționalităților pentru Europa, ca de altfel pentru cea mai mare parte a lumii, Conferința de Pace a imprimat un caracter de relativitate acestui principiu. S-a plecat astfel de la conceptul wilsonian că „aspirațiile naționale clar definite vor fi satisfăcute întrucât este posibil, fără a crea sau perpetua elemente de conflicte sau antagonisme, care ar duce într-o zi sau alta, la ruperea păcii în Europa, și prin urmare, în lumea întreagă”.

Opera realizată de Conferința de Pace, recunoaștem că nu este ideală, ca orice creație omenească de altfel, dar ea reprezintă un remarcabil progres față de trecut, consacrand triumful principiului naționalităților, relativ conceput, adică spiritul de justiție. (ENGESTROM, 1923, p. 8).

Conferința de Pace și-a asumat o îndoită și importantă misiune „...să decidă mai întâi remanierele teritoriale care vor fi efectuate; apoi, odată aceste schimbări realizate, ea trebuia să facă, să se ia măsurile necesare, spre a proteja popoarele și naționalitățile interesate, pentru ca pacea să nu însemne pentru numeroase grupe de nemulțumiți, o simplă schimbare de opresori.” (SOFRONIE, 1936, p. 63).

Remarcăm un dublu caracter al acestui principiu: de delimitare teritorială, pe care îl constatăm în diferitele clauze teritoriale ale Tratatelor de Pace și normă de drept public, pe care o constatăm în clauzele de protecție a minorităților din aceleași tratate sau din tratatele adiționale.

Prin Tratatul de Pace din 1919-1920 a avut loc o adevărată revoluție în viața internațională, națiunile fiind declarate ca principale beneficiare ale războiului, făcând să înceteze „abuzul Statului împotriva națiunii”. (DAȘCOVICI, 1930, p. 73). Dacă în trecut, „Tratatul de Pace căutau întotdeauna să realizeze interesele particulare ale Statului sau ale grupurilor de State învingătoare, fără referire la interesele superioare ale păcii și ale umnității și în disprețul voinței popoarelor care se găseau astfel la discreția guvernelor, fiind trecute de sub o suveranitate sub alta, în urma unei simple Conferințe Internaționale sau a unui acord între rivali” (RAAFAT, 1930, p. 73) s-au recunoscut drepturile legitime ale unor popoare până atunci încălcate flagrant de către cei care le stăpâneau.

Statul care prin aplicarea principiului naționalităților a suferit o dislocare radicală, a fost Austro-Ungaria. Tratatul de Pace de la Saint-Germain (10 septembrie 1919) și Trianon (4 iunie 1920), consacrand aplicarea acestui principiu la Monarhia Habsburgică, au adus prin aceasta soluția definitivă în dezvoltarea unui îndelungat proces de descompunere internă, care s-a agravat mai ales în timpul războiului mondial. Prin aceste tratate s-a consacrat în același timp, sfârșitul misiunii istorice a acestui stat – misiune justificată odinioară, de istoricul și omul politic ceh, Palacky, în acești termeni: „Dacă n’ar fi existat, Austria trebuia inventată”, – dar care prin complicata chestiune a naționalităților, dăduse loc la serioase încălcări ale principiilor dreptului internațional și la complicații diplomatice, care au dus în cele din urmă la declanșarea războiului mondial. (SOFRONIE, 1936, p. 75).

Pentru cercetătorul problemei naționalităților, lucru de mirare nu este atât faptul că ultimele tratate au dislocat opera dualismului din 1867, cât mai ales cum a putut dura acest stat în tradiționala sa structură etnică, atâtea secole. Pentru minoritățile din interiorul statului austriac, principiul naționalităților sub forma corolarului său, principiul de „ocrotire a minorităților” și-a găsit de asemenea aplicare, prin articolul 68 din Tratatul de la Saint-Germain. Același tratat, în articolul 80, reglementează regimul păstrării sau pierderii naționalității germane de către conaționali aparținând statelor succesorale, prescriind dreptul de opțiune. (*Ibidem*, p. 77). Dintre aceste state succesorale, primul care prin aplicarea principiului naționalităților și-a văzut realizarea politicii sale de încheiere națională deplină, a fost România.

S-a spus că vecina noastră Ungaria a fost, după Austria, țara cea mai încercată de consecințele războiului. Teritoriul ce i-a fost lăsat prin tratate, se întindea pe 93.040 kmp., cu o populație de 8.837.000 locuitori, față de 482.000 kmp., locuiți de 20.900.000 de locuitori (Recensământul din 1910). Această reducere teritorială a istoricei Coroane a Sfântului Ștefan prin Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, a făcut să se vorbească despre o „Ungarie mutilată”, ignorându-se însă realitatea și anume că, numai în actualele sale limite este un stat național.

Desigur că dezmembrarea Ungariei istorice este atât rezultatul tradiționalului sistem de asuprire a minorităților de pe teritoriul fostei monarhii habsburgice, întrucât Legea XLIV, din 1868, asigura numai teoretic egalitatea de tratament supușilor față de unguri, ceea ce a făcut ca naționalitățile să dorească despărțirea de statul maghiar. Cum Ungaria era un mozaic de naționalități, și anume cel mai caracteristic, în care națiunea maghiară nu avea majoritatea, era natural și logic, ca prin clauzele teritoriale stipulate, Tratatul de la Trianon să schimbe radical fizionomia geografică și etnică a vechii Ungarii, și să desăvârșească opera de creare sau întregire, pe baze naționale a statelor succesorale. (*Ibidem*, p. 82-83). Cu atât mai natural era aceasta, cu cât

vechea Ungarie era rezultatul unei politici seculare de violență asupra altor națiuni, și a dreptului de cucerire, la acea dată decăzut din legitimitatea de odinioară. Să remarcăm faptul că, în ceea ce privește frontiera dintre Ungaria și România, aceasta este favorabilă celei dintâi, fiind trasată dincolo de granița limbilor, și de hotarul istoric, care este Tisa, astfel că sate compact românești au rămas încă, pe teritoriul atribuit statului ungar.

Din principiul naționalităților rezultă, ca o consecință juridică firească, conceptul de autodeterminare. Înțeles ca un drept al națiunilor opresate de a rupe legăturile ce le atașează unui sistem politic pentru a-l accepta pe cel care le convine, și reprezentând o extindere și aplicare în raporturile dintre națiuni, a regulii consacrate pentru indivizi, prin Actul de Independență a Statelor Unite ale Americii, din 4 iulie 1776, și prin Declarația drepturilor omului și cetățeanului din Revoluția Franceză, conceptul de autodeterminare a devenit deopotrivă normă călăuzitoare în lucrările Conferinței de Pace de la Paris, din 1919-1920. Aceeași doctrină wilsoniană îl impusese. În lupta pentru satisfacerea revendicărilor naționale legitime, autorii tratatelor de pace din 1919-1920 au trebuit să țină seamă de voința colectivă a acestor națiuni, dar nu este mai puțin adevărat că, desprinderea voinței colective prezintă, în practică, suficiente dificultăți. Pentru soluționarea acestor variate probleme, doctrina wilsoniană a recomandat de timpuriu, instituția și practica plebiscitară, de care au trebuit să țină seamă și autorii tratatelor de pace.

De așteptat ar fi fost de așteptat – s-a zis – ca în tratatul de la Saint-Germain să găsim cele mai numeroase consultări plebiscitare, ca unul ce era chemat să consacre dezmembrarea Monarhiei Habsburgice, adevărat mozaic de naționalități. „Dar, când se deschidea Conferința de Pace, Imperiul Austro-Ungar nu mai era decât o instituție aparținând trecutului. În locul său, se instalaseră consilii provizorii, reprezentând naționalitățile...cimentul artificial care unise elementele dispartate ale Imperiului se sfărâmasese, fidelitatea către Împărat se sdruncinase și supremația Germanilor și Maghiarilor se prăbușise. Triestul și Tirolul fuseseră ocupate de către italieni. La Praga, se constituia noul guvern cehoslovac. În Croația, Jugoslavii luau puterea, preparau unirea lor cu noul guvern. În Transilvania, românii erau primiți ca eliberatori.” (SEYMOUR, p. 81-82). În fața acestei situații, autorii tratatului de la Saint-Germain, înțelegând să dea o justă și rațională interpretare dreptului de autodeterminare, au considerat inutil să mai prescrie un vot de circumstanță, desprinzând voința populațiilor din îndelungata lor manifestare, ca și din recente hotărâri ale acestora în plan național. În consecință, ei au consacrat noul statut teritorial și politic al Europei dunărene, respingând injoncțiunile delegației austriece la Conferința de Pace, care cerea plebiscite în Boemia, Moravia și Silezia, Stiria, Carniolia și Tirol (NOTE ALE DELEGAȚIEI REPUBLICII AUSTRIECE, 1919) și limitându-se a institui o consultare populară pentru reglementarea controversatei chestiuni a bazinului Klagenfurt, spre a se tranșa cedarea ținutului către Regatul Sârbo-Croato-Sloven, sau către Austria. În urma plebiscitului din 10 octombrie 1920, câștig de cauză a avut Austria, Conferința Ambasadorilor, prin decizia din 9 septembrie 1921, lăsând Austriei acest teritoriu. (SOFRONIE, 1936, p. 101).

Din aceleași motive, autorii Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920, nu au considerat oportun și necesar de a prescrie consultări populare pentru ratificarea dezmembrărilor teritoriale ale Ungariei. Ei au respins, în consecință, injoncțiunile delegației ungare la Conferința de Pace (LES NÉGOCIATIONS DE LA PAIX, 1920, p. 31-32) care, contând pe haosul din Monarhia Habsburgică din 1918-1919, credea că practica plebiscitară le-ar putea salva unele teritorii, făcând mai puțin dureroasă amputarea Ungariei, cea cu multe naționalități. S-a interpretat de către unii publiciști, în special unguri, că prin această procedură, autorii Tratatului de la Trianon au încălcat grav principiile wilsoniene, că ei s-au dovedit a fi departe de „a împărtăși opinia conform căreia cesiunile de teritorii nu ar fi valabile, fără consimțământul populațiilor interesate...deși ei aveau obligația absolută de a aplica principiul dreptului popoarelor de a dispune de ele însele.” (ULLEIN, 1929, p. 33-34).

Am văzut mai sus motivele care au determinat eliminarea procedurii plebiscitare în tratatele chemate să consacre dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare. A le fi ignorat, însemna a promova

agitații primejdioase într-un mediu cu numeroase naționalități și a desprinde astfel o voință colectivă falsificată, sau a ajuta chiar la permanentizarea tulburărilor interne cu repercusiuni internaționale greu de controlat, pentru că „a consulta populațiile unei țări învinse, ar însemna a pune patriotismul lor la o grea încercare, din care ar rezulta, cele mai adeseori continuarea războiului și o exasperare a regimului forței.” (DE MARTENS, p. 472).

De aceea, departe de a putea fi interpretat ca aducând o atingere dreptului de autodeterminare, și în cazul Tratatului de la Trianon asistăm la o apreciere obiectivă a acestui drept. Formarea convingerii autorilor acestui tratat era impusă și de numeroasele documente prezentate lor, de către reprezentanții autorizați ai naționalităților din vechea Ungarie, ca și întinsa și bogata documentare prezentată de către delegații maghiari.

Concluzii

Voința colectivă a constituit factorul determinant al Unirii Transilvaniei cu Vechiul Regat. (CONFÉRENCE DE LA PAIX, 1919, p. 8). Consfințită prin Tratatul de la Trianon, această unire a fost proclamată prin cel mai grandios plebiscit, Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, din 1 Decembrie 1918, care încorona, prin Proclamația sa, o evoluție istorică seculară, evidențiind valoarea și superioritatea plebiscitelor de toate zilele. (HASAS, 1928, p. 73).

Astfel, departe „de a încălca principiile wilsoniene ori de câte ori era vorba ca Aliații să-și realizeze programul lor politic”. (ULLEIN, 1929, p. 51), autorii tratatelor de pace au înțeles, ca și în cazurile interesând trasarea granițelor monarhiei austro-ungare, să dea o justă și largă interpretare dreptului la autodeterminare a popoarelor, desprinzând voința colectivă neviciată, din ansamblul manifestărilor ce alcătuiesc plebiscitul de toate zilele și să fixeze noile frontiere în scopul de „a asigura libertatea și existența administrativă, politică și economică a populațiilor, ca și dezvoltarea lor, în sensul conștiinței lor naționale”, așa cum se cerea în memoriile delegației române la Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920.

BIBLIOGRAFIE

- DAȘCOVICI, V., *Principiul naționalităților și Societatea națiunilor*, București, 1930
DE MARTENS, *Traité de droit international*, Ed. Leo, t. I, Paris, 1883
ENGESTROM, Maxson E., *Les changements de nationalite d'apres les Traites de Paix de 1919*, Paris, 1923
HASAS, E., *La revision du difficultes suscitées par la Hongrie, en ce concerne son application*, Paris, 1928
LES NÉGOCIATIONS DE LA PAIX HONGROISE (Compte rendu sur les travaux de la Delegation de Paix en Hongrie), Budapest, t. I, 1920
RAAFAT, W., *Le probleme de la Securité Internationale*, Paris, 1930
SEYMOUR, Charles, *La fin d'un Empire: les debats de l'Autriche-Hongrie*, în *Ce qui se passe réellement à Paris en 1918-1919*, Paris, 1921
SOFRONIE, George, *Principiul naționalităților în Tratatetele de pace din 1919-1920*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936
ULLEIN, Antal, *La nature juridique des clauses territoriales du Traité de Trianon*, Paris, 1929

THE OLD TYPE SONG PER SE – A WAY TO AFFIRM THE ETHNIC SPECIFICITY OF THE DOBROGEAN TATARS

LA CHANSON ELLE-MÊME À L'ANCIENNE – UN MOYEN D'AFFIRMER LA SPÉCIFICITÉ ETHNIQUE DES TATARS DOBROGÉENS

CÂNTECUL PROPRIU-ZIS DE TIP VECHI – MODALITATE DE AFIRMARE A SPECIFICULUI ETNIC AL TĂTARILOR DOBROGENI

Prof. univ. dr. Mirela KOZLOVSKY

„Ovidius” University from Constanța, Faculty of Arts

Bd. Mamaia nr. 124, Constanța

E-mail: mirelakoz@gmail.com

Abstract

Dobrogea, the most southern province of our country, located in the south-east of Romania, between the mouth of the Danube and the Black Sea, has aroused the interest of chroniclers. History shows that over time, many peoples have crossed this region en route to central and south-eastern Europe. The people of this province came from different ethnic groups, who withdrew from the dangers, choosing to settle temporarily or permanently in Dobrogea.

Among the peoples settled in Dobrogea are the Tatars, a minority community that is both ethnic and religious. They reached the territory of Dobrogea at the height of the Golden Horde, in the middle of the 13th century. Over time, successive migrations took place, the Dobrogean Tatar element being completed by the Nogai Tatars then by the Crimea, the latter being refugees after the Crimean War (1853-1856) and the War of 1877-1878. (ISMAIL, 2015, p. 152)

As a result of field research in various ethnic communities in Dobrogea, we have found that Dobrogean Tatars are part of ethnic groups that have strong oral creation. I can say that the ethnic Tatars, in order to guarantee their cultural identity, in the multi-ethnic context of Dobrogea, are making a sustained effort to preserve the intangible heritage.

The present study aims to identify the specific elements of the Tatar Song Per Se, capable of confirming belonging to the old layer of creation. Preserved and perpetuated for hundreds of years, these creations contribute to the affirmation of an ethnic group of culture different from the Romanian majority and other cohabiting ethnic groups.

Résumé

Dobrogea, la province la plus au sud de notre pays, située dans le sud-est de la Roumanie, entre l'embouchure du Danube et la mer Noire, a suscité l'intérêt des chroniqueurs de tous les temps. L'histoire montre qu'au fil du temps, de nombreux peuples ont traversé cette région en route vers l'Europe centrale et du sud-est. Les habitants de cette province provenaient de différents groupes ethniques, qui se sont retirés des dangers, choisissant de s'installer temporairement ou définitivement à Dobrogea.

Parmi les peuples installés à Dobrogea se trouvent les Tartares, une communauté minoritaire à la fois ethnique et religieuse. Ils atteignirent le territoire de Dobrogea à l'apogée de

la Horde d'Or, au milieu du XIIIe siècle. Au fil du temps, des migrations successives ont eu lieu, l'élément tatar dobrogéen étant complété par les tartares Nogai puis par la Crimée, ces derniers étant des réfugiés après la guerre de Crimée (1853-1856) et la guerre de 1877-1878. (ISMAIL, 2015, p. 152)

À la suite de recherches sur le terrain menées dans diverses communautés ethniques de Dobrogea, nous avons constaté que les Tatars dobrogés faisaient partie de groupes ethniques qui ont une forte création orale. Je peux dire que les Tartares ethniques, dans le souci de garantir leur identité culturelle, dans le contexte multiethnique de Dobrogea, font un effort soutenu pour préserver le patrimoine immatériel.

La présente étude vise à identifier les éléments spécifiques de la chanson tatar elle-même, capables de confirmer l'appartenance à l'ancienne couche de création. Conservées et perpétuées depuis des centaines d'années, ces créations contribuent à l'affirmation d'un groupe ethnique de culture différente de la majorité roumaine et des autres ethnies cohabitantes.

Rezumat

Dobrogea, cea mai sudică provincie a țării noastre, amplasată în sud-estul României, între gurile Dunării și Marea Neagră, a stârnit interesul cronicarilor din toate vremurile. Istoria consemnează că, de-a lungul timpului, prin această regiune au trecut numeroase popoare, în drumul lor spre Europa centrală și de sud-est. Locuitorii acestei provincii proveneau din grupuri etnice diferite, ce se retrăgeau din fața pericolelor, alegând să se stabilească temporar sau definitiv în Dobrogea.

Printre popoarele stabilite în Dobrogea se numără și tătarii, comunitate minoritară atât din punct de vedere etnic cât și religios. Aceștia au ajuns în teritoriul dobrogean la apogeul Hoardei de Aur, la mijlocul secolului al XIII-lea. De-a lungul timpului, au avut loc migrații succesive, elementul tătăresc dobrogean fiind completat de tătarii nogai și apoi de crimeeni, aceștia din urmă fiind refugiați după Războiul Crimeii (1853-1856) și Războiul din 1877-1878. (ISMAIL, 2015, p. 152)

În urma cercetărilor de teren efectuate la diverse comunități etnice din Dobrogea am constatat că tătarii dobrogeni fac parte din grupurile etnice care posedă o creație orală viguroasă. Pot afirma că, etnicii tătari, în dorința de a-și asigura identitate culturală, în contextul multiethnic din Dobrogea, depun un efort susținut de conservare a patrimoniului imaterial.

Studiul de față își propune să identifice elementele specifice cântecului propriu-zis tătăresc, capabile să confirme apartenența la stratul vechi al creației. Păstrate și perpetuate de sute de ani, aceste creații contribuie la afirmarea unui grup etnic cu o cultură diferită de majoritarii români și celelalte grupuri etnice conlocuitoare.

Keywords: Song Per Se, folklore, traditions, ethnomusicology, Dobrogean Tatars

Mots-clés: chanson elle-même, folklore, traditions, ethnomusicologie, Tatars dobrogéens

Cuvinte-cheie: cântec propriu-zis, folclor, tradiții, etnomuzicologie, tătari dobrogeni

Introducere

Cercetarea folclorului muzical actual, aflat în repertoriul activ al grupurilor etnice din Dobrogea, mi-a oferit ocazia să intru în legătură și cu comunitățile de tătari dobrogeni din localități situate în județul Constanța. Studiarea folclorului muzical aflat în practica actuală a tătarilor din localitățile Murfatlar și Valul lui Traian din Județul Constanța s-a desfășurat pe parcursul anului 2016 și a vizat culegerea creațiilor tradiționale ce aparțin diferitelor genuri ale folclorului.

Încă de la prima descindere în teren am constatat vechimea pieselor aparținând genului cântecului propriu-zis. Cu toate că cele mai multe cântece aparțineau stratului vechi al creației, repertoriul cules s-a dovedit a fi bogat și variat, fapt ce demonstrează rezistența și adaptabilitatea cântecului propriu-zis la atmosfera vieții de toate zilele și la înfinitatea temperamentelor individuale. (OPREA, 2002, p. 511)

În vederea realizării cercetării propuse am optat ca metode de investigare pentru observația directă și interviul. Informațiile obținute au fost înregistrate audio, foto și video, scopul principal al cercetării constând în valorificarea patrimoniului cultural al tătarilor din Dobrogea. Prin acest demers științific doresc să pun la dispoziția celor interesați de arhaismul repertoriului de cântece propriu-zise al etnicilor tătari informații exacte și complete, culese și transcrise în mod științific.

Originile tătarilor dobrogeni și dinamica repertorială

Structura etnică a localităților dobrogene a fost dintotdeauna amalgamată. Începând cu anul 514 î.e.n. prin teritoriul Dobrogei au trecut sciții, primul popor proto-turc, iar odată cu secolul al IX-lea primele popoare turcice propriu-zise pecenegi, cumani, tătari crimeeni (1514, 1568) și din Kazan, turci selgiukizi (imperiul medieval sunit turco-persan) și turcii osmanlâi (otomani) veniți din Anatolia și Balcani. Unii au fost respinși, alții au fost asimilați și au participat la formarea primelor state feudale românești, sau au supus prin forță militară țările române. Colonizarea regiunii balcanice începe cu Murad I (1360-1389) și s-a extins până la gurile Dunării. (IBRAM, 2011, p. 7).

Istoricii, plecând de la documente scrise și note de călătorii, au evidențiat că din totdeauna, cei mai numeroși etnici în spațiul dobrogean au fost românii, alături de ei, în mediul rural conviețuind turci selciuchizi și tătari. Și în porturile dobrogene era un adevărat mozaic al popoarelor, aici locuind români, italieni, greci, armeni, tătari, turci, alani etc. (VERGATTI, 2008, p. 70-71).

Minoritățile care s-au așezat de-a lungul istoriei în teritoriul dobrogean proveneau din state diferite, care făceau parte din Imperiile Țarist sau Otoman. Aceste grupuri etnice, în ținuturile de proveniență, fie au fost persecutate religios (lipoveni, armeni, evrei) fie erau beneficiarii unor privilegii, fiind urmașe ale națiunilor cuceritoare de altădată (tătari, turci).

Mai toate localitățile au fost întemeiate în Dobrogea de către turci și tătari. Aceștia au fost majoritari ca structură demografică până la Războiul de Independență din anul 1877. La toponimia turco-tătară, prezentă sute de ani, se renunță și se revine treptat la cea românească. Statistica lui Ion Ionescu de la Brad atesta în anul 1850, în Dobrogea, existența a 2225 de familii tătărești și 4656 de familii românești. (ZECHERU, 2008, p. 383).

Tătari s-au integrat firesc în mediul alogen dobrogean, atât în perioada când reprezentau un grup etnic majoritar, cât și după aceea, când au devenit minoritari în raport cu grupul etnic românesc. Indiferent de locul de proveniență, tătarii emigrați în Dobrogea au adus cu ei tradiții ancestrale, practici comunitare și stil de viață ce au contribuit la afirmarea lor culturală.

La toate grupurile dobrogene cercetate am constatat că dinamica societății românești a dus la dispariția treptată a satelor tradiționale, această consecință alterând iremediabil rânduiala vieții patriarhale și relațiile interumane. Și la etnicii tătari dobrogeni modul de viață patriarhal s-a transformat, s-a simplificat și și-a pierdut pe alocuri sensul. În localități cu caracter rural, în anumite secvențe ale practicii comunitare mai putem identifica rânduiala veche a satului tătăresc. Am constatat că unele secvențe cutumiare au rămas în forma lor originală, altele au fost simplificate iar altele au fost reduse ca desfășurare. S-au păstrat nealterate acele secvențe cutumiare fixate adânc în conștiința acestor grupuri etnice, așa cum sunt cele din repertoriului de trecere – nupțial și funebru.

În ultimii treizeci de ani, în contextul unor schimbări sociopolitice rapide, societățile rurale dobrogene au fost transformate cu rapiditate în societăți de consum, determinând și în repertoriul de cântece și jocuri tradiționale schimbări profunde. Cosmetizările aduse unor creații tradiționale au contribuit la trecerea acestora în sfera produselor comerciale, indiferent de vechimea lor și de grupul etnic la care ne referim.

În prezent, comunitățile de tătari din Dobrogea nu-și mai revendică apartenența la nogai sau crimeeni. Metisajul interetnic a diluat în timp caracterul unitar al microgrupurilor, contribuind la acceptarea unanimă a unui repertoriu muzical considerat reprezentativ pentru toate comunitățile, atât din mediul rural cât și urban. Cei mai mulți informatori mi-au mărturisit că la origini erau descendenți ai tătarilor crimeeni, doar câțiva dintre ei știau de existența unui strămoș nogai.

De la cei intervievați am aflat că cele mai multe cântece propriu-zise au fost create în locurile de proveniență din Crimeea. Cu toții le-au interpretat din memorie, așa cum le-au auzit de la bunici și părinți, fără abateri semnificative de la linia melodică sau text. Cu toții au demonstrat reale calități vocale și am constatat că bărbații cântă cu plăcere și iscusință alături de femei.

Cântecele culese au fost executate cu precădere în grup, rareori individual. Tătarii cântă univocal, în moduri diatonice, cu linii melodice lipsite de ornamente. Creatorul popular cântă dragostea, dorul de locul natal și de familie, tristețea despărțirii de părinți, teama de necunoscut, devotamentul și recunoștința față de persoana iubită. Pornind de la tematica literară, toate celelalte elemente de limbaj muzical – agogica și dinamica, plasează aceste cântece propriu-zise în sfera liricului.

Spre deosebire de alte grupuri etnice (aromâni, ruși lipoveni, turci), la tătari nu am întâlnit creatori de folclor muzical. Acest aspect încetinește procesul de înnoire, contribuind la conservarea repertoriului tradițional. Lipsa unor cântece propriu-zise noi nu a exclus apariția unor variante noi, care țin cont de modelul existent în memoria colectivă. Comunitatea acuză orice abatere de la modelele mentale tradiționale, dar nu se poate opune pătrunderii acestor modificări în repertoriul comunitar, deoarece folclorul muzical tătăresc se manifestă ca un organism viu, aflându-se într-o permanentă actualizare.

De la cei intervievați am aflat că particularizarea identitară a folclorului tătăresc s-a datorat și instrumentelor muzicale tradiționale - cimpoiul, zurna, daula și daireaua. În prezent, asistăm la substituirea lor cu instrumente moderne, cu performanțe tehnice și acustice. Instrumentele moderne – clarinetul, instrumente cu clape, percuție, chitară au cauzat alterări timbrale și armonice și au modificat sistemul de acompaniament. Aceste instrumente au facilitat pătrunderea în repertoriul formațiilor tătărești de divertisment a muzicii turcești, cu melodii bogat ornamentate.

După evenimentele produse în anul 1989, în majoritatea localităților cu etnici tătari din Dobrogea s-au înființat ansambluri vocale, instrumentale și coregrafice, folclorul contribuind substanțial la afirmarea culturală pe plan local, zonal, național și internațional.

Elemente specifice cântecului propriu-zis tătăresc de tip vechi

Cântecul propriu-zis din repertoriul muzical al tătarilor dobrogeni poate reprezenta o modalitate de afirmare a specificului etnic al tătarilor dobrogeni datorită elementelor sale morfologice. Am selectat următoarele cântece propriu-zise din repertoriul cules în localitățile Murfatlar și Valul lui Traian din județul Constanța, pe care le consider reprezentative pentru demersul propus: *Bostorgay – Prepeleța/Pitpalacul*, *Men annamnin bir qizi edim – Eram a mamei unică fiică*, *Ketecekmen can dostim – Eu plec, prieten de suflet și Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici*.

Un aspect ce demonstrează apartenența cântecelor la stratul vechi al creației îl reprezintă lipsa ornamentelor din liniile melodice. Acest fapt se datorează creatorilor populari din mediul sătesc originar care au căutat să fie cât mai aproape de intonațiile vocale și instrumentale țărănești.

Arhaismul cântecelor ține și de tiparul versurilor. În cazul în care este hexasilabic, cântecul respectiv aparține de stratul vechi, așa cum este cazul cântecelor *Bostorgay – Prepeleța/Pitpalacul* și *Men annamnin bir qizi edim – Eram a mamei unică fiică*.

Bostorgay – Prepelița/Pitpalacul

Andante ♩=76MM

Bos - tor - gay de - gen ay - wa - nî - da

Cil - ga - da bo - lîr yu - va sî

Ca - wîn caw - sa sel a - lîr da

Oy ya - rim oy Cil - ay - da ka - lîr

A - ta - sî

Bostorgay degen aywanînda
 Cilgada bolîr yuwasî.
 Cawînda cawsa, sel alîrda balasîn,
 Cilayda kalîr anasî.

Uy aldînda gul terekte
 Cell eskende sallana,
 Ustîne mîngen bîr quşsuqta, ey arwîm
 Cirlay da, cirlay tawlana.

Bîr kîşkene boztorgay(da)
 Dobrogeană dolaşa
 Bîzîmde yakîn kızlarîda, ey arwîm
 Kayda da barsa yaraşa.

Bîr kişkene boztorgay(da)
 Boylayda, boylay suw îşe
 Anayim anda, men mînda da, ey arwîm,
 Cilay da cilay kun geşe.

Pasărea ce se cheamă prepeliță
 Își face cuibul lângă pârau
 De plouă, puiul e luat de apă
 Iar mama îi rămâne plângând

În fața casei tufa de trandafir
 Când suflă vântul se leagănă
 Și o pasăre s-a urcat pe o creangă, draga mea
 Cântând, cântând se umflă în pene

O mică prepeliță
 Se plimbă prin Dobrogea
 Fetele din partea noastră, draga mea
 Oriunde s-ar duce bine le stă

O mică prepeliță
 Din margini apă bea
 Mama acolo, eu aici, draga mea
 Plângând, plângând ziua îmi trece.

Men annamnin bir qizi edim – Eram a mamei unică fiică

Andante ♩ = 60

At ay-lan-maz yer-ler-de a-na-ym a-ra-bam ay - lan dî ca-nîm-da sui-mez

yer-ler-de a-na-ym ba-şîm-da bay- lan - dî ca-nîm - da sui-mez

yer-ler-de a-na-ym ba-şîm-da bay - lan - dî ca-nar-sîn a-nam ca-nar-sîn ba-bam

can - dî - gîn bar - mî Men - den - de baş - qa

ah a - nnay - şîgîm ew - la - dîn bar - mî ?

At aylanmaz yerlerde anayîm
 Araba aylandî
 Canîmda suimez yerlerde anayîm
 Başîmda baylandî
 Canarsîn anam canarsîn babam
 Candîgîn barmî
 Mendende başqa ah annayşîgîm, ewladîn barmî?

În locuri unde calul nu se învârtea
 S-a învârtit căruța mea,
 Și-n locuri care nu-mi plăceau
 Simt că sunt fără voia mea legat.
 Vei arde mamă, vei arde tată,
 De-ți este dat să arzi
 În afară de mine, mamă, mai ai tu alt copil?

În cazul în care cadențele – interioare și finale – sunt realizate numai pe treapta întâi a sistemului sonor, creațiile respective țin de stratul vechi. Putem observa acest aspect în *Bostorgay* – *Prepeleța/Pitpalacul* și *Ketecekmen can dostim* – *Eu plec, prieten de suflet*

Ketecekmen can dostim – Eu plec, prieten de suflet

Moderato ♩ = 55

Ke - te - cek - men ca - n dos - tîm qal saw - lîq - man yar

Ko - zî - nîn - de ya - şîn sî - lîp qal al caw - lîq - man yar

Ket - me ket - me de - me - ge qalq - tan u - tan - dîm

Sen ket - ken - son ar - tîn dan cî - lay - da qal - dîm yar

Ketecekmen cam dostîm qal sawlîqman yar
 Kozînînde zaşîn sîlîp qal al cawlıkman yar
 Ketme ketme demege qalqtan utandîm
 Sen ketkenson artîn dan cîlayda qaldîm yar.

Eu plec, prieten de suflet,
 Rămâi dară cu bine, iubire.
 Șterge lacrima din ochi, eu plec,
 Batista roșie ți-o dau cu drag, iubire.

Izometrizarea pe tipar octosilabic a versurilor heterometrice este iar un semn al arhaismului cântecelor propriu-zise, așa cum vedem în *Ketecekmen can dostim – Eu plec, prieten de suflet* și *Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici*:

Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici

Allegro ♩=160MM

Qa-zan, qa-zan et a - sîp so - ga-nîn yoq mî ci - pi-yim

Oz ba - şî - na toy ya - sap tu - ga-nîn yok mî ci - pi-yim

Oz ba - şî - na toy ya - sap tu - ga-nîn yok mî ci - pi-yim

Ci - pi-yim ci - pi-yim kel ko - zîn - den o - bi-yim

Qazan, qazan et asîp
Soganîn yok mî cipiym,
Oz başına toy yasap
Tuganîn zoq mî cipiym
Cipiym, cipiym,
Kel kozînden obiyim.

Cazane cu carne ai pus la fiert,
Tu, ceapă n-ai avut?
De unul singur nuntă faci
Neamuri n-ai avut
Dragul meu cu ochii mici
Vino ochii să-ți sărut.

Atunci când cadențele interioare și finale sunt realizate prin relația de secundă, cântecele propriu-zise aparțin stratului vechi, așa cum avem în *Men annamnîn bir qizi edim - Eram a mamei unică fiică* și *Cipiyim - Dragul meu cu ochii mici*.

Concluzii

Analiza morfologică a cântecelor propriu-zise selectate a relevat existența elementelor specifice cântecului propriu-zis tătăresc de tip vechi, ceea ce ne duce la concluzia că aceste creații au fost aduse din ținuturile de origine și păstrate aproape intacte aproape două secole. Astfel, principalele elemente structurale identificate, care vin în sprijinul acestei afirmații, sunt:

- diatonismul sistemelor sonore utilizate:

eolian pe re în *Bostorgay – Prepeşița/Pitpalacul*

eolian pe mi în *Men annamnîn bir qizi edim – Eram a mamei unică fiică*

frigian în *Ketecekmen can dostim – Eu plec, prieten de suflet*

ionian pe fa în *Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici*

- evoluția sistemelor sonore din prepentatonii/prepentacordii:

tetratonie diatonică MI-Fa#-Sol-Si în *Men annamnîn bir qizi edim – Eram a mamei unică fiică*

tetratonie frigidă si-Do-Mi-Sol în *Ketecekmen can dostim – Eu plec, prieten de suflet*

tetracordie diatonică Do-Re-Mi-Fa în *Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici*

- evoluția sistemelor sonore din pentacordie

pentacordie diatonică Re-Mi-Fa-Sol-La în *Bostorgay – Prepelița/Pitpalacul*

- **ritmul giusto-silabic** – încadrarea în măsuri constante;

- forma strofei melodice fixă, de tip binar:

AB+Ref. în *Bostorgay – Prepelița/Pitpalacul*

AB în *Men annamnın bir qızı edim – Eram a mamei unică fiică*

ABAvBv în *Ketecekmen can dostım – Eu plec, prieten de suflet*

ABBv+Ref. în *Cipiyim – Dragul meu cu ochii mici*

- **ambitusul care depășește octava** – aspect ce demonstrează proveniența din locurile de origine, unde aceste cântece erau însoțite de acompaniament instrumental.

Supraviețuirea acestor cântece, fie și numai ca elemente de culoare în viața comunităților dobrogene, depinde, în mare parte, de atenția celor în măsură să asigure condițiile necesare afirmării etno-culturale a tătarilor, atât în țara noastră cât și în afara ei.

În procesul globalizării, identitatea etnică a tătarilor dobrogeni tinde să se dilueze până la dispariție ca urmare a unui inevitabil proces de aculturalizare care are loc în condițiile actuale, în care sunt neutralizate arhetipurile culturale și spirituale originare. Oralitatea muzicii tradiționale comunitare, deznaționalizarea, declinul civilizației rurale arhaice și metisajul etnic reprezintă principalii factori care pun în pericol menținerea identitară a tătarilor dobrogeni.

În contextul actual, se impune necesitatea de a fi reluate și intensificate practicile comunitare prin stimularea memoriei pasive a colectivității și prin modalități contemporane de manifestare artistică prin reconstituire scenică a secvențelor cutumiare.

BIBLIOGRAFIE

IBRAM, Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2011

ISMAIL, Nilghiun, *Identitatea istorică a comunității turco-tătare din România*, vol. *Turcii și tătarii din Dobrogea*, Cluj-Napoca, Editura ISPMN, 2015

OPREA, Gheorghe, *Folclorul muzical românesc*, București, Editura Muzicală, 2002

VERGATTI, Radu Ștefan, *Dobrogea, mojar al popoarelor și al religiilor în secolul al XIV-lea*, în *Dobrogea-model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coordonator Virgil Coman, Constanța, Editura Muntenia, 2008

ZECHERU, Dana, *Toponimia turcească în Dobrogea – între realitate demografică și conservatorism lingvistic*, în *Dobrogea-model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coordonator Virgil Coman, Constanța, Editura Muntenia, 2008

VI. BANAT STUDIES / ÉTUDES DE BANAT / STUDII BANATICE
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI

**TRAIAN LALESCU
AND THE MISSION OF ROMANIAN ACADEMICS IN PARIS**

**TRAIAN LALESCU
ET LA MISSION DES UNIVERSITAIRES ROUMAINES À PARIS**

**TRAIAN LALESCU
ȘI MISIUNEA UNIVERSITARILOR ROMÂNII LA PARIS**

CS III Delia BADEA

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
E-mail: delia_badea@yahoo.com

Abstract

Brilliant scientist and academic, gifted both for the exact sciences and the human sciences, Traian Lalescu remains more than an excellent mathematician. Interested in the elegance of ideas and the logic of demonstration, he symbolized the figure of the exuberant and charismatic teacher, a founder of the Romanian school.

In this context, our approach reveals the scientific activity of Traian Lalescu in the pages of the prestigious Parisian magazine "La Roumanie".

Résumé

Remarquable scientifique et universitaire, doué à la fois pour les sciences exactes que pour celles humaines, Traian Lalescu reste plus qu'un brillant mathématicien. Intéressé à l'élégance des idées et à la logique de la démonstration, il a symbolisé la figure du professeur exubérant et charismatique, fondateur d'école roumaine.

Partant de ces prémisses, notre démarche met en lumière l'activité scientifique de cet universitaire de Banat dans les pages du prestigieux magazine parisien "La Roumanie".

Rezumat

Remarcabil savant și universitar, înzestrat deopotrivă pentru științele exacte, cât și pentru cele umaniste, băănățeanul Traian Lalescu a fost mai mult decât un strălucit matematician. Interesat de eleganța ideilor și de logica demonstrației, Lalescu a fost acel dascăl exuberant și carismatic, întemeietor de școală românească.

Pornind de la aceste premise, articolul de față pune în valoare activitatea științifică a universitarului băănățean în paginile prestigioasei reviste pariziene „La Roumanie”.

Keywords: culture, scientist, ethnographic question, encyclopedism

Mots-clés: culture, scientifique, le problème ethnographique, encyclopédisme

Cuvinte-cheie: cultură, savant, problema etnografică, enciclopedism

La 17 ianuarie 1918 lua ființă la Paris revista „La Roumanie”. Publicație a elitei intelectuale române din exil, aceasta apare sub conducerea lui Pavel Brătășanu¹ – senator, C-tin Banu² – deputat și fost redactor al revistei bucureștene „Flacăra”, Constantin Mille³ – deputat și Emil Fagure⁴ – fost prim-redactor al ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”. Subintitulată „hebdomadar al revendicărilor intereselor românilor” și mai apoi „hebdomadar al unirii naționale române”, revista a devenit în scurtă vreme principalul organ de propagandă a românismului, prin intermediul căruia intelectualii încercau să facă cunoscute „revendicările naționale și politice ale românilor de pretutindeni” (IBĂNESCU, 2017, p. 63). Revista, cu un tiraj de până la 6000 de exemplare săptămânal, era distribuită parlamentarilor, redacțiilor ziarelor franțuzești și universitarilor din Paris, fiind de asemenea expediată în țări precum SUA, Anglia, Elveția sau Suedia (cf. PETRICA, 2010, p. 119).

Colaborarea matematicianului Traian Lalescu la nou înființata revistă a fost una însemnată. Universitar de elită, despre care academicianul Solomon Marcus afirma că nu s-a mulțumit să fie un om al cercetării științifice, ci s-a vrut „un om al locului și al timpului său” (cf. UNGUREANU, în „Orizont”, 2011, nr. 9, p. 2), savantul publică aici un studiu esențial pentru recunoașterea drepturilor românilor bănățeni. *Le problème ethnographique du Banat*⁵ [*Problema etnografică a Banatului*] avea ca scop declarat dorința de „a împiedica propagarea argumentelor hazardate”, cu atât mai ușor de acceptat de către opinia publică, în concepția autorului, cu cât acestea „deformează mai mult realitatea” (LALESCU, 2015, p. 55). Făcând apel la metode științifice de actualitate din domenii precum cercetarea istorică sau statistica, Lalescu aduce în atenția opiniei publice internaționale chestiunea delicată a Banatului, provincie cu una dintre cele mai zbuciumate istorii: „Provincie-frontieră în timpul lungii perioade romane, rol care s-a încheiat prin cucerirea Daciei, ea a suferit multiplele efecte ale poziției geografice. Teatru de războaie și incursiuni continue, *Dacia riparia* a fost, prin forța lucrurilor, provincia dacică în care infiltrarea latină s-a făcut cel mai rapid, cu mult înainte de colonizarea lui Traian, printr-un proces de osmoză socială necontestabil și necontestat.” (*Ibidem*). Ori, tocmai aceste patru secole de istorie reprezintă, în concepția savantului, condiția suficientă care asigură provinciei caracterul său definitiv latin, făcând nejustificate pretențiile și argumentele formulate de adversari.

Într-o expunere bine documentată și sprijinindu-se pe documente, Lalescu subliniază situația grea din timpul ocupației maghiare și germane când Banatul, ca ultimă frontieră, avea să facă față nenumăratelor atacuri ale turcilor. „...din această epocă – notează autorul – a prins formă, puțin câte puțin, fizionomia etnică pe care o descoperim astăzi.” (*Ibidem*, p. 56). Însă eforturile și sacrificiul românilor bănățeni nu numai că nu au fost apreciate de imperiul bicefal, ci, atrage atenția autorul, „guvernele de la Pesta și de la Viena nu au găsit alt mod de a recompensa sacrificiile românilor din Banat din timpul războaielor cu turcii, decât să le inunde provincia cu coloniști aparținând tuturor națiunilor lumii, transformând astfel fertila câmpie a Banatului în ceea ce abatele Grisellini avea să numească în 1789, *un complesso di dieci nazione*.” (*Ibidem*).

Concluzia tragică desprinsă din expunerea argumentului istoric vizează finalmente colonizarea forțată a Banatului. Scoase din contextul în care au fost scrise, aceste rânduri păcătuiesc, fără doar și poate, printr-un exacerbat patriotism local, însă momentul și mai cu seamă scopul și împrejurările în care studiul fusese redactat, sub presiunea apropiatei Convenții de la Paris, îi asigură deplină legitimitate.

Dacă la nivel istoric savantul român mizează pe documente și mărturii verificabile, în cazul analizei statistice (care dublează demersul istoric!) lucrurile devi mai complicate. Singurele surse disponibile în epocă erau cifrele furnizate de guvernul maghiar, așa încât autorul nu ezită să-și

¹ Pavel (Paul) Brătășanu (1857-1935), om politic, membru al Partidului Național Român și mai apoi vicepreședinte al Partidului Național Țărănesc (1926).

² Constantin Gheorghe Banu (1873-1940), jurnalist, politician și scriitor, fondatorul revistei „Flacăra” din București.

³ Constantin Mille (1861-1927), avocat ziarist și scriitor, luptător activ pentru drepturile omului.

⁴ Emil Fagure (1873-1948), prozator, traducător, jurnalist, critic literar.

⁵ Traian Lalescu, *Le problème ethnographique du Banat*, Paris, Imprimerie Paul Dupont, 1919.

exprime de la bun început o oarecare rețineră: „Putem fi siguri că cifrele furnizate pentru fiecare comună sunt forțate în avantajul elementului maghiar, sau încălcate pentru a anihila naționalitatea dominantă, atunci când aceasta era posibil” (*Ibidem*, p. 57) – avertizează autorul. Pornind de la această constatare, autorul propune cu precizia matematicianului o serie de tabele statistice privind populația comunelor grupate pe comitate, precizând pentru fiecare în parte cifrele statistice (din 1900, respectiv 1910) ce desemnează populația totală a comunei, populația românească și celelalte naționalități. Este astfel evidențiată, prin comparație, etnia dominantă a fiecărei comune. Să mai notăm faptul că autorul clasifică și prezintă comunele bănățene după denumirea românească a acestora, adăugând, în spiritul corectitudinii, și numele maghiar oficial furnizat de cel mai recent recensământ. Un mijloc în plus de a atrage atenția asupra intensului proces de maghiarizare la care locuitorii Banatului fuseseră supuși.

Revenind la analiza statistică propusă de studiul lui Lalescu să mai notăm faptul că aceasta îi permite matematicianului interesat de idei și de logica demonstrației să formuleze în finalul lucrării concluzii clare, de netăgăduit, verificabile oricând prin cifre oficiale. „Majoritatea relativă a populației din Banat este românească” (*Ibidem*, p. 60) – este concluzia esențială a studiului care arată că, dintr-o populație de 1.582.133 de locuitori, 592.049 sunt români, urmați de germani (387.545), sârbi (284.329), maghiari (242.152) și alte naționalități.

Particularizând analiza statistică în funcție de factorul geografic, cercetătorul observă că Banatul montan (Caraș-Severin) are o majoritate *absolută* românească, în timp ce Banatul de câmpie (Timiș - Torontal) are o majoritate *relativă* germană.

„Aceste fapte – concluzionează universitarul român – exprimă fără niciun fel de comentariu, justețea cauzei românești: în ciuda tuturor eforturilor asupritorilor, *Banatul a rămas provincie românească*” (*Ibidem*, p. 62).

Admirabilă și convingătoare pledoarie pentru drepturile românilor bănățeni, lucrarea savantului Traian Lalescu va fi prezentată la Conferința de Pace de la Paris (1919). Alături de acest studiu, universitarii români grupați în jurul prestigioasei „La Roumanie”, publică și alte lucrări însemnate, menite să facă cunoscute în Franța drepturile și idealurile unioniste ale românilor. Au apărut, astfel, sub sigla revistei, lucrări precum: *Protestation des roumains contre le traité de Bucarest [Protestul românilor împotriva tratatului de la București]*, Orest Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne (Dobrogea) [România Transdanubiană (Dobrogea)]* (Ed. Leroux – Paris, 1918), Gh. Vâlsan⁶, *Les roumains de Bulgarie et de Serbie [Românii din Bulgaria și din Serbia]* (Imp. Gauthier – Villars – 1919), S. Bocou⁷, *La Question du Banat [Chestiunea Banatului]* (Imp. Lahure – Paris, 1919), Sc. Demetresco⁸, *Carte ethnographique des régions habitées par les roumains, etc. [Hartă etnografică a regiunilor locuite de români, etc.]* (Ed. Ii Barbere – Paris, 1919), Dr. N. Comnène⁹, *La Terre roumaine à travers les âges. Atlas historique, politique et ethnographique [Pământul românesc de-a lungul epocilor. Atlas istoric, politic și etnografic.]* (Payot et S – Lausanne, 1918), Tr. Lalescu, *Statistical information of the Banat [Informații statistice despre Banat]* (Paris, 1919) etc. Toate aceste studii semnate de intelectuali cu o prestigioasă activitate științifică veneau să susțină, cu argumente solide, interesele României la Conferința de Pace de la Paris.

⁶ Gheorghe Vâlsan (1885-1935), geograf și etnograf, membru al Academiei Române.

⁷ Sever Bocu (1874-1951), politician, economist, ziarist, redactor al ziarului „Tribuna” (Arad).

⁸ Scarlat Demetrescu (1872-1945), profesor, geolog la Institutul Geografic al României.

⁹ Nicolae Petrescu – Comnen (1881-1958), jurist, diplomat, publicist și om politic.

BIBLIOGRAFIE

IBĂNESCU, Alina, Cătălina, *Propagandă și război. Misiunea intelectualilor români la Paris (1917-1920)*, teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017

LALESCU, Smaranda, MARCUS, Solomon, FIŢESCU, Traian, DĂIANU, Daniel, GEORGESCU, Florin, STRĂTILĂ, Şerban, *Un om pentru istorie: Traian Lalescu*, Fundația „Traian Lalescu”, 2015

PETRICĂ, Vasile, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010

UNGUREANU, Cornel, *Despre Traian Lalescu*, „Orizont”, XXIII, 2011, nr. 9 (1548)

VII. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ

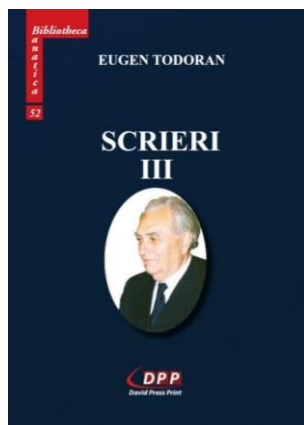
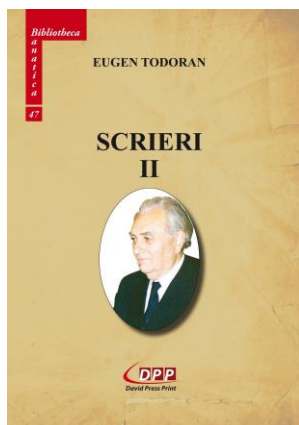
EUGEN TODORAN**SCRIERI****II. Studii și articole (1957-1966)****III. Studii și articole (1967-1976)**

Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, Volumul II, 2017, 335 p., Volumul III, 2018, 433 p.

Prof. Vasile MAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

E-mail: vasileman7@yahoo.com

Personalitate de mare prestigiu a învățământului universitar timișorean și a culturii române, profesorul Eugen Todoran este întemeietor al învățământului filologic din cadrul Universității de Vest din Timișoara și fondator al Bibliotecii universitare, care îi poartă numele.

Cercetătorul științific și editorul operei sale, dr. Viviana Milivoievici, prezintă viața și opera profesorului, scriitorului și omului de cultură, Eugen Todoran, într-un amplu proiect de cercetare științifică, sub autoritatea Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei

Române, Filiala Timișoara. Din cele zece volume programate, au fost publicate, până în prezent, la Editura David Press Print, în colecția „Bibliotheca Banatica”, primele trei volume:

Eugen Todoran, *Scieri. I. Studii și articole (1937-1956)*, Timișoara, Editura David Press Print, 2016;

Eugen Todoran, *Scieri. II. Studii și articole (1957-1966)*, Timișoara, Editura David Press Print, 2017;

Eugen Todoran, *Scieri. III. Studii și articole (1967-1976)*, Timișoara, Editura David Press Print, 2018.

„Prin ediția de față sunt editate științific pentru prima dată toate scrierile lui Eugen Todoran, atât cele apărute în periodice, cât și cele din volume. Al doilea volum al ediției critice cuprinde articolele publicate între anii 1957 și 1966. Având în vedere vastitatea acestor studii științifice, volumele următoare vor fi structurate pe perioade de câte zece ani.” (MILIVOIEVICI, în TODORAN, I, 2016, p. 7)

Prin cuprinsul volumelor II și III ale monumentalei opere, Eugen Todoran, *Scieri. Studii și articole*, Viviana Milivoievici realizează un impresionant portret al personalității profesorului și omului de cultură Eugen Todoran.

În cele două volume la care ne referim, sunt prezentate studii ale profesorului Eugen Todoran despre opera și valoarea de model a clasicii literaturii române, curente literare și folclor.

Sunt remarcabile studiile lui Eugen Todoran dedicate unor mari personalități ale culturii române, precum: Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, I. L. Caragiale, George Coșbuc, Ioan Slavici, Ion Creangă, Titu Maiorescu și Vasile Pârvan, alături de prezentarea de curente literare și studii despre folclor. Este evidentă prețuirea deosebită a profesorului Eugen Todoran față de opera clasicilor literaturii române, prin prezentarea poezilor Eminescu și Blaga, în 24 de studii în cele două volume în discuție.

Dintre studiile publicate despre Eminescu, consemnăm: *Eminescu și Arghezi*, poezia *Floare albastră*, *Natura ca univers în poezia lui Eminescu*, *Luceafărul*, *Simbol și alegorie în poezia lui Eminescu*, *Conceptele gândirii poetice în opera lui Eminescu*, *Eminescu – poet romantic și modern*, *Luceafărul lui Eminescu și Demonul lui Lermontov* etc.

„Arghezi l-a tradus pe Eminescu în românește prin întreaga lui operă, mai bine decât oricare alt poet român, căci în retorta alchimiei lui poetice a scos aurul din graiul «străbunilor cu-ndemnuri pentru vite», același pe care și Eminescu îl căutase în zăcămintul folcloric. (...) Nu e greu să recunoaștem în Scrisoarea III schița unui profil social reluat într-o largă perspectivă de Arghezi în poemul 1907.” (II, p. 34)

Istoricii și criticii literari au avut multe discuții despre ultimul vers din *Floare albastră* de Mihai Eminescu, întrucât „Manuscrisul poeziei *Floare albastră*, fiind pierdut, bineînțeles că discuția se bazează numai pe supoziții. I. Crețu susține că ultimul vers nu poate fi decât «Totuși este trist în lume», de vreme ce poezia s-a tipărit în «Convorbiri» după manuscrisul lui Eminescu.” (II, p. 37-38)

Vorbind despre poezia naturii la Eminescu, se arată că „cea mai largă privire a naturii ca univers este cosmogonia, reconstituită poetic, în prelungirea teoriilor moderne sau antice asupra nașterii lumii, din străvechi mituri cosmogonice, aparținând folclorului românesc sau celui universal.” (II, p. 272)

Totodată, în prezentarea *Luceafărului*, ca simbol și alegorie a creației poetice, se aduc argumente literare și sociale: „Eminescu, cu intuiția oricărui mare poet, a reținut cele două valori poetice ale mitului, simbolul și alegoria. Ca poet romantic în primul rând, cum recunoaște el însuși că a fost, el a dat poeziei sale nota de meditație filozofică, a încifrat anumite sensuri filozofice în imaginea sensibilă, a folosit deci metafora alegorică.” (II, p. 253)

„Dacă simbolul este produsul fanteziei unui popor întreg în faza de reprezentări concrete a abstracțiunilor, alegoria folosește mijloacele limbii primitive, concrete, ca procedeu de arhaizare, de proiectare a faptului real istoric în tiparele gândirii străvechi, mitice, specifice creației folclorice, mai cu seamă actualizate ca modalitate poetică în epoci de căutare a tradiției folclorice, cum a fost epoca romantismului. Dar din aceasta nu deducem, cum susține I. Jura în studiul *Mitul în poezia lui Eminescu*, că toți marii poeți, Dante, Milton, Byron, Hugo, inclusiv Eminescu, gândeau mitic, chiar dacă rădăcina gândirii lor se hrănește adânc din mit și nu din filozofie. Poezia a avut totdeauna de ales între simbol și alegorie, afirmând când una, când alta din valorile metaforei folclorice.” (II, p. 251)

Poetului Lucian Blaga îi sunt dedicate studiile: *Paradoxul cunoașterii în poezia lui Lucian Blaga*, *Mitul lui Zamolxe în teatrul lui Lucian Blaga*, *Valori poetice în teatrul lui Lucian Blaga*, *Simbolismul creației în poezia lui Blaga*, *Lucian Blaga, poet și filozof*, *Mitul Meșterului Manole în teatrul lui Blaga* etc.

„«La un poet este importantă nu filozofa pe care o pune în poezie, ci filozofia pe care o are», spunea Blaga într-un aforism. Deci, importantă pentru înțelegerea poeziei lui nu este filozofia sistemului său, pusă în ea, ci atitudinea filozofică implicată în orice viziune poetică, mai ales când e vorba de un poet cu înclinații asupra marilor probleme ale vieții și existenței.” (II, p. 219)

Paradoxul cunoașterii în poezia lui Lucian Blaga (II, p. 319) este un studiu remarcabil al profesorului Eugen Todoran, prin care se prezintă concepția filozofică a lui Blaga și influența acesteia asupra creației poetice, prin: atitudinea față de existență și societate, înstrăinarea omului de existența sa specifică, viziunea religioasă în relația om-divinitate, transcendentă, limitarea

cunoașterii, drama cunoașterii absolutului, Marele Anonim, toate vizând existența fizică și mai puțin viața spirituală, care de fapt creează cele necesare existenței.

Rămân memorabile metaforele lui Lucian Blaga, prin care sporește a lumii taină cu frumusețea lirică și filozofică, pentru care „lumina” și „veșnicia” sunt cuvinte sinonime.

„Eu nu strivesc corola de minuni a lumii”

sau

„Sapă numai, sapă, sapă,
până dai de stele-n apă

(Fântânile)

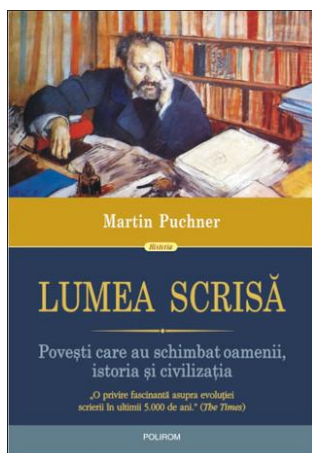
În studiul *Titu Maiorescu – azi*, Eugen Todoran prezintă importanța lui Titu Maiorescu pentru literatura română, afirmând: „Nu e cu puțință a scrie o istorie a culturii românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea fără să se țină seama de contribuția lui Maiorescu”, citând pe T. Vianu, „mai ales pentru că numai trecând prin el cultura românească și-a dobândit profilul spiritual pentru integrarea ei în cultura universală, o dată cu consolidarea statului român modern. Dar nu va fi posibil, ca urmare a dezvoltării acestui stat, să se scrie nici în viitor o istorie a culturii românești fără să se țină seama de permanența spiritului critic de el întemeiat dintr-o necesitate culturală (...) valabilă și în viitor, ca semn de maturitate spirituală, pentru întâlnirea permanentă a geniului românesc, creator de cultură națională, cu idealul clasic, universal al umanității.” (III, p. 413)

În calitate de editor al proiectului Eugen Todoran, *Scrieri. Studii și articole*, din care s-au publicat primele trei volume, dr. Viviana Milivoievici, se remarcă prin rigurozitatea stilului științific, susținut de o documentație aprofundată, până la relatarea unor detalii care pun în lumină atât personalitatea profesorului Eugen Todoran, dar și vocația sa științifică și literară.

Martin Puchner, *Lumea scrisă. Povești care au schimbat oamenii, istoria și civilizația*, Iași, Editura Polirom, 2018, 306 p., ISBN 978-973-46-6775-8

Prof. Dumitru MIHĂILESCU

E-mail: mihailescu_dumitru@yahoo.com

Martin Puchner, profesor „Byron and Anita Wien” de engleză și literatură comparată la Universitatea Harvard, este editor general al celebrei lucrări în șase volume *The Norton Anthology of World Literature* (ediția a 3-a, 2012, ediția a 4-a, 2019). Această lucrare, precum și cursurile online deschise, adresate studenților din 155 de țări, acoperă patru mii de ani de literatură.

Lucrarea *Lumea scrisă, Povești care au schimbat oamenii, istoria și civilizația*, apărută la Editura Polirom, în colecția *Historia* (coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu) în traducerea Anacaonei Mîndrilă-Sonetto, este o carte instructivă și foarte ambițioasă în care autorul, sprijinindu-se pe 16 texte fundamentale selectate din peste 4000 de ani de literatură universală, urmărește să demonstreze felul în care literatura „modelează viața majorității oamenilor de pe planeta Pământ.” (p. 9), influența pe care

literatura a avut-o asupra marilor proiecte istorice. În carte ne sunt dezvăluite modurile în care scrisul a inspirat nașterea ideilor filosofice și politice sau a religiei. „Există multă literatură care nu e suficient cunoscută, așa că am vrut să remediez această situație, pentru că sunt texte minunate, de o importanță majoră, dar care nu sunt destul de cunoscute astăzi” a mărturisit Martin Puchner într-un interviu. Autorul își propune să găsească un echilibru între marile texte pe care le cunoaște oricine și textele esențiale pe care ar trebui să le știm.

Trebuie să precizăm faptul că prin literatură Martin Puchner nu înțelege doar operele de ficțiune, el include aici și texte sacre: *Biblia* (*Biblia evreiască, Noul Testament creștin*, traducerea în germană a lui Luther), învățăturile lui Buddha și Confucius, dialogurile lui Socrate scrise de Platon, textul mitologic mayaș *Popol Vuh*, *Epopoea lui Sundiata* din Africa de Vest, *Manifestul Partidului Comunist* de Marx și Engels.

Autorul nu se referă doar la literatura care a circulat într-o formă scrisă, deoarece multe dintre textele la care face referire au circulat multe secole pe cale orală (*Epopoea lui Ghilgameș*, epopeile homerice, *Epopoea lui Sundiata*).

Arhitectura acestui volum include șaisprezece secțiuni distincte, corespunzătoare celor șaisprezece texte fundamentale la care face referire autorul.

În *Introducere*, intitulată, după modelul celebrei fotografii realizate de Bill Anders în 24 decembrie 1968, *Răsărit de Pământ*, autorul se referă la modul în care literatura a modelat viața celor trei cosmonauți, aflați în 1968, în Misiunea Apollo 8. Deoarece s-au îndepărtat de spațiul gravitațional al Pământului, echipajul condus de Frank Borman a fost nevoit a nu mai face fotografii, descriind ceea ce vedea cu ajutorul cuvântului, citind, din locul din care putea fi văzut Răsăritul de Pământ, primele versete din Biblie (*Geneza*).

Puchner alege să înceapă fascinantă călătorie prin cei peste 4000 de ani de istorie a literaturii universale referindu-se în primul capitol nu cronologic, la *Epopoea lui Ghilgameș*, ci la *Iliada*, „cartea de căpătâi” a lui Alexandru Macedon, care dormea ținând sub pernă un exemplar al *Iliadei* adnotat de prietenul său Aristotel. Pentru Alexandru, ea a devenit aproape sacră, motiv pentru care o

purta cu el în campanie. „Acesta e rolul textelor, îndeosebi al celor fundamentale; schimbă viziunea asupra lumii și modul în care acționăm asupra ei.” (p. 23)

Interesante considerații face Martin Puchner despre originile scrierilor sacre în capitolul *Ezdra și crearea scrierilor sacre*, Ezdra fiind un scrib specializat în aramaică și la întoarcerea din exil, împreună cu alți scribi exilați, care au lucrat la scripturi, a introdus ideea de text sacru. M. Puchner arată că, în impunerea *Vechiului Testament* ca scriere sacră, „decizia lui Ezdra de a institui scriptura portabilă ca mijloc de venerație a Dumnezeuului iudeilor s-a dovedit a fi crucială.” (p. 58) Biblia ebraică, oglindind experiențele unor exilați, i-a permis acesteia să supraviețuiască „pentru că nu depindea de pământ, regi și imperii; acestea nu-i erau necesare și și-a putut crea propriii credincioși, care să o poarte cu ei oriunde s-ar fi aflat.” (p. 59)

În capitolul *Învățăături de la Buddha, Confucius, Socrate și Iisus* autorul mărturisește că a observat „asemănări frapante” între învățăturile acestora. „Acești mari învățători, care au trăit într-un interval de câteva secole, dar fără să știe unul de altul, au revoluționat lumea ideilor. Multe dintre școlile de filosofie și de religie de azi – filosofia indiană, filosofia chineză, filosofia occidentală și creștinismul – au fost modelate de acești maeștri charismatici.” (p. 63)

Incitant este capitolul despre „primul mare roman din literatura universală”, *Povestea lui Genji*, scris în jurul anului 1000 dHr. Nu se cunoaște numele real al autoarei, care a ajuns să fie cunoscută cu numele protagonistei sale memorabile – Murasaki Shikibu. La început, romanul circula în exemplare scrise de mână pe hârtie, abia mai târziu, începând cu secolul al XVI-lea, au apărut exemplare tipărite. *Povestea lui Genji* a început să fie cunoscută în Occident la începutul secolului al XX-lea. „Spre marea ei surprindere, lumea occidentală a descoperit că romanul, pe care mulți îl considerau una dintre contribuțiile europene distincte în domeniul literaturii, fusese inventat cu o mie de ani înainte de o japoneză al cărei nume nu îl cunoaștem.” (p. 100)

Nu mai puțin interesante sunt capitolele în care autorul face referire la suporturile pe care a fost produsă și reprodusă literatura: tăblițe de lut, papirus, pergament, hârtia, care devine principalul suport de stocare a literaturii după inventarea tiparului mobil de către Gutenberg și, în sfârșit, suporturile electronice. Referitor la combinația de vechi și nou în cazul tehnologiilor, autorul remarcă faptul că „majoritatea oamenilor au încetat să deruleze textele de când sulului de papirus i-a luat locul cartea din pergament, dar acum, după două mii de ani, acest gest al derulării revine brusc, pentru că șirul nesfârșit de cuvinte stocate de computere seamănă mai mult cu un pergament continuu decât cu niște pagini separate. În mod similar, oamenii n-au mai scris de sute de ani pe tăblițe, dar acum le vedem pretutindeni. Dacă mă uit la ei cu ochii mijiiți, utilizatorii de tablete din ziua de azi seamănă în mod ciudat cu scribii din vechime, care ședea turcește, cu instrumentele de scris în poală.” (p. 251) Iată concluzia lui Martin Puchner la sfârșitul capitolului *Gutenberg, Luther și noul public al tiparului*; „Povestea lui Gutenberg și a lui Luther demonstrează că schimbările în ceea ce privește modalitățile de producție și de transmitere a textelor, publicul cititor și scopul lecturii au un impact considerabil asupra societăților bazate pe scrieri sacre. Aceasta este o lecție importantă pentru noi, cei de la începutul secolului XXI, întrucât trecem printr-o altă revoluție a tehnologiilor scrierii, mai hotărâtoare decât revoluția tiparului.” (p. 136)

Informații inedite ne oferă capitolul *Popol Vuh și cultura maya*: o a doua tradiție literară, independentă. Conchistadorii catolici au început distrugerea întregii culturi mayașe. Scribii mayași, ca să-și conserve propria literatură, au scris *Popol Vuh (Carta Sfatului)*, fixată în 1532 de aceștia pe suportul și în formatul (codex pe hârtie) cuceritorilor. „Au scris-o în limba maternă, folosind alfabetul roman. Cartea conserva tot ce avea de preț cultura lor. De asemenea, oferea un răspuns la ultima întrebare legată de cazul mayașilor: oare calendarele lor, cu atenția meticuloasă acordată stelelor, spuneau povești, cum făceau alte texte fundamentale? S-a dovedit că asta făceau: spuneau povești care se desfășurau sub cerul mayaș.” (p. 145)

În capitolul *Don Quijote și pirații*, îl urmărim pe eroul lui Miguel de Cervantes, „cel mai nefericit dintre eroii moderni”, luptând cu pirații și descoperim motivele pentru care Miguel de Cervantes Saavedra este considerat părintele romanului modern. „În cazul lui Cervantes s-au

întâlnit, într-o formă fără precedent, toate elementele care constituie profesia de scriitor azi, de la tipar și o piață pentru literatură la dreptul pentru proprietate, plagiat și piratarea literaturii.” (p. 153)

Benjamin Franklin – un antreprenor media în Republica Literelor este titlul următorului capitol. Franklin a fost unul dintre cei mai importanți promotori ai scrisului. El a fost promotorul ziarelor tipărite, a înființat un club al iubitorilor de carte, precum și „The Library Company”, o bibliotecă de împrumut pentru membri. „Viața lui Franklin a fost atât de strâns legată de tipar în toate formele lui, încât o vedea prin prisma tiparului sau chiar ca tipăritură. (...) Mai mult decât un simplu tipograf republican, cum îi plăcea să-și spună, Franklin a fost tipograful Republicii Literelor.” (p. 178)

Idealul lui Martin Puchner este *literatura universală*, o sintagmă creată de J. W. Goethe în urmă cu aproape 200 de ani. După modelul lui Goethe, care, în 1786, s-a hotărât să facă o călătorie în Sicilia în căutarea „plantei originare”, din care, era convins, că se trăgeau toate celelalte plante, Martin Puchner face și el o călătorie în Sicilia și constată că „Goethe venise în Sicilia în căutarea a ceea ce considera a fi echivalentul literar al plantei originare: Homer.” (p. 188)

Nu mai puțin interesant este capitolul despre circulația în timp și diferite zone ale lumii a *Manifestului Partidului Comunist* de Marx și Engels, care, chiar dacă a înregistrat unele sincope, a găsit peste decenii „cititori pasionați”, Lenin, Mao, Ho, Castro, oferind revoluționarilor din Rusia, China, Vietnam și Cuba o „hartă a pădurii”. (p. 206) Puchner concluzionează că „cu cât se publicau mai multe exemplare într-un anumit loc, cu atât era mai probabil că acolo se va declanșa o revoluție.” (p. 200)

Un exemplu opus este cel al *Requiem-ului* Anei Ahmatova, unul dintre cele mai mari poeme rusești închinare suferinței, dar și un imn de rezistență în fața lui Stalin, poem păstrat în memoria autoarei și a prietenilor ei, rămas nepublicat aproape o jumătate de veac. Acesta este „un exemplu despre descoperirea oralității în secolul XX, dar și despre consacrarea paradoxală a unui text nu prin circulație, ci prin asceză și interdicție.” (Alex Goldiș)

Un studiu interesant este consacrat *Epopeii lui Sundiata* din Africa de Vest, care este considerată, pe scară largă, epopeea națională a statului Mali, epopee care a supraviețuit ca literatură orală până în 1994. „Acest lucru oferă posibilitatea unică de a observa un proces ce se reia încă de la Ghilgameș și Homer: procesul prin care povestirile orale sunt transformate în literatură scrisă (...) și ne amintește că dinamica dintre povestirea orală și tehnologiile scrierii continuă și astăzi.” (p. 229)

Capitolul *Literatura postcolonială: Derek Walcott, poetul Caraibelor*, se referă la mica insulă caraibiană St. Lucia și la scriitorul care locuia acolo, Derek Walcott, care „a reușit de unul singur să-și înscrie țara postcolonială în literatura universală.” (p. 231) Poemul *Omeros*, scris în stilul lui Homer, l-a făcut pe autor laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1992. „Dintre numeroasele încercări de a produce texte fundamentale în secolul XX, *Omeros* este cea mai cutezătoare”, consideră Martin Puchner.

Ultimul capitol este consacrat universului Harry Potter, evidențiind importanța momentului oportun pentru apariția unei scrieri. *Harry Potter* nu ar fi avut același succes dacă nu se năștea în plină expansiune tehnologică, apreciază autorul.

Pe parcursul călătoriilor sale de-a lungul istoriei, autorul a căutat momente în care să observe „cum a modelat literatura istoria” și a ajuns la concluzia că „Cea mai impresionantă caracteristică a literaturii a fost mereu capacitatea ei de a proiecta cuvântul la mari distanțe în spațiu și timp. (...) Dar cea mai importantă lecție din istoria literaturii e că singura garanție a supraviețuirii este folosirea continuă; un text trebuie să rămână suficient de relevant pentru a fi tradus, transcris, convertit și citit de fiecare generație ca să dăinuie în timp. Nu tehnologia, ci educația este cea care va asigura viitorul literaturii.” (p. 252)

**Gabriel Bărdășan, *Exprimarea rudeniei în lexicul dialectului istroromân: abordări semantice și etimologice*,
Timișoara, Editura Universității de Vest, 2019, 187 p.**

Lect. univ. dr. Ana-Maria RADU-POP

Universitatea de Vest din Timișoara

Bd. Vasile Pârvan nr. 4, Timișoara

E-mail: ana.pop@e-uvv.ro

Parafrazându-l pe renumitul romanist A. Kovačec, în ceea ce privește studiul dialectului istroromân, activitatea desfășurată în ultimele două decenii la universitatea din Timișoara este comparabilă doar cu cea existentă în reputatul și inovatorul Cluj al începutului de secol XX, dominat, indiscutabil, de personalitatea și prestigiul lui Sextil Pușcariu.

Printre cei care au contribuit la crearea acestui renume al universității timișene se numără, în mod cert,

alături de reputații profesori Vasile Frățilă și Richard Sârbu, și autorul volumului pe care îl recenzăm: Gabriel Bărdășan nu este la primul studiu de mare întindere consacrat dialectului istroromân, în circuitul științific național și internațional intrând, încă din 2010, volumul *Dialectul istroromân. Straturi etimologice* (în colaborare cu Vasile Frățilă), iar în 2016, *Elementul latin moștenit în lexicul dialectului istroromân*. Împreună, cele două volume, apărute la Editura Universității de Vest, însumează aproximativ 900 de pagini de acribie științifică, de cunoștințe și intuiție etimologică, de capacitate de ordonare a unui material extrem de vast, de cunoaștere și stăpânire în profunzime a dificultăților unui dialect dezvoltat într-un mediu aloglot, lipsit de coeziunea și prestigiul unei variante literare.

Exprimarea rudeniei în lexicul dialectului istroromân: abordări semantice și etimologice se înscrie firesc în arealul circumscris de precedentele două volume, fiind o fascinantă investigație lingvistică – semantică și etimologică – a câmpului lexical al rudeniei din dialectul românesc cu cel mai mic număr de vorbitori. Este o cercetare complexă, un demers ambițios, care focalizează mai multe perspective de abordare – „sincronică și diacronică, descriptivă și evolutivă” (p. 19) – a particularităților câmpului lexical amintit.

Deși autorul menționează că este vorba de o cercetare de lexicologie dialectală, extinderea ariei de investigație și la unele limbi romanice, respectiv la idiomurile cu care istroromâna a intrat de-a lungul timpului în contact și din care a făcut împrumuturi, depășindu-se astfel cadrul limbii române și al dialectelor istorice ale acesteia, ne îndreptățește să susținem că lucrarea de față trebuie privită fără a ține cont de modesta încadrare făcută de autor, mai precis nivelul dialectal la care face referire, acesta constituind doar punctul de pornire pentru o analiză mult mai amplă. Complexitatea analizei întreprinse de Gabriel Bărdășan se reflectă și în rețeaua etimologică complicată cuprinsă în *Indicele de cuvinte* (p. 175-187) care încheie volumul și care constituie un instrument util pentru o orientare rapidă și exactă într-un document extrem de dens din punctul de vedere al formelor lingvistice discutate.

Dată fiind importanța câmpului lexical al rudeniei în ansamblul vocabularului oricărei limbi sau dialect (p. 18), o analiză judicioasă și riguroasă a unităților și structurilor lingvistice prin care acesta se materializează permite obținerea unor concluzii relevante atât pentru „istoria relațiilor

sociale” din cadrul unei comunități, cât și pentru pentru „evidențierea direcției de evoluție [...] într-un context lingvistic aloglot.” (p. 11). Studiul de față întrunește cu prisosință caracteristicile menționate, constituind un model de cercetare onomasiologică, care valorifică toate sursele de material (lucrări lexicografice, culegeri de texte dialectale, atlase lingvistice, studii și volume) relevante pentru dialectul istroromân, consemnând, integral, cu minuțiozitate, formele înregistrate de-a lungul timpului de cercetătorii români și străini, atât din varianta de sud, cât și din cea de nord a istroromânei. Vastul material lingvistic astfel excerptat este organizat în funcție de cele patru subdiviziuni reperabile în câmpul lexical al înrudirii – *rudenia naturală directă* (p. 25-61), *rudenia naturală colaterală* (p. 63-83), *rudenia socială prin alianță* (p. 87-130), *rudenia socială convențională* (p. 131-146), care alcătuiesc, fiecare, din punct de vedere tehnic, câte un capitol, iar din punctul de vedere al informației cuprinse – adevărate micromonografii.

În vederea conturării poziției și a caracteristicilor cuvintelor istroromâne în vasta și complexa rețea etimologică specifică romanității nord- și sud-dunărene, autorul pornește de la actualizarea fiecărui conținut de semnificație în limba română, continuând apoi cu situația din toate dialectele românești și din unele limbi romanice. Rezultatul este spectaculos: un mozaic – extrem de ordonat însă – în care informațiile de natură morfologică, semantică și etimologică se completează armonios cu cele privind registrele de limbă, repartitia teritorială, gradul de vitalitate, atestările și, nu în ultimul rând, contextele ilustrative pentru termenii istroromâni discutați. Autorul nu omite nimic, prezentând, ori de câte ori are posibilitatea, pe lângă informațiile amintite, și precizările făcute de informatori, care clarifică sau nuanțează formele înregistrate în diverse puncte de anchetă.

Prezentarea sintetică din capitolul de *Considerații finale* a straturilor etimologice în care se încadrează unitățile și structurile discutate în cuprinsul lucrării confirmă statutul de dialect divergent al istroromânei, caracterizat „printr-o relativă omogenitate în fondul [...] lingvistic primar (moștenit, prezent din etapa formării [...]) și printr-o remarcabilă varietate la nivelul fondului lingvistic dezvoltat pe parcursul diverselor stadii de evoluție, ca efect al contactelor lingvistice [...]” (p. 18). Unitățile și structurile lingvistice istroromâne din câmpul lexical al relațiilor de rudenie reflectă, totodată, la scară redusă, structura etimologică a dialectului, în care sunt reperabile trei straturi: unul de origine latină, altul romanice – elemente preluate din italiana literară sau din dialectul venețian, direct sau, foarte probabil, prin intermediul croatei, și un al treilea, foarte consistent, de origine slavă – cuvinte de origine slavă veche și, mai ales, croată (din dialectul čakavian și, în măsură mai mică, din croata literară). Numărul elementelor de origine croată este substanțial, împrumuturile din această categorie înlocuind, pe alocuri, chiar și „termeni care aparțin unor câmpuri semantice considerate ca fiind foarte stabile, unitare și păstrătoare ale termenilor moșteniți (v. câmpul lexical al înrudirii sau câmpul numelor referitoare la corpul uman)” (p. 163), fapt deloc suprinzător însă, având în vedere condițiile speciale în care s-a vorbit și încă se vorbește istroromâna (statutul de idiom folosit doar în interiorul unei comunități extrem de reduse din punct de vedere numeric, prestigiul limbii croate, bilingvismul vorbitorilor etc.).

Unitară și temeinică, analiza întreprinsă de Gabriel Bărdășan evidențiază „caracterul convergent” al unităților din câmpul lexical al relațiilor de rudenie, „ancorate încă în românitare, dar și direcțiile divergente de evoluție la nivelul mijloacelor de denominare a unor tipuri de rudenie sub influența constantă a limbilor cu care istroromâna a intrat în contact (italiana și croata).” (p. 164), confirmând astfel afirmațiile cercetătorilor cu privire la structura etimologică a dialectului istroromân și a tendințelor acestuia de evoluție.

Volumul semnat de cercetătorul timișorean este un model de analiză onomasiologică, care evidențiază, încă o dată, viziunea amplă și extrem de documentată a autorului cu privire la românitare și romanitate, precum și înțelegerea profundă a arealului lingvistic istroromân, și prin care autorul continuă, firesc, direcția de cercetare în care au activat cu rezultate însemnate lingviști precum Vasile Frătilă și Goran Filipi, care s-au ocupat sistematic de analiza semantică și etimologică a unor câmpuri lexicale din vocabularul dialectului românesc sud-dunărean cu cel mai mic număr de vorbitori.

PORTRET DE ROMÂN

Constantin Avădanei, *Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*, Prefață de Gabriel Rustoiu, Arad, Gutenberg Univers, 2020, 291 p.

Prof. Ioana NISTOR

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

email: ioananistor2003@yahoo.com

Prof. dr. Gabriela Adina MARCO

Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii,

Academia Română, Filiala Arad

email: mgabi16@gmail.com

În zi de sărbătoare s-a tipărit o carte. De sărbătoarea Sfinților Împărați Constantin și Elena, *anno Domini* 2020, printr-un fericit și dorit concurs de circumstanțe, un volum cât o viață de om a văzut lumina tiparului la Editura Gutenberg Univers din Arad. Pe „vreamea cireșelor”, s-a „copt” un volum cu valoare de viață de român: *Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*, autor: colonel (r) lect. dr. ing. Constantin Avădanei.

Mărturisindu-și de la bun început implicarea subiectivă prin aportul ca redactori de volum, recenzorii își asumă și latura obiectivă prin însușirea valorilor pe care autorul, colonel (r) lect. dr. ing. Constantin Avădanei, le reflectă prin intermediul condeiului vigilent, onest și integru. Autorul consemnează realitatea reflectată în cuvinte necesare, bine scrise, prin angajare personală și colectivă, volumul cuprinzând libertatea, inițiativa, rolurile și menirile, un spațiu superior al conștiinței și iubirii de neam și țară, rădăcini identitare și comuniuni spirituale regăsite într-o vastitate de acțiuni. Acțiuni ce oferă profunzime nu doar prin recuperarea și conservarea trecutului istoric, ci și a cutumelor și a eroilor care și-au vărsat sângele pentru țară.

Iubirea de neam și țară răsuflă din fiecare pagină a cărții. Volumul se dorește a fi un adevărat album ilustrativ-informativ care să fie o pildă pentru viitoarele generații, dar și pentru noi, cei de astăzi, despre ceea ce înseamnă să fii român adevărat, care, prin fapte, nu doar prin vorbe, demonstrează că iubirea de țară este un zid de neclintit, cum spune poetul. Principalele momente ale istoriei românilor sunt prezente în volum prin pelerinajele efectuate de autorul-personaj, care, prin simplitatea gesturilor, oferă exemple ilustrative pline de semnificație despre ce înseamnă respect, onoare, patriotism și nețărmurită iubire față de patrie și înaintașii care, prin acțiunile lor, au determinat realitatea pe care o trăim astăzi.

Prin intermediul acestui volum, trăirile interioare și exterioare ale autorului vor rămâne mărturie peste timp, demonstrând că „meseria” de român nu are sfârșit, de la care niciodată nu ieși la pensie.

Deloc întâmplător, volumul se regăsește în mâna cititorului sub mantia coperților în culoarea fundamentală a movului, purtând albul literelor ce corespundzând onoarei, demnității, respectului de sine, continuității și speranței. Utilizarea sobră a melanjului coloristic alb-mov are un efect purificator la nivel spiritual și fizic, îndemnând la receptivitate, percepere și asimilare a conținutului și prin intermediul backflapurilor (clapetele de copertă îndoite în interior) ce reflectă chintesențe valorice extrase din cuvântul redactorilor de volum.

Volumul se prezintă cititorului sub titlul principal *Valențe umane dintr-un univers aparte*, reflectând unicitatea experiențelor sociale și atrăgând numaidecât atenția, prin utilizarea noțiunii de „valență” în sensul valorii și semnificației, alăturând sentimentul de bunăvoință, compasiune, bunătate, umanitarism, omenie, concretizând cadrul volumului într-un „univers aparte”. Subtitlul *Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră* delimitează și completează universul specific prin identificarea cu experiențele personale și sufletești dezvăluite prin parcurgerea etapelor de viață ale autor.

Descoperim în anatomia volumului, recunoștința autorului reflectată în sinceritatea cuvintelor de mulțumire și omagiul dedicat, în semn de afecțiune, „fetelor mele”, deoarece prin familie, această prezență esențială, viața se eternizează prin afecțiune, sprijin și iubire necondiționată. Volumul motivează aprecierea autorului față de „apropiații inimii mele”, recunoștința sa reflectând „semnul sufletelor nobile”, conform dictonului esopian.

Punerea în pagină reflectă unicitatea implicării autorului, prin dezvăluiri vizuale și informații consemnate, identificând în mod profund coordonatele spațio-temporale, nu doar naționale, ci și europene, organizate în diviziuni structurate: *Istoria trăită în pasiune și onoare* (p. 21-136), *Peregrin prin patria cuvintelor proprii (interviuri)* (p. 137-144), *Din filele de istorie a poporului român* (p. 145-270), *Însemne. Prețuiri. Distincții. Itinerarii* (p. 271-287), purtând cititorul într-un adevărat pelerinaj al românismului. Traseul inițiat pornește din localitatea Cotu-Băii (jud. Suceava), ca loc al începutului, unde restaurează monumentul eroilor, continuă cu Câmpia Libertății de la Blaj, Mărășești, Tebea, Arad, ca „locuri de jertfă supremă” (p. 39), traversând Transfăgărășanul până la Alba-Iulia, purtând în suflet flacăra Unirii și tricolorul la piept. De la Cugir și Geoagiu, așezări unde cuvântul „acasă” cunoaște o semnificație aparte, autorul, colonel (r) lect. dr. ing. Constantin Avădanei, face o călătorie faptică și ideatică la Viena, Vidin, Debrețin, Vârșeț, Mesici, Uzdin, meleaguri europene unde românii se simt români, chiar dacă nu își duc traiul pe plaiurile natale.

Notabile sunt reflecțiile și reflexiile celor care au contribuit la crearea formatului final. Prefața (p. 9-10) se oferă sub sugestivul titlu „Constantin Avădanei sau vocația de patriot”, semnată de dr. Gabriel Rustoiu, director general al Muzeului Național al Unirii Alba-Iulia, care urmărește „*cursus honorem* al domnului Avădanei”, dezvăluind excelența în profesia sa de militar, gata oricând „să-și apere țara cu arma în mână”, alături de perfecționarea prin obținerea titlului de doctor în științe ingineresti, domeniul mecanica fluidelor și hidraulică (1999). Prefațatorul subliniază continuarea activității la vârsta senioratului, când autorul, cu abnegație, alege să își servească în continuare patria cu ajutorul cuvântului, „o armă a divinității” și să dea viață numeroaselor studii, articole și volumului în caz, în calitate de „președinte al Grupului de Inițiativă Centenar – *Marea Unire – Alba Iulia – 2018*”, asumându-și sarcină nobilă de „a aduce un omagiu celor 100 de locuri sfinte ale României”, ceea ce constituie „un adevărat jurnal al existenței noastre de români”, bogat reprezentate în presa locală, națională și on-line.

Cuvântul autorului colonel (r) lect. dr. ing. Constantin Avădanei impresionează prin sinceritatea confesiunii, având ca principal obiectiv explicarea, înfățișarea, demonstrația și susținerea ideilor personale prin „selecții de studii și articole concretizate în fapte și acțiuni”, scriitorul admitând reinterpretarea trecutului istoric prin reasezarea „în prezent”, prin relatări

percepute prin prisma contemporaneității a unor expuneri și succesiuni de fapte, „la care am fost martori, pentru ca generațiile care vor urma să le însuflăm dragostea pentru frumosul unei flăcări vii, istoria” (p. 11-12), alături de sursa originală, frumosul ținut natal al Sucevei. Selecția, arbitrară ca orice selecție, s-a orientat spre reprezentativitate concretizată în studii, articole, idei, notițe, extrase, consemnând implicarea autorului în evenimente culturale și științifice, apelând și la imagini conceptual-vizuale din arhiva personală a autorului și a colaboratorilor săi.

Încadrarea valorică sub expresia *A fi Erou între Eroi* (p. 13-14), emisă de jurnalistul Ioan Godja, director al RTV Unirea Internațional Viena, reliefează aportul autorului în numeroase „fapte de onoare” și peste granițele „Patriei Mumă”, implicând românii de pretutindeni. Prin acuratețea sa conceptuală, volumul este apreciat drept „o Carte de vizită”, structurat prin „tehnica Bulgărelui de zăpadă”, ideile și acțiunile inițiale generând efectul de a da viață la noi și noi reprezentări faptice și ideatice suplimentare.

Volumul nu însumează doar comunicarea unei experiențe existențiale și scriitoricești, ci reflectă și dorința „transferului de identitate”, dorință surprinsă în cuvintele redactorilor de volum, prof. dr. Gabriela Adina Marco și prof. Ioana Nistor, respectiv intenționalitatea de a forma un model de urmat, model caracterizat printr-un „spirit riguros, un caracter dinamic ce aduce bucurie și îți împărtășește mândria, loialitatea, încrederea în sine, onestitatea, demnitatea, onoarea, disciplina, dăruirea de sine, solidaritatea...” (p. 14). Exemplul edificator constă în arborarea drapelului tricolor ca simbol sfânt, „o adevărată carte de vizită”, ce însuflă „mândria de a fi român până în străfundurile inimii” (p. 16).

Parte integrantă, cele peste 30 de studii și articole incluse în volum prezintă evenimente și modele istorice ale poporului român. Pagina de istorie prezintă analize obiective și pertinente, bogat fundamentate pe o bază bibliografică complexă, rigurozitatea doctorului în științe ingineresti plinuindu-se perfect pe veridicitatea faptului istoric, pe analiza profundă a figurilor emblematice, a instituțiilor și simbolismului românesc, prin acuratețe conceptuală, construind o matrice istorică și culturală a poporului român.

Schematic, volumul prezintă caracteristicile personalității autorului, prin *Itinerar alfabetic al unui reprezentant militar* (p. 271), alcătuite de redactorul de volum, prof. dr. Gabriela Adina Marco, din care spicuim palierele simbolice, alfabetic structurate, ce integrează calități și însușiri concretizate prin: „Constantin Avădanei – axa Centenar, biruință, consemnări, drapel, eroi, familie, glorie, hotărâre, ideal, învățăminte, jurământ, lauri, monumente, națiune, onor, patrie și patriotism, reporter, salon cultural, teatru de exerciții, țară, Unire, vatră, zestre”.

Oferind, pe de o parte, cunoașterea prin demonstrație argumentativă, volumul prezintă și recunoașterea și gratitudinea celor din jur prin intermediul însemnelor, prețuirilor și distincțiilor (p. 273-285) oferite de-a lungul anilor, ca tribut și atribut al excelenței recunoscut de autoritățile române și internaționale pentru contribuția adusă promovării imaginii României în lume.

Posibilă schiță de portret, cuvântul editorului de volum, Florica R. Cândea, devoalează aspirația autorului, de altfel, cu certitudine prezentă și confirmată de structura cărții, de „mărturisitor prin documente” (p. 288-291) care devine „creator la umbra istoriei, ca pasiune”, dezvoltând „un modus vivendi” concretizat în „Valențe Umane prin Momente de Înălțare”, centrat pe „Memorie involuntară, colectivă și pe nobila idee de a trezi conștiințe” și devenind un adevărat „Onor prin pagini”.

Echilibrat și secvențial structurat, volumul înfățișează o incursiune sinceră, reflectivă și fidelă în viața cotidiană a autorului, permițându-ne să fim părtași unor crâmpie din experiența sa culturală și socială, să reflectăm asupra acțiunilor ce dezvăluie un caracter extrem de puternic, pasionat și excepțional, un caracter care reușește să își îndeplinească menirea de OM, de ROMÂN, scrise obligatoriu cu litere mari...

Cu siguranță, volumul va inspira generații întregi în spiritul iubirii de țară, a înțelepciunii, a dragostei de carte și de scris, a adevărului, a curajului și altruismului.

Regăsim, prin prisma celor scrise, o Românie a românilor, precum și un martor ocular direct în persoana autorului, iar personalitatea și modul său de a interacționa cu trecutul istoric și realitatea înconjurătoare, dorința sa de a insufla celor din jur curajul implicării și dedicării, toate bazate pe exemplul personal, creează imagine unui erou gata oricând, dedicat familiei și țării sale.

Jocul timpului ca „spațiu” în care trăiește eul În jocul timpului – *Il gioco del tempo*, Antologie română – italiană, Arad, Editura Concordia, 2020

Alexandru Florin ȚENE

Președinte Ligii Naționale a Scriitorilor Români,
Membru al Academiei Româno-Americane de Cultură și Știință

Inițiativa scriitoarei Lucia Bibarț, președinta filialei Arad a Ligii Scriitorilor din România, de a edita a doua antologie literară de la reorganizarea grupului, în iunie 2014, antologie însumând creațiile membrilor filialei și nu numai ale lor, se constituie într-un elogiu scrisului adus din orașul străbătut de Mureș.

În cadrul întregii istorii umane, oamenii au jucat jocuri ca o sursă de divertisment pentru ei înșiși și pentru alții. Există o varietate enormă de jocuri. În cazul nostru, timpul este distanța dintre două *trăiri* ale autorilor, acestea fiind înțelese ca jocuri creative ale talentului uman.

În acest context, fiind vorba de creații literare, gândul mă duce la Lawrence Schulman, de la Universitatea Clarkson din New York, care crede că timpul poate fi parcurs și în sens invers. Cioburile de sticlă pot deveni pahare de vin, oamenii devin din bătrâni mai tineri și universul din ce în ce mai mic. Schulman susține că există asemenea zone de timp inversat sub formă de spații în cadrul universului nostru.

O simulare virtuală a arătat că regiunile cu direcții temporale diferite nu se anulează și nici nu interacționează reciproc.

„Timpul este prea lent pentru cei care asteaptă, prea iute pentru cei care se tem, prea lung pentru cei care se plâng, prea scurt pentru cei care sărbătoresc, dar, pentru cei ce iubesc, timpul este o eternitate”, spunea William Shakespeare.

În cazul autorilor din această antologie, sper ca timpul să fie o eternitate.

Tradusă în limba italiană de doamna Mara Chirițescu, lucrarea se constituie într-un seismograf care indică, și pentru cititorii italieni, „tensiunea” și imaginea literaturii române contemporane dintr-o zonă istorică a României. Lucrarea este ilustrată de cunoscutul artist plastic Aurel Dico.

Volumul cuprinde, pe lângă creația celor 23 de membri ai filialei Arad și câțiva invitați, printre care poetul Iulian Patca, președintele filialei Cluj al Ligii Scriitorilor clujeni, Ligya Diaconescu directorul revistei internaționale „Starpress”, inclusiv președintele național al Ligii Scriitorilor Români.

Într-o discuție cu doamna Lucia Bibarț, dumneaei îmi spunea: „Exigența conducerii ligii arădene se îndreaptă spre creșterea calității textelor noastre, valorizarea și recompensarea lor prin diverse distincții și premii, precum și remarcarea acestora în peisajul literar al scriitorilor din Liga Națională, dar și în cel al scriitorilor români contemporani.”

Cărțile se pot clasifica și după elementele de autenticitate pe care le conțin și care niciodată nu trec neobservate. Nietzsche spune, în paginile de început din *Așa grăit-a Zarathustra*: „Din toate operele îmi plac numai cele scrise cu sânge. Scrie cu sângele tău și vei afla că sângele înseamnă spirit.”

Sângele fiind spirit, dar și glasul pe care-l poate asculta oricine, până și cel mai nevizat cititor.

Cunoscându-i numai din scris pe acești nobili creatori, mi-am adus aminte de zicerea Monseniorului Vladimir Ghika, care spunea: „Omul este una dintre făpturile care se alcătuiesc cel mai încet și care trec cel mai repede”, însă, datorită operei lor, scriitorii din această antologie încearcă să rămână în timp, în „jocul” acestuia. Fiindcă, „Nu locuim într-o țară, locuim într-o limbă. Patrie asta înseamnă și nimic altceva”, spunea Emil Cioran.

Scriitorii vin din România Profundă, din România Tainică, trudesca pentru ca scrierile lor să se nască și să dăinuie. Ei sunt acei care cristalizează valorile într-o adevărată lume istorică, pentru ca neamul nostru românesc, în condițiile fenomenului de globalizare, să se integreze în devenirea culturală.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “Studii de Știință și Cultură” (“Studies of Science and Culture”), published in partnership with “Vasile Goldiș” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664, during 2005-2011, Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Main, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “Studii de Știință și Cultură” is published in partnership with “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Romania and in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRREMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Centre for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for Slavic Languages, Jena Germany,

Paper submission

The submission of an article to “Studii de Știință și Cultură” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “Studii de Știință și Cultură” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centred;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, right;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, justified;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of these and similar documents”.

Citation Guidelines

„Studies of Science and Culture”, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Romance cultures / Romanian culture
- II. Germanic languages and cultures / Romanian language and culture
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature
- IV. Traductology
- V. Scientific Culture
- VI. Banat studies
- VII. Book reviews

In conformity to international regulations (especially Chicago Style, MLA) we adopt starting from Volume XI, no. 2 / June 2015 the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in *Italics*, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number.

Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- **15th Feb. for the first publication of the year / March**
- **15th May for the second / June**
- **15th Aug. for the third / September**
- **15th Nov. for the last publication of the year / December**

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 – revista „Studii de Știință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for

authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:

- The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
- The volume, issue and year of publication;
- The page number where the cited text can be found;

- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:

- The journal title, abbreviation;
- The volume, issue and year of publication;
- The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobile: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The magazine „Studii de Știință și Cultură”, starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P. A. USA.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue "Studii de Știință și Cultură" ("Études de Science et de Culture"), éditée en partenariat avec l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "Studii de Știință și Cultură" est éditée en partenariat avec l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Roumanie et en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Université Novi Sad, Serbia, Université Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Știință și Cultură », pour qu'il soit publié, présuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la font 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la font 12, en caractères gras, à droite;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la font 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la font 12, en italique, cadré;
- le texte de l'article en dimension de la font de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation – présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

„Studii de Știință și Cultură” / « Études de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

- I. Cultures romanes / culture roumaine
- II. Cultures et langues germaniques / culture roumaine
- III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines
- IV. Traductologie
- V. Culture Scientifique
- VI. Études de Banat
- VII. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination.

Exemple : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1^è éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page.

Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, leçons etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 15 février pour le premier numéro de l'année / Mars
- le 15 mai pour le deuxième numéro / Juin
- le 15 août pour le troisième numéro / Septembre
- le 15 novembre pour le dernier numéro de l'année / Décembre

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessin seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER-REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:

- Le titre de la revue, l'abréviation;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au – telephone : 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue „Studii de Știință și Cultură”, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P. A. USA.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Știință și Cultură”, editată în parteneriat cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, Revista științifică evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus – Journals Master List din Varșovia, Polonia, DOAJ, Lund, Suedia, Erih Plus.

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Știință și Cultură” este editată în parteneriat cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România și în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRM (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italie) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către revista „Studii de Știință și Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, spațiere la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, în dreapta;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12, spațiere la un rând;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

„Studii de Știință și Cultură”, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

- I. Culturi romanice / cultură românească
- II. Limbi și culturi germanice / limbă și cultură românească
- III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română
- IV. Traductologie
- V. Cultură științifică
- VI. Studii banatice
- VII. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, contributorul va indica între paranteze, în ordine: numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina.

Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la adresa: vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de:

- 15 februarie pentru primul număr din an / martie
- 15 mai pentru al doilea număr / iunie
- 15 august pentru al treilea număr / septembrie
- 15 noiembrie pentru al patrulea număr / decembrie

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu impieta asupra calității materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr. 94-96 – revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER-REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenții științifice vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:
 - Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;

- Volumul, numărul și anul apariției;
- Numărul paginii textului citat;
- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:
 - Titlul revistei, abrevierea;
 - Volumul, numărul și anul apariției;
 - Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon: 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista „Studii de Știință și Cultură”, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrie, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P. A. USA.

Rugăm autorii să citeze în bibliografia articolelor și texte publicate în reviste cotate ISI.

GRILĂ DE EVALUARE

Autor _____ **Recenzor** _____

Titlul articolului: _____

INSTRUCȚIUNI

Citiți lucrarea/lucrările care vi s-a(u) alocat de două ori, o dată pentru a obține o vedere de ansamblu asupra lucrării, și a doua oară pentru a furniza o critică constructivă, pe care autorul o va utiliza atunci când își va revizui lucrarea. Răspundeți la întrebările de mai jos.

ORGANIZARE (10%)

1. Secțiunile de bază (Introducere, Concluzie, Bibliografie etc.) au fost adecvate? Da. Dacă nu, ce lipsește?
2. Autorul a utilizat bine subtitlurile pentru a clarifica secțiunile textului? Explicați.
3. Materialul a fost structurat într-un mod logic, clar, ușor de urmărit? Explicați.

BIBLIOGRAFIE (15%)

4. Autorul a citat sursele în mod adecvat și corespunzător? Notați orice format incorect.
5. Toate citările din text au fost listate în secțiunea alocată Bibliografiei? Notați orice discrepanțe.

GRAMATICĂ ȘI STIL (15%)

6. Au existat greșeli gramaticale sau ortografice?
7. Stilul autorului a fost clar? Paragrafele și frazele au fost coezive?

CONȚINUT (60%)

8. Autorul a rezumat și discutat subiectul în mod adecvat? Explicați.
9. Autorul a adus vreo contribuție originală la lucrare? Explicați.

PUNCTAJ ACORDAT _____

RECOMANDARE:

Articol:

- a) admis spre publicare în forma prezentată
- b) admis spre publicare cu modificări
- c) respins

GHID PENTRU EVALUATORI

1. Evaluarea se face prin completarea formularului intitulat GRILĂ DE EVALUARE și se trimite electronic la redacție;
2. Durata unei evaluări nu poate depăși 30 de zile;
3. Evaluatorii vor ține seama de conflictul de interese, urmând a se refuza în această situație;
4. Evaluarea se realizează confidențial, urmând ca evaluatorul să nu divulge conținutul articolului, cât și al evaluării, altor persoane în afara celor din redacție;
5. Evaluatorul va sesiza redacția în cazul în care articolul este suspectat de plagiat.

2020 SUBSCRIPTIONS FOR THE REVIEW “STUDIES OF SCIENCE AND CULTURE”

Subscriptions:

The price of the journal “Studies of Science and Culture” is of 50 lei/issue.

The price of the yearly subscription for Romania is 200 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R. Arad,
RO34RNCB0015028152520236 în lei
- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,
Schedule: Monday – Thursday: between 8-11 and 13-15,30
Friday: between 8-9 and 11-12,30

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription vasileman7@yahoo.com

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel. 0257/285804, int. 15, Adina Botea, fax: 0257/214454.

ABONNEMENTS À LA REVUE « STUDII DE ȘTIINȚA ȘI CULTURĂ » (« ÉTUDE DE SCIENCE ET DE CULTURE ») POUR L'ANNEE 2020

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 50 lei/numéro.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 200 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236 pour RON**
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi – Jeudi : 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi : 8-9 h et 11-12,30 h

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE
LA REVISTA „STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ”
PE ANUL 2020

Prețul Revistei „Studii de Știință și Cultură” este de 50 lei/buc.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 200 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschis la B.C.R. Arad,
RO34RNCB0015028152520236 pentru RON
- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, B-dul Revoluției,
Nr. 94-96,

Program: Luni – Joi: orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri: orele 8-9 și 11-12,30

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament, astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschise la B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO

RO77RNCB0015028152520238 pentru USD

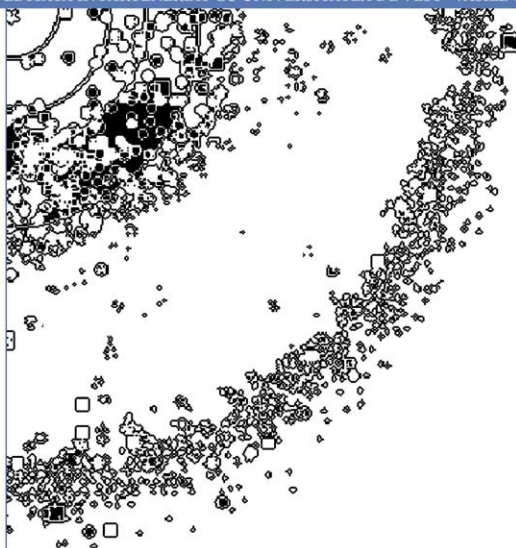
ATENȚIE: Trimiteți pe adresa www.revista-studii-uvvg.ro un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expediție pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ EDITATĂ ÎN PARTENERIAT CU UNIVERSITATEA DE VEST "VASILE GOLDIȘ" DIN ARAD

Revista internațională de filologie,
cu apariție trimestrială,
„Studii de Știință și Cultură”,
acreditată CNCS, categoria B,
indexată în șapte baze de date internaționale,
Vă invită să publicați articole
cu rezultate ale activităților Dvs.
de cercetare științifică din domeniul filologie.

www.revista-studii-uvvg.ro
email: vasileman7@yahoo.com
tel: 0724039978

Colecția digitală din cadrul Bibliotecii Județene „A. D. Xenopol”, din Arad

<https://digital.bibliotecaarad.ro/>

digital.bibliotecaarad.ro/s/biblioteca/item-set/149853

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” ARAD Biblioteca Digitală Acasă Colecții Periodicele pe ani bibliotecaarad.ro Search Search

Revista "Studii de știință și cultură"

Item set

Title
Revista "Studii de știință și cultură"

Spatial Coverage
Arad
See all item sets with this value

Items

1 of 1 1-1 of 1 Advanced search Created Descendir Sort

Studii de știință și cultură, vol.

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” ARAD Biblioteca Digitală Acasă Colecții Periodicele pe ani bibliotecaarad.ro Search Search

Albastru-Infinit
volum de poezie bilingv

Albastru-Infinit
volum de poezie bilingv

Albastru-Infinit
volum de poezie bilingv

Bucăți de suflet, frânturi de gânduri...
volum de poezie

Studii de știință și cultură, vol. XVI, nr. 1, martie 2020

Colocviul Internațional EUROPA: Centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră, Ediția a VIII-a 23 - 25 octombrie 2019

Torișelovi nestașluci

„Studii de Știință și Cultură” – revistă internațională de filologie. 15 ani de apariție continuă

Revelația iubirii

Destinul Poeziei

Albastru-Infinit

Ziua de Azi

ISSN: 1841-1401 (print)
ISSN-L: 1841-1401
ISSN: 2067-5135 (online)